
PROPERTY OF
University of
Michigan
Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt"

TE

AMSTERDAM

16e Jaargang.

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1908

J. SCHULMAN
EXPERT
KEIZERSGRACHT 448
AMSTERDAM

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL III, 1890—1898.

1274. 1897. 10 Juni.

Festival te Heerenveen.

Vz. Cartouche, waarop een rond bolvormig schild onder een stralende vijfpuntige ster; op het schild: V. v. V., de cartouche omgeven door eike-, lauwer- en palmtakken, waartusschen muziekboek, viool, strijkstok, bekkens, fluit, trommel met stokken, triangel en trompetten. Links: B. U.

Kz.: FESTIVAL
10 JUNI 1897
HEERENVEEN

Brons, 40 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 117, n°. 135.

Bedoeld festival werd voor harmonie- en fanfarekorpsen uitgeschreven door de Vereeniging voor Volksvermaken te Heerenveen, op Donderdag 10 Juni 1897, den eersten dag der kermis aldaar. Er namen 15 korpsen aan deel met pl. m. 230 medewerkende leden; de leiding der ensemble-nummers was opgedragen aan J. GODEFROY, te Steenwijk.

1275. 1897. 16 Juni.

Bezoek van het Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde aan de ateliers

van de Koninklijke Utrechtsche fabriek van Zilverwerken, firma C. J. BEGEER te Utrecht.

Vz. Omschrift:

∗ NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE C. R. P. C. (Concordia Res Parvae Crescunt).

In het veld, tusschen losse lauwer- en eike-takken:

VI[E]
ALGEMEENE
VERGADERING
EN
BEZOEK
AAN
UTRECHT
16 JUNI
1897

Kz. Gelijk de Kz. van n°. 1047.

Brons, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 118, n°. 136, afgebeeld blz. 308.

In brons uitgereikt aan de 19 op blz. 266 van *Tijdschrift* 1897 genoemde heeren en in hunne tegenwoordigheid geslagen.

Aan den voorzitter, de beide belgische leden en schrijver dezes werd tevens aangeboden een proefslag van een penning met gelijke keerzijde, waarvan de Vz. het rechts gewend borstbeeld van H. M. de Koningin vertoonde (zie no. 1308). Kompositie, 47 m. M. Verz. Z.

Het Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde, onder de zinspreuk „Concordia Res Parvae Crescunt" werd, naar aanleiding van een tijdens het congrès international de numismatique,

te Brussel in 1891 door de aldaar tegenwoordige nederlandsche numismaten genomen besluit, opgericht te Amsterdam 12 Juni 1892, waarop de statuten bij K. B. d.d. 5 September 1892, no. 11 werden goedgekeurd. Het heeft ten doel de beoefening en verbreiding der munt- en penningkunde in haren geheelen omvang en die der nederlandsche in het bizonder.

Jaarlijks, sedert 1905 tweemaal 's jaars, heeft in een der voornaamste steden van Nederland eene vergadering plaats, terwijl het genootschap een driemaandelijksch *Tijdschrift* uitgeeft, waarvan 1 Jan. 1893 de eerste aflevering uitkwam. In 1899 gaf het eene *Beschrijving van de gedenk-, strooi-, prijs- en draagpenningen, gedenk- en penningplaten, draagteekens enz., vervaardigd naar aanleiding van de inhuldiging van* H. M. WILHELMINA, *Koningin der Nederlanden*, uit, samengesteld door JOH. W. STEPHANIK en schrijver dezes en mocht ingevolge kabinetsschrijven d d. 25 Oktober 1899, no. 24, het predikaat Koninklijk aan den naam der vereeniging toevoegen.

1276. 1897. Juni.

Nieuwe prijspenning voor roeien der Vereeniging „Hollandia", te Oudshoorn.

Vz. Een links gewende klimmende leeuw, met de voorpooten een anker houdende.

Omschrift op matten rand:

* HOLLANDIA *

ROEI- EN ZEILVEREENIGING

Kz. Glad veld, omgeven door lauwer- en eiketakken; daaronder B. U.

Verguld zilver, 23 m.M., met oog en ring. Verz. Z. Verg. n°. 620.

Tijdschrift 1898, blz. 119, n°. 137.

1277. 1897. 20 Juni—7 September.

Tentoonstelling van Nijverheid en Scheepvaart te Dordrecht.

Bekroningspenning.

Vz. Links de kunstnijverheid, voorgesteld door een op een voetstuk gezeten vrouw met palet in de linkerhand, de rechter met penseel rustend op een schild, waarop hamer en nijptang, welk schild op een deze groep omgevenden lauwertak rust; rechts op den achtergrond gezicht op Dordrecht van de rivierzijde, een schip ligt voor anker; daar boven lint, waarop ingeslagen: 1897

Omschrift op matten rand:

❋ DORDRECHT ❋

NAT. TENTOONSTELLING VAK EN KUNST

Kz. Glad veld, links omgeven door een palmtak.

Brons, 42½ m.M., door J. A. A. GERRITSEN te Amsterdam, Verz. Z., ook met oog en ring, ontworpen door W. STOK JR., architekt te Dordrecht en afgebeeld in de *Wereldkroniek* van 31 Juli 1897, n°. 18. *Tijdschrift* 1899, blz. 245.

1278. Als voren.

Penning aangeboden door den burgemeester van Oud-Dordrecht.

Vz. Op een kade staan de heeren HIDDE NIJLAND, in zijn ambtsgewaad als burgemeester van Oud-Dordrecht (rechts) en A. C. ZOETHOUT Az., voorzitter der vereeniging

„Voor Vak en Kunst" (links), welke elkaar de hand reiken. Op den achtergrond in het midden de toren van Dordrecht, rechts oude koopvaardij-vaartuigen onder een stralende zon, links stoomboot, onder een gedeeltelijk door de rook verduisterde zon.

Kz. Omschrift in grillige letters van 16 m.M. hoog:

H H = OUDDORDRECHT = H H
GEDENKPENNING

In het veld binnen een cirkel, het door twee leeuwen vastgehouden gekroonde wapen van Dordrecht, daaronder:

1897
AANGEBODEN DOOR
HIDDE NIJLAND
BURG. V. OUD-DORDRECHT

De twee onderste regels tusschen een zeilend scheepje (links) en een molentje (rechts).

Brons en gepatineerd tin, 80 m.M., naar een ontwerp van J. TOOROP, gemodelleerd door L. ZIJL. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 119, n°. 138.

De tentoonstelling had plaats in het in aanbouw zijnde villapark en werd georganiseerd door de vereeniging „Voor Vak en Kunst", bij gelegenheid van haar tienjarig bestaan.

Oud-Dordt werd geheel gebouwd naar nog aanwezige teekeningen van oude dordtsche gevels en bevatte in het oude stadhuis eene hoogst belangrijke verzameling van oude nijverheid en kunst. (Zie Mr. J. C. VAN OVERVOORDE, in *Elsevier's Maandschrift* 1897. afl. X.

Den 18den Augustus 1897 bezochten HH. MM. de tentoonstelling en werd Haar een exemplaar van den penning aangeboden.

1279. Als voren. Draagteekens.

a. Hoofdbestuur.

Gekroond geëmailleerd wapen van Dordrecht met twee griffioenen als schildhouders, waaraan onder met ringetjes een lint is bevestigd, met het opschrift: · HOOFDBESTUUR ·

Verguld zilver.

1280. *b.* Uitvoerend Comité.

Als voren; het lint blauw geëmailleerd met vergulde letters, het opschrift dragend:

+ UITV. COMITÉ +

Verguld zilver.

1281. *c.* Transport-Commissie.

Gekroond wapen zonder schildhouders, waaronder een lint is bevestigd (uit een stuk), met het opschrift: TRANSP. COMM.

Verguld zilver en zilver.

Alle Kon. Kabinet.

1282.

1897. 21 Juni, (datum van het K. B.)

Oorlog op Atjeh.

Gesp als beschreven onder n°. 127, met het opschrift:

ATJEH 1873—1896.

De gerechtigden tot het dragen der gespen ATJEH 1873—1874, 1873—1876, 1873—1880, 1873—1885 en 1885—1890 zijn bevoegd die tegen den bovengemelden te verwisselen.

1283. 1897. 29 Juni.

Festival te Wijchen (Gelderland).

Vz. De muziek voorgesteld door een vrouw, de harp bespelende, staande bij een kolom waarop muziekblad; aan hare voeten links hoorn en tamboerijn, rechts violoncel, trom en bekkens.

Kz. Binnen een lauwerkrans:

FESTIVAL
29 JUNI
1897

Omschrift:

HARMONIE „DOOR OEFENING VOLMAAKTER"
★ TE WIJCHEN ★

Zwaar verguld, met oog in den vorm van een eikekrans, 51 m.M.

De beide onuitgereikte exemplaren bevinden zich in de Verz^{n} ROEST en Z.

Tijdschrift 1898, blz. 287.

1284. 1897. 30 Juni.

G. C. DAUM te 's-Gravenhage, gedurende 25 jaar lid van den Raad van Beheer der Nederl.-Indische Spoorwegmaatschappij.

Vz. In zwaren lauwerkrans:

*

GEORGE CHRISTIAAN
DAUM
VOORZITTER VAN DEN
RAAD VAN BEHEER
DER
NEDERLANDSCH-INDISCHE
SPOORWEG
MAATSCHAPPIJ

*

Ter zijden van den krans: BEGEER UTRECHT
Kz. Onder een gevleugeld wiel:

1872 1897
HET
PERSONEEL IN INDIË
HERDENKT DANKBAAR
ZIJN
XXV JARIG BESTUUR

daaronder een spoortrein in bergachtig indisch landschap, een viadukt over een kloof passeerende.

Goud en brons, 50 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 121, n°. 139.

De penning werd in goud, omgeven door een zilveren krans van eikeloof en eikels, in een blauw satijnen kistje den jubilaris bij monde van den heer G. F. LUCARDIE, medelid van den Raad van Beheer, namens het personeel in Nederlandsch-Indië aangeboden, vergezeld van 4 exemplaren in brons voor de kinderen van den heer DAUM.

In eene lade van het kistje, dat den penning bevatte, bevond zich een album in blauw fluweel met zilver gemonteerd, met de namen der gevers.

De aanbieding had plaats in tegenwoordigheid van Z. E. den Minister van Koloniën, die den jubilaris het kommandeurskruis der Oranje-Nassau-orde overhandigde.

G. C. DAUM werd 7 Juni 1824 geboren te Amsterdam, trad in 1839 in dienst als scheepsklerk en maakte de balische expeditiën in 1846 en 1849 mede, hij was gerechtigd tot het dragen der M. W. O. en van het expeditiekruis. 1 Maart 1853 benoemd tot officier van administratie, nam hij 2 jaren later ontslag, om als boekhouder der firma CORN. DE VRIES te Batavia op te treden. in 1856 werd hij haar generaal-gevolmachtigde en chef van het hoofdbureau te Batavia. in 1866 repatrieerde hij. In 1872 werd hij tot kommissaris, in hetzelfde jaar tot lid, in 1883 tot voorzitter van den Raad van Beheer der Ned.-Indische Spoorwegmaatschappij benoemd, in hetzelfde jaar werd hij ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. 1 Juli 1900 legde hij het voorzitterschap neêr en werd eerst voorloopig, 25 Juni 1901 definitief weder benoemd tot kommissaris der maatschappij. Hij overleed te 's-Gravenhage 11 April 1903.

1285. 1897. Juni.

Draagteeken voor bestuursleden der Roei- en Zeilvereeniging „de Maas", te Rotterdam.

Het wapen der vereeniging met kroon en schildhouders (zie n°. 789), rustend op een lint met het opschrift:

ROEI- EN ZEILVEREENIGING DE MAAS.

Zilver, aan rood-wit lint, hoog 34, breed 40 m.M. Proefslag in brons in Verz. Z.

1286. 1897. Juni.

Prijs voor onderlinge wedstrijden tusschen de leden der zelfde vereeniging.

Schild, met op matten grond het opschrift:

R. & Z. V.

DE MAAS.

Verguld zilver en zilver, 22 m.M. hoog en breed. Proefslag in brons in Verz. Z., beide door VAN KEMPEN.

Vroeger hadden, volgens mededeeling van den sekretaris, deze schildjes den leelijken vorm van een vijfhoek en droegen onder de overwinnaars den naam van „doodkistjes". Het mocht hem niet gelukken er mij een ter beschrijving te bezorgen.

1287. 1897. 9—11 Juli.

Hondententoonstelling „Nimrod",

te Nijmegen.

Vz. n°. 382.

Kz. Omschrift:

INTERNATIONALE HONDENTENTOONSTELLING

BEGEEK 9, 10 EN 11 JULI 1897 UTRECHT

In het veld, onder het gekroonde, op lauwer- en eiketakken rustende wapen van Nijmegen:

GEHOUDEN IN DE

VEREENIGING

TE NIJMEGEN

(daaronder eenige ruimte).

Brons, 41 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 122, n°. 140.

1288. 1897. 17 Juli.

Tentoonstelling van Noord-Brabantsche

Nijverheid, te 's-Hertogenbosch.

Vz. De door één kroon gedekte wapens van Noord-Brabant en 's-Hertogenbosch, daar-

tusschen kop van een sater, die de tong uitsteekt en ornament.

Omschrift: HERINNERING AAN DE NOORD-BRABANTSCHE NIJVERHEIDSTENTOONSTELLING 1897

Kz. Vaas met bloemen op een met een kleed omhangen voetstuk, daarom heen: stoel, nachttafeltje, schotel, kan, boek, laarzen, bijenkorf, tandrad, aambeeld, voorhamer, fotografietoestel en flesch.

Nikkel en brons, 62 m.M., Verz. Z. Deze penningen waren voor resp. *f* 1.— en *f* —.75 op de tentoonstelling te koop.

Tijdschrift 1898, blz. 288, *Bijdragen* 620**. Afgebeeld in de *Wereldkroniek* 9 Oktober 1897, n°. 28.

1289. 1897. 21—25 Juli.

Schietwedstrijd te Breda.

Vz. n°. 972.

Kz. Landschap, met op den voorgrond een op eene knie liggenden schutter, zijn geweer aanleggende.

Omschrift:

BREDA: VIE NATIONALE SCHIETWEDSTRIJD: 1897

in de afsnede: 250 M.

Brons, 38 m.M., Verz. Z.

1290. Als voren.

Vz. - n°. 1018.

Kz. Omschrift:

· VI^E NATIONALE SCHIETWEDSTRIJD ·

BREDA 21—25 JULI 1897

In het veld:

E PRIJS

KORPSWEDSTRIJD

REVOLVER

20 M.

*

Brons, 32 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 123, n°. 141, A en B.
A. *Bijdragen* 620 *.

1291. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1290, doch op de Kz. opschrift in het veld:

HOOFD

KORPSWEDSTRIJD

250 M.

E PRIJS

E KL: DEELN:

*

Brons, 32 m.M.

1292. Als voren

Geheel gelijk n°. 1290, doch op de Kz. opschrift in het veld:

E PRIJS

KORPSWEDSTRIJD

FLOBERT BUKS

12 M.

*

Brons, 32 m.M.

1293. Als voren.

Vz. = n°. 1018.

Kz. Omschrift:

20 SCH: NAT: REC: WEDSTR: M: REV:

· AFD:

In het veld:

E

PRIJS

1897

Brons, 21 m.M., met oog en ring.

Tijdschrift 1900, blz. 30, n°. 141, C, D en E.

1294. 1897. 31 Juli—1 September.

Tentoonstelling van Reklamemiddelen
te Amsterdam.
Bekroningspenning.

Vz. = n°. 1248.

Kz. Omschrift:

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN

REKLAME MIDDELEN

Glad veld, daaronder in:

PALEIS VOOR VOLKSVLIJT

31 JULI I SEPTEMBER

* 1897 *

*

Brons, 60 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 124, n°. 142.

1295. 1897. 2—5 Augustus.

Landbouwtentoonstelling te Steenwijk.

Vz. Het gekroonde wapen van Steenwijk.

Omschrift:

LANDBOUWTENTOONSTELLING
∗ 1897 ∗

Kz. Omschrift:

∗ GELDE OVERIJSSE MAATSCHAPPIJ
VAN LANDBOUW

In het veld:

Tentoonstelling
te
STEENWIJK
Toegekend aan

Zilver, 41 m.M., door H. STELTMAN, te Steenwijk. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 289.

1296. 1897. 6—8 Augustus.

Hondententoonstelling te 's-Hertogenbosch.

Vz. Links gewende doggenkop, waaronder:
A. T. VAN ROOY, ROTTERDAM

Omschrift op banderol:

NEDERLANDSCHE DUITSCHE DOGGEN KLUB
OPGER: 1. OCT: 1893

Kz. Glad veld, omschrift:

· 2ᴱ KLUB-TENTOONSTELLING ·
'S HERTOGENBOSCH 6, 7 EN 8 AUGUSTUS 1897
Brons, 40 m.M. Verz. Z.
Tijdschrift 1898, blz. 124, nº. 143.

1297. 1897. 8 Augustus.

Vijf en twintig-jarig huwelijk van
P. A. baron VAN DEN BORCH VAN VORDEN,
heer van Helbergen
en J. M. baronesse VAN NAGELL, te Vorden.

Vz. De door de baronnenkroon gedekte wapens der echtelieden; VAN DEN BORCH: in zilver drie zwarte vogels, geplaatst 2 en 1, VAN NAGELL: in zilver een rooden gordelgesp.

Kz. In rozenkrans:

·
1872
8 AUGˢ
1897
·

daaronder: LEGEER

Brons, 28 m.M. Verz. Z.
Tijdschrift 1898, blz. 125, nº. 144.

1298. 1897. 10 Augustus.

Bezoek van H. M. de Koningin aan Zutfen.

Vz. Iets rechts gewend aanziend borstbeeld van H. M. de Koningin met opgenomen haar.

Omschrift in parelrand:

KONINGIN WILHELMINA

Kz. n°. 924.

Koper verguld, 27 m.M. Verz. Z.

Dit penninkje werd verkocht bij gelegenheid van H. M.'s komst te Zutfen, welke voornamelijk ten doel had een bezoek aan „Nederlandsch Mettray", de nuttige stichting, die zich steeds in de hooge belangstelling van het Koninklijke huis mocht verheugen.

1299. 1897. 17 Augustus.

Penning door den Czaar van Rusland aangeboden aan de gemeente Zaandam, bij gelegenheid van het 2de eeuwfeest van het verblijf van Czaar PETER den Groote aldaar.

Vz. Het gelauwerde en geharnaste borstbeeld van PETER den Groote, met Medusahoofd op de borst en hermelijnen mantel om de schouders.

Omschrift:

PETRVS ALEXII FILIVS D. G. TZAR ET MAGNVS DVX TOTIVS RVSSIÆ

(door SAMUEL JUDIN).

Kz. NEPTUNUS te midden der baren, op zijn met twee zeepaarden bespannen schelpvormigen wagen, groet met zijn drietand de aan den oever staande russische maagd, die op een roer steunt; naast haar schild met den dubbel-adelaar, achter haar een hoog gebouw. Op den achtergrond eene menigte schepen. Daarboven op een banderol:

FACTA PVTA QVÆCVNQVÆ IVBES. OVID.

In de afsnede:

PRIMOR DIA RUSSICAE

CLASSIS CIƆIƆCXCVI.

Onder de maagd: I. C. W. F. (JOHANN GEORG WAECHTER fecit). *Die Reichelsche Münzsammlung in St. Petersburg* I, n°. 887.

In goud voor de gemeente, in zilver voor het Czaar PETER-huisje, 69 m.M.

Tijdschrift 1898, blz. 290

Bij deze gelegenheid werd een door de burgerij aangeboden wit marmeren gedenksteen onthuld, met de wapens van Rusland en Zaandam, en in 't russisch en hollandsch het inschrift: „Ter nagedachtenis van het verblijf van Czaar PETER te Zaandam", waarna een vlootschouw en wimpeltocht op de Zaan plaats had; hierbij waren tegenwoordig de direkteur van het kabinet van den Keizer van Rusland, de heer A. DE POLOVITZOFF, de russische gezant te 's-Gravenhage, ridder DE STRUVE en de konsul-generaal van Rusland te Amsterdam, de heer DE HACHNE. Verder bevond zich aldaar ook de hollandsche predikant te St. Petersburg en de oud-minister BLOEM, een der nakomelingen van Zaandam's burgemeester van voor 200 jaren.

Na afloop had op het stadhuis een feestmaaltijd plaats en des avonds trok een fakkeloptocht door de gemeente, waarbij o. a. Czaar PETER werd voorgesteld als een hollandsch varensgezel, staande op de plecht van een klein vaartuig en ditmaal vergezeld van zijn huisbaas, den smidsknecht GERRIT KIST. Verder werd den 18den en 19den Augustus een tooneelstuk van G. J. HONIG opgevoerd: PIETER MICHAELOFF, (sedert in het russisch vertaald, geïllustreerd verschenen in de *Vsemirnaya Illustratzia*).

In het Czaar PETER-huisje, destijds behoorende aan den scheepssmid GERRIT KIST, woonde PETER de Groote van 18—25 Aug. 1697. De familie KIST verkocht het in 1818 aan Z. M. WILLEM I, die het aan de kroonprinses, later Koningin ANNA PAULOWNA ten geschenke gaf. In 1886 werd het door Z. M. Koning WILLEM III aan Czaar ALEXANDER III geschonken.

De penningen zijn in 1897 geslagen op de oude stempels van 1696.

1300. 1897. 18—19 Augustus.

Tweede eeuwfeest van het verblijf van Czaar PETER te Zaandam en 15-jarig bestaan der Zaanlandsche Zeilvereeniging.

Vz. Gezicht op Zaandam en de met vele schepen bevolkte Zaan, op den voorgrond scheepstimmerwerf en Czaar PETER met bijl in de rechterhand.

In de afsnede: Pieter Michaeloff

Boven stralende zon, waarin het jaartal: 1697, op de stralen de door een strik verbonden wapens van Zaandijk en Zaandam.

Kz.:

TER HERDENKING

1697 1897

van het Verblijf te Zaandam

van

Czaar PETER den Grooten

en

van het Vijftienjarig Bestaan

der

1882 1897

ZAANL: ZEILVEREENIGING

tusschen de jaartallen, boven: het Czaar PETER-huisje, omgeven door twee gekruiste

lauwertakken, onder: de vlag der Zaanlandsche zeilvereeniging: blauw, wit, blauw, in het wit in zwarte ruit, zilver anker omgeven door de letters: Z Z V, 50 m.M.

Verguld zilver en zilver als prijs voor de ringzeilerij in de kom der Voorzaan en in brons aan de eigenaren van zeilvaartuigen, die aan alle waterfeesten (dus ook aan de vlootrevue in de Binnenzaan en den wimpeltocht naar den pelmolen „de Grootvorst" te Zaandijk, op 18 Augustus 1897) deelnamen.

Hoewel het bestuur der Z. Z. V. zoo beleefd was mij machtiging te verleenen een bronzen afslag te laten maken voor de beschrijving, beweerde de leverancier der stempels S. J. VET, goud- en zilversmid te Zaandam, dat geen afslag meer gemaakt kon worden, zelfs geen afdruk in lood of gips, doch hij mij voor ƒ 25.— plus 10 pCt. een bronzen exemplaar kon bezorgen! Ik heb mij dus moeten behelpen met het schetsontwerp van den penning, voorkomende in het Jaarverslag 1897/98 der Z. Z. V., doch mocht dien later te zien krijgen van den heer J. C. TEVES te Maarssen.

• **1301.** 1897. 24 Augustus.

Huwelijk van
MARIA GEERTRUIDA VAN MAANEN en
JAN WILLEM ADRIANUS HAAGEN SMIT
te Utrecht.

Vz. Een engeltje met ontplooide vleugels op eene knie rustende, houdt met beide handen een opengeslagen boek omhoog, op welks bladen: 24 AUG 1897

Boven het boek een rozentak en brandende fakkel. Rechts en links rozenstruiken:

In de afsnede: J. P. M. MENGER. F.

Alles in parelrand.

Kz. Links langs den rand een rozentak met strik, daarbinnen:

MARIA
GEERTRUIDA
VAN MAANEN.
JAN WILLEM
ADRIANUS
HAAGEN SMIT.

Brons, 50 m.M.

Tijdschrift 1898, blz. 266, n°. 27.

De heer HAAGEN SMIT was boekhouder en essaieur in dienst van den muntmeester en werd bij K. B. 30 December 1901, no. 100, benoemd tot essaieur der fabrikage bij de direktie van 's Rijks Munt.

1302. 1897. 17—19 September.

Hondententoonstelling „Cynophilia", te Breda.

Vz. Geheel n°. 1192.

Kz. Het wapen van Breda, met twee leeuwen als schildhouders, waarboven een engel.

Daaronder het kasteel van Breda en het opschrift:

IIE INTERNATIONALE
HONDENTENTOONSTELLING
(2E CLUBTENTOONSTELLING)
GEHOUDEN IN CONCORDIA
BREDA
17, 18 EN 19 SEPTEMBER 1897
★

Brons, ruitvormig, met afgeronde hoeken, 53 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 125, n°. 145.

1303/4. 1897. September.

50-Jarig bestaan der
Hollandsche Maatschappij van Landbouw
en tentoonstelling te 's-Gravenhage.

Behalve de bekroningspenningen werden ook herinneringspenningen uitgereikt, geheel gelijk DIRKS 663, doch zonder den naam des stempelsnijders.

Op de Kz. onder den krans: naam en woonplaats, daaronder:

HERINNERING
AAN
1897
—

ook met: Herinnering
1897

Goud, verguld zilver, zilver en brons, 39 m.M., opschriften gegraveerd.

Tijdschrift 1898, blz. 291.

De tentoonstelling had evenals in 1872 op het Malieveld plaats en werd tot tweemalen toe — op 22 en 24 September, door HH. MM. de Koninginnen bezocht

1305. 1897. 16 Oktober.

Penning door de burgemeesters van Noord-Holland aangeboden aan den wegens zijn benoeming tot vice-president van den Raad van State, afgetreden Kommissaris der Koningin in dat gewest, Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER.

Vz. Het door de jonkheerskroon gedekte

wapen van SCHORER: in zwart een zilveren dwarsbalk vergezeld van drie zilveren droogscheerders-scharen met de punten omlaag, geplaatst 2, 1, met twee zilveren bokken met gouden horens en hoeven als schildhouders, helm met zwartzilveren wrong en dekkleeden en helmteeken, (uitkomende zilveren bok met gouden horens en hoeven), rustende op een ornament, ter zijde: JAUNER, alles in parelcirkel.

Omschrift:

DE BURGEMEESTERS VAN NOORD-HOLLAND AAN
JHR · MR · J · W · M · SCHORER 1879—1896

Kz. In het midden door lauwertakken omgeven, door een kroon gedekte cartouche met het wapen van Noord-Holland, omringd door de van eikentakken omstrengelde wapens van Amsterdam, Hilversum, den Helder, Zaandam, Haarlem, Haarlemmermeer, Alkmaar en Hoorn, alles in parelcirkel.

Brons, 76 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 292, *Médailles et Plaquettes modernes*, Pl. XXXII, n°. 148.

De penning werd gegraveerd en geslagen door HEINRICH JAUNER, K. K. Hof- und Kammer Graveur te Weenen, Augustinerstrasse 12, en werd den 16den Oktober 1897 door eene deputatie, bestaande uit de heeren Mr. S. A. VENING MEINESZ, Jhr. Mr. J. W. G. BOREEL VAN HOGELANDEN, A. E. ZIMMERMAN en J. G. HEIJDANUS, burgemeester van Amsterdam, Haarlem, Hoorn en Alkmaar bij monde van eerstgenoemden te 's-Gravenhage aangeboden in goud aan den heer SCHORER, terwijl vier zilveren exemplaren voor diens familieleden waren bestemd. De Noord-Hollandsche burgemeesters, die den penning aanboden, ontvingen in den loop van November 1897 allen een exemplaar in brons.

JOHAN WILLEM MEINARD SCHORER werd geboren te Middelburg, 8 Maart 1834, studeerde en promoveerde te Utrecht en vestigde zich te Middelburg als advokaat in 1858. In 1859 werd hij benoemd tot burgemeester van Nieuw- en Sint-Joosland, in 1867 tevens van Arnemuiden en in 1871 van Middelburg, in 1879 tot kommissaris der Koningin in Noord-Holland en 12 December 1896 tot vice-president van den Raad van State, als zoodanig was hij in 1901 getuige bij het huwelijk van H. M. de Koningin. Verder was hij president-kommissaris der H. IJ. S. M. en kommissaris der Nederlandsche Bank. De grootkruizen van de orden van den Nederlandschen Leeuw en van Oranje-Nassau sierden zijne borst. Hij overleed te 's-Gravenhage, 1 Oktober 1903.

1306. 1897. 20—21 November.

Nationale Zangwedstrijd te Amsterdam.

Vz. De door de koninklijke kroon gedekte wapens van Nederland en Amsterdam, omgeven door samengestrikte eike- en lauwertakken.

Omschrift:

MANNENZANG VEREENIGING „ORPHÉON"
AMSTERDAM

Kz. Lier, waarboven een vijfpuntige stralenschietende ster, rustende op een gedeeltelijk door een palmtak bedekt schild, daaronder: BEGEER UTRECHT

Omschrift:

NAT. ZANGWEDSTRIJD 20—21 NOVB. 1897

Brons, 65 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 126, n°. 146.

1307. 1897.

Het Muntkollege aan J. H. N. RUYSCH VAN DUGTEREN, 50 jaar ambtenaar bij 's Rijks Munt.

Vz. Binnen een parelrand en gedeeltelijk omgeven door een eiketak, aan welks benedeneinde een strik is bevestigd:

AAN
DEN PROVOOST
DER MUNTGEZELLEN
J. H. N. RUYSCH
VAN DUGTEREN

Kz. Binnen een parelrand:

✿
50 JARIG
JUBILEUM
ALS
AMBTENAAR
BIJ
'S RIJKS MUNT
MDCCCLXXXXVII

Zilver en brons, 50 m.M., door J. P. R. MENGER.

Tijdschrift 1898, blz. 267, n°. 28.

Hij overleed op 74-jarigen leeftijd te Utrecht, 19 Maart 1904.

1308. 1897.

Prijspenning met borstbeeld van
H. M. de Koningin.

Vz. Zeer fraai uitgevoerd rechts gewend borstbeeld van H. M. Koningin WILHELMINA.

Kz. Schild, omgeven door eike- en lauwertakken, daaronder: B. U.

Brons, met oog en ring, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 129, n°. 152.

De Vz. is hetzelfde portret, waarvan in zacht metaal den 16 Juni 1897 in tegenwoordigheid der leden van ons genootschap enkele proefslagen werden gemaakt. (Zie de noot bij no. 1275).

1309. 1897.

Prijspenning van den Interacademiale(n) IJsbond.

Vz. Opgehangen schaats, daaronder fraai schild, met het opschrift:

*

INTERACADEMIALE

IJSBOND

*

't Geheel in een cirkel, waarom twee hulsttakken, boven gescheiden door een vijfpuntige ster. Onder staat: B. U.

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 53 m.M.

1310. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1309, doch boven tusschen de hulsttakken op de Vz. een zespuntige ster.

Brons, 32 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 131, n°. 156, A en B.

1311. 1897.

Prijspenning van den Nederlandsche(n) Brood-, Koek- en Banketbakkersbond.

Vz. Op een trapsgewijze oploopend voet-

stuk, waarop vier zoute bolletjes (?) en waaronder een ornament, staan twee leeuwen met de voorpooten een krakeling vasthoudende, waarboven zij een kroon omhoog heffen.

Omschrift:

* NEDERLANDSCHE BROOD, KOEK- EN BANKETBAKKERSBOND

Kz. Glad veld, omgeven door saamgestrikte lauwertakken, daaronder: BEGEER UTRECHT

Brons, 47 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 126, n°. 147.

1312. 1897.

Prijspenning

Vreemdelingenverkeer te Dordrecht.

Vz. De groote kerk van Dordrecht, links geboomte, rechts opgaande zon; in parelcirkel.

Omschrift op matten rand:

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DEN BLOEI VAN DORDRECHT EN OMSTREKEN

*

BEGEER

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwertak met strik.

Omschrift:

* COMITÉ TOT BEVORDERING VAN 'T VREEMDELINGEN VERKEER

Brons, 58 m.M. Verz. Z.

1313. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1312, doch zonder lauwertak op de Kz.

28 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 129, n°. 153, A en B.

1314/6. 1897.

Prijspenningen der Schietvereeniging „Amsterdam", te Amsterdam.

Vz. Het door de keizerskroon gedekte wapen van Amsterdam.

Omschrift op matten rand:

SCHIETVEREENIGING — AMSTERDAM

· * · AMSTERDAM · * ·

Kz. Glad veld, omgeven door saamgestrikte lauwertakken.

1314, 40 m.M.

1315, 31 m.M., andere krans op de Kz.

1316, 25 m.M., krans van lauwer- en eikebladen op de Kz. Alle door BEGEER; in brons in Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 127, n°. 148, A—C.

1317. 1897.

Prijspenning der Postduivenvereeniging „Columba", te Amsterdam.

Vz. Twee tegenover elkander geplaatste duiven.

Omschrift:

POSTDUIVEN VEREENIGING COLUMBA

AMSTERDAM

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 40 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 130, nº. 154.

De stempel der Vz. schijnt later aan de firma VAN KEMPEN & ZONEN te Voorschoten te zijn gegeven, althans in 1900 ontving ik van deze een afslag ter beschrijving. Kz. glad veld, omgeven door zwaren met linten omwonden lauwerkrans.

1318. 1897.

Prijspenning van de Postduivenvereeniging „'s-Gravenhage".

Vz. Links gewende staande postduif.

Omschrift:

POSTDUIVENVEREENIGING

'S-GRAVENHAGE

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 45 m.M., door J. M. VAN KEMPEN & Zonen, te Voorschoten.

1319. 1897.

Prijspenning der Haarlemsche Amateur Fotografen-Club.

Vz. Vlammende, stralenschietende zon, omgeven door vier door ornamenten verbonden bogen, daaronder gedeeltelijk op het veld en gedeeltelijk op den rand, het wapen van Haarlem.

Omschrift op matten rand:

. Haarlemsche : Amateur : Fotografen : Club .

Kz. Glad veld, omgeven door vier door ornamenten verbonden bogen, daarom matten rand, waarop acht vierpuntige sterren ✣ telkens gescheiden door twee dikke punten •

Brons, 50 m.M. Verz. Z.

Gegraveerd door RICHARD THÜRER, te Utrecht; geslagen door W. VOET & ZONEN, te Haarlem.

Tijdschrift 1898, blz. 293.

Het eerst uitgeloofd voor de lantaarnplatenwedstrijd in het najaar van 1897 en uitgereikt in Januari 1898, daar de stempels van den eersten prijspenning, uitgeloofd in Mei 1896, bij gelegenheid van de tentoonstelling bij het 5-jarig bestaan, gesprongen waren.

1320. 1897.

Prijspenning van de Noorderijsbaan te Groningen.

Vz. Schaats en ijsstok, gekruist en gestoken door een banderol, daarboven pelsmuts boven een gekronkeld touw, 't geheel onder omgeven door een lauwertak, daaronder: B. U.

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans, waarin boven rechts: PRIJS
en onder ter zijde: B. U.

Omschrift:

* NOORDER YSBAAN GRONINGEN *
AMATEURS WEDSTRIJD

Brons, 32 m.M.

Tijdschrift 1898, blz. 131, n°. 157.

1321. 1897.

Prijspenning
van de Geldersche Pluimvee Club.

Vz. Het gekroonde wapen van Gelderland, omgeven door samengestrikte eike- en lauwertakken.

Omschrift:

* GELDERSCHE PLUIMVEE CLUB *

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 40 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 130, n°. 155.

1322. 1897.

Draagpenninkje der vereeniging
„Oranje en Nederland", te Enschede.

Vz. Het gekroonde wapen van Enschede, tusschen lauwer- en palmtakken.

Omschrift op matten rand:

ORANJE EN NEDERLAND
* ENSCHEDE *

Kz. Trofee van kanon, drie vaandels, sabel, geweer en hellebaard, omgeven door saamgestrikte lauwer- en eiketakken, daarboven in boog:

JE MAINTIENDRAI

Brons, 20 m.M., met oog en ring, door BEGEER.

Tijdschrift 1898, blz 128, n°. 151.

1323. 1897.

R. K. Werkliedenvereeniging St. JOSEPH, te Bolsward.

Vz. JOZEF staande met het kind JEZUS op den linkerarm, met de rechterhand een spanzaag houdende; rechts naast hem een leliestruik.

Omschrift:

BID EN WERK EN GOD IS MET U

links ter zijde: BEGEER

Kz. In het veld: BOLSWARD

daarboven een kruis, daaronder twee gekruiste lauwertakken.

Omschrift:

R. K. WERKLIEDEN-VEREENIGING ST JOSEPH

Wit metaal, met oog en ring, 25 m.M. Verz. Z.

1324. Als voren.

Te Utrecht.

Geheel gelijk n°. 1323, doch op de Kz. in het veld: UTRECHT Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 132, n°. 158, A en B.

1325. 1897.

Prijspenning der Bataviasche Schietvereeniging.

Vz. Het door een muurkroon gedekte wapen van Batavia, gehouden (rechts) door een links gewenden staanden gekroonden leeuw met zwaard in den opgeheven rechter

voorpoot; 't geheel rustende op een gestileerden lauwertak.

Omschrift:

✻ BATAVIASCHE SCHIETVEREENIGING

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 28 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 127, n°. 149.

1326. 1897.

Eerekruizen der zelfde Vereeniging.

Voor geweerschieten.

Grillig gevormd vierarmig kruis, in het midden in door parelrand afgesloten ruit, het wapen van Batavia, omgeven door een op de armen van het kruis rustende lauwerkrans. Op de armen:

links: BATAVIASCHE
boven: SCHIET
rechts: VEREENIGING
onder: GEWEER

Brons, met oog en ring, 32 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

1327.

Voor revolverschieten.

Geheel als voren, doch op den benedenarm van het kruis: REVOLVER

Brons, met oog en ring, 32 m.M.

Tijdschrift 1898, blz. 128, n°. 150.

(*Wordt vervolgd*).

Een groot verzamelaar.

Een der merkwaardigste en toch zeer weinig bekende verzamelaars uit den aanvang der zeventiende eeuw is NICOLAAS CLAUDE FABRI, heer van PEIRESC, „de groote weetgierige", zooals men hem pleegt te noemen.

Wij willen pogen het een en ander van hem te verhalen. Gesproten uit een zeer oud adellijk geslacht, werd hij in 1580 op het buitengoed van zijn familie, Belgenciers, niet ver van Aix in Provence, geboren; wegens de pest was zijn moeder de stad ontvloden. Zijn vader was RAYMOND DE FABRI, Raadsheer in de cour des comptes van Provençe, zijn moeder MARGARETHA BOMPARIA. RAYMOND DE FABRI was voor zoover wij zijn beeld kunnen reconstrueeren, een geleerd, ernstig man, levende in zijn oude patricische stadje Aix, in waardige kalmte. Zijn moeder was zoo elegant en mooi, dat toen CATHARINA DE MEDICIS eens Aix bezocht, zij haar alleen, van alle maagden, een kus waardig keurde. Van dezelfde moeder werd nog een broeder, PALAMEDES geboren, dien wij in PEIRESC's verder leven nader zullen ontmoeten.

Zijn moeder stierf jong, zijn vader hertrouwde met CATHARINA VASALE CARADETEA; van drie meisjes die nog werden geboren, bleef er slechts één leven, later schrijft PEIRESC aan zijnen vader: 1)

„Ik schrijf ook aan „Madame ma Mère", maar maak maar geen melding van den dood mijner beide zusjes, dat zou haar maar weder nieuwe smart aandoen en haar misschien meer leed bezorgen, dan mijn deelneming troost zou geven".

In die zacht gestemde rustige omgeving, moeten wij ons de kalme jeugd van den stillen, studieusen, ernstigen knaap denken; nauwelijks — zoo lezen wij bij zijnen biograaf GASSENDI, 2) was hij gespeend of hij begon belangstelling te toonen in alles wat hem omgaf, zoodra hij kon spreken vroeg hij aan iedereen het „hoe" en „waarom" der dingen.

In Avignon, in het grijze Jezuïetencollege, genoot hij zijn eigenlijke opleiding. Te huis had meer dan zijn vader, nog invloed op zijn opvoeding, zijn oom CLAUDE DE FABRI, 's Konings raadsman in het Parlement van Provence; deze dreef door, dat hij het handwerk der wapenen en het paardrijden zou leeren, doch meer dan door dit oorlogsspel had hij langs anderen weg invloed op het stille gemoed van den jongen leerling der Jezuïeten. Op het landgoed Belgenciers werd op een goeden dag een gouden munt van Keizer ARCADIUS gevonden; snel maakt PEIRESC er zich van meester, ontcijfert de opschriften en rent er mede naar zijnen

1) *Lettres. Edition* PHILIPPE TAMIZEY DE LARROQUE, VI, p. 15.

2) GASSENDI, *Vita viri illustris* NICOLAI CLAUDII FABRICII DE PEIRESC. Ed. 1651, p. 14.

oom; deze trotsch op de helderheid van geest en scherpzinnigheid van zijnen neef, schenkt hem een kleine muntverzameling en door de numismatiek doet PEIRESC zijn intrede in het gebied der wetenschap. Hij leefde toen reeds voor alles wat oud en eerwaardig was; wel bereidde hij zich voor op de studie van het recht, maar zijn hartstochtelijke liefde was de oudheid, zijn hoogste wensch was om naar Rome op te gaan; Rome waar in hooge Heiligheid, CHRISTUS' stedehouder zetelt te midden der overblijfselen van de oudheid, waar het kruis, waarvoor hij in zijn college-kapel knielt, staat naast de beelden der Keizers, wier grootheid hij in zijn studeercel bewondert. Bij PEIRESC was er geen strijdend gevoel tusschen liefde voor het Christendom en het Heidendom, beide stroomingen verbonden zich in zijn geest, verstand en gemoed tot een heel hoog geheel, zijn vereering voor de oudheid was haast even goed aanbidden als zijn nederknielen voor het altaar.

Toen dit heimwee naar Rome zich van hem meester maakte, was hij achttien jaar, hij vreesde, dat zijn vader en zijn oom zijn reisplannen niet zouden goedkeuren en besloot dus listig en voorzichtig de zaak van terzijde aan te pakken. 't Was algemeen bekend, dat men te Padua het best de rechten bestudeeren kon; wanneer hij nu daar eens heen kon gaan, zoo dacht hij, dan was hij ten minste in Italië, „ad limina". Zou hij dus, zoo vroeg hij, zich niet opmaken om zich daar nader in de rechten te bekwamen? Op dit plan gingen de autoriteiten in; men gaf hem als geleider een even

geleerd als bereisd man, PAULUS GUDANUS FONVIVIUS, die Duitschland, Polen en Italië bezocht had en wiens persoonlijkheid grooten invloed op PEIRESC gehad heeft; deze heeft zich zeer aan zijnen mentor gehecht; later schrijft hij over hem aan zijnen vader: 1) „Hoewel wij heel ons leven dankbaar zijn verdiensten zullen gedenken, zal het ons toch onmogelijk zijn om hem te vergelden, wat hij voor ons deed. Veel lieden heb ik gekend, maar nooit iemand die aan hem gelijk was". Van uit Cannes wordt de reis aanvaard, te Genua, de stad der paleizen, stapt hij aan wal en zet over land de reis voort; soms brengt zijn aangeboren weetgierigheid hem in gevaar, in verband met zijn neiging om ver van begane wegen naar oudheden te zoeken. Niettegenstaande al deze gevaren komt hij veilig over Pisa, Bologna, Ferrara en Venetië naar Padua; in die oude stad der geleerdheid wint hij door zijn bescheidenheid en groote, grondige kennis snel aller harten; veel ouder geleerden, wereldberoemde koppen, praten gaarne met den jongen student. Ook in Venetië waardeerde men zijn wijde ontwikkeling en scherpzinnigheid, menig nog niet verklaarde munt of duister opschrift ontcijferde hij, maar hoe leerzaam Padua ook was, hoe aangenaam hij neêrzat in de koele zalen der Venetiaansche paleizen, voor de vitrines der kenners en oudheidbeminnaars; het groote licht, dat uitstraalde van het Vaticaan en schitterde van de hoogten van den Palatinus, liet hem geen rust, maar trok hem machtig aan. Over Florence en

1) *Lettres* l. c. VI, p. 3.

Sienna ging hij naar de Heilige Stad. Ook daar wint hij de vriendschap en achting van een ieder, waar hij mede in aanraking komt; geleerde kardinalen en prelaten achten het niet beneden zich, om met den bescheiden jongeling van gedachten te wisselen, met hem te spreken over munten en oude manuscripten, om hem raad te vragen bij het ontcijferen van duistere plaatsen en om hem hun gemmen en ringen te wijzen. Het is bijna niet te zeggen met welk een geweldige liefde voor de wetenschap hij zich stort op de schatten der stad, hij poogt de oude stadsmuren in zijn verbeelding te reconstrueeren, staat in verwonderden schrik stil voor de grootsche verlatenheid van den Palatinus, bewondert den Laöcoon, het torso van Belvedère, laat veel nateekenen en copiëeren. Meer nog dan de groote monumenten, trekken hem aan de kleine kunstvoorwerpen: vazen, munten, gemmen en ringen. Evenmin is hij gesloten voor het moderne Rome, hij bewondert MICHEL ANGELO's en RAPHAËL's kunst, toen nog schitterend in jonge frischheid. Hij daalt af in de catacomben, zoo mogelijk onttrekt hij zich aan de grootere kerkelijke plechtigheden, die den niet sterken man te veel aanpakken, maar zeer zeker lag hij in diepe devotie ter neder in de kleine oud-christelijke kerkjes als San CLEMENTE.

Wat moet een man van de geestesontwikkeling van eenen PEIRESC, in die dagen in Rome hebben kunnen genieten; alles wat in zijn natuur snakte naar hooge heiligheid vond ieder oogenblik bevre-

diging, wanneer hij door Rome's straten dwaalde, dan moet dat een nooit eindigende genotvolle emotie geweest zijn, dan eens vond zijn liefde voor het Rome van CICERO en PLINIUS voldoening, dan weder zijn godsdienstige zin. Bij hem was er geen strijd tusschen wetenschap en geloof, er was geen twijfelen, maar alleen geloovend aanbidden.

Na Rome ging PEIRESC naar Napels en geniet ook daar van de nog klinkende stemmen der oudheid, vooral ook de Vesuvius interesseert hem als merkwaardig natuurverschijnsel; wij zullen nader nog zien zijn groote liefde voor het rijk der natuur, maar de Vesuvius is door geheel zijn leven heen een voorwerp zijner bizondere belangstelling geweest. Zoo gaarne had hij zijn reis nog verder willen uitstrekken; aan de baai van Napels kwam bij hem de begeerte op naar Sicilië over te steken, maar zijn mentor raadde het hem af en 't lag niet in den aard van den jongen PEIRESC om tegen den raad van ouderen en wijzeren in te gaan. Hij keerde dan op Rome terug, vandaar via Ravenna weder naar Padua. Hier toog hij weder aan het studeeren, doch niet alleen in de wetboeken; munten, gemmen, opschriften, wiskunstige of natuurkundige problemen, alles trok zijn aandacht en dreef hem tot het doen van nasporingen. Ook nu weder werd een heerlijke reislust bij hem wakker, Venetië trouwens lokte als het ware tot reizen uit, hoe gaarne had hij de Donaulanden, Hongarije, Constantinopel bezocht, maar er was nog geen Oriënt-express en weder raadde zijn oudere reisgenoot hem af om nog verder te gaan en weder

zwichtte Peiresc en berustte er in, om naar huis terug te keeren. Over Milaan en Genève keerde hij in den loop van 1602 naar Frankrijk terug, niet echter naar zijn vaderstad, maar naar Montpellier, waar hij den doctorstitel wilde gaan behalen. Van daaruit schreef hij zijn eersten, ons bewaarden brief aan zijnen vader, wij zullen nader zien hoe het voeren zijner correspondentie zijn grootste lust en haast zijn grootste levenstaak was; volgens de traditie schreef hij 10,000 brieven, zeven dikke deelen zijn reeds verschenen, uitnemend uitgegeven door Tamizey de Larroque.

Hij schrijft dan aan „Monsieur mon père" 1) en vraagt hem ootmoediglijk verlof, om nog wat in Montpellier te mogen blijven studeeren, omdat hij zijnen graad wilde halen en dat wel zoo voortreffelijk mogelijk, nooit zou zijn vader berouw hebben, wanneer hij hem dat wilde toestaan. Hij zal gaan inwonen bij den hoogleeraar Pacius, een solied huis, waar men Vrijdags en Zaterdags alleen visch at. Dat het hem ernst is met zijn hoofdstudie: de rechtswetenschap, bewijst hij, door alles, wat hem daarvan af kan leiden, te verwijderen; alle munten en curiosa, die hij in Italië verzameld had, zendt hij aan zijn vader. Hij vraagt verder om geld en zou ook om schoone boordjes hebben verzocht, maar de man, die met zijn brief weg moest, kon niet wachten. Hij had namelijk aan „mademoyselle sa Mère" willen schrijven om schoon linnengoed, „car nous n'avons pas une seule chemise ny un collet, ny un mouchoir ny aultre chose", maar de brief moest weg.

1) *Lettres* l. c. VI, p. 1, s. q. u.

Voor het eerst ontmoeten wij hier een der voornaamste factoren in PEIRESC's leven: de Post. Dit was in zijn tijd en vooral voor een brievenproducent als hij, een ernstig element. Hij leefde letterlijk op den brievenbode, at en sliep niet, wanneer de „ordinaire" passeeren moest. De „ordinaire" was de bode, die dwars door Frankrijk heen, van Parijs naar het Zuiden de brieven overbracht, dan waren er nog de koninklijke brievenboden, maar die waren weinig betrouwbaar, daar ze hun hoofd pleegden te vullen met „vin et fantaisies"; miste men den postbode, dan moesten de brieven weken en dagen blijven liggen. En wat een gevaren waren er dan nog op weg! Vooreerst de uit hun oevers getreden rivieren, die de wegen versperden, dan de quarantaine, wanneer b. v. de pest woedde, men opende dan de brieven en pakjes en dompelde alles in kokende azijn, zeer ten ongerieve der brieven natuurlijk. Eens zendt PEIRESC met een bode via Genua naar Rome, een pakje met kostbare gemmen en medailles, maar de bode raakt zoek, ligt hij ergens vermoord op den stoffigen weg onder bleekgroene olijfboomen, of te sterven in een hospitaal? 't Is wel jammer voor den armen stakkerd, maar hij zou er vooral wel wat naders van willen weten „pour mes pauvres médailles et aultres curiosités". De correspondentie met Italië ging over land of over zee met de galeien uit Marseille, dan waren er weder andere gevaren: 't geboefte op de schepen zelf en verder de Turksche, Algerijnsche en Tunesische zeeschuimers; deze hadden een vast systeem van optreden: de

bemanning werd tot slaven gemaakt, de boeken en manuscripten in zee geworpen en de preciosa verkocht op de Grieksche eilanden.

Doch wij dwalen af van PEIRESC's brief aan zijnen vader, hij heeft daarin nog een typisch verzoek: hij vraagt namelijk of men aan niemand zeggen zal, waar hij zich bevindt; hij wil een allerstrengst incognito bewaren, om niet van zijn werk te worden afgeleid, men moet maar het gerucht verspreiden, dat hij nog in Italië is. Deze wensch om incognito rustig te studeeren, komt geheel overeen met wat zijn biograaf ons van hem verhaalt; den tijd dien anderen aan spel, drank en vrouwen plegen te verboemelen, bestemde hij voor ingespannen arbeid, nooit verteerde hij zijn geld voor verdorvenheid en voldoening zijner zinnen. Zijn oom spoort hem aan, om toch naar huis te komen; hij antwoordt daarop, dat hij zoo'n buitengewone lust in de rechtsstudie heeft, dat hij daar geheel in leeft, hij zegt, dat hij er zich als het ware in baadt, zeer diep zou het leed zijn, dat men hem zou aandoen, wanneer men hem dwong, zijn werk te staken.

In dezen zelfden brief treedt hij ook warm en aardig op voor zijnen broeder PALAMEDES, die ook te Montpellier studeerde; men schijnt zijnen vader te hebben wijs gemaakt, dat deze jongeling zich debaucheerde, wie die „charitéz" verspreid had, weet hij niet, maar het is een gemeene leugen. Hoe zou de goede jongen tijd hebben zich te verdebaucheeren. „Wij hebben per dag tien uur aan de rechtsstudie te wijden, vier daarvan loopen wij

1) *Lettres* l. c. VI, p. 6 s. q. u.

college, een voor de „Analyse des Instituts", een voor de „Contracts", een voor de „Code" en een voor de „Digestes", dan moeten wij ons nog vijf uur voor de lessen prepareeren, na iederen maaltijd repeteeren wij nog een uur. Wij twijfelen er aan of in onzen tijd ieder jurist tien uur per dag trouw aan studie doorbrengt! Typisch eindigt hij zijn verontwaardigd epistel met den wensch, dat hij wel wilde, dat zijn vader en zijn oom eens zouden komen kijken. Menige spes patriae in den loop der eeuwen, zou niet altijd gesteld zijn op dit onverwacht bezoek der autoriteiten. In 1603 keert hij naar Aix terug, na den doctorstitel te hebben verworven. Toen vangt eigenlijk reeds de kalme levensstroom aan, die tot zijnen dood voor PEIRESC zal blijven vloeien. Een deel van zijn bestaan kunnen wij spoedig afhandelen, namelijk het aandeel, dat de vrouw in zijn leven inneemt, brieven schreef hij veel, nooit één minnebrief, geleerden, paters, kardinalen, rechters, monniken en missionarissen komen in zijn leven voor, geen vrouwen; hij meende, zoo zegt zijn biograaf, dat hij geestelijk met PALLAS gehuwd was, heiligschennis zou het geweest zijn, wanneer hij zich met andere vrouwen had afgegeven, hij vond dat zijn eventueele vrouw en een in aantal wassend gezin hem verhinderen zouden, om zich te wijden aan zijn studie en zijn geestelijken en wetenschappelijken omgang met zijn vrienden. Zijn vader had buiten zijn wil er werk van gemaakt, om hem uit te huwelijken aan de dochter van den President der Rekenkamer (een zeer goede partij!) maar de jonge

Peiresc smeekte hem vurig, toch zijn pogingen in deze richting te staken en hem niet te dwingen af te wijken van zijn ongehuwd leven, dat hij voor zich had verkozen. Niet alleen was hij niet op de vrouwen gesteld, maar hij had er een zekere animositeit tegen. Een zijner vrienden krijgt onaangenaamheden met een cameeën-verzamelende dame, ja, zegt Peiresc, dat zijn van die avonturen, die men verdragen moet als een overstrooming of een bui slecht weder. De omgang met vrouwen en meisjes vindt hij allervervelendst, daar is geen schijntje belangrijks of curieus aan, men kan alleen over onzin en beuzelarijen met haar spreken; met smaak en instemming verhaalt hij elders, hoe hij een priester hoorde prediken over de verdorvenheid der vrouwen. Als men een vrouw gehuwd heeft, zegt hij, moet men maar denken: „Onze Lieve Heer heeft ze je gegeven, zooals ze is en men moet dat nu maar zoo licht mogelijk dragen". 't Volgende verhaal is ook teekenend: Peiresc's vader was op zijnen ouden dag zeer sukkelend en moest in alle opzichten worden gemenageerd, de zeer zorgzame zoon gaf hem steeds ouden belegen wijn; het ongeluk wilde nu, dat er dames kwamen logeeren, die den ouden man wijs maakten, dat hij jongen wijn moest drinken. De gevolgen waren rampzalig; wij zullen ze maar niet in hun 17de eeuwsche realisme herhalen, maar een der uitingen was een felle aanval van het pootje, gepaard met harde koorts; dat was nu alles, zoo schrijft hij aan zijn broeder, het gevolg van die „mauvaises femmes", die hem een „coup de pied" hadden willen geven.

PEIRESC was nu vier en twintig jaar (1604), zijn wilde haren, wanneer hij ze ooit gehad heeft, waren uitgevallen; hij was een toonbeeld van soliditeit, geleerdheid en wetenschappelijken zin. Zijn publiek leven kan ook met weinig woorden geteekend worden: hij gaf er niet veel om. Na lang dralen liet hij zich benoemen tot senator van Aix, maar noch de politiek, noch de aan zijn eerambt verbonden receptiën, feesten en plechtigheden trokken hem aan. Dat telkens uit zijn werk loopen, het plotseling afbreken van eenen begonnen brief, het niet te huis zijn wanneer de post aankwam, het niet rustig kunnen lezen van zijnen onmetelijken „courrier", dat alles zal hem niets hebben bevallen.

Men kan zijn leven in vier hoofdbegrippen samenvatten: reizen, studeeren, verzamelen en — brieven schrijven. Reizen was een zijner grootste passiën, en dat hij het niet meer gedaan heeft, ligt meer in den loop der omstandigheden, dan aan hem. Hij gaat vooreerst in 1603 naar Parijs en wordt daar met groote hartelijkheid ontvangen door de geestelijk en wetenschappelijk hoogst staande mannen; de bibliothecarissen van de bibliotheek des Konings, de raadsleden van den Koning, de hooge geestelijken zoeken om strijd zijnen omgang.

Van Parijs gaat hij naar Engeland en ontmoet ook daar de intellectueel het hoogst staanden, van daar vond hij zijnen weg naar ons vaderland (1606). Hij was te Dordrecht, Rotterdam en den Haag, welke stad hij, ik vermoed in verwarring met Leiden, noemt „le paradis des hommes de lettres";

te Leiden bezoekt hij SCALIGER, te Amsterdam boezemt alles, wat uit Indië komt, hem hoog belang in. Enkhuizen wordt door hem bezocht en over den Haag neemt hij den terugweg aan; in Scheveningen ziet hij den zeilwagen en hoort met bewondering hoe MAURITS en MENDOZA daarin gewaaid zijn langs het strand der zee: dat moest de nieuwsgierige Franschman ook eens beleven, en zijn biograaf vertelt ons, hoe enthousiast hij over dit tochtje was en hoe hard 't ging. Te Delft bij GORLAEUS zag hij Grieksche en Romeinsche munten, hij zag daar ook eene non, die over was uit den tijd, toen de Nederlanden zich nog niet van de Moederkerk hadden losgescheurd.

Over Antwerpen en Brussel gaat hij naar zijn land terug.

Maar veel belangrijker bezigheid voor hem was het schrijven van brieven, wij noemden reeds het cijfer der taxatie: tien duizend. Zijn correspondenten waren over de geheele wereld verspreid. In de uitgave van TAMIZEY DE LARROQUE vinden wij hoofdzakelijk de gebroeders DUPUY, beiden verbonden aan de bibliotheek des Konings, dan een paar geleerden, die te Rome verbonden waren aan het Hof van den Kardinaal BARBERINI, dan met alle verzamelaars en geleerden van Frankrijk, met zijnen lateren biograaf GASSENDY, den protegé van het geslacht der FABRI GUILLEMINS, met eenen te Tunis resideerenden Franschman, met Engelsche en Nederlandsche geleerden en ten slotte met RUBENS. Over de relatiën met dezen laatste, spreken wij nader. Wanneer men nu zou vragen: waar schreef

PEIRESC over, dan zou deze vraag het best met een wedervraag te beantwoorden zijn: waar schreef hij niet over? Vooreerst over bijna alle bekende klassieke schrijvers, vooral uit den lateren tijd; hij doet hun manuscripten copiëeren, verzamelt de zeldzame uitgaven, amendeert en corrigeert duistere plaatsen, brengt hun citaten in verband met de uit de geschiedenis bekende feiten en de uit den grond opgedolven opschriften. Hij schrijft verder over hebreeuwsche schrijvers, over bijbeluitgaven, samaritaansche teksten, hebreeuwsche antiquiteiten. Dan boezemen de hiëroglyphen hem belang in en, daardoor was hij ver zijn tijd vooruit, hij poogt ze te ontcijferen. Sarcophagen, egyptische vazen, mummie-kisten, godsdienstige begrippen der Egyptenaars, alles prikkelt zijn weetgierigheid. Ook de geschiedenis van zijn land en van zijn gewest Provence, vraagt zijn aandacht.

De monumenten der Fransch-Romeinsche steden, worden door hem bestudeerd en vormen een onderwerp zijner correspondentie. Dan weder worden sterrekundige onderwerpen behandeld, ook de eclipsen interesseeren hem machtig, om die op verschillende punten van den aardbodem te doen bestudeeren, zendt hij overal boden heen. Aan de hoofden der monnikenorden, die missionarissen uitzenden, vraagt hij om in verre landen die verschijnselen te doen bestudeeren. Weinig gelukkig was hij met zijn zending naar een der punten van Zuid-Frankrijk, de man, die de eclips moest beschouwen, viel in slaap en werd eerst wakker toen alles voorbij was. Ook de quaestie der wen-

teling der aarde boezemt hem belang in; in een der brieven komt in verband daarmeê een vermakelijke uitdrukking voor: „tous ces gens — là sont pour le mouvement de la terre", zeer zeker een zonderling referendum!

Niet minder trekt de dierenwereld hem aan; zoo schrijft hij over een soort dieren, dat tusschen mensch en aap in staat; zij zijn behaard, praten niet, maar huilen en lachen als een mensch, men gebruikt hen om de kamers te vegen, het vuur aan te maken, en dat alles doen zij met groote zorg en nauwkeurigheid. Op eenen goeden dag wordt hem uit Tunis een enorm grooten tand gezonden, dat moet wel van een reus zijn, ... maar niet lang daarna komt er in Aix een rondreizende olifant; PEIRESC, nieuwsgierig als altijd, steekt zijn hand in den bek van het dier en laat zelf, met behulp van den kornak een afdruk van den tand maken en ziet, de reuzentand blijkt een olifantstand te zijn!

Ook de anatomie is een zijner lievelingsvakken. Eens moest er een man worden opgehangen en deze wilde men wel aan hem ter ontleding overlaten; nu geeft hij aan den concierge van de gevangenis last, om het lijk zoo spoedig mogelijk te transporteeren, en — wat zonderlinger is, hem eerst een goed middagmaal te geven, voordat hem wordt meêgedeeld, dat hij hangen moest; dit minder aangename vooruitzicht zou misschien zijn appetijt bedorven hebben en dan het anatomisch onderzoek minder belangrijk hebben gemaakt.

In zijn correspondentie nemen munten een zeer

groote plaats in. Vooral ook op dit gebied moet men bewonderen zijn helderen blik en de wijze, waarop hij zijn tijdgenooten ver vooruit was. Vooreerst interesseerden hem de Romeinsche en Etrurische zware bronzen stukken — de zoogenaamde asses — dan de latere keizermunten, doch dit was niets bizonders, daar in die dagen ieder geleerd en ontwikkeld man munten verzamelde en bestudeerde, maar wat wel merkwaardig mag genoemd worden, is, dat PEIRESC zijn aandacht vestigde op de onaanzienlijke Gallische, Merovingische en Carlovingische munten. 1) Hij heeft daarover een aardigen brief geschreven. 't Gaat met die muntstukken als met het genot in fijne spijzen, wanneer men door de omstandigheden gedrongen, droge beschuit eten moet, dan vindt men dat eerst wel onaangenaam, maar het went. 't Is ook net als toen ik in Vlaanderen reisde, ik kon daar geen wijn naar mijn smaak krijgen en ging toen aan het bier drinken, eerst vond ik het zuur en leelijk, zoo zelfs dat ik mijn neus dichtkneep, wanneer ik het dronk, zooals men doet wanneer men een drankje inneemt; maar langzamerhand wende ik er aan en nu verkies ik het haast boven den fijnsten wijn. Zoo ging het ook met de muntstudie, eerst trok ik mijn neus op voor die ruwe stukjes metaal, voor die grove munten zonder duidelijke voorstellingen, zonder de klinkende namen van beroemde Grieksche steden en Romeinsche keizers, maar langzamerhand zag ik er het groote geschiedkundige belang van in. En

1) BABELON. *Traité de Numismatique*, I, p. 126.

zoo is het inderdaad, de Gallische munten vóór de vestiging der Romeinen, zijn barbaarsche naslagen van Macedonische munten, de Merovingers evenzoo haast caricaturen van Byzantijnen en de Carolingers stijve, onhandig geslagen muntstukjes, maar voor de geschiedenis dier aloude Gallische stammen en oude heerschers van Frankrijk, zijn zij uiterst merkwaardig.

Op het Haagsche Museum Meermanno-Westhrenianum, dat daar aan de Prinsessegracht, de meest zonderlinge verbinding van hoogst merkwaardige en buitengewoon onbelangrijke voorwerpen bergt, zijn twee handschriften, die uit dit oogpunt zeer belangrijk zijn; 't zijn twee deelen met door PEIRESC's hand geschreven aanteekeningen over al zijn numismatische aankoopen, ruilingen en opmerkingen. 1) Een deel is gewijd aan de Grieksche en Romeinsche munten, een deel aan de nummi gallici, gothici etc. Met de meeste nauwgezetheid noteerde hij alles, wat er in zijn penningkundige verzameling gebeurde. Hij was in betrekking met al de verzamelaars in zijn stad en de omgeving, Marseille, Arles, Avignon, te Parijs, in Italië, Nederland en Engeland. Deels onderhield hij die betrekkingen schriftelijk, deels ook gaf hij aan zijn vrienden, die op reis gingen, opdrachten; zoo vooral uit den aard der zaak aan zijn protégés. Zoo was een der beschermelingen van het geslacht der FABRI's een zekere GUILLEMIN, die op hun kosten studeerde en later, dank zij PEIRESC's invloed, vertegenwoordiger van Provence in de algemeene vergadering

1) Cf. *Revue Belge de Numismatique*, 1896, p. 107.

der Fransche geestelijkheid te Parijs werd. Het lijstje, dat zijn beschermheer hem meêgaf, doet onwillekeurig denken aan VAN LENNEP's brief van een nichtje aan haar neef te Amsterdam.

Vooreerst moet hij bij tal van menschen pakjes bezorgen, dan moet hij den inhoud van zooveel mogelijk oude metalen vazen meten, pogen achter technische goudsmidsgeheimen te komen, afgietsels en afdrukken maken, in de Musea waar de toegang moeilijk is, moet hij door kleine cadeautjes de bedienden winnen, ruilonderhandelingen moet hij voeren, voor één vaas b. v., mag hij een paar zeldzame katjes geven, hij moet zegels afdrukken, miniaturen nateekenen, manuscripten copieeren, ook kragen (rabats) koopen en daarbij moet hij vooral op de heerschende mode letten; kousen, brillen, handschoenen moet hij inslaan, in de oude abdy van St. DENIS moet hij trachten afgietsels te maken, maar met omzichtigheid, daar de monniken daar zeer kleinzielig zijn; wanneer ze minder stom waren, teekent PEIRESC er bij aan, zouden ze minder kleingeestig zijn. Een dergelijke opdrachtenlijst krijgt PEIRESC's broeder, wanneer hij naar Engeland en Nederland op reis gaat; hij moet te Middelburg MELCHIOR WIJNTGIS gaan bezoeken, die een ontelbaar aantal munten heeft; in den Haag moet hij HUGO GROTIUS groeten, „advocat en la cour de Hollande, qui fait si bien en vers".

In Leiden moet hij zich informeeren naar de ziekte en dood van dien „pauvre SCALIGER", met VULCANIUS moet hij praten over de vertaling van PROCOPIUS, bij een zekeren VAN WELI 1) te Amster-

1) De later in den Haag vermoorde bekende goudsmid.

dam, moet hij op bepaalde wijze geslepen diamanten koopen, enz.

Behalve de wetenschap en het verzamelen vormt de geschiedenis van den dag den stof der brieven, alles wat er aan 't Hof gebeurt, de verschillende gevechten en oorlogen, de intriges enz., worden geregeld verteld; zoo vinden wij er uitvoerig in de geschiedenis van DE GROOT's veroordeeling door de „juges suspects", zijn gevangenzetting en ontvluchting „miraculeusement caché dans un coffret", hij is volgens PEIRESC „tout nu" in de boekenkist gekropen. Over de Protestanten is PEIRESC niet goed te spreken, maar hij beschouwt hen veel meer als politieke, dan als godsdienstige partij; het innemen van la Rochelle, vervult hem met vreugde. De kleine twisten tusschen de Zuid-Fransche steden worden uitvoerig oververteld en ook de locale kibbelarijen in Aix, quaesties van préséance worden met zorg uitgemeten, soms vertelt hij de stichtelijke verhaaltjes uit het kloosterleven, waar soms nonnen en geestelijken in te intieme verhouding leven, of om pecuniaire belangen, elkander fel haten en beoorlogen, een monnik dringt o. a. in een vrouwenklooster door, daar hij meent dat zijn orde daarop eigendomsrecht heeft, maar de minder zacht geaarde nonnetjes trekken hem de haren van baard en hoofd uit en verwurgden haast den „pauvre diable", tant elles étaient en furie d'enragées. Ook heeft hij een lang verhaal van een meisje, dat op de kade van Toulon geschaakt wordt, door ruwe mannen wordt zij naar een gereed liggende boot medegesleept, de arme

onschuldige was allerbedroefdst en wilde zich in zee werpen, maar zij verandert van inzicht en huwt haren ontvoerder, die haar door zachtheid en lieve strijkaadjes wist te winnen.

Zelfs heel kleine feiten vertelt hij; zoo dat eens in een wiegje, een kind de Rhône kwam afzakken, met een haan op het mandje — een pendant dus van BEATRIX in de Biesbosch met haar kat, het kind was uit den aard der zaak zeer hongerig en een rijke dame wilde het adopteeren, maar de beschreven vaders der stad Aix wilden het opvoeden, daar een kind zoo wonderbaar ontsnapt aan een zoo groot gevaar, zeker een goed burger zou worden.

Ook over groote rampspoeden, storm, pest, overstrooming, vertelt hij. In 1628 was er een hevige pest-epidemie die steeds verder en verder van het noorden naar het zuiden doordrong. De schrik was zeer groot, de vice-legaat van den Paus sloot zich met doctoren, apothekers en schapen op; 26 November 1628 wordt Carpentras aangetast. „Dieu nous veuille bien préserver, nous en avons grand besoing". 1629 vangt somber aan, de pest wordt begeleid door oorlogsgevaar, roovende soldeniersbenden stroopen het land af, de uit de steden naar de dorpen vluchtende bewoners van Aix, worden uitgeplunderd; de hongersnood verschijnt en tot overmaat van ramp nadert uit Italië een andere besmettelijke ziekte, die binnen de drie dagen de menschen wegmaait.

PEIRESC's brieven geven een aardige blik op zijn eigen intiem leven, zijn studiën en bezigheden, dat

alles geplaatst in de omgeving van Zuid-Frankrijk, in den aanvang der zeventiende eeuw.

Met opzet lieten wij éénen correspondent van PEIRESC onvermeld en tevens spraken wij nog niet over een zijner voornaamste liefhebberijen, wij bedoelen PETER PAULUS RUBENS en de gesneden steenen.

Uit de met RUBENS gewisselde brieven kunnen wij misschien PEIRESC het best leeren kennen; zijn brieven zijn in het algemeen aantrekkelijk door hunne eenvoudige openhartigheid, wanneer men in aanmerking neemt de eigenaardige overdrevenheid in stijl en woordenkeuze, die b. v. ook de brieven uit den Renaissance-tijd kenmerkt, dan zijn ze werkelijk buitengewoon menschelijk en waar. De correspondentie met RUBENS heeft nog een voordeel, namelijk dat ook een deel der brieven *aan* PEIRESC bewaard zijn. Natuurlijk heeft PEIRESC op zijn 10,000 uitgaande brieven wel eens antwoord gekregen, maar bijna al die antwoorden zijn verloren gegaan; de legende verhaalt dat een zijner nichtjes er papillottenpapier van maakte, zeer zeker was dat de wraak der vleeschelijke vrouw tegenover PALLAS. RUBENS' brieven aan PEIRESC zijn bewaard gebleven.

Voordat PEIRESC en RUBENS door brieven met elkander in aanraking kwamen, waren zij reeds eens samen, zonder dat zij echter elkanders tegenwoordigheid bemerkten. 5 October 1600 was er te Rome, in de schitterend versierde kerk van St. MARIA DEI FIORI een groote plechtigheid; MARIA DE MEDICIS namelijk trouwde — wij zouden zeggen

met de handschoen — met HENDRIK IV van Frankrijk. Later schrijft PEIRESC nog opgewonden over den prachtigen kerkzang, die hij hoorde en voegt er beleefd bij: „J'ai un regret extrême de n'avoir pas dès lors commencé avec vous cette heureuse liaison d'amitié qui nous à uni plus tard".

In 1619 eerst komen beide mannen in nadere aanraking met elkander, door tusschenkomst van den secretaris van Antwerpen, GEVAERTS, deze schrijft aan PEIRESC over een aan RUBENS in Frankrijk te verleenen privilege en PEIRESC uit den wensch, om te ontvangen een inventaris van RUBENS' kunstschatten, vooral van de cameën en intagli. 1)

In October 1621 schrijft PEIRESC voor het eerst aan RUBENS zelf en wel over de eventueele reproductie van de beroemde Cameo van de St. Chapelle. Dit van een oogpunt der geschiedenis, zoowel als van kunst, hoogst belangrijke stuk, bevat in drie verschillende boven elkander gelegen stroken, allerlei voorstellingen. In de middenstrook waarvan de actie blijkbaar op aarde plaats heeft, zien wij eenen jongen krijgsman staan voor een zittenden keizer, terwijl daarnaast een vrouwefiguur is gezeten, deze hoofdgroep is door andere gestalten omgeven. Bovenaan is een tooneel in den hemel wedergegeven: een symbolische apotheose van een of anderen vergoden keizer. In de onderste strook zijn krijgsgevangen soldaten afgebeeld. In 1341 vindt men dit kleinood reeds vermeld 2) in de schat der Sainte Chapelle, in de

1) *Codex Diplomaticus Rubenianus*, nr. CCXXVII.

2) *Catalogue des camées antiques de la Bibliothèque nationale*, sub nr. 264.

middeleeuwen toen men veel heidensche zaken placht terug te brengen tot het oude of nieuwe testament, verklaarde men dat in de voorstelling moest worden gezien JOZEPH aan het Hof der Pharaonen. Later werd deze steen aan Paus CLEMENS VI afgestaan, waarschijnlijk daar de koning van Frankrijk geld noodig had en om dezelfde reden ging de „camayeu" weder uit de handen van CLEMENS VII over in die van den Franschen koning. Nu vormt deze steen de trots en het sieraad van het Penningkabinet te Parijs. PEIRESC 1) was de eerste, die er een wetenschappelijke verklaring van gaf en de voorstelling tot den tijd van AUGUSTUS en GERMANICUS terugbracht, aan zijn vrienden schrijft hij opgewonden brieven over dit prachtstuk, zijn hartewensch was om er een goede reproductie van te laten maken, eerst dacht hij aan eenen Romeinschen kunstenaar, 2) maar later wil hij het door niemand anders dan door RUBENS laten doen. Hij wilde ook andere groote gesneden steenen doen reproduceeren, zoo b. v. de verheerlijking van TIBERIUS, toen en nu in Weenen (vroeger in St. SEURIN te Toulouse). PEIRESC schrijft aan RUBENS. 3) „Gij zijt tot zulk een volmaaktheid in uw kunst gekomen, gij overtreft allen in deze eeuw — om uw bescheidenheid te sparen, spreek ik niet van andere eeuwen", niemand was dus meer geroepen om dit werk op zich te nemen. In dezen zelfden brief geeft PEIRESC een alleraardigste vergelijking over het verschil

1) Cf. *Catalogue Paris*, p. 123.
2) *Codex Rubenianus*, II, p. 302.
3) *Codex Rubenianus*, II. p. 334.

tusschen de gesneden steenen en munten. „Gij zult zeker de voorkeur geven aan gesneden steenen, zeer zeker, de waarde van de steen alleen, als grondstof, de verdienste van een uitnemend kunstenaar, plaatsen hen boven de munten, maar hij, die licht wil ontsteken op het gebied der geschiedenis van de oudheid, moet de munten raadplegen die de officieele getuigen zijn van de meest voortreffelijke hoofden der staten". Deze getuigenis bewijst weder PEIRESC's helderen blik en groote ontwikkeling in eenen tijd, toen men meer de oudheid om haar schoonheid, dan om haar geschiedenis bewonderde.

In dezen zelfden brief komt ook voor het eerst een toespeling voor op de schilderijen, die RUBENS, voor MARIA DE MEDICIS, in de Luxembourg maken zou. In 1622 komt „ce fameux peintre, ce charmant monsieur RUBENS" voor het eerst in Parijs. PEIRESC is niet over hem uitgepraat, hij bewondert zijn „dextérité et rare conduyte" in wereldsche zaken, de „excellence de sa main, la grande doulceur de sa conversation". Een jaar daarna ziet RUBENS de groote cameeën en is al even enthousiast als PEIRESC. Later maakt de groote meester inderdaad reproducties van de Parijsche en Weensche cameeën, 1) die door Antwerpsche graveurs nader worden gegraveerd. Voortdurend schrijven RUBENS en PEIRESC elkander over gesneden steenen, PEIRESC moet er een zeer fraaie verzameling van hebben bezeten en met groote hartstocht zoekt hij allerwegen zijn collectie uit te breiden; wij zagen ook zijn

1) MAX ROOSES. *l'Oeuvre de* PETER PAULUS RUBENS, nr. 1220—1228.

groote voorliefde voor munten, hij was echter niet het weinig sympathieke type van den verzamelaar, die het alleen maar te doen is om te krijgen, te hebben en te houden. Uit de munten, die zijn médaillers vulden, trok hij wetenschappelijke conclusiën, die hij zich haastte aan zijn vrienden meê te deelen, zijn verzamelen was middel, *niet* doel, maar daarom was hij toch niet minder aan zijn schatten gehecht en werkelijk allerrampzaligst was het voor hem, toen eens een sluwe dief er een groot deel van roofde. 1)

Dit treurige feit geeft ons aanleiding, een aardige kijk op zijn karakter te krijgen. Hij was te Parijs geweest en toen hij weder te huis in Aix kwam, bemerkte hij dat bijna al zijn gouden munten, waaronder de allerzeldzaamsten en al zijn cameeën en intagli hem waren ontroofd, bovendien miste hij een kistje met ringen. Wanhopend schrijft hij: Ik weet niet wat er van mij worden moet. Ik durf bijna mijn kamer niet meer te betreden om naar mijn verzamelingen te kijken want ik ben bevreesd ieder oogenblik nieuwe verliezen te constateeren. En er was iets wat de zaak nog pijnlijker maakte, hij werd zeer belemmerd in het pogen om de daders te doen grijpen en om alles in het werk te stellen ten einde zijn verloren schatten weder terug te krijgen. Zijn vader toch, die oud en ziekelijk was, had aan een knecht, dien hij meende te kunnen vertrouwen den sleutel gegeven om nu en dan het stof eens af te nemen, nu vreesde hij, dat

---

1) *Codex diplomaticus* III, p. 263 en BABELON, *Traités des monnaies, Grecques et Romaines* I, p. 124.

de mededeeling van den diefstal zijn vader te veel zou schokken. Dit is wel een bewijs hoe goed en zacht PEIRESC's karakter was en hoe de brave jongen die in zijn jeugd zijn reislust om den wil van zijn vader bedwong, altijd een goed zoon bleef met teedere zorg zijnen vader omringend. In 1615 stierf de oude PEIRESC en de dag van zijn begrafenis was wel een van de meest aangrijpende dagen die PEIRESC ooit beleefde. Hij was diep bedroefd en schrijft aan „Monsieur son pauvre frère", „Eindelijk, na dikwijls te hebben gedreigd, heeft God onzen vader tot zich geroepen, de laatste dagen had hij koude gevat en een leelijke hoest kwelde hem, als een goed christen is hij gestorven na het laatste oliesel te hebben ontvangen. Bij zijn begrafenis wilde hij alleen maar een kruis en tien flambouwen; 's nachts om twee uur hebben wij hem in onze kapel overgebracht alleen begeleid door Jacobijnenmonniken die niet luid zongen maar zacht psalmen aanhieven, „Je suis hors de moy, je ne scay ce que je vous escripts ni ce que je faicts", en daar opeens op den dag der begrafenis, toen de rouw-decoraties nog aan de voordeur hingen, kwam daar in hoogst eigen persoon een der menschen die PEIRESC het meest vereerde, de Legaat van den Paus, Kardinaal BARBERINI. Hij zou aan PEIRESC de eer aandoen bij hem te middagmalen en te logeeren, toen de hooge Kerkvorst vernam onder welke treurige omstandigheden zijn gastheer verkeerde wilde hij elders een onderkomen zoeken maar dit gedoogde PEIRESC niet en zoo gebeurde het dat op den dag der begrafenis van zijnen vader een groot

maal voor den Kardinaal en zijn gevolg moest worden aangericht en dat 's avonds de „Cardinal patron" en PEIRESC, de groote weetgierige, samen zaten te studeeren en oude handschriften en munten van hand tot hand deden gaan.

Wij leerden dus PEIRESC kennen als een braaf door en door goed en zacht man. „Ik zou zoo gaarne," zegt hij ergens „de wereld altijd zien in een verzoeningsgezinde stemming, wat bederven allerlei kibbelarijen dikwijls het genoegen van de lezing der mooiste werken." Gaarne zag hij de menschen van hunne goede zijde, men moet — volgens hem — in iedereen zijn goeden wil en ijver waardeeren en het overige maar vergeven, want wie is er die zoo recht zijnen levensweg gaat, dat hij niet nu en dan struikelt of zinkt?

Hij was bovendien een uiterst gedienstig man, die leefde voor zijn vrienden, zijn brieven geven daar tallooze bewijzen van.

Hij geeft veel geschenken, is liberaal met ruilingen maar toch duchtig bij de pinken en soms danig op den penning. Een vermakelijk voorbeeld der grens van zijn royaliteit is het volgende: Hij was in relatie met lieden in Tunis, waar veel christenen in slavernij zuchtten, nu was er eens een geval dat een slaaf kon worden losgekocht, 100 piasters zoo schreef hij, had hij er voor over maar de barbarijsche meester wilde veel meer hebben, dat ging nu niet, dat werd te duur „nous n'en aurions pas les moyens" nu moest de arme christenjongen maar met woorden vertroost worden, hij moest maar geduld hebben. Wij vreezen dat de betrokken

slaaf liever de piasters dan de troostwoorden zal hebben hooren klinken! In kleinigheden toont hij soms een groote weekhartigheid; wanneer hij uit Italië terugkomt zendt hij cadeaux aan zijn oude min en hij schrijft haar om haar een beetje op te vroolijken; wanneer zijn zusje SUZON ziek is dan zendt hij haar allerlei heerlijkheden en zegt geen rust te hebben, voordat hij vernemen zal dat zij volkomen hersteld is. Zeer mooi komt zijn vriendelijke zorg voor misdeelden voor den dag tegenover eenen armen vervolgden monnik CAMPANELLA; deze was in Zuid-Italië om zijn meer vrijzinnige godsdienstige denkbeelden vervolgd, gepijnigd en gevangen gezet, toen de door ellende gebroken man in Frankrijk aankwam, laat PEIRESC hem op een draagstoel halen; te Marseille neemt hij hem aan huis bij zich op en laat hem naar Parijs geleiden. CAMPANELLA verklaarde later, dat hij zonder een traan te laten, de felste pijnigingen geleden had, maar dat PEIRESC's goedheid hem tot weenen toe, bewogen had. PEIRESC was een vroom en berustend man; wanneer soms zorg of leed hem kwelden, dan placht hij te denken: 't had nog wel erger gekund, „il faut se contenter des biens que Dieu donne, autant et si longuement qu'il lui plaist les nous laisser", daar toch God ons gegeven heeft al wat wij hebben, is het billijk dat Hij 't ons ontneemt, wanneer het Hem behaagt. Hij nam uiterst getrouw zijn godsdienstige plichten waar, bij hooge feesten ontbrak hij nooit in de rijen der parlementsleden, bij processiën wandelde hij mede. De godsdiensttwisten van zijn tijd beschouwde hij meer

uit een politiek, dan uit een religieus oogpunt; over het algemeen is zijn beoordeeling zijner tegenstanders zacht. Hij is in den vollen zin des woords een goed zoon zijner kerk, zijn oog is — wij zeiden het reeds — steeds op Rome gericht, een kerkvorst als de kardinaal BARBERINI, die veel voor kunst en wetenschap gevoelt, is zijn ideaal.

Hij heeft zelf neigingen om in de geestelijke orden te gaan, aan een vriend die geestelijke wordt, schrijft hij: „Ik prijs ten zeerste uw heilig besluit, ik zou het eigenlijk ook moeten doen" — maar hij bleef maar in de wereld. Een zijner vrienden, een Duitscher, HOLSTENIUS, bekeert zich na lezing der kerkvaders, PEIRESC is daar uitbundig blijde over, wat tot nog grooter vreugde stijgt, wanneer de jong bekeerde op zijn beurt, eens een landgraaf van Hessen bekeert. Hij wenscht hem geluk met dat feit, „un si grand prince converti à la gloire de Dieu à l'honneur du Pontificat et des Ementinimi patrons (de kardinalen) et l'avantage du public". In dit verband ligt ook het feit, dat in heel zijn leven PEIRESC het allergelukkigst gemaakt heeft, wanneer namelijk een zijner nichtjes de sluier aanneemt; hij schrijft aan verschillende zijner vrienden over deze plechtigheid en vindt daarbij termen en woorden die veel enthousiaster en warmer zijn dan wij van hem gewoon zijn; „zij hield zich heerlijk, men kon zich niets schooners voorstellen, gedurende geheel de ceremonie stond zij met onbedekt gelaat, een bloemenkrans in de haren", „avec une constance, une gravité et une joye apparente, qui faisoit estonner un chascun". Toen zij

de sacramenteele woorden der gelofte uitsprak, huilde een ieder, behalve zij zelve; „pour moy j'éstais tout hors de moy mesme". PEIRESC is overtuigd, dat haar gebeden veel zullen bijdragen voor geheel het geslacht der FABRI. 't Altaar was, zoo vertelt hij verder, prachtig versierd met anemonen, buitengewoon mooie anjers, geele rozen zoo groot als de palm der hand en oranjebloesem-takken. In den grond van zijn hart vond hij — gelooven wij — het klooster de eenig geschikte plaats voor een vrouw. PEIRESC was evenmin een dweeper als een huichelaar, zijn vroomheid was van zuiver allooi; wanneer RUBENS zijn dertienjarig dochtertje CLARA SERENA verliest, schrijft hij een warmen hartelijken, waarlijk vromen brief. „Gij kent de fragiliteit van het menschelijk leven en gij weet dat God ons dikwijls een geluk aandoet door hen die ons lief zijn, weg te nemen, om hen in den hemel te doen herleven en om hen hier op aarde voor lange smart en lijden te bewaren.

PEIRESC's levenswijze was ongeveer geheel in overeenstemming met zijn kalmen, rustigen vromen aard, hij zat zooveel mogelijk op zijn studeerkamer, hoe 't daar ongeveer uit zag vertelt hij nu en dan in zijn brieven, aan de wanden stonden de hooge volgepropte boekenkasten, daartusschen hingen de portretten van zijn vrienden, b.v. den Kardinaal BARBERINI, RUBENS enz., overal rondom lagen boeken, manuscripten, doozen met aanteekeningen, brieven, copieën van brieven, registers op brieven, op zijn werktafel was al evenmin ruimte, dan stonden er nog kooien met vogels, glazen huisjes met camé-

leons, die hij tijdens hun leven koesterde en na hunnen dood opensneed, soms ook bloemen o.a. een „pot d'hyacinthe qui embaulme toute la maison". Hij was dol op bloemen en dieren, eens, wanneer hij op reis is, hoort hij, dat een poesje van hem ziek is en zendt hij de meest uitgebreide aanwijzingen, hoe het te genezen. Dikwijls omringen zijn vrienden hem en zit hij met hen opschriften op munten te ontcijferen of b.v. de oogen van een hinde te ontleden, hij noodigt hen uit om bij hem te komen om te genieten van de „galanteries capables de donner quelques heures agréables d'amusement à ceux qui n'ont pas en horreur les merveilles de la nature ou les vénérables reliques de l'antiquité".

Gaarne was hij ook op het buitengoed te Belgenciers, heerlijk vond hij het om daar des avonds in de koele lanen te gaan wandelen, hij genoot van de mooie bloemen, tulpen, narcissen, anemonen, die hij veelal zelf geplant had, of luisterde naar de fonteinen, die hij zelf had doen aanleggen, hij was dol op het gezang der vogels die nooit mochten verjaagd en gevangen worden.

24 Juni 1637 stierf hij, zijn geheele leven heeft hij gesukkeld; hij was dan ook altijd zeer bang voor zijn gezondheid, hij ging op zijn kamer zoover mogelijk van het raam zitten uit vrees voor tocht, in de warme dagen ging hij alleen des avonds uit, reeds in 1615 op vijf-en-dertig jarigen leeftijd dus, had hij eenen heftigen aanval van rheumatiek, hij kon noch zitten noch liggen en alleen met behulp van twee bedienden loopen. Zijn portret doet hem ons zien als een mager ziekelijk man met een zeer

hoog intelligent voorhoofd, groote donkere zachte sympathieke oogen, ingevallen trekken en grooten neus; een blonde baard omlijstte zijn gelaat. In 1625 had hij een hernieuwden aanval van zijn kwaal, hij leed veel en moest zeer lang bedlegerig blijven, dan troostten hem zijn vrienden met hun geleerde gesprekken of vroolijkte men hem op door oudheden, die in de buurt gevonden waren meê te brengen. In 1631 had hij nog een scherperen aanval te verduren en was hij tijdelijk geheel verlamd, hij kon zelfs niet spreken hoewel hij zeer helder van hoofd bleef. De wijze waarop hij toen genezen is, is wonderlijk. Een zijner vrienden leest hem een gedicht voor over de liefde van de lelie en de roos, dit vond hij zoo mooi, dat hij op eens weder kon spreken en bewonderend uitriep „och! hoe mooi is dat"; hij zelf schrijft, dat de gentillesse van dit gedicht hem het gebruik van zijn stem teruggaf.

Toch bleef hij, niettegenstaande de genezing door de liefde van de roos en lelie, sukkelen. Vijf maanden voor zijn dood schrijft hij, dat hij vreest dat hij de correspondentie met zijn vrienden zal moeten staken, daar zijn gezondheid hem zelf dat lichte werk niet meer toeliet. De laatste brief, dien hij aan zijnen broeder schreef, was touchant, hij is geheel gewijd aan de gedachte voor de belangen zijner vrienden, hij heeft tevergeefs gepoogd om voor een van hen gratie te verkrijgen en tobt er over dat hem dat niet gelukt is, hij voelt dat hij spoedig henen zal gaan „puisqu'il plait à Dieu de m'appeler", hij herdenkt zijn liefdevolle verhouding tot zijnen eenigen broeder. „Nous n'avons jamais

eu, vous et moi, qu'une mesme volonté. Later poogde hij nog eens aan zijnen broeder te schrijven, maar driemaal ontvalt hem de pen. Er is iets tragisch in de gedachte aan dien onvermoeiden briefschrijver, gedoemd om machteloos zijn pen te voelen ontglippen aan zijn hand en te staren op het ledige papier, dat nooit meer dragen zal zijn fijn, zoo karakteristiek, handschrift.

Hij leed de laatste dagen van zijn leven weinig en ontsliep zacht in de armen van zijn vriend GASSENDI.

Wetenschappelijke werken heeft hij niet nagelaten, groote daden niet verricht en toch heeft hij, bezield als hij was met gloeiende liefde voor de wetenschap, honderden gediend en geholpen en is hij door zijn eenvoudig, rein, open, ernstig leven geweest een der hoogststaande mannen der 17de eeuw. Hij heeft gepoogd veel te „weten", heeft zelf veel geleerd maar meer nog anderen van zijn verkregen wetenschap doen genieten.

Wij meenden, dat het ook voor de lezers van ons *Tijdschrift* belang kon hebben, eens een blik te slaan in het leven van eenen grooten verzamelaar der oude tijden.

DR. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

Een herinnering aan den 80-jarigen oorlog.

Te Haarlem werden den 14en Juni 1906 eenige zilveren munten gevonden, die men kan aannemen, eeuwen lang te zijn verborgen geweest.

Het waren de volgende, zonder uitzondering zeer goed geconserveerde stukken, thans alle in mijne verzameling.

1 □ Velddaalder van 1572 met groot wapen van Haarlem en het zilversmidsteeken „halve maan en ster",
v. LOON 161—4.

1 Halve Filipsdaalder van Holland 1573,
v. D. CHIJS XXXI—25.

1 Tiende Filipsdaalder van Utrecht 1571, variant van v. D. CHIJS XXIV—9.

1 Kruisrijksdaalder van Utrecht 1568,
v. D. CHIJS XXIV—17.

1 Halve Filipsdaalder van Overijsel 1566, variant van v. D. CHIJS XIX—8.

1 Kruisrijksdaalder van Overijsel 1567,
v. D. CHIJS XIX—15.

1 Halve Filipsdaalder van Gelderland 1562,
v. D. CHIJS XXVI—15.

1 Halve Filipsdaalder van Gelderland 1563,
v. D. CHIJS XXVI—16.

1 Kruisrijksdaalder van Gelderland 1568, v. D. CHIJS, XXVII—32.
1 Rijksdaalder van de Drie Steden 1567, v. D. CHIJS VII—39.
1 Filipsdaalder van Brabant 1557, v. D. CHIJS XXVII—12.
1 Kruisrijksdaalder van Brabant 1568, variant van v. D. CHIJS XXIX—28.
1 Rijksdaalder van Luik 1568, MADAI 819.
1 „ „ „ 1570, „ 819.

Alle overgeklopt met het Hollandsche wapenschildje.

Waar men ze ontdekte, bleef voor mij verborgen. Wel werd eene plaats opgegeven, waar ze opgegraven zouden zijn, doch deze mededeeling bleek mij bij onderzoek onjuist.

Uit het weinig geoxydeerd zijn der stukken zou men eerder mogen opmaken, dat zij niet in den grond, doch op een drooge plaats, dus vermoedelijk in een huis zijn gevonden.

Er werden juist in het oude stadsgedeelte eenige perceelen gesloopt, waarvan wel één den munten eenige eeuwen tot eene veilige bewaarplaats kan gediend hebben.

Wanneer ze verborgen werden, is natuurlijk niet met eenige zekerheid te bepalen. Tijdens het beleg echter stellig niet. De ordonnantie tot het doen inkloppen van het geld werd uitgevaardigd te Delft, den 7en Februari 1573 1) en het is niet zeer waar-

---

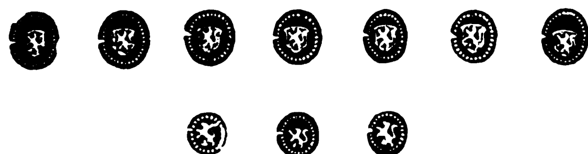
1) Zie: Mlle M. G. A. DE MAN. *La Numismatique du Siège de Middelbourg. Revue Belge* 1903.

schijnlijk, dat hieraan in de belegerde stad gevolg werd gegeven.

Het ontbreken van een ongeklopt stuk pleit voor later verbergen, zoo ook de aanwezigheid van den halven Filipsdaalder van 1573.

In de onrustige dagen, die verliepen tusschen de overgave, 13 Juli '73, en het bevrijden van de Spaansche bezetting, 1 Maart 1577, kan er voor den eigenaar aanleiding genoeg geweest zijn, zijn klein kapitaaltje in eene toekomstige muntvondst om te zetten.

Bij het vergelijken van deze aanwinst mijner verzameling met de daarin voorkomende geklopte stukken, trof het mij, dat alle klopjes, waarvan ik 2 typen, respectievelijk met 7 en 3 onderlinge afwijkingen vond, rechts (herald.) een klein hoekje uit den rand misten.

Niemand zal na vergelijking der afbeeldingen veronderstellen, dat dit hoekje een toevallig gebrek in de klopponcoenen kan geweest zijn, daar het dan niet bij alle stempeltjes op ongeveer dezelfde plaats zou ontstaan zijn.

Eén klop is middendoor gebarsten, doch hier zal het hoekje eerder de aanleiding tot scheuren van den poncoen geweest zijn, dan dat het ontbreken van het hoekje een gevolg van de barst kan wezen.

De hoekjes zijn alle scherp omlijnd en dus blijkbaar in de stempeltjes ingevijld.

Ik geloof dan ook hierin te moeten zien een geheim teeken, waardoor met valsche poncoenen geklopte stukken bij de inwisseling zouden te herkennen zijn.

Daar mij later bleek, dat dit aan andere numismaten nog niet bekend was en het ter onderscheiding van echt en later gemaakt valsch noodgeld dienst zal kunnen bewijzen, heb ik gemeend het hier te moeten mededeelen.

De vervaardigers van dergelijke valsche stukken, zullen dit kleinigheidje wel over het hoofd gezien hebben, zooals mij nog onlangs bleek, bij een in den handel voorgekomen ingeklopten rozenobel.

Haarlem, 1907. E. VOET JR.

———

Twee onbeschreven penningen op het beleg van Naarden in 1673.

In het mooie oude raadhuis van Naarden werd in den zomer van 1907 een zeer bezienswaardige „Tentoonstelling van Gooische Oudheden" gehouden. Daar, volgens de dagbladen, zich daarop als nagekomen voorwerpen bevonden twee penningen, „nergens beschreven, in het (Kon.) Penningkabinet „niet aanwezig (e) en misschien eenige exemplaren," begaf ik mij naar Naarden om te trachten deze penningen te beschrijven; doch de plaatsing in een kleine vitrine, zoodanig dat men ze willende bekijken bijna al het licht onderschepte en de omstandigheid, dat de penningen goed achter slot zaten en dus slechts van ééne zijde te zien waren, maakten, dat het doel *niet* bereikt en alleen de indruk gevestigd werd, dat ik twee zeer fraaie stukken voor mij had liggen.

Ik wendde mij daarom tot den eigenaar, den heer H. J. HESHUYSEN, Patna, Bloemendaal, die de groote welwillendheid had mij zijne kostbare stukken ter afbeelding en beschrijving af te staan, waartoe ik die kon afhalen in het Rapenhofje op de Palmgracht alhier en daarbij weder een ontdekking deed, n. l. een juweel van een regentenkamer, met groote liefde en zorg gerestaureerd.

Doch nu de stukken zelf. Beide hebben be-

trekking op het beleg en de inneming van Naarden door Prins WILLEM III in September 1673 en worden in het *Vervolg op den Catalogus der Tentoonstelling van Gooische Oudheden* blz. 2, letter G, n°. 1 en 2 vermeld en in het kort beschreven.

N°. 1 is een holle, zilveren penning, bestaande uit twee gegoten, aaneen gesoldeerde platen, met een middellijn van 70 m.M. (Pl. I). De voorzijde vertoont op een gebruineerd veld het iets naar rechts gewend aanziend borstbeeld van Prins WILLEM III met lange pruik, kanten das en harnas, op de borst een penning met het beeld van St. JORIS te paard in gevecht met den draak. Omschrift op matten rand, voorafgegaan door het monogram, RH.

WILHELMVS III D · G · PRINC AVRAICÆ COM · NASS. E[c]

Op de Kz. ziet men op den achtergrond in de verte de stad Naarden, daarvoor links twee brandende schansen, rechts de Zuiderzee, waarop talrijke roeibootjes en een aan het strand bijeenliggende visschersvloot, waar uit blijkt, dat het gezicht is genomen uit de nabijheid van het visschersdorp Huizen.

Op den voorgrond het leger van den prins — links ruiterij, met een naar voren gewenden klaroenblazer, rechts uitrustende voetknechten (zittend).

In het midden de prins te paard, van achteren gezien, twee personen te voet naderen Zijne Hoogheid met den hoed in de hand, blijkbaar de twee door de belegerden gezonden parlementairs (zie hierna). Aan het strand tal van kleine figuurtjes, schetsmatig aangegeven.

Boven het geheel een door twee engeltjes gehouden vliegend lint met het gegraveerde opschrift:

NAERDEN

overwonnen den 2 Sept.

Ao. 1673.

N°. 2 is een in zilver gegraveerd stuk met 78 m.M. middellijn. (Pl. II). De voorzijde geeft binnen een cirkel het geharnaste, voor 1/4 naar links gewende borstbeeld van den prins met kanten strik en sjerp; de pruik reikt op dezen penning niet verder dan tot de schouders. Omschrift binnen twee dubbele cirkels:

SYN CONINCKLYKE HOOGHEIT WILHEM HENRICK PRINS VAN ORANIEN EN NASSOU CAPITEIN ADr . GENr . Dr . Vr . EN*igde ned: la*

De keerzijde doet ons Naarden veel duidelijker zien dan de eerste penning, waar alleen de toren en de wallen op zijn aangeduid. Thans zien wij de kerk, de huizen der stad, een molen, en kunnen het beloop der wallen zeer goed volgen; rookwolken verkondigen, dat uit de belegerde veste zwaar wordt geschoten.

Op den voorgrond loopgraven en schanskorven, waartusschen uit mortieren op de stad wordt gevuurd, in het veld een viertal gesneuvelden, achter de loopgraven en links op den voorgrond is het voetvolk der belegeraars schetsmatig aangeduid.

Het geheel binnen een cirkel; omschrift binnen twee cirkels:

* *De Belegeringe der Stadt Naerden zijnde de Eerste Overwinninge de* (lees: die) *zijn Hoogheit de Heer Prinse van Oranien Heeft gedaen op den* 12 *Septr* 1673

Met de data scheen men het niet zeer nauwkeurig te nemen; geeft de eerste penning 2 September 1673 als datum der overwinning aan, de tweede stelt dit feit 10 dagen later, en heeft het daarmede bij het rechte eind. Prins WILLEM III liet met te Gorinchem en te Loevestein uitgeruste en met krijgsvolk bewapende schepen een schijnaanval op Zaltbommel doen, lokte daardoor den hertog VAN LUXEMBURG met 5000 fransche soldaten daarheen en maakte van het wegtrekken dier troepen gebruik om den 6en September 1673 met een leger van 25000 man Naarden aan te vallen, dat door DU PAS met 3000 man en 19 kanonnen was bezet. Den 12en September vroegen de belegerden om een wapenstilstand ten einde hunne dooden af te halen en te begraven, welke hen echter geweigerd werd, terwijl de beschieting met kracht werd voortgezet. Denzelfden dag zonden de belegerden twee „pandsluyden" (parlementairs), die het verdrag van overgave der vesting sloten, ingevolge hetwelk aan de fransche bezetting vergund werd, met alle teekenen van eer en twee stukken geschut, naar Arnhem uit te trekken. De gegraveerde penning vertoont, wat de omschriften op Vz. en Kz. betreft, veel overeenkomst met dien afgebeeld bij VAN LOON III, blz. 123, n°. 1, ook de voorstellingen op de Kzn wijken niet veel van elkander af, alléén is bij VAN LOON de strijd blijkbaar gestaakt; geen kanonsvuur van de wallen, geen vurende mortieren of door de lucht een boog beschrijvende bommen, zooals op het door ons beschreven stuk. Het borstbeeld bij VAN LOON

is fraaier en *naar rechts* gewend en draagt een penning met het zeeuwsche wapen; het omschrift der Vz. is *kursief* en zonder de naïeve afkortingen, doch blijkbaar is dezelfde knappe graveur de maker van beide stukken, evenals van dat voorkomende bij DE VRIES en DE JONGE, Pl. IV, n°. 3.

De penningen zijn wellicht afkomstig uit de verzameling J. A. VÖLCKER, in April 1888 geveild bij FRED. MÜLLER & C°., althans onder n°. 881 komt voor een achter in den katalogus naar een zéér schetsmatige teekening afgebeelde penning, gelijk aan ons n°. 1 en onder n°. 883 een overeenkomende met ons n°. 2. Het monogram, o. i. R. H. op n°. 1, leest de samensteller van den katalogus P. H. I., FRANKS I, blz. 570, beschrijft, volgens mededeeling van den heer A. O. VAN KERKWIJK, een penning met dezelfde Vz. doch leest: F. N., in *Oranjepenningen Kon. Kab.* n°. 349 is de maker van dit laatste stuk onvermeld gelaten, daar men de initialen te onduidelijk vond. Het is echter ongetwijfeld hollandsch werk.

Ten slotte een woord van dank aan den gelukkigen eigenaar voor zijne bereidwilligheid, om mij in staat te stellen deze weinig bekende stukken aan onze lezers in woord en beeld te kunnen toonen.

Z.

Gemengde Berichten.

Zeeuwsche Daalders.

Tot de „lijst van dertigstuiversstukken", behoorende bij het artikel van Mej. DE MAN in den 6den Jaargang van ons *Tijdschrift*, blz. 194, kan ik er nog twee voegen uit mijne verzameling, die de nummers 19*a* en 19*b* zouden kunnen dragen. Beide zijn van het jaar 1683 en hebben roosjes naast het jaartal en tusschen de woorden; de andere zijde heeft stippen.

Op den eenen daalder is het woord AUR, dat er eerst gestaan heeft, in den stempel veranderd in ARG en voor de letters ST bevinden zich een stip en een boogje, evenals of er GL gestaan had.

Dit alles laat zich zeer goed verklaren: 't is de stempel van den gouden daalder, het dertigguldensstuk, dien men, nadat er eenige gouden stukken gemaakt zijn, heeft ingericht voor het slaan van zilveren daalders, waaraan meer behoefte bestond.

De andere munt heeft in het woord ARG, dat er behoorde te staan, een U vervormd tot R en een G vervormd tot R, zóó dat er eerst gestaan heeft AUG, terwijl er nu staat ARR. Deze anomaliën zijn niet te wijten aan verspringing, zooals tallooze malen voorkomt, maar aan opzettelijke veranderingen met de graveernaald in den stempel.

Verder heeft men de 3 van 30 veranderd in 6 en achter de nul een stip geplaatst en eindelijk ziet men vóór ST het overschot van een G. Beide stempels zijn blijkbaar vervormingen van dien voor de gouden munt, maar onderling verschillend.

J. E. TER GOUW.

Prijspenning voor de Openbare School te Udenhout.

Bijdragen n°. 423.

Ovale zilveren penning met oog en ring 42 bij 36 m.M.

V.z.:

Provincie Braband

Gemeente

UDENHOUT

ste *Jos. van Iersel*

2de *Prijs van*

Naarstigheid

K.z.:

KUNST

WORDT

DOOR

Arbeid

verkregen

18 15 15.

Medegedeeld door Jhr. M. A. SNOECK.

De oudst bekende Muntstempel.

In 1904 was door een inlander te Tel El Athrib (Egypte) een stempel gevonden, welke in de oudheid gebruikt is voor het slaan van munten. Deze stempel moet afkomstig zijn uit de jaren tusschen 430 en 322 v. C. Waarschijnlijk is het de eenige echte muntstempel van zoo hoogen ouderdom, die bekend is. De stempel is van brons, is 6 cM. hoog en weegt 164.12 gr. In het stempelvlak staat de uil gegraveerd, welke voorkomt op de oud-Atheensche vierdrachmen-stukken; dat vlak was in den loop der eeuwen bedekt met een laag patina van koolzuurkoper, maar ook met een rood koper-oxyde. Een chemische analyse toonde aan dat het alliage bestond uit 22.51 pct. tin, 69.85 pct.

koper en 7.64 pct. zuurstof, dat als metaal-oxyde aanwezig was. In zuiveren, nog ongeoxydeerden toestand zal de samenstelling van het alliage wel ongeveer zijn geweest 75 pct. koper en 25 pct. tin. Dit hooge tingehalte was noodig voor het verkrijgen van de gewenschte hardheid en bewijst, dat de ouden in de praktische metallurgie een niet geringe bedrevenheid moeten hebben bezeten.

De tot dusver bekende brons-alliages uit de oudheid bevatten niet dan bij hooge uitzondering een kopergehalte van minder dan 90. Bij de vervaardiging van dezen stempel moet zijn gebruik gemaakt van ertsen van groote zuiverheid. De aanwezigheid van lood of zink zou de legeering zachter hebben gemaakt, de afwezigheid van antimoon of arseen zou de breekbaarheid hebben verhoogd. Maar noch lood, noch zink, antimoon of arseen komen in dit stempelmetaal voor.

N. R. Ct., 25 Nov. '07.

Wetgeving.

Bij K. B. van den 30 Aug. 1907 (*Stbld.* Nr. 245) werden de zilveren 5-centsstukken op 31 December 1907 buiten omloop gesteld met bepaling, dat zij nog gedurende de maand Januari 1908 aan de kantoren der betaalmeesters en der ontvangers der belastingen enz. konden worden ingewisseld. Z.

De Munten van Nederlandsch-Indië, *door* J. P. MOQUETTE.

Het beloofde vervolg op de munten van Ned.-Indië door den heer J. P. MOQUETTE, waarvan ik het genoegen had het eerste gedeelte in de laatste aflevering van den vorigen jaargang te bespreken, heeft thans reeds het licht gezien. Het is door den schrijver, evenals het eerste gedeelte, ge-

plaatst in het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,* zie: deel L, afl. 1 en 2.

Achtereenvolgens worden de duiten en halve duiten, voor de O. I. C. geslagen in West-Friesland, in Gelderland, in Utrecht en in Holland, besproken. Met groote nauwgezetheid zijn ook thans weder voor deze duiten de kleinste stempelverschillen opgespoord en aangegeven, terwijl vier platen met vele afbeeldingen van duiten den tekst verduidelijken. De schrijver heeft het den verzamelaars nu gemakkelijk gemaakt de echte van de valsche duiten te onderscheiden. Ook bewijst de schrijver het onbetrouwbare van de lijsten, indertijd uitgegeven door J. S. VAN COEVORDEN, in het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde,* jaargang 1858. Wij vernemen bizonderheden omtrent de doorboorde halve duiten (zie NETSCHER en V. D. CHIJS, blz. 64), waarvan het *Ned.-Indisch Plakaatboek* van 1754, samengesteld door MR. J. A. V. D. CHIJS onder dato 20 December vermeldt: dat toegestaan werd voor *f* 20,000 aan halve duiten naar Soerabaia en Grissee te zenden, „mitsgaders de bediendens aldaar te qualificeeren om, na dat in ieder een gaatje sal wesen gemaakt ten eynde te samen geregen te kunnen worden, deselve tegen twintig stuks voor een nieuwe dubbelde stuyver, uitmakende twee en een halve Hollandsche stuyvers, te laten roulleeren, evenals de daar in train zijnde, sogenaamde Balyse pitjes, om op dusdanigen wyse te beter ontlast te raken van de ruyme quantiteit dier kopere munt, thans aan handen synde, als onder medio dezer bedragen hebbende een somma van *f* 77,540".

De heer MOQUETTE trof deze halve duiten vermengd met Chineesche munten, — in het plakkaat Balyse pitjes genoemd — hoewel zeldzaam, aan. Zij waren meestal niet doorboord, doch men had met een beitel er een vierkant gat uitgekapt.

Plaatsruimte verbiedt meerdere merkwaardigheden uit

het artikel over te nemen. Wij meenen echter goed te doen met de lijst van heele en halve duiten over te nemen, die aan het slot van het boekje door den schrijver is geplaatst:

Recapitulatie der Jaargangen, waarvan duiten door mij gevonden werden, in Nederland geslagen voor de O. I. Compagnie.

JAREN.	ZEELAND.	WEST-FRIES-LAND.	GELDER-LAND.	UTRECHT.	HOLLAND.
1726	1 Stemp.				4 Stemp.
1727	9 „				
1728	8 „				
1729	14 „	13 Stemp.			
1730	10 „	*			13 „
1731	20 „	27 „	17 Stemp.		9 „
1732	5 „	5 „	20 „		16 „
1733	23 „	16 „			11 „
1734	12 „	18 „			30 „
1735	12 „	13 „			14 „
1736	21 „	2 „			8 „
1737	6 „	17 „			6 „
1738	4 „				*
1739	20 „				
1740					
1741				1 Stemp.	
1742				9 „	19 „
1743		4 „			6 „
1744	13 „	17 „		2 „	18 „
1745	28 „	15 „		7 „	20 „
1746	27 „	15 „		5 „	21 „
1747	20 „	12 „			7 „
1748	18 „	23 „			9 „
1749	12 „	17 „			7 „
1750	15 „	16 „			20 „

JAREN.	ZEELAND.	WEST-FRIES-LAND.	GELDER-LAND.	UTRECHT.	HOLLAND.
1751	12 Stemp.	20 Stemp.			19 Stemp.
1752	23 „	14 „		5 Stemp.	23 „
1753	23 „	18 „		11 „	6 „
1754	71 „	25 „		14 „	7 „
1755	22 „	25 „		8 „	9 „
1756	16 „	18 „		(*)	*
1757			*	5 „	*
1758				*	*
1759					*
1760					*
1761					*
1762					*
1763					*
1764	7 „	2 „		35 „	15 „
1765	30 „	23 „		30 „	30 „
1766	61 „	37 „		25 „	32 „
1767	32 „	51 „		22 „	37 „
1768	14 „	7 „		*	10 „
1769				*	
1770	15 „	9 „		17 „	17 „
1771	24 „	26 „	16 Stemp.	1 „	8 „
1772	13 „	15 „	18 „	*	11 „
1773	4 „	3 „		*	
1774					
1775					
1776		10 „	25 „	13 „	16 „
1777	21 „	10 „		18 „	12 „
1778	11 „	12 „		12 „	16 „
1779	9 „	11 „		11 „	17 „
1780	27 „	4 „		11 „	18 „
1781		4 „		6 „	18 „
1782					

JAREN.	ZEELAND.	WEST-FRIES-LAND.	GELDER-LAND.	UTRECHT.	HOLLAND.
1783					
1784	27 St.	14Stemp.		27Stemp.	21Stemp.
1785	21 „	15 „	24Stemp.	42 „	
1786	22 „	24 „	40 „	24 „	
1787	16 „	28 „	30 „	23 „	
1788	70 „	22 „	20 „	31 „	47 „
1789	51 „	33 „	25 „	31 „	41 „
1790	53 „	26 „	26 „	36 „	32 „
1791	34 „	15 „	64 „	33 „	17 „
1792	28 „	32 „	34 „	26 „	29 „
1793	22 „		16 „	3 „	14 „
1794	14 „		28 „	6 „	
Totaal . .	1091 St.	783Stemp.	403Stemp.	550Stemp.	760Stemp.

• Van deze jaren bestaan proefslagen.

(*) Van dit jaar heeft (wat de keerzij betreft) een stempel bestaan, z. a. blijkt uit de keerzijde van den proefslag van 1758.

Halve duiten, ten behoeve van de Compagnie in Nederland geslagen, zijn veel minder in getal. Zoo vond de heer MOQUETTE van Zeeland halve duiten van 1770, 1771 en 1772, benevens een proefslag van 1789; van West-Friesland exemplaren van 1769 en van 1770; van Gelderland een proefslag van 1757 en verschillende stempels van 1788, 1789 en 1790; van Utrecht halve duiten van 1752 tot en met 1757, van 1769 en 1770, benevens proefslagen van de jaren 1758, 1760 tot en met 1768, 1771, 1793 en 1794.

Van het munthuis te Dordrecht zijn halve duiten bekend van de jaren 1749 tot en met 1754, van 1769 en 1770, benevens proefslagen van 1755 tot en met 1763. De doorboorde munten droegen de jaartallen 1751 en 1752.

Wij hopen dat de heer MOQUETTE zal blijven voortgaan met nieuw licht te ontsteken in de nog met vele nevelen omsluierde numismatiek van Ned.-Indië.

M. D. M.

Van 's Rijks Munt.

Den 19en Oktober 1907 vergaderde de Nederlandsche Chemische Vereeniging te Utrecht, waarna een bezoek gebracht werd aan 's Rijks Munt. De muntmeester, de heer H. L. A. van de Wall Bake, hield vooraf, ter inleiding, een voordracht, waarin hij het doel van de Munt en de wijze van werken aldaar uiteenzette. De N. R. Ct. vermeldt hieromtrent: Het hoofddoel der Munt is, ving spr. aan, om aan den handel gelegenheid te geven te allen tijde en tegen een vaste vergoeding voor de fabrikagekosten gouden munt te doen slaan.

Goudmuntingen komen echter in den laatsten tijd slechts zeer zelden voor, voornamelijk tengevolge van de door de Nederlandsche Bank gevolgde bankpolitiek.

Hoofdzaak is dus, zeide spr., de muntslag van zilveren, nikkelen, bronzen en koperen pasmunt voor Nederland en voor Ned.-Indië.

Voor den aanmaak van zilveren munt worden uitsluitend rijksdaalders òf uit de cirkulatie teruggetrokken oude òf defekte speciën gebruikt.

Daarna beschreef spr. de wijze, waarop de munten vervaardigd worden

Alvorens het te verwerken metaal te versmelten, wordt daarvan nauwkeurig het gehalte bepaald, hetgeen voor goud geschiedt langs den drogen weg en voor zilver langs

den natten weg. Daar het gehalte van sommige muntsoorten gedurende de bewerking verandert, moet daarmede rekening gehouden worden bij het vullen van den smeltkroes. Het alliage van pasmunt voor Nederland is 640 Ag. en 360 Cu.

De kleur van dit alliage is roodachtig, welke kleur men aan de oppervlakte niet wenscht te zien. Om de zuivere zilverkleur te verkrijgen, wordt het koper aan de oppervlakte der muntplaatjes weggenomen. Dit geschiedt in het blanchiment en zal beschreven worden bij de behandeling van die afdeeling.

Had men, vervolgde spr., het alliage reeds in den smeltkroes op het juiste gehalte gebracht, dan zouden na het blancheeren de plaatjes betrekkelijk te veel zilver bevatten. Daarom allieert men voor kwartjes 4 millièmes lager, voor dubbeltjes, die zooveel grooter oppervlak aan het blancheerend zuur aanbieden. zelfs 6 millièmes lager.

Wanneer het alliage in den kroes tot smelting is gebracht, wordt er een proefje uitgeschept, dat weder geessaieerd wordt om het gehalte van den smelt te kontroleeren.

Het metaal wordt met ijzeren lepels uit den kroes geschept en in gietijzeren vormen gegoten, in den vorm van staven (tinnen genaamd). De tinnen worden in het smelthuis van bramen gezuiverd, waarna ze aan de pletterij worden afgeleverd. Deze aflevering, zoowel als alle overgangen van de eene afdeeling naar de andere, geschiedt door tusschenkomst van den fabriekskontrôleur, welke alle wegingen op dezelfde balans verricht, teneinde zooveel mogelijk persoonlijke fouten alsook die van het instrument te elimineeren.

In de pletterij, ging spr. voort, worden de tinnen op nagenoeg de gewenschte dikte gebracht door middel van pletstoelen. Door het walsen wordt het materiaal bros en hard, waardoor het moeilijker te verwerken is. Door

het tusschentijds gloeien, wordt hieraan tegemoet gekomen. Dit gloeien geschiedt in open ovens, welke met turf gestookt worden; de vlam slaat over het metaal heen en de lucht kan vrij toetreden. Het metaal wordt dus sterk geoxydeerd, d.w.z. het wordt bedekt met een laagje koperoxyde, waaronder weer een laagje koperoxydule wordt aangetroffen.

Om de metalen reepen nu geheel zuiver op dikte te krijgen, worden ze in de trekbank tusschen 2 vaststaande, gehard stalen cylinders doorgetrokken, welke zuiver op afstand kunnen worden gesteld. Alsnu worden uit de tinnen proefplaatjes gestooten. Door weging wordt gekonstateerd of de plaatjes het juiste gewicht en daarmede de tin de juiste dikte heeft. Daarna worden uit de tinnen de muntplaatjes geponst op de doorsnijmachines.

De pasmuntplaatjes zijn een weinig zwaarder dan het wettig gewicht, daar ze in het blanchiment nog aan gewicht verliezen door het wegnemen van het koperoxyde en oxydule. Na ze door gloeiing nog van vet te hebben bevrijd, worden ze naar het blanchiment afgeleverd.

Hier worden de plaatjes in het z. g. spitsvat gedraaid met een zwakke zwavelzuur-oplossing, ten einde het koperoxyde te verwijderen. Om ook het daaronder gelegen rood koperoxyde te verwijderen, wordt een weinig kalium permanganaat toegevoegd. Hierdoor wordt het koperoxydule geoxydeerd tot koperoxyde, wat dan weer in zwavelzuur oplosbaar is. Men verkrijgt dus plaatjes, welke aan de oppervlakte wit zijn, daar het koper verwijderd is en zuiver zilver overblijft. Na de behandeling in het spitsvat worden de plaatjes in een koperen tonnetje gebracht, waarin ze met wijnsteen en water worden gedraaid om den glans nog te verhoogen.

Hierna wordt met water afgespoeld en met zaagsel of op de stoompan gedroogd. Al het spoelwater van het blanchiment wordt in een bezinkput opgevangen, waaruit later het zilver wordt teruggenomen.

Nadat de plaatjes in de weegzaal op normale zwaarte zijn gebracht, wordt het randschrift er in gedrukt met een speciale machine. Dit laatste geschiedt slechts voor guldens en rijksdaalders.

Met behulp van de weegmachines, welke vervaardigd zijn volgens het systeem-SEISS (Weenen), worden alle zilveren en gouden munten stuk voor stuk gewogen. Deze 6 automatische werktuigen hebben elk 10 balansjes, waarvan ieder 5 stukken per minuut weegt. Er kunnen dus 180.000 stukken per dag gewogen worden.

Nu behoeven de plaatjes nog slechts gestempeld te worden om als munten te kunnen worden afgeleverd. Dit geschiedt in de muntzaal, waar 8 muntpersen zijn opgesteld, welke ongeveer 35.000 stukken per dag kunnen slaan, wanneer zij geregeld doorwerken.

Nadat de munten door den muntmeester zijn gekeurd en door den kontroleur-generaal zijn onderzocht op gewicht en gehalte, worden zij in omloop gebracht.

De stempels, welke in de muntpersen worden gebruikt, worden in de stempel- en medaillefabriek vervaardigd.

Wanneer een nieuwe stempel moet worden gemaakt, wordt daartoe eerst een model in was gemaakt, waarvan een gipsafgietsel wordt vervaardigd. Hiervan wordt weder een bronzen afgietsel genomen en daarvan wordt met behulp van de verkleinbank een verkleinde reproduktie in staal gemaakt. Van dezen stalen stempel worden verschillende afslagen in staal gemaakt, waardoor een reeks poincoenen en matrijzen ontstaan, welke op hun beurt weer dienen tot het aanmaken van dienststempels.

Het stooten van deze stempels, zoowel als het slaan van medailles geschiedt door middel van de z.g. stootschroef, een werktuig waarmede belangrijk grootere druk kan worden uitgeoefend dan met de gewone muntpers.

De muntfabriek, besloot spr., wordt met de medaillefabriek en poststempelfabriek gedreven door een compound

stoommachine van 85 I.P.K. met injektie-kondensatie. De stoom wordt geleverd door 2 Cornwall ketels van 32 M. verw. oppervl., waarvan er altijd slechts een in gebruik is.

Z.

Muntverslag 1906.

In Oktober 1907 ontvingen wij het ***Muntverslag over het jaar*** 1906, Utrecht, J. VAN BOEKHOVEN, 1907, op omslag en titelblad versierd met een afbeelding van de Munt van Holland te Dordrecht.

Het jaar 1906 was een der drukste jaren; behalve tijdens de lustrumweek in Juni, toen de machineriën werden nagezien, stonden de muntwerkzaamheden van 2 Januari tot 31 December niet stil; aangemunt werden:

voor *f*	500.000.—	guldens,
„ „	500.000.—	1/2-guldens, (voor O.-Indië)
„ „	500.000.—	25-cent stukken,
„ „	400.000.—	10-cent stukken,
„ „	200.000.—	2 1/2-cent stukken,
„ „	90.000.—	1-cent stukken,
„ „	50.000.—	1/2-cent stukken,
„ „	1.000.000.—	1/4-guldens (Ned.-Indië),
„ „	750.000.—	1/10-guldens „

en 29.379 gouden dukaten, samen 46.029.379 stukken, tegen 29.287,995 in 1905, waarvoor benoodigd waren 2619 muntstempels tegen 2119 in 1905. Nieuwe penningstempels werden niet vervaardigd, alleen van een bestaanden stempel voor den draagpenning „voor trouwen dienst" bij de zeemacht werd een nieuwe stempel met het opschrift: Marine-Reserve" gemaakt en van twee oude, tot slaan niet meer geschikte stempels werden bruikbare nieuwe gemaakt, t. w. inneming van Cazal in 1695 en mislukte aanslag op WILLEM III te Londen, beide van BOSKAM.

Vermeld en afgebeeld wordt de penning, door J. C. WIENEKE gemodelleerd voor het Syndikaat van Suikerfabrikanten op Java, reduktie en slag der firma C. J. BEGEER.

Met ingenomenheid wordt melding gemaakt van de plannen om een nieuw Muntgebouw te stichten. Een zesde automatische weegmachine en een kartelmachine van amerikaansch fabrikaat werden aangeschaft.

In het verslag van den kontroleur-generaal treffen wij een beschrijving en een afbeelding aan van een telmachine voor 2½-centstukken, welke in een uur tijd gemiddeld 64000 dier muntstukken in rolletjes van 40 stuks levert, om aan de groote behoefte van Amsterdam — met het oog op de muntgasmeters — te kunnen voldoen. Dit toestel is uitgedacht door den heer T. KOOLHAAS, kontroleur bij de generale kontrole, en vervaardigd door W. C. OLLAND, fabriekant te Utrecht, een andere plaat toont ons het toestel om gebogen, abnormaal dikke of geplette 2½-centstukken vooraf af te scheiden van de te tellen en in rolletjes te verpakken massa.

Merkwaardig is een beschouwing van Dr. HOITSEMA over de dikte van den nikkelen stuiver en van andere munten — merkwaardig, omdat zeker de meeste, zoo niet alle lezers van dit stuk zich zullen afvragen: waartoe al die geleerdheid bij eene zoo eenvoudige zaak? Belangrijker is voorzeker de nota betreffende den nikkelen stuiver, waarin muntmeester en kontroleur-generaal de wordingsgeschiedenis van dit nieuwe muntstuk mededeelen.

Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Bulletin, uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. September 1907.

Bevat alleen op numismatisch gebied: Eerepenningen VAN DER ZAAN, door M. G. WILDEMAN.

Mitteilungen der Oesterr-Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde. Band III. No 8. August 1907.

Die Porträtmedaille auf Burgemeister Dr. KARL LUEGER.

Verschiedenes, Anzeigen. Einläufe an die Gesellschaft. Die moderne Medaille: JAN RASZKA.

Band III. No. 9, September 1907.

Ueber moderne französische Medaillen. Mariazelter Jubiläummedaillen 1907. Vereinsnachrichten. Verschiedenes.

Band III. No. 10. Oktober 1907.

Welche Zwecken soll die Vereinigung der deutschen numismatischen Gesellschaften in der IV. Abteilung der Gesammtsvereine der deutchen Geschichts- und Altertumsvereine dienen?

Uebersicht der an den österreichischen Mittelschulen bestehenden Münzensammlungen. Vereinsnachrichten. Verschiedenes.

Zeitschrift für Münz- und Medaillenkunde. Herausgegeben von der oesterreichischen Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde durch deren Redaktionskomitee.

1sten Band. 5 Heft. 1907.

XVII. Akten zur Münzgeschichte Oesterreichs in XVII. Jahrhunderts (Fortzetzung).

XVIII. Bildnisse von fürstlichen und anderen hervorragenden deutschen Frauen des XVI und XVII Jahrhunderts auf Medaillen.

XIX. Die Medaillen in Oesterreich.

XX. Bozener Wallfahrts- und Bruderschaftspfenninge. Besprechungen.

Numismatische Zeitschrift. Wien. 39ster und 40ster Band. (Register I—XXXVIII).

Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien. No. 291.

Einladung. Gesuch eines Erfinders um Gewährung eines Viatikums. Vorstandssitzung am 3 Oktober 1907. Münzfund, u. s. w.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL III, 1890—1898.

1328. 1897.

Bekroningspenning van het Taalfonds in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

Vz. Op een terras voor den tempel der Wetenschap (rechts geplaatst met het woord: WETENSCHAP op de daklijst) is een groep van drie vrouwen in antiek gewaad gezeten; eene (rechts) onderwijst de beide anderen (links), van welke eene schrijft en de andere een geopend boek op de knieën houdt; boven deze beiden zweeft een engel met palmtak in de linkerhand, met de rechter wijzende op den statenbijbel, welke op een achter de onderwijzende vrouw staand, door een brandende antieke lamp gekroond voetstuk rust. Op den achtergrond, planten, boomen en opgaande zon. Rechts ter zijde: FAIDDEGON SC

Kz. Door lauwerslingers, palmtak en gestileerden lauwertak omgeven schild, waarboven het door een arend met uitgespreide vlerken

gehouden wapen der Zuid-Afrikaansche Republiek, rustend op een tropee van zes vlaggen en een banderol met de wapenspreuk:

EEN-DRACHT MAAKT MACHT

Op het schild:

HET · TAALFONDS ·
HEEFT · AAN ·

(door lauwerslinger gekroond schildje voor den naam van den bekroonde)

DEZEN · PENNING · TOE-
GEKEND · VOOR · VOR-
DERINGEN · IN · DE ·
HOLLANDSCHE ·
TAAL ·

Rechts ter zijde van het schild: F

Alles in parelcirkel.

Brons, 60 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1898, blz. 268, n°. 29.

De Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging, opgericht 12 Mei 1881, ter behartiging der belangen onzer stamverwanten in Zuid-Afrika, gevestigd te Amsterdam, bracht o. a. tot stand een taalfonds, met beschikking over fondsen om te besteden voor alles, wat strekken kan tot bevordering van het gebruik der nederlandsche taal als voertuig der gedachten in Zuid-Afrika. In Juli 1898 werd een verguld zilveren, zilveren en bronzen exemplaar van dezen penning naar Pretoria gezonden, om te worden uitgereikt aan jongens of meisjes in de Zuid-Afrikaansche Republiek, die bij den in het najaar te houden schoolwedstrijd bleken uit te munten in kennis der nederlandsche taal. Aan dien wedstrijd namen deel 124 leerlingen; de prijspenningen werden behaald door ANNA S. KLEIJNHANS, SUSANNA S. BOSMAN, beide van de staats-meisjesschool te Pretoria en CHRISTIAAN LOMBAARD van de publieke school te Germiston, met resp. 88, 87 en 86 van het maximum aantal punten (100).

1329. 1898. 21 Februari.

70ste Verjaardag van Mr. A. VAN DELDEN, te Deventer.

Vz. De op twee saamgeknoopte eiketakken rustende, door de koningskroon gedekte wapens van Nederland en Deventer, daaronder: B. U.

Omschrift:

✱ REDEN ZIJ DEN EVENAER DER SCHAELEN ✱
TEN DIENST TER STEDE EN 'T ALGEMEEN

Kz. Opschrift:

AAN
MR A. VAN DELDEN
OUD-MINISTER VAN FINANCIËN
OUD-VOLKSVERTEGENWOORDIGER
WETHOUDER VAN
DEVENTER
21 FEBRUARI
1828—1898
*

omgeven door dooreengestrengelde eike- en lauwertakken.

Goud, zilver en brons, 66 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 117, n°. 160.

Aangeboden op den 21en Februari 1898, in den foyer van den schouwburg te Deventer, met eene oorkonde en een album in een ebbenhouten kistje, rustende op matzilveren adelaarsklauwen, met versieringen en hengsels in den vorm van adelaarskoppen met ring van matzilver, op het deksel het voormalige dubbele wapen van Deventer met geharnaste mannen als schildhouders, gedekt door een helm met drie struisveeren, bewerkt naar een afdruk van den in 1653 door den stempelsnijder HENRICH HINDELANT vervaardigden zegelstempel. De oorkonde luidt:

„Aan Mr. A. VAN DELDEN brengen wij, burgers van Deventer, op zijn 70sten verjaardag, met stille, maar warme hulde, onzen oprechten dank voor alles, wat hij met onvermoeide werkzaamheid, onkrenkbare eerlijkheid en groote bekwaamheid voor onze stad heeft gedaan "
Mr. VAN DELDEN bezocht het gymnasium te Deventer, werd 18 September 1845 student te Utrecht, promoveerde 11 Oktober 1850 in de rechten en vestigde zich als advokaat in zijn vaderstad. Hij werd gekozen 1856 als lid der Provinciale Staten, 1859 als lid van den gemeenteraad, 1861 als wethouder, 1862 als lid van Gedeputeerde Staten, 28 Juni 1864 als lid der Tweede Kamer, van 6 Juli 1872 – 27 Augustus 1874 was hij minister van financiën. In Juli 1875 werd hij weder lid van den gemeenteraad, in 1880 weder wethouder en sedert 1877 vertegenwoordigde hij 20 jaren lang, Deventer in de Tweede Kamer; in 1897 niet herkozen, hernam hij reeds 22 Juli 1898 de oude plaats, die hij echter niet lang behield, daar hij 7 November 1898 overleed.

1330. 1898. 26, 27 Februari.
1ste Wapenfeest van den Officiers Schermbond, te 's-Gravenhage.

Vz. Het gekroonde nederlandsche wapen, omgeven door samengestrikte lauwer- en eiketakken, rustend op een ster, gevormd door 2 fleuretten, 2 geweren en 2 schermsabels, daaronder lint met het opschrift: SEMPER PARATUS

Omschrift:

* OFFICIERS SCHERMBOND *
OPGERICHT 1 JANUARI 1897

Kz. Opschrift, omgeven door samengestrikte lauwer- en eiketakken:

EERSTE
WAPENFEEST
's GRAVENHAGE
26 EN 27 FEBRUARI 1898

WEDSTRIJD

E PRIJS

onder den krans: B U

Brons, 47 m.M., *Tijdschrift* 1899, blz. 119, n°. 161.

1331. 1898. 7 Maart.

Kruis voor daden van moed, beleid en trouw voor Inlandsche militairen in Nederlandsch-Indië.

Ingesteld bij Koninklijk besluit d.d. 7 Maart 1898, no. 68, luidende:

In naam van Hare Majesteit WILHELMINA,
bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden,
Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koningrijk;

Op de voordracht van den Minister van Koloniën, d.d. 3 Maart 1898, Lit. C, no. 14;

Gezien het Koninklijk besluit van 24 Januari 1839, no 102 (*Indisch Staatsblad* no. 27), zooals het is gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 3 Juli 1865, no. 76 (*Indisch Staatsblad* no. 98) en 14 November 1869, no. 17 (*Indisch Staatsblad* 1870. no 32);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met wijziging in zoover van artikel 1 van het eerst aangehaald Koninklijk besluit, te bepalen als volgt:

I. De medaille voor moed en trouw wordt vervangen door een omlijst achtpuntig kruis, hebbende vier gespleten armen in het midden samengevoegd door een omlijst rond schild, dat aan de voorzijde den Nederlandschen Leeuw vertoont, met pijlenbundel en zwaard, aan de keerzijde de woorden: „Koninklijk huldeblijk" in Javaansch of Maleisch letterschrift.

Tusschen de armen vertoonen zich twee opwaarts gerichte klewangs, met het kruis verbonden door een krans van eikenloof en laurierbladen.

Het kruis, — dat aan weêrszijden het opschrift draagt:

MOED

VOOR EN

TROUW,

en wel aan de voorzijde in de Nederlandsche taal, aan de keerzijde in Javaansch of Maleisch letterschrift, — is gedekt door een Koninklijke kroon, die door middel van den vuurslag daaraan is verbonden.

II. Aan hen die gerechtigd zijn tot het dragen der medailles voor moed en trouw, overeenkomstig de in hoofde dezer genoemde Koninklijke besluiten, wordt van gouvernementswege het sub I hiervoren omschreven eereteeken verstrekt, tegen inlevering der medaille.

De Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer, en, tot kennisneming, aan de Ministers van Marine en van Oorlog en aan den Kanselier der Nederlandsche orden.

Het kruis zelf kon ik niet te zien krijgen.

1332. 1898. 22 Maart.

Herinneringspenning, uitgereikt door de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij te Rotterdam aan allen, die in haren dienst 100 of meer reizen naar Amerika hebben gemaakt.

Vz. Een stoomschip der maatschappij op zacht kabbelend water, links ter zijde een havenbootje.

Omschrift:

NEDERLANDSCH AMERIKAANSCHE STOOMVAART
MAATSCHAPPIJ

in de afsnede:

„HOLLAND AMERIKA LIJN"
ROTTERDAM

Kz. Opschrift:

DE DIRECTIE DER
HOLLAND-AMERIKA LIJN
AAN
(schildje voor naam)

TER HERINNERING AAN HET FEIT DAT HIJ
(schildje voor kwaliteit en aantal reizen)
IN HAREN DIENST
VOLBRACHT

onder ter zijden: BEGEER UTRECHT

Zilver, 58 m.M.

Tijdschrift 1899, blz. 120, n°. 162. Bronzen afslag in Verz. Z.

Voor het eerst op bovengemelden datum uitgereikt aan den heer E. H. J. SAVENIJE, ter herinnering aan het feit, dat hij als eerste machinist 100 rondreizen op Amerika volbracht. De penning gaat vergezeld van een hoogen zilveren beker. Op de schildjes van dezen staat geslagen:

boven: E. H. J. SAVENIJE
onder: ALS 1E MACHINIST
100 RONDREIZEN
OP AMERIKA

Den 6en December 1898 werd een zelfde gedenkpenning aan boord van het stoomschip Statendam uitgereikt aan den chef-machinist J. EDIKHOVEN, later volgden de kapiteins BONJER, VAN DER ZEE, ALDERT POTJER en G. STENGER, enz.

Zie omtrent deze maatschappij, de noot bij no. 1335.

1333. 1898. Maart.

Prijspenning der Militaire Sportvereeniging.

Vz. Romeinsch krijgsman op rechts gewend steigerend paard, daarboven een zwevende faam met palmtak in de linkerhand, met de rechter een lauwerkrans op het hoofd van den ruiter plaatsende.

Opschrift boven:

MILITAIRE SPORTVEREENIGING

Kz. Glad veld, omgeven door palm- en lauwertak, waarop onder sabels, karwatsen, hoefijzer en zadel met stijgbeugels rusten.

Goud, zilver en brons, 50 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 121, n°. 163.

Den 15en Februari 1897 werd een prijsvraag uitgeschreven voor het inleveren door een der donateurs of leden vóór 15 April d a v. van eene teekening, waarnaar een medaille-stempel vervaardigd kon worden, zooveel mogelijk bestaande uit onderwerpen of attributen op militaire paardensport betrekking hebbende. Bekroond werden voor de Vz. Jhr. J. L. MOCK, 1e luitenant, 2e reg. huzaren te Venloo, voor de Kz. L. ROELFSEMA, 2e luitenant, 1e reg. huzaren te Deventer, aan welke heeren de uitgeloofde prijzen, namelijk de eerste slagen van den nieuwen prijspenning in zilver, met een toepasselijk opschrift, werden uitgereikt in Maart 1898. Zie omtrent deze vereeniging de noot bij no. 746.

3 Juni 1903 in goud uitgereikt aan Jhr. J. W. GODIN DE BEAUFORT, 2e luitenant der huzaren te Amersfoort, voor diens rit Amsterdam—Weenen.

1334. 1898. 1 April.

Penning aangeboden aan
Jhr. Mr. PIETER PAULUS VAN GELRE VAN VRIJBERGHE VAN WESTERSCHOUWEN,
wethouder en gedurende 50 jaar inwoner van Rijsenburg.

Vz. Het familiewapen van den jubilaris: in rood drie stappende zilveren lammeren, geplaatst 2, 1, zilveren schildhoofd, beladen met drie goud geknopte roode rozen, met helm en dekkleeden; ter zijde: BEGEER

Omschrift:

* JH^R MR P. P. VAN GELRE VAN VRIJBERGHE
VAN WESTERSCHOUWEN

Kz. Het aan een tak opgehangen wapen van de gemeente Rijsenburg; omschrift:
RIJSENBURG HERDENKT DANKBAAR VIJFTIG JAREN
★ 1848—1898 ★

Aangeboden in goud, zilver en brons, 58 m.M.
Verz. Z.

1335. 1898. 9 April.

Jhr. O. REUCHLIN, 25 jaar direkteur der Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij te Rotterdam.

Vz. Links gewend borstbeeld, op de afsnede van den arm: P. TASSET

Omschrift:

JONKHEER OTTO REUCHLIN

Kz. Opschrift:

HOOFD-AMBTENAREN
AMBTENAREN
GEZAGVOERDERS
EN OFFICIEREN DER
HOLLAND-AMERIKA LIJN
HUNNEN DIRECTEUR
JONKHEER OTTO REUCHLIN
1873 1898

Hieronder, gedeeltelijk tusschen de jaartallen, het wapen van REUCHLIN: in blauw een vierkant gouden altaar met twee hengsels in den vorm van 't bovenlijf van een engel met een opgeheven vleugel, om het altaar

drie groene kransen, op de bovenlijst: ARA CA, op de onderlijst: PNIONIS in zwarte letters, op het altaar een vuur in natuurlijke kleur.

Helm met blauw-gouden wrongen, goud-blauwe dekkleeden, helmteeken, 3 op elkaar liggende groene kransen, waarop een vierspakig gouden rad.

Brons, 98 m.M., Verz. Kon. Ned. Gen. voor Munt- en Penningkunde.

Médailles et plaquettes modernes, n°. 317.

9 April 1873 werd besloten tot oprichting der Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij te Rotterdam en 1 Mei werden de baten en lasten voortspruitende uit de likwidatie der vroegere firma PLATE, REUCHLIN & Co overgenomen, waaronder de schepen „Rotterdam" en „Maas". Direkteuren werden W. VAN DER HOEVEN, president, A. PLATE F. Jz. en O. REUCHLIN. Aangebouwd werden de „W. A. SCHOLTEN" en de „P. CALAND", in 1877 gehuurd de „Schiedam". in 1879 de „Amsterdam", het eerste in 1880 aangekocht, in welk jaar de „Edam" werd gehuurd, in 1881 werd de „Amsterdam" gekocht, de „Zaandam" besteld

21 September 1882 verging de „Edam", een nieuw schip van dien naam werd besteld, de „Leerdam" gehuurd, 26 September 1883 verging de „Rotterdam"; 30 Juli 1884 de „Amsterdam", 24 Oktober 1884 verbrandde de „Maasdam", in 1887 verging de „W. A. SCHOLTEN" en werd een nieuwe „Amsterdam" gekocht, in 1888 de „Veendam" en de „Obdam", een nieuwe „Maasdam", de „Werkendam" en de „Spaarndam" werden aangekocht, de „Didam" en de „Dubbeldam" besteld (in 1895 verkocht); de „Leerdam" verging (1891), de „Edam" in den grond geloopen zijnde (1895). werd de „Rotterdam" in „Edam" verdoopt en een nieuwe „Rotterdam" besteld; in 1896 werd de „Statendam" opgezet en verging de „Veendam".

In 1893 werd het N. A. S. M.-Hôtel aan de Wilhelminakade te Rotterdam ingewijd, in 1896 nam de maatschappij den naam Holland-Amerikalijn aan. Van de drie direkteuren bij de oprichting, is alleen Jhr. O. REUCHLIN overgebleven.

1336. 1898. 22—24 April.

Hondententoonstelling te Amsterdam.

Vz. De door helmen met helmkleeden gedekte wapens van Nimrod en Cynophilia; Nimrod: hondenkop (rechts gewend) omgeven door jachthoorn en gewei, daaronder weitasch rustend op twee gekruiste geweren, helmteeken, faisant, schildhouder een haas; Cynophilia: kop van een duitschen dog (links gewend), helmteeken dezelfde voorstelling, schildhouder een duitsche dog; 't geheel rustende op een rijk ornament, waarin het jaartal: 1898

Boven: linten met de opschriften:

NED. JACHTVEREEN. „NIMROD".

NED. KENNEL-CLUB „CYNOPHILIA".

Kz. Het gekroonde wapen van Amsterdam in een cirkel, waaraan op drie plaatsen eike- en lauwertakken zijn vastgehecht; tusschen die takken zes koppen van verschillende rashonden; onder: BEGEER UTRECHT

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 123, n°. 165.

1337. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1336, doch zonder het amsterdamsche wapen op de Kz., de cirkel omgeeft een glad veld.

Brons, 50 m.M.

Tijdschrift 1899, blz. 123, n°. 166.

1337 A. 1898. April.

Prijspenning van de Haagsche Golfclub.

Vz. Duinachtig terrein, waarin twee golfspelers; langs den bovenrand:

HAGUE GOLF CLUB

Kz. Glad veld, omgeven door samengestrikte, zware eiketakken.

Gepatineerd brons, 35 m.M. Verz. BEGEER.

1338. 1898. 1 Mei.

J. D. OORTMAN GERLINGS, 50 jaar lid der kassiersfirma CHR. OORTMAN & ZOON te Utrecht.

Vz. Het familiewapen van den jubilaris, daaronder:

BEGEER UTRECHT

Kz. Omschrift:

J. D. OORTMAN GERLINGS

* CHR · OORTMAN EN ZN. *

in het veld:

*
1848
1 MEI
1898
*

Aangeboden in goud, zilver en brons, 40 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 124, n°. 167.

De heer J. D. OORTMAN GERLINGS, te Utrecht, was sedert 16 Juni 1896 buitengewoon lid van ons genootschap, hij overleed

7 Januari 1899, in den ouderdom van 68 jaar. Het wapen is gevierendeeld: 1 en 4 (GERLINGS) gedeeld boven in zwart een ui van zilver met groene bladeren, onder in rood drie gouden ballen geplaatst 2, 1; 2 en 3 (OORTMAN), in blauw twee gekruiste vuurroeren, alles gedekt door een helm met de zilveren ui met groene bladeren als helmteeken, geplaatst tusschen een roode vlucht, zwart-witte dekkleeden.

1339. 1898. 13—15 Mei.

Hondententoonstelling (Kyn.-Ver. Nederland), te 's-Gravenhage.

Vz. = n°. 1261.

Kz. Het gekroonde wapen van 's-Gravenhage, rustend op twee gekruiste lauwertakken, daaronder:

2E INTERNATIONALE
HONDENTENTOONSTELLING
'S-GRAVENHAGE
13, 14 EN 15 MEI 1898

Langs de benedenranden: VAN KEMPEN VOORSCHOTEN

Zilververguld, zilver en brons, ruitvormig met afgeronde hoeken, 54 m.M.

1340. 1898. 25 Mei.

Penning als erkenning van aan het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut bewezen diensten, door het inzenden van verdienstelijke scheepsjournalen.

Vz. Links gewend hoofd van H. M. de Koningin met opgestoken haar en diadeem, daaronder: BAARS. D, in cirkel.

Omschrift:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. In lauwerkrans:

AAN
(naam)
GEZAGVOERDER IN DE
GROOTE VAART ALS ERKEN-
NING VAN AAN HET KON. NED.
METEOR. INSTITUUT BEWE-
ZEN DIENSTEN DOOR HET IN-
ZENDEN VAN EEN SERIE BY-
ZONDER VERDIENSTELYKE
SCHEEPSJOURNALEN VAN
WEGE DE KONINGIN
(jaartal)

Goud, 36 m.M. Bronzen afslag in Verz. Z.

Ingesteld bij Koninklijk besluit d.d. 25 Mei 1898.

1340 A. Als voren.

Vz. Links gewend hoofd van H. M. de Koningin met loshangend haar, daaronder: W. SCHAMMER F.

Omschrift:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. gelijk nº. 1340.

Zilver 50 m.M. Bronzen afslag in Verz. Z.

Deze penningen werden in 1902 vervangen door die met het borstbeeld van H. M., door J. C. WIENECKE.

1341. 1898. 28—31 Mei.

Internationale tentoonstelling van postzegels

te Utrecht, bij gelegenheid van het tienjarig bestaan der aldaar gevestigde afdeeling van de Nederlandsche Vereeniging van Postzegelverzamelaars.

Vz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een zwaar ornament; omschrift:

INTERN. TENT. v. POSTZEGELS

* 1888 * AFD. UTRECHT N. V. v. P. * 1898 *

Kz. Fraai schild, waartegen rechts een vrouw met palmtak leunt, alles omgeven door eike- en lauwertakken, links ter zijde: B. U.

Brons, 46 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 124, n°. 168.

1341 A. 1898. 29—31 Mei.

Pluimveetentoonstelling te Leeuwarden.

Vz. Het gekroonde wapen van Leeuwarden tusschen twee lauwertakken, op welke onder een sierlijk schild rust met het opschrift: LEEUWARDEN, boven het wapen en om de takken een los geslingerd lint met de woorden:

1898 (ingestempeld)

NIJVERHEID LANDBOUW

VEETEELT TUINBOUW

Kz. In lauwerkrans gegraveerd:

Ter

HERINNERING

aan de PLUIMVEE
TENTOONSTELLING
29—31 MEI 1898.

Goud, 50 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

1342. 1898. Mei.

Plakket met de borstbeelden van
Mr. H. A. J. PENNINK
en zijne echtgenoote
A. VAN HANSWIJK
te Doesburg.

De tegenover elkaar geplaatste borstbeelden der echtgenooten, de vrouw links, de man rechts; tusschen hen rust op de afsnede een eiketak; op den achtergrond een door klimop omstrengelde eikeboom, symbool van het huwelijk.

Boven een lint met het inschrift:

DOESBURG — MEI — 1898

In de afsnede:

ANTOINETTE - PENNINK - Mr HENDRIK -
geb: VAN HANSWIJK. - ADRIANUS - JACOBUS -
de onderste regel in het midden door een klimopblad en eikels gescheiden; achter het borstbeeld van den man: J. C. Wienecke.

Rechthoekige boven afgeronde plakket, in galvanoplastiek, verzilverd, breed 125, hoog 90 m.M., Kon. Kab., *Médailles et Plaquettes modernes*, n°. 179.

1343. 1898. 14 Juni.

25-Jarig bestaan van „Haagsch Mannenkoor".

Vz. In lauwerkrans gegraveerd:

1873
Juni
1898

Kz Opschrift gegraveerd:

HAAGSCH MANNENKOOR
aan zijn
hooggewaardeerden
President Directeur
J. D. H. de la Fuente

daaronder samengestrikte takjes.

Vergulde zilver, 47 m.M., met oog en ring.

1344. Als voren.

Vz. gegraveerd:

Aan
J. Hamme
Bode van
Haagsch Mannenkoor

Kz. gegraveerd:

voor
betoonden ijver
en toewijding
1873—1898
Juni

Goud, 30 m.M., met oog en ring.

Den penningmeester H. PILLER, die van de oprichting af zijn ambt had bekleed, werd het eere-lidmaatschap aangeboden, hij en de sekretaris HERMANS ontvingen fraaie geschenken, een zilveren krans werd aan het vaandel gehecht. De heer DE LA FUENTE ontving den penning met een kostbaren bloemkrans. Hij legde December 1900 het direkteurschap neêr. Hij was van 1871—1901 leeraar in het fagotspel aan het Koninklijk Konservatorium voor Muziek te 's-Gravenhage, maar moest ook deze betrekking in September 1901 wegens toenemende doofheid neêrleggen. Hij overleed te 's-Gravenhage op 85-jarigen leeftijd in Oktober 1903.

1345/6. 1898. Juni.

50-Jarig bestaan der Koninklijke Nederlandsche Zeil- en Roeivereeniging te Amsterdam.

Vz. Gekroond anker met kabel, omgeven door saamgestrikte lauwer- en eiketakken; rechts ter zijde: BEGEER

KON. NED. ZEIL & ROEIVEREENIGING

· AMSTERDAM ·

In het veld:

1848

1898

Brons, 28 en 19 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 125, n°. 169, 170.

In dit haar gouden jubeljaar loofde „de Koninklijke" zilveren bekers uit voor elken roei- of zeilwedstrijd door bevriende vereenigingen gehouden.

1347. 1898. 17—18 Juni.

50-Jarig bestaan der Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging „de Hoop".

Vz. Anker, roer en drietand, gekruist.
Omschrift:

AMSTERDAMSCHE ROEI- EN ZEILVEREENIGING

DE HOOP

Kz. Glad veld; omschrift:

* 1848—1898 *

17—18 JUNI

Zilver verguld, met oog en ring, 22½ m.M., door BEGEER.

Tijdschrift 1899, blz. 125, n°. 171.

1348. 1898. 19 Juni

Tienjarig bestaan der fanfare „Weldoen door Vermaak" te Zeeuwsche Clinge.

Vz. = *Inhuldigingspenningen* n°. 22.

Kz. Cirkel omgeven door lauwertakken, vaandels, muziekboek en instrumenten.
Daarbinnen omschrift:

· WELDOEN DOOR VERMAAK ·

ZEEUWSCHE CLINGE

Opschrift:

FESTIVAL

19 JUNI

1888 · 1898

Zilver verguld, 52 m.M., aan 28 m.M. hoog gebronsd ornament met ring, door ED. GIELENS te Antwerpen.

Verz. Zeeuwsch genootschap.
Tijdschrift 1899, blz. 246.

1349. 1898. 22, 23 Juni.

Vee-, landbouw- en nijverheidstentoonstelling te Musselkanaal.

Vz. Opschrift:

TENTOONSTELLING
MUSSELKANAAL
— 1898 —

Kz. Glad veld, omgeven door een krans van lauwerbladen.

Zilver, 28½ m.M., door J. F. H. BOUCHETTE. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 246.

De tentoonstelling werd den 22en Juni 1898 geopend door den eerevoorzitter J. H. REIJNDERS, burgemeester van Onstwedde.

Behalve muziekuitvoeringen, kermesse d'été en oplating van luchtballons, werden een harddraverij en een wielerwedstrijd gehouden.

De namen der personen, die bekroningspenningen uitloofden, zijn vermeld op blz. 5 van den feestwijzer.

1349 A. 1898. 30 Juni.

Huwelijk van P. C. ISING, kommies der posterijen en W. S. G. KOOIMAN te 's-Gravenhage.

Vz. = n°. 440, zonder data op de bladeren van het boek.

Kz. Langs de linkerzijde een rozentak met daaraan gehechten strik.

Opschrift:

WILHELMINA
SUSANNA GERDINA
KOOIMAN.
PAUL CONSTANT
ISING.
30 JUNI 1898.

Zilver en brons, 51 m.M., geslagen aan 's Rijks munt, 1 ex. in zilver, 19 in brons.

1350. 1898 4 Juli—2 Augustus.

Tentoonstelling van bakkerij, maalderij en kookkunst in het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's-Gravenhage.

Vz. Het gekroonde wapen van 's-Gravenhage met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een ornament, daaronder:

BEGEER * UTRECHT

Omschrift:

H. M. DE KONINGIN REGENTES BESCHERMVROUW

Kz. Boven:

TENTOONSTELLING
VAN
BAKKERIJ
MAALDERIJ EN KOOKKUNST

Daaronder open ruimte, omgeven door samengebonden korenaren, klaprozen en korenbloemen.

Onder langs den rand:

'S GRAVENHAGE 1898

Goud, zilver en brons, 46 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 126, n°. 172.

Uitgereikt te 's-Gravenhage, 15 November 1898.

Aan de tentoonstelling was eene historische en oudheidkundige afdeeling verbonden, waarvan de belangrijke, geïllustreerde katalogus werd bewerkt door TH. MORREN, kommies bij het Rijks Archief te 's-Gravenhage.

1351. 1898 5—9 Juli.

Penning voor 10 en 20 rozen, geschoten op den buitengewonen algemeenen schietwedstrijd tot viering van de (toen) a. s. troonsbestijging van H. M. Koningin WILHELMINA, uitgeschreven door de Vereeniging van Nederl. Scherpschutters te Loosduinen.

Zilver en brons, 38½ m.M., door BEGEÉR. Verz. Z.

Inhuldigingspenningen 1898, n°. 145.

1352. 1898. 9 Juli—21 September.

Nationale tentoonstelling van vrouwenarbeid te 's-Gravenhage.

Penning door GEORGINE SCHWARTZE, verguldzilver en zilver 52½ m.M.

Inhuldigingspenningen. 1898, n°. 142.

1353. Als voren.

Penning verkleind naar den vorigen, goud, zilver en brons 29½ m.M.

Inhuldigingspenningen 1898, n°. 143.

Beide geslagen aan 's Rijks Munt.

1354. Als voren.

Eenzijdig draagpenninkje door RICHARD THÜRER, verguld koper, vierkant afgedekt door ornament met oog, breed 20, hoog 29 m.M., Verz. Z.

Inhuldigingspenningen 1898, n°. 144.

Bekroningen werden niet toegekend op deze tentoonstelling, die een beeld trachtte te geven van de verschillende takken van nijverheid enz., waarin de vrouw hier te lande en in de koloniën werkzaam is en wat zij op dit gebied voortbrengt. Den 29 Augustus bezochten HH. MM. de Koninginnen de tentoonstelling, door eene dameskapel met het *Wilhelmus* begroet. Zij woonden op het trapje van het batikhuisje in de indische kampong de vertooning eener inlandsche bruiloft bij.

1355. 1898. 11—16 Juli.

Studentenfeesten te Delft.

Vz. Vrouw in lang afhangend kleed, met bal in de rechterhand en spiegel in de opgeheven linker, staande op een voetstuk; boven haar een stralende vijfpuntige ster.

Daaronder lint waarop de spreuk:

INSTICE · ET · CAVTVS · ERIS ·

daar weder onder:

BEGEER

Omschrift: 10^E LUSTRUM VAN HET DELFTSCHE · STVDENTEN · CORPS · 1848 · 22 MAART · 1898

Kz. Bedelzak met twee saamgevoegde handen. Omschrift:

~ · ~ EN TOVT · FIDELLES · AV · ROY .

IVSQUES · A · PORTER · LA · BESACE

Brons, ovaal hoog 55 breed 41 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 127, n°. 174.

De maskerade werd gehouden Dinsdag 12 Juli 1898 en stelde voor den intocht der verbondene edelen binnen Brussel op 3 April 1566, terwijl den 13den Juli 1898 in de feesttent de aanbieding van het smeekschrift aan MARGARETHA VAN PARMA plaats had. Voor de reklameplaat der feesten was een wedstrijd uitgeschreven, waarbij bekroond werd J. J. R. DE WETSTEIN PFISTER. De plaat stelde voor een der edelen links rijdende op een wit paard, de pooten gedeeltelijk onzichtbaar.

1356. Als voren.

Bekroningspenning reklamebillet.

Vz. n°. 1355.

Kz. Links een lauwertak met strik, rechts het opschrift:

AAN
J. J. R. DE WETSTEIN
PFISTER
VOOR
BEKROOND ONTWERP
RECLAME PLAAT

Geheel geslagen, ovaal 55 bij 41 m.M.

Tijdschrift 1899, blz. 128, n°. 175.

1357. 1898. Juli.

70ste Verjaardag van den hoogleeraar J. A. C. OUDEMANS te Utrecht.

Linksgewend borstbeeld in toga.

Omschrift:

CHRIST · OVDEMANS·
ABR · MD
IO · CCC
LX
XX
XV
III

ÆT · LXX
FADDEGON

Eenzijdige bronzen plakket, vervaardigd aan 's-Rijks munt, 50 bij 39 m.M. Verz. Z.

Waren voor *f* 2.50 aan de sterrenwacht te Utrecht verkrijgbaar.

JAN ABRAM CHRISTIAAN OUDEMANS werd geboren te Amsterdam 16 December 1827, in 1844 werd hij student te Leiden en promoveerde 1852 tot dokter in de wis- en natuurkunde. Van 1846—1853 was hij tevens leeraar in de wiskunde aan het gymnasium aldaar. In 1853 werd hij benoemd tot observator aan de sterrenwacht te Leiden en in 1856 tot buitengewoon hoogleeraar te Utrecht; van 1860—1876 was hij hoofdingenieur van den geografischen dienst in Nederlandsch-Indië; in laatstgemeld jaar volgde hij prof. HOEK op als hoogleeraar in de sterrenkunde te Utrecht, welke betrekking hij in Juli 1898 wegens 70-jarigen leeftijd moest neerleggen. Hij was ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw en overleed te Utrecht 13 December 1906. Vooral bekend is zijn bewerking van KAISER's populair werk *„de Sterrenhemel"*.

1358. 1898. 27—29 Augustus.

Zangwedstrijd te Amsterdam bij het 40-jarig bestaan der liedertafel „Zanglust".

Vz. Tusschen saamgestrikte lauwer- en eiketakken; omschrift:

INTERNATIONALE WEDSTRIJD VOOR MANNENZANG
1858 AUGUSTUS 1898

Daar binnen: TER
GELEGENHEID
VAN HET
40-JARIG BESTAAN
DER
LIEDERTAFEL
ZANGLUST
TE
AMSTERDAM

Kz. Schild, omgeven door eike- en lauwertakken, waartegen rechts vrouwefiguur met palmtak leunt; ter zijde B. U.

Zilververguld, met oog en ring, 58 m.M.

Tijdschrift 1899, blz 128, n°. 176.

De wedstrijd had plaats in het Paleis voor Volksvlijt. Er waren daarvoor ingeschreven 34 zangvereenigingen, tezamen 3500 zangers tellende. Ook HH. MM. de Koninginnen hadden elk een penning uitgeloofd.

1358A. 1898.

Wedstrijd St. JOSEPH Gezellen Vereeniging te Amsterdam.

Vz. Het gebouw der St. JOSEPH Gezellen Vereeniging, aan de Stadhouderskade te Amsterdam, daaronder: J. D. P. (J. D. POSTHUMUS)

Omschrift:

WEDSTRIJD ST: JOSEPH GEZ: VER:
AMSTERDAM 1898

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Zilver, 35 m.M.

1359. 1898.

Ter eere van J. H. N. RUIJSCH VAN DUGTEREN, provoost der muntgezellen te Utrecht.

Diens beeld links gewend, het hoofd gedekt door een kalotje, het lichaam tot de heupen zichtbaar, gezeten voor een lessenaar, schrijvende.

Op den lessenaar: FADDEGON

De achtergrond vertoont de muntzaal, links boven den ingang: MDCCC
LXXX
XVIII

Rechts de munt, voorgesteld door een vrouw met hamer, gezeten op een voetstuk, waarop een weegschaal en de letters: MON.

In de afsnede:

I · H · N · RVYSCH · VAN · DVGTEREN

Bronzen, rechthoekige plakket in galvanoplastiek, 75 bij 61 m.M., Verz. Z.

Médailles et plaquettes modernes, n°. 223.

Zie den penning op zijn 50-jarig ambtenaarschap no. 1307 hiervoor.

1360. 1898.

Nieuwe prijspenning der Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, te 's-Gravenhage.

Vz. Eene aanziende staande gevleugelde vrouwenfiguur houdt de handen beschermend uitgestrekt over een ter zijde van haar staanden leeuw, den koning der zoogdieren (links) en een arend den koning der vogels, (rechts) alles in parelcirkel.

Omschrift:

·:· NEDERLANDSCHE VEREENIGING TOT BESCHERMING VAN DIEREN

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken.

Brons, 45 m.M., door J. M. VAN KEMPEN en Zonen, naar een ontwerp van Jhr. L. J. QUARLES VAN UFFORD. Verz. Z.

(Zie omtrent deze vereeniging de noot bij no. 465 en 465 *a*.)

1361. 1898.

Prijspenning van den Nederlandschen Athletiek bond.

Vz. Slanke, gehelmde en gepantserde vrouw; in de uitgestrekte rechterhand een lauwerkrans, de linker rustende op een schild met het nederlandsche wapen; achter haar liggende links gewende leeuw, aan hare voeten rechts een bijlbundel.

Omschrift in parelrand:

NEDERLANDSCHE ATHLETIEK BOND

Kz. Schild, omgeven door samengestrikte eike- en palmtakken.

Brons, 35 m.M., door J. A. A. GERRITSEN.

1362. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1361, brons 25 m.M.

1363. 1898.

Prijspenning der Vereeniging tot Verfraaiing van Haarlem en Omliggende Gemeenten en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer.

Vz. Gezicht op de Amsterdamsche poort te Haarlem; in de afsnede:

VEREENIGING TOT
VERFRAAIING v. HAARLEM
EN OMLIGGENDE GEMEENTEN
EN TOT BEVORDERING
VAN HET VREEMDELINGENVERKEER

Kz. Door wapperende linten saamgebonden hyacinthen, tulpen en narcissen bedekken de linkerzijde van het veld, dat verder glad is. Onder staat: *BEGEER UTRECHT*

Gepatineerd brons, rechthoekig, breed 42, hoog 70 m.M., Verz. Z.

Médailles et plaquettes modernes, n°. 269.

1364. Als voren.

Vz. Zelfde voorstelling; omschrift:

VER. T. VERFR. V. HAARLEM E. OML. GEM. ENZ.

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken, daaronder: B U

Gepatineerd brons, 28½ m.M., Verz. Z.

1365. Als voren.

Van dezen laatsten bestaan 2 exemplaren in zilver met het woordje ENZ. *niet* in het omschrift, op grond waarvan de stempel werd afgekeurd. Verz. BEGEER en Z.

Tijdschrift 1899, blz. 132 en 133, n°. 205-207.

1366. 1898.

Prijspenning der Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie.

Vz. Lauwertak en slang met den kop boven een drinkschaal.

Omschrift: B. * U. NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING DER PHARMACIE

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken, daaronder: BEGEER UTRECHT

Brons, 46 m.M

Tijdschrift 1899, blz. 134, n°. 209.

1367. 1898.

Nieuwe prijspenning der Amsterdamsche Amateur-Fotografenvereeniging.

Vz. De voorzijde van den penning geslagen bij gelegenheid der tentoonstelling in September 1895 (n°. 1193).

Kz. Glad veld, links en onder omgeven door saamgeknoopte lauwer- en eiketakken.

Zilver en brons, rechthoekig, 93 bij 60 mM., Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 133, n°. 208.

1368. 1898.

Prijspenning der Vereeniging „Limburgia", te Amsterdam.

Vz. Limburgia, voorgesteld als een jonge half naakte vrouw met helm op het hoofd, naar links gewend zittende tusschen de van lauwertakken omgeven wapens van Limburg (gevierendeeld 1 Limburg, 2 Gulik, 3 Hornes, 4 Gelre, hartschild als 1) en Amsterdam,

houdt in de linkerhand een lauwertak, in de uitgestrekte rechterhand een lauwerkrans; achter haar lier, aan hare voeten narrenschepter en boek.

Omschrift:

VEREENIGING LIMBURGIA OPGERICHT 1888

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Verguld zilver, zilver en brons, 53 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 134, n°. 210.

1369. 1898.

Prijspenning
van den Twentschen Wielrijdersbond.

Vz. Het ongekroonde wapen van Twente.

Omschrift tusschen twee cirkels:

1898

TWENTSCHE WIELRIJDERSBOND.

Kz. Glad.

Brons, 38 m.M., door P. LANKELMA. Verz. Z.

In 1903 vervangen door een penning van BEGEER.

1370. 1898

Prijspenning van het gewest Zuid-Holland
van het Nederlandsch Gymnastiekverbond.

Vz. n°. 1053.

Kz. Glad, veld omgeven door twee over elkander liggende eike- en lauwertakken, omwonden met linten, waarop:

MENS SANO
SANA IN CORPORE

Omschrift:

GEWEST
ZUID-HOLLAND

Diverse metalen, 53 m.M., door BEGEER.

Tijdschrift 1899, blz. 135, nº. 211.

1371. 1898.

Prijspenning der Nederlandsche Vereeniging „Luscinia", te 's-Gravenhage.

Vz. Dorre boomtak, waarop twee vogels zijn gezeten, een kaapsche sierduif, als type van een volière- en een crested norwich kanarie als type van een zangvogel.

Omschrift:

NEDERLANDSCHE VEREENIGING
„LUSCINIA"

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 45 m.M., door J. M. VAN KEMPEN en Zonen, naar een ontwerp van den voorzitter, Jhr. L. J. QUARLES VAN UFFORD, Verz. Z.

De Nederlandsche Vereeniging „Luscinia", gevestigd te 's-Gravenhage, werd opgericht 15 Mei 1897 en verkreeg rechtspersoonlijkheid krachtens K. B. d.d. 15 Juli 1897, no. 93; zij heeft ten doel de bevordering van kennis en het naar eisch verplegen van de zang-, sieraad- en volièrevogels, welk doel zij tracht te bereiken door het onderling verstrekken van raad en hulp, het houden van tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en de gepaste bescherming der vogels.

1372. 1898.

Nijverheid- en Landbouw-tentoonstelling te Leeuwarden.

Vz. Het gekroonde wapen van Leeuwarden, daaronder schild met het opschrift:

LEEUWARDEN

rustend op twee gekruiste lauwertakken, die het wapen omgeven en om welke zich een lint slingert met de opschriften:

1898

NIJVERHEID LANDBOUW
VEETEELT TUINBOUW

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Zilver, 50 m.M., Verz. WIGERSMA, (vermoedelijk door BOUCHETTE).

1373. 1898.

Draagpenning der R. K. Werklieden-vereeniging St. JOSEPH te Zwolle.

Geheel gelijk n°. 1323, doch met opschrift ZWOLLE op de Kz.

Wit metaal met oog en ring, 25 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 135, n°. 212.

1374. 1898.

40-Jarig bestaan van de H. Familie te Horst.

Vz. Geheel gelijk n°. 1323.

Kz. Omschrift:

40 JARIG BESTAAN DER H. FAMILIE
HORST

In het veld, onder een kruis en omgeven door twee saamgeknoopte lauwertakken:

1858
1898

Wit metaal, met oog en ring, 25 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 135, n°. 213.

1375. 1898.

Draagpenning van den Oranjebond „Vaderland en Oranje"

Vz. Het sierlijke monogram V E O, omgeven door een parelrand.

Kz. Glad veld, omgeven door een parelrand.

Wit metaal met oog en ring, 19½ m.M., aan oranjelint, door J. A. A. GERRITSEN. Verz. Z.

Tijdschrift 1899, blz. 249.

De bond stelt zich ten doel liefde aan te kweeken voor Nederland, zijn volk en zijn taal, ook buiten de grenzen, en voor het Huis van Oranje. Onder de „getrouw in acht te nemen" zaken zijn die sub 7 en 8 in de statuten genoemd bepaald merkwaardig; behalve liefde voor Nederland, het zuiver spreken en schrijven der nederlandsche taal, het voorstaan der belangen van het huis van Oranje, het bestrijden van het streven der socialisten, het beminnen van H. M. de Koningin, Haar moeder en a. s. gemaal, het dragen van boven beschreven penning en uitsteken der vlag op vaderlandsche en oranjefeesten, is men verplicht bij het ontmoeten der leden van het Kon. huis de meest hartelijke vreugde te betoonen en hen niet met open mond aan te staren, de vrouwen moeten eerbiedig buigen, de mannen met hunne hoofddeksels zwaaien en nimmer „hoera!" roepen, hetgeen „slaat dood" beteekent!

Het bestuur bestaat uit vier dames.

1376. 1898.

Draagpenning der afdeeling Rotterdam, van de vereeniging: „Sicher wie Jold".

Vz. Gekroond wapen van Rotterdam met twee leeuwen als schildhouders, daar boven-

onder een doodshoofd rustend, op twee gekruiste doodsbeenderen:

DEM VERDIENSTE DIE KRONE

alles in parelrand.

Kz. Opschrift in parelrand:

SICHER WIE JOLD

SECTION

ROTTERDAM

*

Wit metaal, met oog en ring, 34 m.M., door J. F. H. BOUCHETTE, Kon. Kab.

Bizonderheden wist de maker mij niet mede te deelen, een aan den sekretaris van de afdeeling Rotterdam der vereeniging gericht schrijven kwam als onbestelbaar terug.

1376 A.

Nà 1863 (volgens J. SCHULMAN).

Waakmeesterspenning van het Hoogheemraadschap van den Lekdijk-Bovendams.

Vz. Opschrift:

HOOGHEEMRAADSCHAP

VAN

DEN LEKKENDIJK (sic)

BOVENDAMS

———

WAAKMEESTER.

Kz. Lauwerkrans.

Brons, met oog en ring, 40 m.M. Verz. Z.

De sekretaris van den Lekdijk-Bovendams, schrijft:

De door U bedoelde penningen werden vroeger en worden nog bij dijksbezetting door de waakmeesters als herkenningsteeken aan een groen lint, hangende om den hals, op de borst gedragen. De tijd van invoering is, hoezeer daarnaar is onderzocht, niet te vinden.

1377. 1898. 30 Augustus.

Hulde aan H. M. de Koningin-Moeder
bij haar aftreden als Regentes.

Vz. Op een hoog en breed voetstuk zijn twee engeltjes gezeten, die een gekroond rond schild houden met linksgewend borstbeeld van H. M. de Koningin-Moeder, met de andere hand een lint, waarop ingeslagen:

1890 1898

jaartallen, wijzende op het begin en einde van het regentschap. Onder op het voetstuk is een schild aangebracht met gezicht op het lustslot Oranje-Nassau-Oord, waarboven de ingeslagen naam: ORANJE-NASSAU-OORD

Links staande jonge vrouw, met beide handen een lauwerkrans houdende om het portret van H. M., rechts zittende jonge vrouw met de rechterhand op de afbeelding der vorstelijke schenking wijzende.

In de afsnede (op een regel):

HET · ZIJ · GROOT · IN · ALLES · WAARIN · OOK ·
EEN · KLEIN · VOLK · GROOT · KAN · ZIJN ·

Kz. In den linkerbovenhoek het gekroonde wapen van H. M. de Koningin-Moeder; onder: gekruiste oranjetak (met bloemen en vruchten)

en palmtak — beeld van het verbond op 7 Januari 1879 tusschen de vorstenhuizen van Oranje-Nassau en Waldeck-Pyrmont gesloten.

Opschrift: AAN

HARE MAJESTEIT

EMMA

KONINGIN ∽ WEDUWE

REGENTES

VAN HET

KONINKRIJK H

23 NOV. 1890 —✱—

31 AUG. 1898

HET DANKBARE

NEDERLANDSCHE

VOLK.

In den rechterbenedenhoek: BEGEER

Rechthoekig, groot 81 bij 58 m.M. Zilver en brons, prijzen *f* 30.— en *f* 15.—. Verz. Z. *Tijdschrift* 1899, blz. 174, Pl. VII. *Médailles et plaquettes modernes*, n°. 220

Gemodelleerd naar eene (volgens aanwijzingen van den heer ANTH. BEGEER) door Prof. STURM, leeraar aan de kunstindustrieschool te Amsterdam, vervaardigde teekening.

Voor het eerst verkrijgbaar gesteld op de van 31 Mei tot 2 Juni 1899 te Utrecht gehouden fancy-fair, ten bate der vereeniging tot oprichting van volks-sanatoria in Nederland. (De halve opbrengst kwam het liefdadige doel ten goede).

H. M. legde het Regentschap neder bij Proklamatie d.d. 30 Augustus 1898 luidende: „Landgenooten! De taak, die Mij in 1890 werd toevertrouwd is weldra geëindigd. Mij valt het onwaardeerbaar voorrecht ten deel Mijne beminde Dochter den leeftijd te zien bereiken, waarop Zij naar het voorschrift der Grondwet tot de Regeering

wordt geroepen. In dagen van smart en rouw trad Ik op als Regentes van het Koninkrijk; thans schaart zich het geheele volk in vreugde om den troon zijner jonge Koningin. God heeft mij in deze jaren gesteund, Mijn dierbaarste wensch is vervuld.

Aan allen, die Mij met raad en daad hebben ter zijde gestaan en en die Mij gesteund hebben door hunne liefde en gehechtheid, breng ik Mijnen dank.

Moge het ons Land met zijn Bezittingen en Koloniën onder de regeering van Koningin WILHELMINA wel gaan! Het zij groot in alles, waarin ook een klein volk groot kan zijn!

Ik treed af van de hooge plaats, die Ik in ons Staatswezen heb bekleed, met den diepgevoelden wensch, dat op Koningin en Volk tezamen, door de nauwste banden vereenigd, Gods zegen blijve rusten."

Het nederlandsche volk gevoelde zich verplicht uiting te geven aan zijn gevoel van oprechte dankbaarheid jegens Hare Majesteit, voor al wat Zij als moeder en als regentes voor de jonge Koningin en voor Nederland had gedaan. Terecht betuigde kolonel F. DE BAS in het *Officiëel Gedenkboek* (uitgave HOLKEMA en WARENDORF, 1898); „Nimmer kan Nederland aan Haar voldoende dankbaarheid vergelden" en zeide hij van de hooge Vrouwe, dat Zij voor Koning WILLEM III een gave Gods — voor Nederland tot rijken zegen was. De dankbaarheid van ons volk uitte zich in de aanbieding van een nationaal huldeblijk (een bedrag van ongeveer *f* 300.000.—) en H. M. zette de kroon op Haar werk, door deze gave aan te wenden voor de stichting van een sanatorium voor longlijders op het voor dat doel tevens door H. M. geschonken koninklijk lustslot Oranje-Nassau-Oord onder Renkum, vroeger eigendom van graaf VAN RECHTEREN APPELTERN, van dezen aangekocht door Z. M. Koning WILLEM III en aan Koningin EMMA ten geschenke gegeven.

Het sanatorium werd 26 Oktober 1901 plechtig geopend door H. M. de Koningin WILHELMINA in tegenwoordigheid van H. M. Koningin EMMA en Z. K. H. prins HENDRIK.

Zeldzame Munten.

(Pl. IV).

Voor eenige weken werden door het Kon. Penning-Kabinet uit een muntvondst, dit jaar in Zeeland gedaan, eenige gouden en zilveren munten aangekocht, waarvan vooral de beide volgende stukken wel de belangrijkste zijn, daar zij tot heden volkomen onbekend waren.

I. Toison d'or van Brabant te Antwerpen geslagen tijdens de minderjarigheid van KAREL V (1506—1515).

Vz. ✠ DILIGITE ⁑ IVSTICIAM + QVI ⁑ IVDICAT ⁑ TERRA ⁑ Het wapen van KAREL, omhangen met de Orde van het Gulden Vlies, en gekroond met de aartshertogelijke kroon.

Kz. ✠ M'O ⁑ AV ⁑ ARCHIDVCVM ⁑ AVSTRIE ⁑ DVCVM ⁑ BVRG' ⁑ B' ⁑ Z. Gebloemd kruis, met het leeuwtje van Brabant in het hart.

Goud, 4.5 gr.

V. D. CHIJS 1) op pl. XXXVI n°. 1 en DE WITTE 2) op pl. XXXVI, 628 beelden beiden een toison d'or af van 1513, die thans berust in de verzameling der stad Antwerpen. Deze vertoont dezelfde voorstelling als ons exemplaar, maar heeft op de voorzijde het omschrift: DILIGITE ⁑ IVSTITIAM - QVI ⁑

1) P. O. VAN DER CHIJS. *De munten der voormalige hertogdommen Braband en Limburg.*

2) ALPH. DE WITTE. *Histoire Monétaire du Brabant.*

IVDICAT ⁑ TERRA × en op de keerzijde: (kroon) DILIGITE ⁑ IVSTICIA ⁑ QVI ⁑ IVDICATIS ⁑ TERRAM ⁑ 1513. Dezelfde omschriften op beiden zijden doen vermoeden, dat men hier met een misslag te doen heeft, en de thans door ons afgebeelde munt de „ware" toison is, die tusschen 15 Febr. 1507 en 29 Juni 1516 en te Antwerpen geslagen kan zijn, daar slechts de muntrekeningen dier stad van toisons d'or spreken.

II. Leeuwendaalder van Zeeland 1589. Gemunt naar den voet van den Hollandschen daalder, krachtens generale ordonnantie van 31 Januari 1589.

Vz. × MO · NO · ORD · ZEL · — AD · VA · ORD · HOL × Geharnaste man, voor zich een schild waarin de Hollandsche leeuw, naast 't schild 15—89.

Kz. (muntteeken van Middelburg) × CONFIDENS × DNO × NON × MOVETVR ×. Groote staande naar links gewende leeuw. Zilver 27,5 gr.

Deze leeuwendaalder werd te Middelburg geslagen door den muntmeester JACOB BOREEL. De stempels hiervan werden 22 December 1592 in tegenwoordigheid van de door de Staten-Generaal gezonden commissarissen gebroken, daar deze munt afweek van de bij de generale ordonnantie van LEICESTER van 4 Augustus 1586 bepaalde muntsoorten 1).

III. Gehelmde daalder van Zeeland met borstbeeld van Prins MAURITS. 1603.

Vz. ✢ VIGILATE ✢ DEO ✢ CON — FIDENTE — S ✢ 1603. Naar rechts gewend borst-

1) Zie J. BROEKEMA. *Geschiedenis der Zeeuwsche munt.* blz. 33.

beeld van Prins MAURITS met zwaard in de rechter hand.

Kz. ✠ MONETA ✠ NO ✠ ARG ✠ COMIT ✠ ✠ ZEEL ✠ (burchtje) ✠

Gehelmd wapen van de provincie Zeeland.

Zilver, 28,5 gr.

Deze daalder is geslagen volgens de generale ordonnantie van 2 April 1603, door den muntmeester MELCHIOR WIJNTGIS, tusschen 18 en 23 Juli 1603.

Ook dit stuk is hoogst merkwaardig, als zijnde de eenige zilveren munt met borstbeeld van Prins MAURITS.

Van dienzelfden muntmeester WIJNTGIS komen oortjes voor met het borstbeeld van den Prins van 1602 en 1604.

IV. Dubbele Nederlandsche Gulden van Gelderland, van 1577.

Vz. PHS · D : G · HISP — Z · REX · DVX · GE · Gekroond wapen van FILIPS, omgeven door de orde van het Guldenvlies.

Kz. ✠ PACE + ET + IVSTITIA + 1577. Opengewerkt kruis.

Goud, 2,95 gr.

Volgens ordonnantie van 11 Maart 1577 zijn door den muntmeester JACOB DIRKSZOON ALEWIJN geslagen „dubbele Nederlandsche guldens." Bij de opening zijner bus, die het gemunte bevatte tusschen 23 Sept. 1574 en 9 Sept. 1580 bleek, dat er door hem van deze muntsoort geslagen zijn 4946 stuks 1).

1) W. J. DE VOOGT. *Gelderland*. 1874. 4°

Thans is deze hoogst zeldzaam. In de *Revue belge* van 1847 beeldde de heer C. P. SERRURE op pl. III, n.°. 21 een exemplaar af, dat van ons stuk in details eenigszins afwijkt. Het omschrift op de voorzijde van zijn exemplaar eindigt met DVX · GEL, terwijl het onze, dat dit jaar in Gelderland gevonden is, met DVX · GE eindigt.

De munt van den heer SERRURE werd in 1858 bij de verkooping van zijn munt- en penningkabinet voor *f* 85.— verkocht; het mocht den heer W. J. DE VOOGT echter niet gelukken den bezitter er van op te sporen.

Hij liet dus, daar de afbeelding in de *Revue belge* hem niet zeer betrouwbaar toescheen, de munt in zijn muntwerk slechts in omtrek afbeelden, zooals hij zich voorstelde, dat deze geweest was.

„Bij het eenmaal wedervinden der munten zelve, zullen zij dus weinig of niet van onze plaat afwijken", schreef de Geldersche numismaat op bladz. 81 van zijn bekend muntwerk. Wanneer onze lezers zijne afbeelding vergelijken met de onze, zullen zij tot de slotsom komen, dat deze uitspraak bewaarheid is.

A. O. VAN KERKWIJK.

's-Gravenhage, Dec. 1907.

Nog eens het draagteeken van de voormalige Schutterij van de Edele Cruys- of Voetboge te Goes.

Na het zoo belangrijk en gedocumenteerd artikel, in de 3de aflevering van den 15den jaargang van dit *Tijdschrift* door mej. M. G. A. DE MAN aan het draagteeken der schutterij van de Edele Cruys- of Voetboge te Goes gewijd, scheen over dit onderwerp weinig meer te kunnen worden gezegd. Dat er van het draagteeken eener schutterij, die tot in het laatst der achttiende eeuw in bloei was, nog wel andere exemplaren zouden bestaan dan het eenige aan mej. DE MAN bekende, was niet onwaarschijnlijk. In elk geval zou men voor het vervolg, om de vraag te beantwoorden aan welk schuttersgilde een dergelijk stuk zijn oorsprong mocht zijn verschuldigd, zich niet meer in gissingen behoeven te verdiepen.

Blijkbaar heeft evenwel de studie van mej. DE MAN niet overal die aandacht gevonden, welke daaraan toekomt. Zoo komt nu de „expert" J. SCHULMAN, in zijn Catalogus van de op 24 en 25 Februari a. s. te Amsterdam te houden verkooping van de verzamelingen van jhr. SPEELMAN en anderen, het bewijs leveren, dat hij van die studie geen kennis heeft genomen.

Onder n°. 813 van dien catalogus vond ik het volgende:

„813. Amersfoort. Corporation des archers St. GEORGE (Boogschutters van St. JORIS). Mereau oval en vermeil, avec St. GEORGE terrassant le dragon et au revers l'écusson de la ville avec la devise *van ongenuchten vrij* dessous est suspendue une arbalète Mm. 53/54. Travail gravé intéressant du XVIIme siècle. — Unique.

Voir la reproduction.

Provenant de la vente VAN KUYK. La corporation de St. JORIS à Amersfoort tenait ses séances dans le St. JORIS Doelen à présent le Kantongerecht".

De zinspreuk „van ongenuchten vrij", zoomede de vijf bloeiende distelstengels, welke blijkens de afbeelding van achter het wapenschild oprijzen, doen het ontwijfelbaar zijn, dat wij hier niet te doen hebben met een stuk van de boogschutters van St. JORIS van Amersfoort, maar met het draagteeken der kruisboogschutters van Goes. Het is in zoover verschillend van het bij het artikel van mej. DE MAN afgebeelde stuk, dat de rand eenigszins anders is en dat de keerzijde hier niet het familiewapen van den schutter, maar de afbeelding van St. JORIS met den draak vertoont. Een stuk dus, dat volkomen beantwoordt aan de omschrijving, gegeven in het zesde van de in 1651 aan het reglement der schutterij toegevoegde nieuwe artikelen.

Hoe de heer SCHULMAN, die van den penning thans geheel dezelfde beschrijving geeft, als waaronder deze voorkomt in zijn catalogus van de op 19 September 1904 onder den hamer gebrachte verzameling VAN KUYK, er toe mag zijn gekomen

in het stuk een Amersfoortschen draagpenning te zien, laat zich wel verklaren. Vermoedelijk heeft het feit, dat er te Amersfoort, zijn vroegere woonplaats, een St. JORIS-doelen bestaat, in verband met den St. JORIS op den penning, een vermoeden gewekt, dat door het wapen met het kruis, dat immers ook het blazoen is der stad Amersfoort, voor den heer SCHULMAN tot zekerheid werd.

Afgezien van de omstandigheid, dat de zinspreuk voor dit geval elken twijfel buitensluit, mag de opmerking niet achterwege blijven, dat in tal van plaatsen schutterscolleges bestonden, die zich onder het patronaat van St. JORIS hadden gesteld. St. JORIS en St. SEBASTIAAN zijn nu eenmaal de uitverkoren patroons van alle schutters. Het bestaan van een St. JORIS-doelen te Amersfoort geeft dus geenerlei aanleiding om bij een draagteeken, waarop St. JORIS is afgebeeld, aanstonds aan deze stad te denken.

Het wapen met het kruis geeft evenmin een vingerwijzing naar Amersfoort. Wel voert ook deze stad een kruis in haar wapenschild, maar dit is met andere plaatsen eveneens het geval; men denke b. v. aan Zwolle, dat in blauw een zilver kruis voert, terwijl bij Amersfoort het veld zilver, het kruis rood is. Er was te minder reden om hier nu juist aan Amersfoort te denken, omdat op het blazoen, dat den te verkoopen penning siert, de kleuren niet zijn aangegeven. In de zeventiende eeuw was dit trouwens nog geenszins algemeen gebruikelijk; maar al te veel wordt tegenwoordig uit het oog verloren, dat de arceeringen, op wapens uit dien tijd aan-

gebracht, veelal niet ten doel hebben de kleuren aan te geven, maar alleen strekken om de verschillende figuren beter te doen uitkomen.

Zelfs al zou de arceering van het wapen op den penning volkomen overeenstemmend zijn geweest met de kleuren van het Amersfoortsche wapen, dan zou dit nog geen reden hebben mogen zijn om het stuk op naam van de Amersfoortsche schutters te stellen. Vooreerst met het oog op hetgeen ik zooeven opmerkte over de beteekenis van arceeringen op wapenafbeeldingen uit de zeventiende eeuw. En in de tweede en voornaamste plaats, omdat, zooals een „expert" als den heer SCHULMAN toch niet onbekend kan zijn, het kruis (rood op zilver veld) het wapen is, dat aan St. JORIS wordt toegekend. 1) In het wapenschild ligt daarom evenmin àls in de afbeelding van den heilige de minste toespeling op — of aanduiding van — de plaats, waar de schutterij gevestigd was; beide leeren ons niets anders dan dat wij te doen hebben met een vereeniging, welke St. JORIS als schutspatroon had. De nadere aanduiding van die vereeniging ligt uitsluitend in de zinspreuk en de distelbloemen. Hoe de Goessche schutters er toe kwamen zich dit zinnebeeld te kiezen, wordt in de studie van mej. DE MAN niet opgehelderd en valt dus blijkbaar uit de nog aanwezige papieren der schutterij niet af te leiden. De vereeniging van het wapen van Engeland's bescherm-

1) Ten onrechte wordt op blz. 76 van JAN H. JUNIUS' „*Heraldiek*" het St. GEORGE-kruis beschreven als een wit kruis op een rood veld. Het veld is zilver en het kruis rood.

heilige met de nationale bloem van Schotland is zeker eigenaardig, terwijl voorts de stekelige distelplant — op een der nader te bespreken exemplaren van het draagteeken zijn de stekels duidelijk afgebeeld — niet wel schijnt te passen bij de spreuk „van ongenuchten vrij".

Behalve het door mej. DE MAN bekend geworden exemplaar van den heer J. A. FREDERIKS en het thans ontdekte exemplaar van de auctie-SCHULMAN, bestaan er voor het minst nog twee exemplaren van het draagteeken der Goessche Kruisboogschutters, beide in mijne verzameling.

Van deze stukken moge de beschrijving hier eene plaats vinden.

Beide zijn zij ovaal, gegraveerd en omgeven, het eerste door een kabelrand, het tweede door een koordrand, welke zoowel onder als boven in een oog uitloopt; aan het oog beneden hangt een voetboog; aan het bovenste oog bevindt zich bij den tweeden penning een ring.

De eerste penning, die 11 gram weegt, is geheel zilver verguld en vertoont aan de voorzijde het zinnebeeld der schutterij, bestaande uit een wapen, waarin zich op een horizontaal gearceerd veld een kruis vertoont; achter den bovenrand van het wapen rijzen vijf distelstengels op, aan het uiteinde van elk waarvan zich een bloem bevindt, terwijl op een fladderend lint, dat een deel van de stengels bedekt, het devies staat: VAN ONGENUGHTEN VRY. Aan weerszijden van het wapen zijn ter vulling van de ledige hoeken bladversieringen aangebracht.

De keerzijde vertoont een gevierendeeld wapen; in het eerste en vierde kwartier eene figuur, welke zich het best laat omschrijven als een ineengestrengelde dubbele S met een korte horizontale streep door het midden; in het tweede kwartier een burcht; in het derde drie klaverbladen, geplaatst 2 en 1. Het schild is gedekt door een half aanzienden helm met dekkleeden en als helmteeken de burcht uit het tweede kwartier.

De tweede penning is bijna een gram lichter dan de andere. Hij is van zilver; alleen de voorzijde, alsmede de rand, de ring en de voetboog zijn verguld.

De voorzijde geeft wederom het zinnebeeld der schutterij te aanschouwen. De uitvoering is echter veel minder artistiek dan bij het eerste stuk, dat trouwens ook de exemplaren van den heer FREDERIKS en van de auctie-SCHULMAN in sierlijkheid ver overtreft. Het veld van het wapenschild is gestippeld, het kruis staat los in het schild. Het lint waarop de spreuk staat: VAN ONGENVCHTE VRI, is aan weerszijden van het schild naar omlaag gebogen.

De keerzijde vertoont ook hier het wapen van den schutter. In een horizontaal gearceerd schild een springend hert. Schildhouders, rechts een leeuw, links een griffioen, alles op een arabesk. Het schild is gedekt door een kroon met drie bladeren en twee driehoeken elk van drie paarlen.

Wie de schutters waren, aan wie deze beide parures hebben toebehoord, is niet met volstrekte zekerheid bekend. Mej. DE MAN, aan wie ik de

vrijheid nam daarover te schrijven, had de groote goedheid met den heer von Brucken Fock van gedachten te wisselen. Maar ook deze groote kenner van Zeeuwsche geslachten kon, met een deel van de ledenlijst der schutterij in de hand, mijne vraag niet met stelligheid beantwoorden. Naar zijne gissing zou het gevierendeelde wapen dat zijn geweest van Dignus Verburg, die in 1663 als schutter werd ingeschreven. Aangezien ook de wijze van bewerking van dezen fraai gegraveerden penning wijst op het midden der zeventiende eeuw, komt mij deze gissing zeer aannemelijk voor. De andere penning is van jongeren datum; de gravure van het wapen wijst op de eerste helft der achttiende eeuw. Een springend zilveren hert op een blauw veld werd o. a. gevoerd door het geslacht van Ossenberg. Ik vermoed daarom, dat het draagteeken heeft toebehoord aan Mr. François Louis van Wevort van Ossenbergh, die in 1712 onder de leden van het schuttersgilde werd opgenomen en volgens de ledenlijst in 1752 overleed. Hij werd in 1720 benoemd tot schepen van Goes, welke betrekking hij ook in 1722 en 1723 bekleedde, totdat hij in laatstgenoemd jaar geroepen werd tot den post van rekenmeester van Zeeland.

Beelaerts van Blokland.

's-Gravenhage.

De wordingsgeschiedenis van den nieuwen Stuiver.

In April 1904 droeg Z. E. de Minister van Financiën aan den Muntmeester en den Kontroleur-Generaal bij 's Rijks Munt op „een gemeenschappelijk rapport uit te brengen betreffende de invoering van een nikkelen 5-centsstuk en daaraan vast te knoopen een voorstel betreffende de grootte, het uiterlijk en de legeering van een dergelijk stuk, vergezeld van een overzicht der kosten en baten, welke aan de invoering zouden zijn verbonden. Zijne Excellentie deelde verder daarbij mede, dat de mogelijke latere invoering van een nikkelen 10-centsstuk ter vervanging van het zilveren, niet moest worden uit het oog verloren." 1) In de „*Nota betreffende den nikkelen Stuiver*", door beide genoemde ambtenaren onderteekend en opgenomen in het *Muntverslag* 1906, waaraan wij het beloop der stuivers-barensweeën grootendeels ontleenden, deelen zij mede, dat niet streng werd vastgehouden aan de opdracht: invoering van een *nikkelen* stuiver, doch dat hun onderzoek zich ook uit heeft gestrekt over mogelijke muntstukken van andere metalen en dat daartoe verschillende proeven aan 's Rijks Munt werden vervaardigd, (door den stempelsnijder J. C. WIENECKE).

---

1) *Muntverslag* 1906, blz. 90.

Met toestemming van Z. E. den Minister van Financiën stond de Muntmeester ons die proeven, voor zoover ze het 5-centsstuk betreffen, ter beschrijving en afbeelding af. De proeven der 10-centsstukken blijven onbesproken en worden niet afgebeeld, omdat daarover nog geen officiëel rapport is verschenen.

De richting der proeven werd beheerscht door de vraag: een 5-centsstuk te vinden, dat door vorm of kleur voldoende afwijkt van de bestaande coupures van zilveren en bronzen munt, om niet tot verwisseling daarmede aanleiding te geven en dat tevens voldoende van de duitsche en belgische ongeveer gelijkwaardige munten verschilt, om in de grensprovinciën geen verwarring te veroorzaken 1).

Een oplossing was op drieërlei wijze te zoeken:

I. Bronzen stukken grooter dan het bestaande 2½-centstuk.

Vier proefslagen liggen voor ons, onderling alleen verschillende in grootte.

1.

1) *Muntverslag* 1906, blz. 91.

2.

3.

4.

Ze verschillen slechts door de vermelding der waarde op de Kz. van de bestaande 2½-centstukken, zoodat eene uitvoerige beschrijving overbodig geacht kan worden.

De middellijnen bedragen 30, 29, 28 en 27 m.M., alle wegen 8 gram; de middellijn van ons 2½-centstuk is 23½ m.M., het gewicht 4 gram.

De proef n°. 3 (28 m.M.) werd indertijd met na te melden nikkelen proef n°. 9 aan den toenmaligen minister HARTE VAN TECKLENBURG overgelegd en

door dezen het meest geschikt geacht (om bij n°. 9 te vermelden redenen), ten gevolge waarvan een wetsontwerp werd ingediend tot invoering van dezen bronzen stuiver 1).

De openbare meening opperde echter bezwaren o. a. tegen de grootte van het toekomstig muntstuk, waarom, na het optreden van minister DE MEESTER, naast nieuwe nikkelen stuiversproeven, de bronzen stuiver n°. 4 (27 m.M.) werd geslagen.

II. Stukken, vervaardigd van eene kombinatie van brons en nikkel, of van een ander dan deze beide metalen.

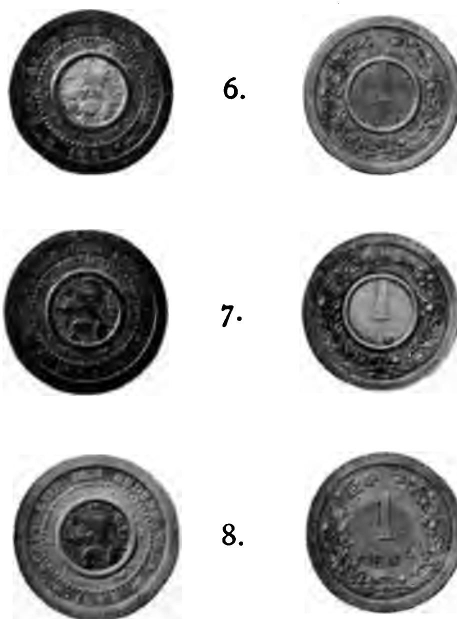
De hiermede genomen proeven gaven geen bevredigende resultaten, mangaanbronzen stukken vertoonden geen duidelijk verschil met in andere bronssoorten geslagene, aluminium en legeeringen met aluminium, met dit metaal als voornaamste bestanddeel, waren als muntmetaal te licht en te zacht; de proefstukken in nikkel en brons waren òf niet bizonder fraai, òf schrikten door de grootere fabrikatiekosten af.

Voor laatstgemelde proeven werden gebruikt dienststempels van den cent van 1904.

5.

1) Zie *Tijdschrift* 1905. blz. 256.

6.
7.
8.

N°. 5 heeft een ronden bronzen kern, omsloten door een ring van nikkel, n°. 6 een ronden nikkelen kern, omsloten door een ring van brons, bij beiden is de kern omgeven door een verhoogden cirkel.

Deze cirkel heeft uitsluitend ten doel de kern beter uit te doen komen.

N°. 7 is geslagen met een niet veranderden stempel — waardoor de verheven cirkel om de kern vervalt — op een muntplaatje van nikkel met geelkoperen kern en doet denken aan de amsterdamsche loodjes voor „gereformeerd diakoniebrood" uit het midden der 18de eeuw.

De ring op deze „gelardeerde" stukken heeft

niets te beteekenen. Men dacht daardoor de kern duidelijker te maken.

N°. 8 vertoont weder den verheven cirkel op Vz. en Kz. en is geslagen op een muntplaatje met bronzen Vz. en nikkelen Kz. Dit stuk komt mij het minst gelukkige voor van de genomen proeven.

Een ieder, die maar oppervlakkig den gang der muntbewerking kent, zal met verbazing van deze proeven hooren!

Ze zouden n.l. de fabrikage buitensporig bemoeilijken! Bij normale munten n.l. heeft men slechts éénmaal het plaatje te ponzen, doch bij deze moet er voor elk muntstukje drie maal geponst worden!

n.l. éénmaal voor den buitenrand;

„ „ het gat, waarin de kern gelegd moet worden en

„ om dien kern te verkrijgen.

Daarbij zou het opzetten van den rand ook nog moeilijkheden geven, omdat het plaatje met dat groote gat (voor die kern) daardoor veel aan stevigheid zou verliezen en veel kans zou hebben, bij die bewerking krom gebogen en onbruikbaar te worden.

Bij het munten zelf, zou het voortdurend en regelmatig vullen der munttubes, die de plaatjes op den stempel moeten voeren, sterk bemoeilijkt worden door de noodige zorg om de muntplaatjes van de kernen te voorzien. Ze worden er n.l. los in gelegd en de bevestiging geschiedt door het aanpersen der stempels.

Wat het type betreft met de bronzen voor- en de nikkelen tegenzijde, zijn deze moeilijkheden van minder ernstigen aard, daar het geheele plaatje, in dit geval uit één strook metaal geponst kan worden, die uit de beide metaallagen samengesteld is. Om dergelijke metaaltinnen te verkrijgen zou men echter genoodzaakt zijn, zich steeds tot het buitenland te wenden.

De firma's FLEITMANN, WITTE en C^IE^. te Schwerte en BASSE & SELVE te Altena in Westfalen leveren dergelijke strooken voor muntdoeleinden. Ze zijn echter zeer duur. Platen van drie lagen metaal n.l. twee nikkelen gescheiden door één koperen of bronzen zouden de voorkeur verdienen. Het daarvan vervaardigde muntstuk draagt op de randdikte dan een zeer kenmerkend onderscheidingsteeken, hetgeen veel praktischer en mooier zou zijn dan deze proeve, welke door die verschillende voor- en keerzijde aanleiding tot veel ver- warring zou hebben gegeven.

Het is echter niet praktisch om de fabrikage van *pasmunt* zoo kostbaar en moeilijk te maken, daar dit terrein toch door de valsche munters niet bij voorkeur „ontgonnen" zal worden.

Thans komen wij tot de proeven, die ten slotte geleid hebben tot de invoering van onze nieuwe stuivers:

III. Nikkelen stukken, door grootte of vorm afwijkende, zoowel van onze bestaande munten als van de belgische en duitsche nikkelmunten.

Het fraaiste proefstuk is ongetwijfeld het aan minister HARTE voorgelegde nikkelen stuivertje, met ronde centrale opening.

9.

Vz. Boven de opening de koninklijke kroon, links en rechts door linten omslingerde eike- en oranjetakken, onder de opening: NEDERLAND - 1904

Kz. Links de waarde-aanduiding 5 CENTS, rechts drie korenaren, 20½ m.M., 4½ gram.

Tegen dit stuk bestonden, helaas, ernstige bezwaren: de Kz. had ongetwijfeld veel overeenkomst met de belgische 5-centimestukken, welke slechts pl. m. de helft der waarde van onzen stuiver en eveneens een ronde centrale opening bezitten.

Aan dit bezwaar had men wellicht tegemoet kunnen komen, door het maken van stukken met vierkante of ovale gaten, of met meer dan een gat, doch dit zou te groote technische moeilijkheden hebben opgeleverd, daargelaten dat laatstbedoelde stukken, zeker alles behalve fraai geworden zouden zijn.

De gaatjes worden vóór het munten in de plaatjes geslagen.

Bij het slaan van munten met een gaatje, hebben de stempels een lichte verhooging op die plaats om het gaatje wat te zuiveren tijdens het slaan. Indien de stempels vlak waren zou het gaatje *niet belangrijk* ingeperst worden, doch het staat beter als die verhoogingen op de stempels zijn

Het hoofdbezwaar was, dat de doorboorde stuiver verwisseld zou kunnen worden met de belgische stukjes, die in het Zuiden van het land in omloop zijn. Daarboven vond „men" de korenaren geen geschikt motief!? hetgeen ik, (W.), niet kan toegeven, op vele oude grieksche munten komt n.l. de korenaar voor 1).

1) Zie *Tijdschrift* 1905, blz. 258 (Uit koren stookt men jenever en een borrel kost 5 cents).

Waarom toch steeds die oranje-, eike- of lauriertakken en nooit iets anders?

Ovale, driehoekige, vierkante gaatjes, gaatjes aan den kant, meer dan één gaatje geven groote bezwaren bij het munten om de moeilijkheid deze gaatjes allen gelijk ten opzichte van de gravure op den stempel te plaatsen.

Dit bezwaar ligt echter geheel op het terrein van den werktuigkundige en de oplossing daarvan kan dus door ons niet beoordeeld worden.

Indien men echter niet met de mogelijke invoering van een nieuw nikkelen 10-centsstuk van het zelfde type had rekening te houden, zouden al deze bezwaren geheel verdwijnen door aanneming van een stuk, iets grooter dan het belgische 10-centimestuk met een veel grootere en daardoor beter tastbare centrale opening!

In Frankrijk waren kort te voren veelhoekige nikkelen stukken vervaardigd en in omloop gebracht. Hoewel met die weinig fraaie stukken voor oogen, zeer waarschijnlijk niet tot eene navolging van de fransche noviteit zou besloten worden, werden toch proeven in deze richting genomen.

10.

N°. 10 is geheel gelijk aan n°. 9 zonder gat in het midden, de effen ronde rand, vervangen door een golvenden rand, de omtrek is veertienhoekig.

Door dien veelhoek perst de rand naar de hoeken uit en wordt zeer „onstrak" = „golvend".

In de derde plaats werden stuivertjes ontworpen zonder buitenissigheden.

Op de Vz. is de centrale opening van n°. 9 of het cirkeltje van n°. 10 vervangen door het naamcijfer van H. M. de Koningin, de Kz. is vrij wel gelijk aan die der ingevoerde stuivers, de krans is voller en fijner bewerkt, de waarde-aanduiding kleiner.

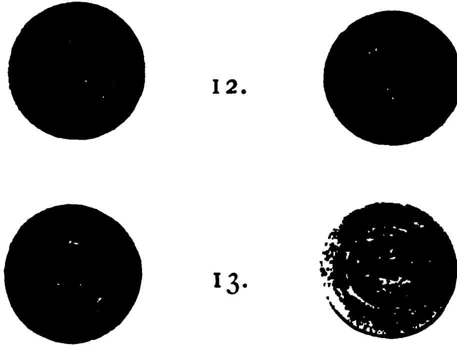
De stempelsnijder moest daarvan het model reduceeren, dat gediend heeft voor de voorzijde van n°. 9 en 10, het stuk met de korenaren.

De keerzijde van dit stukje is dezelfde als die van de bronzen proeven. Daar er voor het gat een ruimte open gelaten was, moest die op dit stukje toch gevuld worden en zoo maakte hij dan een kleine W.

Thans — d. w. z. nadat afgezien was van het slaan van bronzen stuivers en het den minister aangeboden nikkelen ontwerp n°. 9 was afgekeurd — werd uitgezien naar een andere oplossing, welke men meende te zullen vinden en ook gevonden heeft door de nikkelen munten een breederen rand en meerdere dikte te geven 1), waardoor ze voldoende, zoowel van onze 25-centsstukken, als van

1) Omtrent dit laatste leze men de beschrijving der voelproeven in *Muntverslag* 1906, blz. 65 e. v.

de buitenlandsche nikkel-munten zouden te onderscheiden zijn.

Eerst werd een proef genomen met een van een zeer breeden rand omgeven afslag van een indisch $^1/_{10}$-guldenstuk, daarna stempels vervaardigd voor een over het algemeen niet veel van ons stuivertje afwijkend type, met dergelijken rand. Fraai staat deze zeker niet en daarenboven vreesde men, dat die groote gladde oppervlakte voor reklame-doeleinden gebruikt zou worden.

Als voorbeeld haalt de *N. R. Ct.* van 19 November j.l., 1e blad B, aan: in den verkiezingstijd per kiezer een stuiver (voor één borrel?) met het omschrift: Kiest N. N.!

Ware hier geen bron van inkomsten voor den staat in te vinden geweest? Vergunning tegen item zooveel om een advertentie te plaatsen op een zeker aantal stuiverstukken?

Een volgende proef (n°. 13) toont ons hetzelfde stuk met een op den rand aan weerszijden gegraveerden krans van lauwertakjes.

Dit staat niet onaardig, doch m. i. zou hierdoor het streng-eenvoudige karakter, dat aan een munt past, er aan worden ontnomen.

Dit graveerwerk in den rand van de muntstukken, dus ook *in* den rand van de poinçoenen, zou op de stukken in het gebruik *niet* spoedig afslijten, doch eerder steeds duidelijker worden doordat die lijnen zich zouden vullen met vuil en aanslag. Op de stempels komen ze dus „en relief" voor en daarop zouden ze tijdens het munten wel spoedig afslijten en een groot stempelverbruik veroorzaken, terwijl deze stempels door dit graveerwerk *op* den rand, daardoor tijdens de vervaardiging langduriger geperst moeten worden dan normale stempels. Het stuk zelf ziet er vreemd en veel te samengesteld uit. De eigenlijke gravure komt daarop geheel niet tot haar recht, doordat het te vullen cirkelvlak slechts ± 10 mM. diameter heeft. Het geheel heeft hierdoor een onrustig, peuterig voorkomen.

Dit met andere kleine technische moeilijkheden tijdens de stempelfabrikage, waren dan ook de redenen op grond waarvan de direktie deze abnormale typen niet voor verdere proefnemingen aanbeval.

Zoo als blijkt en reeds werd aangetoond in dit *Tijdschrift* (zie het artikel van Dr. C. HOITSEMA „*een Munt-reliefmeter* in aflevering I, jaargang 1906 en het artikel van ondergeteekende in aflevering 3 jaargang 1907), is het ontwerpen en vervaardigen van een nieuw muntmateriaal een zeer samengestelde bezigheid, die al de krachten van een ondervindingrijk muntgraveur in beslag neemt.

Zeer eigenaardig is het, dat dit moeilijk terrein met een zekere voorliefde betreden wordt door personen, welke op een dergelijke ondervinding niet de minste aanspraak kunnen maken.

Dat hun invloed zeer ongunstig werkt, ziet men aan de talrijke zeer slechte munten der verschillende landen.

Deze resultaten geven duidelijk te kennen, dat deze werkzaamheden onder geheel verkeerde invloeden plaats hadden, want het is niet aantenemen dat landen als Frankrijk, Engeland, België geene goede krachten op dit gebied zouden kunnen aanwijzen!

Als voorbeeld beschouwe men de $^1/_2$, 1 en 2 francs in België naar het ontwerp van den beeldhouwer VINÇOTTE. Als munt zijn deze geheel en al als jammerlijke mislukkingen te beschouwen. Het zijn verkleinde boetseerwerken, die veel te groot uitgevoerd, door de verkleinmachine totaal bedorven werden en zoo een effekt opleverden; dat voor iederen medewerker in deze kwestie een voortdurende bron van ergernis moet blijven. Daarenboven zijn ze in het geheel niet berekend voor het gebruik, zoodat de stukken zeer spoedig afslijten.

Als medailleur gaf de beroemde ROTY een veel beter model voor de fransche $^1/_2$, 1 en 2 francs.

Nobel en gevoelig geboetseerd, wekt de „semeuse" de volle bewondering op van iederen kunstkenner! ROTY is echter medailleur en geen muntgraveur en zijne munten dragen er geheel het karakter van. Met een diep gevoel van leedwezen ziet men, dat in de cirkulatie het prachtige figuurtje zeer spoedig misvormd wordt!

De nieuwe engelsche munten hebben dezelfde eigenschappen n.l. zeer artistiek van ontwerp doch geheel en al als medaille opgevat en daardoor spoedig afgesleten te zijn door het gebruik.

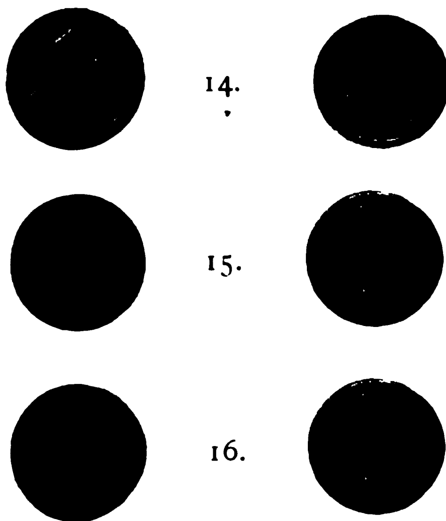
Het is dus geen voldoende waarborg voor een goed resultaat zich alleen te verlaten op een groot kunstenaar. Hij moge nog zoo hoog staan, indien hij de ondervinding mist, die hem leert zijn werk naar de technische eischen in te richten, wordt zijn geniaalst uitgevoerd ontwerp hopeloos bedorven door de talrijke bewerkingen, welke noodig zijn om een volledig materiaal te vervaardigen.

CHAPLAIN, die zijn loopbaan begon als muntgraveur, wist zijn modellen voor de 20- en 10-francsstukken, zoo samen te stellen, dat het eindresultaat in ieder opzicht een groot succes genoemd kan worden!

Bezwaarlijk zal men onder de hedendaagsche munttypen voorbeelden vinden, die op zoo'n volmaakte wijze de technische en artistieke eischen van een muntstuk in zich vereenigen.

Met de toen juist in de maak zijnde 1/10-guldenstukken voor Nederlandsch Oost-Indië werd nu een proef genomen, hoe een stukje met smalleren, maar toch voldoend breeden rand er ongeveer zou uitzien. Deze proefneming mag als goed geslaagd beschouwd worden, althans nu volgen de proeven van reeds zeer veel met het ten langen leste ingevoerde stuivertje overeenkomende stukken, waarbij aan den door deze proef gevonden rand, die ook ons stuivertje vertoont, wordt vastgehouden.

Wij beelden ze met het ingevoerde 5-centsstuk af.

N°. 14 en 15 vertoonen een van n°. 16 (het ingevoerde stuk) afwijkende kroon, die van n°. 14 is geheel dicht, die van n°. 15 open gewerkt; het opschrift NEDERLAND staat bij n°. 14 hooger, dan bij n°. 15 en 16, wat niet zoo goed voldoet, het eikeloof onder het opschrift bij n°. 14 is bij n°. 15 en 16 vervangen door onder de kroon uitkomende, golvende linten; ook dit is eene aanmerkelijke verbetering. De Vz. van n°. 14 is te vol, op n°. 15 en 16 is alles losser.

Op n°. 16 is alleen veranderd de op n°. 15 voorkomende kroon, zulks in verband met het K. B. d. d 10 Juli 1907, *Stbl.* n°. 181 (zie *Tijdschrift* 1907, blz. 346 e. v.). De Kz. van n°. 15 en 16 zijn gelijk, bij n°. 14 staat de waarde-aanduiding hooger, de 5 is kleiner, de letters van CENTS zijn grooter, de krans daaromheen is zwaarder, dan op de aangenomen Kz., die ontegenzeggelijk beter is.

Het eigenaardige van den nieuwen stuiver is, dat het de eerste nederlandsche munt is, die het munt- en het muntmeestersteeken niet draagt, teekens afkomstig uit den tijd, toen er meer muntplaatsen in ons land werden gevonden.

Het is zeker interessant eens zoo'n kijkje achter de schermen te mogen nemen en te zien, welk een massa werk van den stempelsnijder wordt gevorderd, eer de eerste goedgekeurde stempel gereed is!

Ten slotte was de vraag te beantwoorden of de nieuwe muntstukjes van zuiver nikkel of z. g. muntnikkel (75 °/o koper en 25 °/o nikkel) zouden worden geslagen.

Zuiver nikkel is harder, de stukken behouden langer een schoon, blank uiterlijk, doch het geeft aanleiding tot grooter stempelverbruik en hoogere fabrikatiekosten.

Bij het muntnikkel krijgt, door het oxydeeren van het daarin aanwezige koper, het z. g. vuil worden der munten, de gravure oogenschijnlijk meer relief 1), terwijl deze bij de zuiver nikkelen stukken, 2) die geen kleurschakeeringen vertoonen, plat en doodsch blijft, daarenboven is zuiver nikkel zóóveel duurder, dat de meerdere fabrikatiekosten rentegevend belegd, binnen 15 jaar een kapitaal zouden vormen, groot genoeg om de oorspronkelijke aanmunting geheel te vernieuwen, terwijl de levensduur van muntnikkelen stukken veel langer is dan 15 jaar, waarom tot het slaan van stuivers in muntnikkel werd besloten.

Tekst door W. K. F. ZWIERZINA, technische bizonderheden (kleine letter) door J. C. WIENECKE.

---

1) Duitschland, België.

2) Frankrijk, Oostenrijk, (Zwitserland en Italië hebben munten in beide metalen).

Utrechtsch en Friesch-Groningsch geld van de 11de tot den aanvang der 14de eeuw,

DOOR

Dr. I. H. Gosses.

I. *Inleiding*.

Men kent het verhaal van den Franschman, den Engelschman en den Duitscher, die een boek zouden schrijven over den kameel. De eerste wandelde naar den dierentuin, bekeek het beest op zijn gemak en wist toen genoeg om een aangenaam leesbare maar oppervlakkige causerie in elkaar te zetten; de tweede ging op reis naar de Sahara, gaf ooren en oogen den kost en kwam thuis met een massa, vooral aan de praktijk ontleende kennis, die hij opstapelde in een onbruikbaar boek; de derde meed alle aanschouwing, sloot zich op in zijn studeerkamer, construeerde in zijn gedachten op grond van enkele gegevens en langs den weg van logische deductie het dier, zooals het moest zijn en beschreef zoo'n wezen, dat wel in zijn gedachten maar niet in werkelijkheid bestond, in een uiterst geleerde verhandeling.

Moet een studie over het oude muntwezen noodzakelijk gelijken op het werk van dien Duitscher, wanneer ze geleverd wordt door iemand, die zich niet tot het gilde der penningkundigen mag rekenen, die zijne kennis niet ontleent aan de nog bewaarde munten, maar uitsluitend aan boeken? Ik geloof het niet. Wat namelijk van het oude muntmateriaal nog over is, is grootendeels op veelzins voldoende wijze beschreven door numismatici van

naam. Maar deze hebben daarmee het werk van den gewonen historicus niet overbodig gemaakt, tenminste niet voor dat deel der muntgeschiedenis, hetwelk in den bovenstaanden titel aangeduid wordt. Aan de muntbeschrijvingen, welke hierover loopen, ontbreekt nog een voldoende critische toelichting uit de gelijktijdige geschiedbronnen en daardoor zijn de verkregen resultaten noch volledig, noch volkomen vertrouwbaar. Die bestaande leegte dan aan te vullen, zal in het volgende opstel worden beproefd.

Men heeft een volkomen recht om tegen het midden van de elfde eeuw een nieuw tijdvak van de Friesche muntgeschiedenis te laten aanvangen. Geen enkele vondst heeft eenig bewijs geleverd voor muntslag in Friesland in de anderhalve eeuw, die volgde op de verwoesting van Dorestat, de muntplaats, welke vroeger het geheele Noorden van ruilmiddelen voorzien had. Het mag zijn, dat enkele van de naslagen der Karolingische munten met een zeer ontaard stempelbeeld in deze streken thuis behooren; als overgangstype tusschen de 9e eeuwsche en de 11e eeuwsche munt kunnen zij niet dienen. Eenzelfde gaping bestaat er in de schriftelijke gegevens omtrent het oude Friesche geldwezen. In de *Lex Frisionum*, welker ontstaan op goede gronden onder KAREL den Grooten wordt gesteld, staan enkele aanteekeningen bijgevoegd omtrent het Friesche geld; maar — daargelaten de moeilijkheden, die de dateering en de verklaring dezer notities bieden [1]) — niemand heeft nog een behoorlijk verband weten te brengen tusschen deze mededeelingen en de aanduidingen over het Friesche geld, welke zich bevinden

---

1) Ik merk hierbij op, dat de bedoelde aanteekeningen bovendien nog staan in de z. g. *Additio sapientum* (Tit. II, § 73, 78), waarvan men niet eens met zekerheid kan zeggen, of ze een ongeveer gelijktijdig, dan wel een jonger en hoeveel jonger toevoegsel is. Verwijzingen naar de desbetreffende litteratuur laat ik hier, als niet ter zake dienende, achterwege

in rechtsbronnen, die in tijdsorde op de *Lex Frisionum* volgen, n.l. in de Zeventien Keuren en in de Vierentwintig Landrechten Wel zijn daaromtrent verscheidene gissingen te berde gebracht, maar deze dragen bij alle onderlinge verschil, toch zonder onderscheid zoozeer het kenmerk der onwaarschijnlijkheid, dat ik een enkele opmerking daarover maar in een noot [1]) zal opbergen en zoo dengene, die dat wenscht, eenige gegevens verstrekken ter oriënteering in deze kwestie.

Noopt het ontbreken van eenig steunpunt ons, om zoo maar in eens een wijde kloof over te stappen, een andere omstandigheid veroorlooft om dien zevenmijlslaarzenstap nog te vergrooten, zoo ver, dat men terstond in de 12e eeuw komt. De munten, die gedurende de 12e eeuw door de graven BRUNO, EGBERT I en EGBERT II in Stavoren, Bolsward, Leeuwarden, Dokkum, Winsum of Garreweer, door den bisschop van Utrecht in Utrecht, Groningen, Deventer of Tiel, door Oostfriesche vorsten in Emden en

---

1) Al deze pogingen gaan uit van de tweede der 17 Keuren, waarin wordt meegedeeld, dat het pond bestond uit 7 Agrippijnsche *denarien*, maar dat deze te zwaar waren en de muntplaats te afgelegen, een reden, waarom men het heeft gesteld op een schelling, dus 12 penning Rednathes (of Kanenges) munt. Verderop in de keur wordt weer gezegd, dat het pond is zeven *schellingen*. HOOFT VAN IDDEKINGE beschouwt in zijn *Friesland en de Friezen in de middeleeuwen*, 1881, den Agrippijnschen denarius als een gewonen Keulschen zilverpenning; den schelling, waarvan er zeven op een Friesch pond zouden gaan, houdt hij voor denzelfden penning (blz. 18 vlg.) Op de onwaarschijnlijkheid, dat eenzelfde muntstuk in eenzelfde keur op de eene plaats penning en op de andere schelling genoemd zou zijn, is reeds gewezen door H. JAEKEL: *Das friesische Pfund und die friesische Mark*, *Zeitschrift f. Numismatik*, XII (1882), S. 151f. 195f. Deze heeft den Agrippijnschen denaar verklaard tot een gouden trient, die op ééne plaats (in een Keulsche oorkonde van 1028) genoemd wordt en in waarde misschien gelijk stond met 4 *ꝑ*. Keulsch. De heele redeneering, die hier verder op gebouwd is, staat uiterst wankel, aangezien ze rust op de onderstelling, dat zoo'n munt als hier boven aangeduid is, maar waarvan nooit een exemplaar gevonden is, in de 11e eeuw vrij algemeen gecirculeerd zou hebben. Dit is in strijd met alles wat overigens opgravingen en bronnenonderzoek voor Friesland en voor het

in Jever werden geslagen 2), zijn reeds meer dan eens en vrij uitvoerig beschreven. Een bespreking hiervan zou grootendeels worden een herhaling van wat door VAN DER CHIJS, DANNENBERG, HOOFT VAN IDDEKINGE en TERGAST

---

geheele Duitsche rijk in de 11e eeuw leeren De meening van JAEKEL is door PH. HECK overgenomen in zijn *Altfriesische Gerichtsverfassung* (1894) S. 272, n. 98; S. 279, n. 106. — Critiek op de verklaringen van de namen REDNATH (varianten: REDDATH, REYNAD, RETHNATH) en KANENG (varianten CANKA, KANGA, KANING, CAWENG, CAWING) kan hier niet gegeven worden. Ze zijn zeer uiteenloopend. De eerste is bij J. DIRKS' *Vrije Fries*, IV, blz. 347: een potestaat REINALDA; bij VAN DER CHIJS, *Munten van Friesland, Groningen en Drenthe* (1855), blz. 279 vlg.: een Engelsche muntmeester; bij H. JAEKEL, *Die Grafen von Mittelfriesland aus dem Geschlechte* RADBODS (1895) S. 57 ff.: een graaf van Middelfriesland. Wat van REDNATH gezegd is, geldt ook voor KANENG bij DIRKS en VAN DER CHIJS; JAEKEL laat zich over dezen niet uit. Bij HOOFT VAN IDDEKINGE vindt men, dat de namen REDNATH en KANENG (bij hem: CAWINCK) in de wereld gekomen zijn door het gebrekkig lezen van opschriften van 13e en 14e eeuwsche Friesche munten (blz. 209 vlgg.); bij HECK, dat ze ontstaan zouden zijn door een verminking van de opschriften van Angelsaksische penningen (S. 286, n. 122). De munten, waarop beide laatstgenoemde schrijvers zich beroepen, hebben ze nooit gezien, maar gefantaseerd. Het aantal gissingen is met de hier vermelde niet uitgeput; ze zijn echter evenals deze reeds op het eerste gezicht of bij nader inzien onaannemelijk.

In den laatsten tijd is er onder Duitsche geleerden een strijd aan den gang over den schelling der oude (hoofdzakelijk Karolingische) volksrechten. Zoo lang deze niet uitgevochten is, moet een beslissend oordeel over den samenhang tusschen het Friesche muntwezen in den Karolingischen en dat in later tijd wel uitblijven.

2) Ik noem hier niet Rijnsburg en Zwolle, vermeld bij H. DANNENBERG, *Die Münzen der sächs. u. fränkischen Kaiserzeit*, II (1894), S. 614 f. omdat mij de determineering niet zeker lijkt. Evenmin vermeld ik Leer, dat HOOFT VAN IDDEKINGE (l. l., blz. 120 vlgg.) tot muntplaats verheft op grond van den plaatsnaam Mere, die men leest op sommige penningen. DANNENBERG heeft zich daarbij aangesloten (l. l., S. 581). TERGAST (*Die Münzen Ostfrieslands*, 1883, S. 20, n. 3) qualificeert die gissing als een „allerdings bestechende Conjunctur" (ls. Conjectur). Dat is zeker wel het allermeeste, wat er van te zeggen valt. Op de munten staat duidelijk MERE, MEIE (DANNENBERG, III, S. 779) om van andere, klaarblijkelijk verhaspelde vormen niet te spreken, en er is geen grond om hiervoor te lezen HLERE, gelijk HOOFT VAN IDDEKINGE wil. Bovendien bevat de schriftelijke overlevering niet de minste aanwijzing, dat Leer toenmaals een muntplaats was.

daarover al hebben gezegd; een ingaan op punten, die tot tegenspraak uitlokken, zou ons leiden buiten het bestek, voor deze onderzoeking gesteld.

Al deze schrijvers hebben reeds opgemerkt, dat deze penningen zich onderscheiden door hun laag gewicht. HOOFT VAN IDDEKINGE heeft daarenboven getracht deze eigenschap scherper te omlijnen, door de hem ten dienste staande exemplaren te wegen en hunne gewichtsverhouding ten opzichte van den Keulschen denaar vast te stellen. Hij beschikte echter over te weinig stukken; een juiste voorstelling van het gewicht dezer munten heeft men pas, nadat S. WIGERSMA HZ. in het ***Tijdschrift v. Munt- en Penningkunde*** van 1906 het resultaat bekend maakte van zijne, goeddeels persoonlijke onderzoekingen 1). 77 door hem gewogen, goed bewaarde penningen van BRUNO III (1038—1057) wogen van 0.53 gr. tot 0.90 gr., gemiddeld 0.671 gram; 66 van EGBERT I (1057—'68) van 0.415 gram, tot 0.725 gr., gemiddeld 0.533 gram; 23 van EGBERT II (1068—'90) van 0.495 gram tot 1.215 gram gemiddeld 0.735 gr., en wanneer men drie abnormale, slecht afgesneden exemplaren van 1.005, 1,075 en 1.215 gr. uitzondert, van 0.495 gr tot 0.775 gr., gemiddeld 0.68 gr. 2) Hetzij men den Karolingischen penning van $^1/_{240}$ Karolingisch pond van ruim 367 gr. (dus van 1.53 gr.) als norm neemt, hetzij men als zoodanig aanmerkt den Keulschen penning van $^1/_{160}$ Keulsche mark van bijna 234 gr. (dus van 1.46 gr.), in beide gevallen blijft de uitkomst van dien aard, dat aan deze muntjes geen plaats onder de gewone denariën gegeven kan worden. Dit resultaat geeft meteen waarde aan enkele gewichtscijfers door HOOFT VAN IDDEKINGE meegedeeld omtrent Oost-Friesche munten, die tot nu toe niet voldoende vertrouwbaar waren, omdat ze op de weging van een te gering exemplaren berustten.

---

1) *Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Gen. v. Munt- en Penningkunde*, XIV, blz. 61, vlgg: *Eenige aanteekeningen over de Nederl. in het bijzonder over de Friesche Muntgeschiedenis*

2) Ald., blz. 115 n. en Bijl I.

De in Emden geslagen penningen wegen, wanneer men een stuk van 0.80 gram er buiten laat, gemiddeld 0.717 gram [1]). WIGERSMA heeft zijn onderzoek meer naar de andere zijde uitgestrekt en ook weer door getallen in het licht gesteld, dat een soortgelijke lichte penning door alle andere Noord-Nederlandsche muntheeren in het verkeer werden gebracht. Tevens laten zijne tabellen duidelijk zien, dat men hier niet met een tijdelijke gewichtsverlaging te doen heeft, maar dat er in de beide volgende eeuwen geen stijging, eer nog een kleine daling van het gewicht der Nederlandsche penningen valt waar te nemen [2]). In Westerlauwersch Friesland zakte het zelfs zeer sterk, in het begin der 13e eeuw tot op de helft van wat het in de 11e was geweest. Enkele cijfers tot toelichting. Van de penningen, door Bisschop BERNOLD (1027—'54) in Groningen geslagen, wegen 10 7.30 gr., gemiddeld 0.73 gr.; 10 van dezelfde herkomst maar volgens een ander type 6.96 gr., gem. 0.696 gr. [3]). Latere Groningsche bisschopsmunten ter vergelijking zijn er niet, maar voor de Utrechtsche is wel de aangeduide stabiliteit van gewicht te constateeren. Zeven penningen van BERNOLD's opvolger WILLEM VAN PONT (1054—'76)) wegen 4.665 gr., gem. 0.665 gr. [4]); zeven van HENDRIK VAN VIANDEN (1250—'67) 3,91 gr., gemiddeld

1) *Friesland en de Friezen* blz. 148 vlg. Ook de Jeversche munten geven ongeveer dezelfde cijfers, maar ik voeg ze er hier niet bij, omdat ik mij met de determineering van HOOFT VAN IDDEKINGE niet volkomen kan vereenigen.

2) De mededeelingen van den hr. WIGERSMA zijn aangevuld door den hr. G. J. BRENKMAN te Lienden en Mej. M. G. A. DE MAN te Middelburg. Deze hebben namelijk aan het in genoemd artikel gedaan verzoek om gewichtsopgaven in te zenden, gevolg gegeven. Het resultaat van de wegingen door die twee numismaten op de hun behoorende penningen verricht, is in twee bijlagen (V en VI) gevoegd achter het *Vervolg der aanteekening over de Nederlandsche, in het bijzonder over de Friesche Muntgeschiedenis* door S. WIGERSMA Hz. in den 15en jaargang van het *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde.*

3) HOOFT VAN IDDEKINGE. blz. 149.

4) WIGERSMA, *Tijdschrift*, XIV, blz. 113: 0.65, 0.745, 0.745; Bijl. IV: 0.635, 0.52, 0.58; *Tijdschrift* XV, Bijl. V: 0 79.

0.56 gr. 1). Deze getallen stemmen overeen met die der Hollandsche deniers: 22 van FLORIS III wegen 10.6 gr., gem. 0.48 gr. 2), 8 van FLORIS V 4.02 gr., gem. 0.5 gr.

Alles wat hier omtrent het gewicht van het oude Nederlandsche geld gezegd is, wordt door den heer WIGERSMA samengevat in de stelling, dat al die munten van de 11e tot de 13e eeuw, welke men vroeger voor penningen (en obolen) hield, inderdaad obolen (en kwart denariën) zijn geweest. De vroegste Nederlandsche muntheeren achtten den penning te zwaar voor het gewone handelsverkeer en daarom lieten ze slechts den halven penning aanmaken als hoogste geslagen munt. Wanneer men hieruit niet anders lezen wil, dan dat de in onze gewesten gebruikelijke muntstukjes zoo ongeveer in waarde overeenkwamen met de halve penningen van elders, dan kan men deze conclusie zonder bezwaar onderschrijven. Zoodra men haar echter een eenigszins wijdere strekking geeft, dan valt het moeilijker om er mee in te stemmen. In de eerste plaats toch is niet zeker, dat de bedoeling der muntheeren bepaald geweest is, geldstukjes juist ter zwaarte van een halven penning te slaan; sommige categorieën van 11e eeuwsche denariën lijken, zelfs wanneer men het gewichtsverlies door afslijting zeer matig neemt, daarvoor wel wat zwaar. In de tweede en voornaamste plaats echter wekt bedenking, dat uit de aangehaalde woorden moet worden opgemaakt, dat in onze streken dezelfde *muntvoet* gold als in omliggende landen. Ze geven te verstaan, dat het pond hier even zwaar was als elders, maar dat men gewoon was daaruit niet 240 penningen te slaan, doch geregeld

---

1) S. MULLER FZN, *De Registers en Rekeningen v. h. bisdom Utrecht*, II (*Werken Hist. Gen.* N. S., 54, 1891), Inl, blz. 63: 0.59, 0.60, 0.61, WIGERSMA, Bijl. V: 0,63. 0.47, 0.51, 0.50.

2) Zelfde plaatsen als in noot 4 op blz. 163.

daarvan 480 obolen maakte. Anders gezegd: de obool, die elders slechts in geringe hoeveelheden werd aangemunt naast den penning, was hier de hoofdmunt en terwijl men elders een schelling en een pond betaalde met resp. 12 en 240 van de gebruikelijke geldstukjes, placht men daarvoor hier resp. 24 en 480 van de in omloop zijnde muntjes te bezigen. Deze opvatting laat zich moeilijk vereenigen met een oorkondenplaats van 1053, waarin sprake is van „veertig ponden zilver van de lichtere, Friesche munt", omdat men daar dan zou moeten aannemen, dat de rechthebbende een bijzondere voorkeur zou gehad hebben voor een zoo groot mogelijk aantal geldstukken. Bepaald in strijd is ze met een andere plaats van 1066—1081, waar melding wordt gemaakt van „drie ponden penningen," die iemand zijn verleend „en wel één van zware munt — twee van lichte, dat is Friesche munt" [1]). De bedoeling is hier niet te vatten, tenzij men onderstelt, dat niet alleen de penning, maar ook het pond in Friesland lager was dan elders, m. a. w. dat men daar een lageren muntvoet had.

Dit zijn niet de eenige argumenten tegen eene stelling, dat de oudste Nederlandsche munten, welke tot nu toe penningen heetten, volgens hun feitelijk gewicht en volgens den muntvoet, waarnaar ze geslagen zijn, eigenlijk obolen behooren genoemd te worden. In het volgende zullen er nog verscheidene aangevoerd worden, doch hierop telkens te wijzen zou den gang van het betoog maar onderbreken. Alleen wensch ik nog even de aandacht te vestigen op een paar plaatsen, — waaruit blijkt, dat er tenminste in de 12e eeuw en wat later — wel meer munten geslagen werden, die veel minder, zelfs wel de helft van den normalen Keulschen penning wogen, zonder dat men ze den naam van denariën, ja van volwichtige denariën mag

1) Deze plaatsen vindt men geciteerd: JAEKEL, *Grafen*, S. 60.

weigeren. In een muntprivilege door Keizer FREDERIK I in 1166 aan de stad Aken verleend, leest men: „dat van de mark vier en twintig schellingen zullen worden geslagen, die altijd gelijkwaardig zullen wezen met twaalf schellingen Keulsch." 1) De Akensche schelling werd dus de helft van den Keulschen; de gevolgtrekking voor den penning ligt voor de hand. Even duidelijk spreekt eene oorkonde in 1196 door Keizer HENDRIK VI uitgevaardigd betreffende de munt te Spiers. De keizer wil, dat voortaan de Spiersche munt „zal zijn, wat in de volkstaal „phundich" (pondig) heet, namelijk in dier voege, dat 12 onsen en 6 penningen het gewicht van ééne mark hebben, en 13 onsen en 6 penningen ééne mark zuiver zilver waard zijn en daaraan beantwoorden". 2) Een ons is 20 penningen, dus hier hebben wij uitdrukkelijk pondig genoemde penningen, waarvan 246 tegen eene mark opwegen. En niet alleen te Spiers behoeft men die te zoeken; ook in het Oosten des rijks, in Oostfalen, kende EIKE VAN REPGOW, de schrijver van den *Saksenspiegel*, soortgelijke „pündege penninge", die $^{1}/_{240}$ mark wogen. 3) Ik behoef er slechts aan te herinneren, dat te Keulen 160 penningen in gewicht op de mark gingen.

II. De Utrechtsche penning.

In het bovenstaande werden reeds een paar 11e eeuwsche getuigenissen vermeld, waarin de Friesche munt als licht

1) TH. J LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, I (1840), no. 412: de marca cudentur viginti quatuor solidi duodecim solidis Coloniensium semper equipollentes.

2) *Monumenta Germaniae, Legum sectio* IV, *Constitutiones* I, 374: „sanctientes ut de cetero, Spirensis moneta libralis sit, quod vulgo „phundich" dicitur, sub ea scilicet forma, quod XII uncee et VI denarii unius marce pondus habeant et XIII uncee et VI denarii unam marcam puri argenti valeant et repraesentent"

3) *Der Sachsenspiegel* (uitg. HOMEIJER, 1835), III, 45: „drittich schillinge -- pündeger penninge, der solen tvintich schillinge ene mark wegen".

gekarakteriseerd werd. Ook voor de 12ᵉ eeuw, en wel op het jaar 1132, valt er nog een dergelijke aanteekening te citeeren: „de lichte munt, die er in Friesland is," 1) luidt ze. Zulke aanwijzingen evenwel hebben het groote gebrek, dat ze vrij onbepaald zijn en wel in tweeërlei opzicht. Ten eerste is in de 11ᵉ en waarschijnlijk in den aanvang der 12ᵉ eeuw ook nog, Friesland een weinig duidelijk begrensd gebied 2), dat in de gedachten van de schrijvers der aangehaalde plaatsen, die alle in het tegenwoordige Duitschland woonden, vrij zeker ook nog het graafschap Holland en de huidige provincie Utrecht omvatte. In de tweede plaats komt men uit zulke zinnetjes niet te weten, hoeveel die Friesche munt nu eigenlijk lichter was dan de elders gangbare. Ook dit opstel zou een zekere onbestemdheid krijgen, wanneer niet vooraf enkele scherpe lijnen getrokken werden, waarbinnen de onderzoeking zich heeft te bewegen. Niet zal behandeld worden de ontwikkeling van de geslagen munt in alle territoriën, welke zich binnen het oude Friesland vormden; wel die van den Utrechtschen penning en daarna die van de munt, welke in de tegenwoordige provincies Friesland en Groningen in omloop gebracht werd. Voorts zullen bij voorkeur die gegevens gebruikt worden, welke zich tot een gewichts- en waardebepaling in cijfers leenen.

---

1) „Levior moneta, que est in Frisia", naar ERHARD's *Codex Diplomaticus Westfaliae* II, p, 14 aangehaald, maar niet te juister plaatse, in *Bijdr. en Med. v. h. Hist. Gen.*, XXV, blz. 371.

2) Wat JAEKEL het recht geeft tot deze zeer bepaalde bewering: Unter einem „levior denarius" verstand man damals im nordwestlichen Deutschland den Drittelpfenning d. i. einen Pfennig der dem dritten Teile des alten schweren Denars der betreffenden Gegend gleichkam: (*Zeitschrift f. Rechtsgeschichte*, XL, 1906, S. 285), is mij volkomen duister. De door hem aangehaalde oorkondenplaatsen zijn dezelfde als hierboven ook gebruikt zijn. Hoe dan te verklaren een plaats uit het in de volgende noot geciteerd stuk; „3 denarios monete gravis aut 6 denarios monete levis", waar de levior denarius = ½ gravior denarius? Tegen JAEKELS meening pleit trouwens ook het meeste, wat verder op, in mijn opstel medegedeeld wordt.

De abt van Deutz (bij Keulen) had in de 12e eeuw onder zijne rentmeesters een viertal vasthoudende personen. In eene beschrijving van de reis, die hij geregeld naar zijne bezittingen deed om ze te inspecteeren en de hem toekomende inkomsten op te beuren, leest men, dat „de rentmeesters, die daarbij het „servitium" met geld willen afkoopen, 12 schellingen Keulsche munt voor de mark moeten geven, uitgezonderd de rentmeesters van vier hoven, n.l. van Meurs, Mehrum (tusschen Wezel en Duisburg), Velp en Eltinge (in Groessen bij Zevenaar), want deze willen niet meer dan hun van ouds voorgeschreven was, in hun eigen munt geven en wel die van Meurs en Mehrum 12 schellingen Duisburgsche munt voor ééne mark, 30 schellingen Deventer geld" (1155—'65). 1)

De Deventer munt was toen $^2/_5$ van de Duisburgsche en het was in het belang van de twee genoemde rentmeesters om Duisburgsche in de plaats van Keulsche te geven. Dit kan slechts twee oorzaken gehad hebben: òf het Duisburgsche geld was voor hen beide gemakkelijker te verkrijgen, zonder dat ze wisselloon behoefden te betalen, òf het was lichter dan het Keulsche. Er is eenige grond om dit laatste aan te nemen, want er staat, dat ze „niet meer" wenschen te betalen. Ongelukkig genoeg evenwel kunnen wij, of ik tenminste, niet zeggen, hoeveel de Duisburgsche munt van de Keulsche verschilde. Dat ze veel slechter is geweest, kan ik echter niet gelooven. In 1173 verklaarde Keizer FREDERIK I aan den graaf van Vlaanderen, „dat hij had last gegeven om ten gerieve

1) „Villici, qui abbatis servitium denariis redimunt 12 solidos monete Coloniensis dare debent pro marca, preter villicos quatuor curtium, scilicet Mursa, Mereheim, Vellepo et Eltinga. Nam isti non plus, quam iis antiquitus constitutum est, in sua moneta dare volunt. Illi scilicet de Mursa et Mereheim 12 solidos monete Dusburgensis pro marca I, 30 solidos monete Daventriensis: SLOET, *Oorkondenboek van Gelre en Zutfen*, I, 302. Villicus is iets vrij vertaald met rentmeester. Onder Merheim versta ik met LACOMBLET Mehrum, niet Merheim bij Keulen.

van de kooplieden in Duisburg een nieuwen penning te slaan, die met den Keulsche in gewicht overeenkwam" 1) en uit eene oorkonde van 1190 blijkt, dat toen de Duisburgsche munt nog penningen leverde, die in zwaarte en zuiverheid met de Keulsche op één lijn stonden. 2, 3).

Dat deze nieuwe Duisburgsche penning niet zooveel beter is geweest dan de oude mag vermoed worden op grond van de volgende overweging. Volgens de algemeen bekende en erkende wet van GRESHAM verdringt het slechte geld het goede uit de circulatie. Wil men nu de werking dier wet opheffen, om een nieuwere en betere munt in het verkeer

---

1) *Mon. Germ.*, *Conventiones*. I, 239: Conventio cum comite Flandriae de mercatoribus et de moneta:.. Ut autem mercatores melius habeant commodum, novam monetam apud Dusburch cudi precipimus in denariis et apud Aquisgrani in obolis, quorum marcha preponderabit uno denario Coloniensis monete. De mark dezer penningen is dus een penning zwaarder dan de Keulsche, maar dat kleine verschil mag men wel verwaarloozen, vooral wanneer men, wat hier omtrent het Akensche geld gezegd wordt, vergelijkt met den inhoud van het boven, blz. 166, vermelde muntprivilege van 1166 — Dat in dit verband de Akensche penning obool heet, is vrij natuurlijk en pleit niet tegen wat aldaar in den tekst beweerd wordt.

2) LACOMBLET, *Niederrh. Urkb.*, I, S. 24: een overeenkomst tusschen koning HENDRIK VI en den Aartsbisschop van Keulen:... ut de cetero in dioecesi coloniensis archiepiscopatus nullas monetas habeamus nisi duas, scilicet apud Dusburch et apud Tremoniam, easque de cetero cudere non permittimus nisi secundum antiquam consuetudinem, inhibentes etiam, ne tam in archiepiscopatu coloniensi quam extra eundem archiepiscopatum aliqua moneta fiat secundum valentiam et formam et ymaginem coloniensis monete. Behalve dat hij hem dit belooft, vergunt de koning den aartsbisschop ook nog, dat deze in zijn aartsbisdom mag verbieden de munt, door den koning geslagen buiten het aartsbisdom en die „in pondere et in puritate argenti equivaleat coloniensi monete." De koning mag omgekeerd dan in zijne steden den Keulschen penning verbieden. — De koning mag binnen het aartsbisdom dus geen penning slaan van de waarde, de gedaante en met den beeldenaar van den Keulschen penning, van buiten niet invoeren een denier van gewicht en gehalte van dienzelfden penning. Blijkbaar is de bedoeling, dat hij wel mocht voortgaan in Duisburg en Dortmund denariën van de waarde van den Keulschen penning te laten vervaardigen, niet om dien denarius na te laten slaan, zooals wel meer gebeurde.

3) De waarde van den Keulschen penning bleef stabiel in dezen tijd.

te brengen, dan moet het oude geld buiten koers gesteld worden. Dit laatste was in de Middeleeuwen verre van ongewoon. Terwijl het tegenwoordig maar zelden — in Nederland gedurende de 19e eeuw maar eenmaal -- geschiedt, had het toen dikwijls, vaak zelfs geregeld elk jaar, plaats. In onzen tijd is de overheid krachtig genoeg om een door haar afgekeurd ruilmiddel uit de circulatie te doen verdwijnen, maar het lang voortdurend gebruik van door „Münzverruf" getroffen geld bewijst, dat de middeleeuwsche regeerders daartoe niet geheel in staat waren. Een tweede omstandigheid, die den invloed der wet van GRESHAM verzwakte, was de gewoonte om de munten in vele gevallen naar hunne metaalwaarde te taxeeren. Door dit middel zocht men in contracten met allerlei clausules bij voorbaat reeds te voorkomen, dat een schuldenaar zich later zijn financieele verplichtingen wat zou verlichten, door te betalen met gelijknamige, maar inderdaad slechtere munt, dan die welke bij het sluiten der overeenkomst in zwang was. Doch meermalen gebeurde dit ook niet en menig pachtheer heeft tot zijn schade ondervonden, dat men hem trouw de bedongen pachtpenningen opbrengen en toch een steeds geringere hoeveelheid edel metaal leveren kon.

Zoo waren er in 't muntverkeer nog wel enkele krachten, die tegen de wet van GRESHAM inwerkten, maar geen van alle liep er ook weer lijnrecht tegen in en alle tezamen hieven ze den regel niet op, dat bij gelijkheid van de nominale waarde de goede penning niet het terrein kon bewaren tegen den slechten. Hieruit volgt weer met vrij groote waarschijnlijkheid, 1) dat wanneer

1) „Met vrij groote waarschijnlijkheid", want met eenige mogelijkheden is geen rekening gehouden. Zoo kan de Duisburger munt in den laatsten tijd, voordat de nieuwe penning geslagen werd, zeer weinig of geen munt afgeleverd hebben; de nieuwe penning kan er heel anders uitgezien hebben; men kan hem officieel een hoogere waarde toegekend hebben dan den ouden enz.

de Keizer niet bij wijze van proef, maar geruimen tijd achtereen, in Duisburg een nieuwen penning kon doen slaan gelijk aan den Keulschen, ook die vroegere Duisburger denaar niet veel slechter dan de Keulsche geweest kon zijn.

Dus in de jaren 1155—'65 was de Deventer penning minder dan, maar vermoedelijk niet veel minder dan $^{2}/_{5}$ Keulsche. Deze woog toen 1.46 gram, bevatte $^{975}/_{1000}$ zilver = 1.425 gr., 1) dus de Deventer denaar hield nog geen $^{2}/_{5} \times 1.425 = 0.57$ gr. zuiver zilver.

Wat hier gevonden is voor den Deventer penning mag ook van toepassing geacht worden op den Utrechtschen. In een charter van 1179 toch vindt men het Deventer en het Utrechtsche pond gelijk gesteld 2) en die overeenkomst was zeker toen niet een toevallige voorbijgaande, want ze bestaat nog in het jaar 1261. 3)

Minder omslachtig is het om gegevens voor de waarde van den Utrechtschen penning te vinden omstr. 1200. In het *Liber Camerae* van den Dom van Utrecht, uitgegeven door Mr. S. MULLER Fzn. 4) en wel in een gedeelte, dat zeker in de eerste jaren van de 13e eeuw te boek gesteld werd, 5) wordt de vervaardiging der Utrechtsche penningen als volgt beschreven: 6) „De penningen en de marken". De mark Utrechtsch zilver bestaat uit 16 deelen, zooals ook de andere marken, dat wil zeggen uit 16 lood. Hiervan moeten 15 zijn van zuiver zilver en een zestiende deel zal zijn van zuiver koper. En deze 16 deelen, door de hand des werkmans vermengd, vormen een mark Utrechtsch zilver, die ook met een anderen naam koopmansmark genoemd wordt.

---

1) E. KRUSE, *Kölnische Geldgeschichte bis* 1386 (*Ergänzungsheft der Westdeutschen Zeitschr.*, IV, 1888), S. 15 f.

2) SLOET, I, 352: Triginta libras Trajectensis vel Daventriensis monete Waarschijnlijk ook I. 397 (a°. 1200).

3) Dit volgt uit de vergelijking van de oorkonden: SLOET, II, 843 en 844.

4) *Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen*, II, 5 (1903).

5) Aldaar; Inl. blz. 6 vlg.

6) Aldaar blz. 38: *De denarius et marcis.* — [De denariis et argento

Een mark Utrechtsch zilver zullen de muntmeesters van den heer bisschop in de stad Utrecht geven aan hunne muntknechten; en die zullen er 17 onsen van maken, en 16 onsen en 10 penningen moeten ze weer bij hunne meesters inleveren, tien penningen echter zullen ze houden voor hun arbeid en kosten.

De gedaante van den penning. — De beeldenaar en de muntvorm moeten de muntmeesters maken volgens den wil van den bisschop. Ook dient vermeld, dat de bisschop, zoo dikwijls hem belieft, boden (gemachtigden) mag zenden in de werkplaats der munters; en daar zullen ze 30 schellingen nemen en die door de hand van den werkman in het vuur plaatsen. En wanneer deze uit die denariën een mark zuiver zilver zal hebben afgescheiden, dan is er wel gehandeld; indien evenwel de muntmeesters zich ten aanzien van den bisschop vergrepen hebben, dan zal de bisschop dat vergrijp straffen".

Deze voor onze muntgeschiedenis zeer belangrijke plaats, welke tot nu toe nog niet die aandacht getrokken heeft, welke ze verdient, lost menige kwestie op, maar ze doet zelf ook weer vragen stellen. Wat toch was die koopmansmark? Men kent uit lateren tijd koopmanspayment,

---

Trajectensi ista notanda sunt. Later bijgeschreven). Marca Trajectensis argenti constat ex 16 partibus, sicut et cetere marce, id est ex 16 lodis. Ex quibus 15 partes erunt de puro argento et 16a pars erit de puro cupro. Et hec 16 partes, de manu artificis confecte, faciunt marcam Trajectensis argenti, que eciam alio nomine marca mercatorum appellatur.

Marcam Trajectensis argenti monetarii domini episcopi in civitate Trajectensi dabunt servis suis nummulariis, et illi facient inde 10 et 7 uncias; et 16 uncias et decem denarios reddent magistris suis, decem vero denarios pro labore et expensa retinebunt.

De forma denarii — Inscripcionem et monetam secundum voluntatem episcopi monetarii facient. Sciendum est eciam, quod quocienscunque placuerit episcopo, mittet nuncios in fabricam nummulariorum; et ibidem accipient 30 solidos et per manum artificis in ignem ponent. Et si de illis denariis marcam puri argenti examinaverit, bene res acta est; si autem monetarii in personam episcopi peccaverint, peccatum episcopus corriget.

koopmansguldens, koopmansgrooten, 1) benamingen voor geld, zooals men dat in den handel aannam. Dat men met den naam koopmansmark een speciaal Utrechtsche waarde-eenheid op het oog had, is wel zeer twijfelachtig. Daartoe staat dit aequivalent voor 340 penningen in een te zonderlinge verhouding tot het Utrechtsche pond van 240 penningen.

Onwillekeurig wendt men den blik naar de plaats, die men wel de munthoofdstad van het Duitsche rijk in die dagen zou kunnen noemen, naar Keulen. En hier wordt inderdaad een koopmansmark genoemd. In 1259 gebood hier de aartsbisschop, dat vreemde bontwerkers hunne waren niet anders zouden verkoopen „dan bij de koopmansmark, welke mark slechts elf schellingen en drie penningen Keulsche munt bevat". Reeds in een vroegere eeuw, tusschen 1167 en 1178 wordt die mark van 11 β 3 đ eenige malen vermeld. 2) 11 β 3 đ is 135 đ, de. gewone Keulsche mark was 144 đ; onmiddellijk valt in het oog de verhouding 15: 16, welke ook vermeld werd bij de in het *Liber Camerae* genoemde koopmansmark.

Hoe men in Keulen aan die koopmansmark van 11 β 3 đ kwam, is nog niet op bevredigende wijze verklaard 3); het schijnt mij, dat de boven vertaalde plaats daartoe de mogelijkheid biedt.

1) Zie het *Middelnederlandsche woordb.* i. v. coepman

2) KRUSE, S. 14. De plaatsen uit de 12e eeuw zijn door dezen ontleend aan de *Kölner Schreinsurkunden*, I, S. 91 (1167—'69), S. 120 (1172—'78), S. 127 (1172—'78). Dit zijn ook de eenige plaatsen gebleven, nu de *Schreinsurkunden im 12en Jahrhundert* volledig zijn gepubliceerd; in het tweede deel (versch. 1893) komt deze mark niet voor.

3) KRUSE's verklaring, dat deze mark een uitvindsel was om den vreemden importeurs de winst wat te besnijden ten bate van de inwonende kooplieden, is volstrekt onaannemelijk. Hij erkent trouwens, dat dit middel „anderswo ihres Gleichen nicht hat" Bovendien deze verklaring past ook volstrekt niet op de in de *Schreinsurkunden* voorkomende gevallen, waarin van deze mark gebruik gemaakt wordt. — Evenmin is plausibel de opvatting van L. ENNEN, *Geschichte der Stadt Coeln*, I, (1836), S. 524.

In het oog dient gehouden te worden het onderscheid tusschen de Keulsche *gewichts*mark en de Keulsche *munt*-mark. De Keulsche penning woog $^{1}/_{160}$ van die gewichtsmark; 144 penningen, 12 schellingen, vormden een Keulsche muntmark.

Bood men omstreeks 1175 een (gewichts) mark zuiver zilver, een „marca examinati, puri argenti" aan de aartsbisschoppelijke munt te koop aan, dan kreeg men uitbetaald een even groot gewicht aan penningen, die evenwel niet uit onvermengd zilver, maar uit een legeering bestonden. 1) Voor de vervaardiging immers moest muntloon en sleischat 2) betaald worden en dit vond men door een deel van het edel metaal door koper te vervangen. De (gelegeerde) penning was dus zijn gewicht aan zilver waard. Een (munt) mark van 144 penningen gold evenzoo als koopprijs voor een even zware hoeveelheid zuiver zilver. Naast elkaar stonden dus de „marca puri argenti," de mark zuiver zilver en de „marca coloniensis monetae", de mark Keulsche munt, bij beide was zuiver zilver als grondslag genomen.

Maar hoe, wanneer men nu uitging van zilver $^{15}/_{16}$, $^{937.5}/_{1000}$ fijn? Dit was waarschijnlijk in het handelsverkeer algemeener dan het zuivere zilver. Een *gewichts*mark op die basis vonden wij in Utrecht; het was de mark Utrechtsch zilver of de koopmansmark. De *munt*mark, die hiermee correspondeert, is niet eene van 144 penningen van een lager gehalte; men sloeg niet twee soorten van penningen. Het

1) Dit blijkt m. i. met voldoende zekerheid uit de door KRUSE ook gebruikte en gelijk verklaarde plaats uit de *Schreinsurkunden*. waarin een pandnemer bepaalt, dat hij bij terugbetaling der pandsom de vrije keuze zal hebben uit „56 marc. Col. monete vel 50 marcis examinati argenti, quod Ramisberch appellatur." Verderop staat, dat de mark Keulsch geld is gerekend: 12 sol. pro marca Dat 160 penningen een mark wogen, is duidelijk aangetoond door KRUSE; S. 8 f. 56 × 144 penningen = 8064 penningen, 50 gewichtsmarken hadden de zwaarte van 50 × 160 8000 penningen. Men ziet, dit klopt, behoudens een klein verschil, dat wel genegeerd mag worden.

2) Het recht, dat aan den muntheer moet worden opgebracht.

was eene mark van 144 × $^{15}/_{16}$ penn. = 135 penningen, juist dezelfde dus welke in Keulen ook den naam van koopmansmark draagt.

Dit sluit zoo goed, dat ik niet aarzel om de mark Utrechtsch zilver, „die anders ook wel koopmansmark heet", te beschouwen als een Keulsche gewichtsmark en te stellen op (bijna) 234 gram. 1)

Wat nu overblijft, is nog een eenvoudig rekensommetje, De mark Utrechtsch zilver bevatte 234 gr. × $^{15}/_{16}$ = 219 gram zilver, de Utrechtsche penning $^{219}/_{340}$ = 0.64 gr. Hij woog $^{234}/_{360}$ gr. = 0,68 gr.

Eigenlijk is bovenstaande uitdrukking niet geheel nauwkeurig; ze behoorde te luiden: de Utrechtsche denarius *moest* 0.68 gram zwaar zijn en 0.64 gr. zilver inhouden. Zelfs wanneer men de best bewaarde middeleeuwsche penningen neemt en het verlies door afslijting zoo ruim mogelijk stelt, dan blijkt er bij den muntslag altijd nog een zeker verschil tusschen theorie en praktijk te bestaan, dat ten nadeele van de laatste uitvalt; dat het in Keulen gedurende een paar eeuwen zoo gering was, is wel een der hoofdoorzaken van de gewildheid van den Keulschen penning geweest. Er is dan ook geen reden, waarom de in het midden der 12e eeuw voor den Utrechtschen denarius gevonden waarde (het was immers iets minder dan $^{2}/_{5}$ denier Keulsch = wat minder dan 0.57 gram zilver) in strijd geacht moet worden met deze officieel vastgestelde waarde van 0.64 gram zilver. Integendeel beide opgaven ondersteunen elkaar op volkomen bevredigende wijze. 2)

De Utrechtsche penning schijnt in den loop der 13de eeuw weinig verzwakt te zijn. In oorkonden van 1242, 1258 en 1265 vindt men zijne verhouding tot den Keul-

1) De breuk mag in de volgende berekeningen wel verwaarloosd worden.

2) Daarbij moet men bedenken, dat de verhouding waarop de eerste berekening steunt, ontleend is aan de praktijk. Hier had geen nauwkeurig onderzoek plaats gehad, en moesten ook slecht te hanteeren verhoudingen vermeden worden.

schen opgegeven als 24 : 55. 1) Op het eerste gezicht zou men zoo zeggen, dat de Utrechtsche denier zelfs verbeterd was. Men moet echter in aanmerking nemen, dat in dezen tijd de Keulsche penning feitelijk voor niet meer dan $^{900}/_{1000}$ zuiver zilver was, dus voor 146 × $^{9}/_{10}$ = 1.315 gram 2). In Utrecht bevatte dus toen de denarius niet meer dan $^{24}/_{55}$ × 1,315 = 0.575 gr. zilver. Ook hier weer vinden wij een cijfer, dat een opmerkelijke overeenkomst vertoont met de vroeger gevondene. Bovendien past het heel goed bij het gemiddeld gewicht, dat boven voor de zeven penningen van bisschop HENDRIK VAN VIANDEN werd vermeld, dit was immers 0.56 gr. Wel zeer bijzonder stemt het overeen met de getallen, die Mr. MULLER noemt voor drie dezer muntjes, welke hij ook op hun zuiverheid heeft laten onderzoeken. Deze wogen 0.61, 0.60 en 0.59 gram en hadden een gehalte van $^{950}/_{1000}$.

Zoo heeft men dan enkele vaste punten voor de geschiedenis van den Utrechtschen penning. Sedert het midden der 12e eeuw tot in de tweede helft der 13e eeuw 3) hield hij in naam iets meer, in werkelijkheid iets minder dan 0.6 gram zilver. Of in de 11e eeuw het normale zilvergewicht iets hooger is geweest, kan niet uitgemaakt worden. Onmogelijk is het niet, maar dit verandert niet aan het feit, dat dit geldstukje gedurende meer dan twee eeuwen een merkwaardige stabiliteit toont, welke weinig strookt met de wel eens verkondigde meening, als zouden de middeleeuwen na KAREL DEN GROOTEN een tijdvak zijn van onophoudelijke muntverzwakking.

1) *Oorkb. van Holland en Zeeland*, I, 386 (1242): pro marca viginti septem solidos et sex denarios Trajectensis monete legalis. Evenzoo: II, 46 (1258) en II, 125 (1265), in welk laatste stuk de mark aangeduid wordt als „marca Coloniensis".

2) KRUSE, S. 16.

3) De oorkonde van 1258 werd in 1298 bevestigd en daarbij de oude bepaling omtrent het geld overgenomen: *Oorkb. Holland en Zeeland*, II, 1035. Ik durf hieruit evenwel geene gevolgtrekking maken; misschien is hier de oude formule maar slaafsch overgenomen.

(Wordt vervolgd).

Gemengde Berichten.

Kinderprenten met afbeeldingen van munten.

Heb ik in een vorigen jaargang van dit tijdschrift 1) het en een ander medegedeeld over kinderprenten met afbeeldingen van munten, thans wensch ik eene beschrijving te geven van een spel, dat den fraaien naam van „ducatonne-spel" draagt. Ziehier de volledige titel:

Het nieuw uitgevondene divertabele ducatonnespel.

Te Amsteldam, bij S. en W. KOENE, Boekdrukkers,
Boek- en Papierverkoopers op de Lindegragt.

Bovenaan, in een schild, lezen wij het volgende versje:

Geen krakeelzucht kan ons kwellen
Want wij spelen (*uit*) *vermaak,*
Ieder pas maar (*op*) *zijn tellen*
Wel oppassen is de zaak.

Nu zou men meenen een aantal zilveren rijders te zien te krijgen, mis, waarde lezer, geen enkele dukaton komt onder de afgebeelde munten voor. Men zou beter gedaan hebben, het spel nieuw-daalders-spel te hebben betiteld, daar het voornamelijk de hier te lande getolereerde buitenlandsche daalders zijn, die zijn afgebeeld.

Deze zeldzame prent maakt deel uit van de verzameling VAN STOLK te Rotterdam.

De uitgever van het ducatonne-spel heeft zeker bij de samenstelling er van een 17-eeuwschen „Beeldenaer ofte Figuerboeck" ter hand genomen, want alle op de prent

1) Jaargang 1903, afl. IV.

voorkomende munten vindt men er gemakkelijk in terug. Het zijn afbeeldingen van rozenobels, gouden rijders, dubbele dukaten, daalders, schellingen en dubbele stuivers in goede houtsneden uitgevoerd, zestig in getal, en die volgens de regels van het ganzenbord zijn gerangschikt. Onder deze zestig nummers treft men 33 afbeeldingen van buitenlandsche thalers aan. Deze stukken vindt men in de Beeldenaers meestal alfabetisch beschreven onder de rubriek: „Lijste van de figuyren der Wtlandtsche Rijcxdaelders die bij provisie werden getolereert, alles gestelt volgens den letter A B C."

Zij golden, in 1626 bijv., 2 gulden 10 stuivers.

Men speelde als bij het ganzenbord. *„Die met de eerste werp twee zessen gooid,"* zegt de „Onderrichting" omtrent dit spel, *„is de Bol, hij trekt 2 uit de pot en zet op 24"* (Snaphaanschelling van Gelderland).

Die op 7 komt in de „Maagdenburger", moet 2 in de pot leggen en een beurt laten voorbijgaan. Is de „maagdenburger" hier als gevangenis of als herberg te beschouwen? Ik vermoed het laatste. Het prentje stelt de keerzijde voor van een thaler van de stad Maagdenburg van het jaar 1624, waarop het sprekende stadswapen: een burcht met twee torens, door een brug verbonden, waarop de stedemaagd. De voorzijde van dezen thaler zien wij op no. 23.

Die op een Ruiter, nos. 15, 29 en 42. komt rijdt nog zes verder, dan hij gegooid heeft.

No. 15 is een thaler van Mansfelt, waarop een ridder te paard met het omschrift: VOLRAT: WOLF: JOH: GEORG: PATR:, terwijl no. 27 het randschrift met: COM. ET. DOM. IN MANS. NO DO I. H. voltooit.

No. 29 is de voorzijde van een gouden rijder van Gelderland, no. 42, de laatste ruiter op het spel, wordt door een snaphaanschelling van dezelfde provincie voorgesteld.

Die op een wildeman komt — nos. 20 en 40 — zoo lezen wij verder, *loopt van schrik terug en gaat naar zijn vorige plaats.*

De wildeman, die de kinderen zoo hevig moet doen schrikken, komt hier voor op een thaler van FRIEDRICH ULRICH, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel (1613—1634). Deze tegen een boomstam leunende wildeman, die er met zijn verwarden haarbos en dikke knots waarlijk onrustbarend uitziet, is een der schildhouders van het hertogelijk wapen. De thalers, die dit beeld voeren, zijn onder den naam van wildemansthaler bekend.

Die op de drie toorens komt, no. 25, blijft gevangen geduurende het gantsche spel, maar als hij de volle inleg betaald, mag hij van vooren aan beginnen.

No. 25 is een daalder van de stad Kampen, het stadswapen — een burcht — vertoonende.

Grappig is het volgende: *Die op no. 33 komt, bij „George pas op,” moet een teruggaan en naast hem in het hoekje zitten en een beurt laaten voorbijgaan.*

Wie is nu „GEORGE pas op”? Wel, dit is gemakkelijk te zeggen. Wij hebben te doen met een thaler van GEORGE, hertog van Saksen van het jaar 1535. Deze vorst, en profiel voorgesteld, steekt, als dreigend, den wijsvinger der linkerhand op. De uitdrukking van zijn gelaat is zeer streng en boos.

Die bij „Philipp in het schip” komt, zoo hooren wij thans, *op no. 36, moet voor de vragt betaalen de halve inleg, en zeild dan nog 5 verder.*

„PHILIPP in het schip” is de voorzijde van een rozenobel van Gelderland van het jaar 1579.

Die op no. 57 komt, moet Hendrik Oom gezelschap houden, en daar zoo lang blijven tot dat hij gebost word.

„HENDRIK-Oom" is hier HEINRICH der Jüngere, hertog van Brunswijk, wiens borstbeeld op de voorzijde van een wildemansthaler van het jaar 1541 voorkomt.

Wie ten laatste in de Hollandsche tuin, no. 60, komt, wint de gansche pot. Die gebost word telt terug en gaat op de plaats van de Bosser.

Een hollandsche roosschelling geniet de eer „de hollandsche tuin" te mogen voorstellen.

Verdere verklaringen geeft de „Onderrichting" niet. Alhoewel de samensteller getracht heeft een tint van humor aan dit spel te geven, dunkt mij de keuze der munten toch niet gelukkig en weinig geschikt om een kinderoog te boeien.

In eene volgende aflevering hoop ik voor onze lezers een historiespel te beschrijven, uit afbeeldingen van gedenkpenningen samengesteld en waarvoor in het midden der 18de eeuw een verklarende tekst is geschreven, die niet minder dan 550 bladzijden beslaat!

M. D. M.

Advertentiën uit de 18e eeuw medegedeeld door AUG. SASSEN.

a. Muntmeester voor Over-IJssel gezocht.

Die bequaem en geneegen zijn tot de bedieninge van Muntmeester der provintiale Munte van Over-IJssel onder eene vaste residentie binnen de stad Campen, kunnen zig addresseeren ten eersten by den Heer FRANÇOIS BEELDSNYDER, Koopman op 't Water tot Amsterdam en ten Secretarie tot Campen.

's-Gravenhaegse Woensdaegse Courant no. 98 van 16 Aug. 1730.

b. Drie Penningen van MARTINUS HOLTZHEY.

MARTINUS HOLTZHEY, medailleur tot Amsterdam, woo-

nende op de Prinsegragt tusschen de Elandstraet en de Loyersgragt, maekt aan het publyk bekend, dat by hem bereid zijn drie onderscheyde penningen op het tweede Jubilé naer de overleevering der Augsburgsche Confessie van welke op den 25sten deeser maend Juny de gedachtenis staet gevierd te worden. 1)

's-Gravenhaegse Courant van 19 Juny 1730 no. 73.

c. Kabinet — DE BARY.

Men maekt aen alle liefhebbers van antique penningen bekend, dat men te Amsterdam op den 30 May aanst. zal verkopen het beroemde kabinet van wylen den Heer JAQUES DE BARY, geweeze Consul van H. H. Mog. te Sevilien, bestaende in goude, zilvere en een zeer groote quantiteyt kopere alle antique penningen onder dewelke niet alleen zyn de voornaemste en raerste keyseren in groot en minder koper maar ook een zeer schone opregte origineele OTHO, wiens weerga naeuwelijks in Europa bekend is en een singuliere collectie van Spaensche en Punische penningen en meer anderen, waerachter een schone collectie van goude antique medailles. De catalogus daervan is te bekomen in 's-Hage by H. SCHEURLEER en t' Amsterdam by SAL. SCHOUTEN, boekverkoper in de St. Luciesteeg.

's-Gravenhaegse Courant van 14 April 1730 no. 49.

Penningkabinet — DELCOURT.

PIETER DE HONDT, boekverkoper te 's-Hage, zal op 5 Juny 1730 verkopen een kabinet moderne goude en zilvere Medailles, behoorende tot de historie van Holland, doorgaans zeer wel geconserveerd, nagelaaten by Vrouwe de Wed. van den Heer JAN DELCOURT. De catalogen zijn te bekomen te Amsterdam by BOOM, OOSTERWIJK en UYT-

1) v. LOON. *Vervolg* n° 54. 55. 57. Zw.

WERF, — Haarlem by MARSHOORN, — Leyden by LUYTMANS, — Delft by BOLTET, — Rotterdam by BEMAN, — Dord by VAN BRAAM, — Middelburg by DE BAKKER, — Vlissingen by PAAINAAR, — Mechelen by LE PLA, — — Brussel by SERSTEEVENS.

Leidse Courant van 29 Mei 1730 no. 64.

Wetgeving.

Bij K. B. d.d. 1 Februari 1908 is de termijn van inwisseling der zilveren 5-centstukken verlengd tot 31 Maart 1908.

Verslag Kon. Penningkabinet 1906.

De aanwinsten voor 's Rijks verzameling in 1906 waren belangrijk. Uit de verzameling SIX werden overgenomen munten van Syracusa, Tauromenium, Sicolo — punische munten, van Etruria, Samnium, Campania, Apulia en Calabria, (waaronder vooral uitmunten die van Tarentum), waarvan de voornaamste op een drietal platen zijn afgebeeld. Uit een muntvondst te Buggenum werden eenige ontbrekende stukken, o. a. zeldzame duitsche thalers, aangekocht. Onder de penningen treffen we naast zeer veel moderne buitenlandsche stukken aan, penningen ter eere van DAM WICKMA, 1580; GILLIS SMISSERT, 1617; eerepenning van de admiraliteit van West-Friesland voor scheepsbevelhebbers, 1650, een fraaien gegraveerden penning ter eere van Prins WILLEM III, 1674, enz. Deze laatste en de westfriesche eerepenning zijn afgebeeld. De platen zijn m. i. niet zoo fraai als in vorige jaren.

Z.

Onze moderne Meesters.

Van den uitgever C. L. G. VELDT ontving ik bovengemeld, in December j.l. verschenen werk, met verzoek het in ons *Tijdschrift* te bespreken. Het bevat portretten van 126 nederlandsche schilders, teekenaars, beeldhouwers en etsers met door hen zelf verstrekte korte biografische bizonderheden.

Van hen, die zich tevens als medailleurs deden kennen, noemen we: AUG. FALISE en BART VAN HOVE.

Van de medailleurs pur sang is alleen J. C WIENECKE opgenomen, afgebeeld in zijn werkkiel, boetseerende op zijn atelier, te midden van rekken met penningstempels.

Zijn artistieke loopbaan, behaalde onderscheidingen en voornaamste werken zijn vrij uitvoerig vermeld.

Behalve dit, wat ons als numismaten het meest interesseert, vinden we ook omtrent ontwerpers (teekenaars) van penningen of daarop afgebeelde personen (o. a. ISRAËLS, echtpaar MESDAG—VAN HOUTEN enz.) voor den penningbeschrijver wetenswaardige bizonderheden.

Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Mitteilungen der Oesterr. Gesellschaft für Münz- u. Medaillenkunde. Bd. III, N°. 11.

Roms Eintritt in den Weltverkehr, nachgewiesen auf Grund seiner Münzung. — Uebersicht der an den Oesterreichischen Mittelschulen bestehenden Münzensammlungen. (Schluss.) — Römische Fundmünzen aus Vindobona 1907. — Nachtrag zu den Pfennigen der SEBASTIAN's-Bruderschaft in Waldsee. — Vereinsnachrichten.

Bd. III, N°. 12.

Zum 150 Geburtstage ANTONIO CANOVA's. — Römische Fundmünzen aus Vindobona 1907 (Schluss). — Weihe münzen III. — Vereinsnachrichten. — Verschiedenes.

Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien. N°, 294, Jänner 1908.

Einladung. — Ueber hybride, überprägte und gegossene Münzen der römischen Kaiserzeit (Schluss). — Ordentliche Versammlung der numismatischen Gesellschaft am 18. Dezember 1907. Vorstandssitzung am 8. Jänner 1908. Münzfunde etc.

N°. 295, Februar 1908.

Einladung. — Ueber hybride, überprägte und gegossene Münzen der römischen Kaiserzeit. (Nachtrag.) — Festschrift der Geschichtsvereine Wiens. — Jahresversammlung der Numismatischen Gesellschaft am 29. Jänner 1908. — Vorstandssitzungen am 29. Jänner und 5. Februar 1908, u. s. w.

Het Koninklijk Nederlandsch Genootschap is in ruiling getreden met het *Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, waarvan werden ontvangen deelen 31—50.

In deelen 48, 49 en 50 komt voor een zeer belangrijk artikel over de munten van Nederlandsch-Indië, Bandjarmasin en Maloeka, van ons medelid J. P. MOQUETTE. 1)

Verder werd ontvangen:

Catalog JOSEPH HAMBURGER. Sammlung A. FEILL, met zeer fraaie afbeeldingen.

FR° GNECCHI. Manuale elementare compilato da FRANCESCO GNECCHI, 3ᵃ. Edizinione. Milaan, 8°. Geb., met zeer goede muntafbeeldingen.

De Conservator.

---

1) Zie *Tijdschrift* 1907, blz 347, en 1908, blz. 81.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

SUPPLEMENT.

9 A. 1864. 26 April.

Deventer vóór 50 jaren van het fransche juk bevrijd.

Op mat veld de gekroonde arend uit het wapen van Deventer.

Omschrift op gladden rand:

1814—1864.
o o
26 APRIL

Zilver, eenzijdig plaatje, 26 m.M., op roset in de stedelijke kleuren, rood en wit. Verz. Friesch Genootschap.

9 B. Als voren.

Uitgesneden gekroonde arend, de pooten rustend op een vliegend lint met het opschrift:

1814 ONTZET. 1864

Zilver, *a*. hoog 29 m.M. met oog, aan roodwit strikje, met zwart-gelen overslag en *b*. zonder oog op zwart-gele roset, waaraan wit, oranje en roode slippen. Verz. Friesch Genootschap.

9 C. Als voren.

Uitgesneden gekroonde arend.

Zilver, hoog 23 m.M., op rood-wit strikje. Verz. Friesch Genootschap.

12 A. 1864. Juni.

M. VERKLEIJ, 60 jaar organist te Oudewater.

Vz. gelijk n°. 12.

Kz.

DEN HEERE
M. VERKLEIJ
VOOR 60 JARIG
DIENSTBETOON
ALS ORGANIST
DER R. K. KERK
TE OUDEWATER
UIT ERKENTELIJKHEID
OPGEDRAGEN
JUNIJ 1864.

Brons, 48 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

20 A. 1864. 14 September.

250-Jarig bestaan der Groninger Hoogeschool.

Ovale knoop, waarop:

1614
—
1864

Tin, hoog 15, breed 12 m.M., op 68 m.M. groote roset met de kleuren der 5 fakulteiten. Verz. Friesch Genootschap.

20 B. 1864. 20 November.

Zaligspreking van PETRUS CANIS.

Vz. PETRUS CANIS, gezeten aan een tafel, waarop een boek en een kruisbeeld, een pen in de rechterhand, een aureool om het hoofd, (kniestuk).

Omschrift:

B. P. CANISIUS S. J. BEATIFIE LE 20 9BRE 1864.

Kz. Staand MARIA-beeld met stralenschietende vingers.

Omschrift op twee regels:

O MARIA OHNE SUND EMPFANGEN BITT FÜR UNS DIE WIR — ZU DIR UNSRE ZUFLUCHT NEHMEN

Koper verguld, ovaal, 22 bij 19 m.M. Verz. Z.

20 C. Als voren.

Vz. Gelijke voorstelling als op n°. 20 B.

Omschrift:

B. PETRUS CANISIUS SOC. JESU

Kz.:

NATUS
8 MAJI 1521
MORTUUS
21 DEC. 1597
BEATIFICATUS
20 NOV. 1864

Koper verguld, ovaal, 22 bij 19 m.M. Verz. Z.

Als zoon van JACOB DE HONDT, werd PETRUS 8 Mei 1521 te Nijmegen geboren. Na zijne eerste vorming in de letteren te Keulen te hebben voltooid, deed hij zich als student inschrijven aan het Collegium Montanum en werd door zijn stadgenoot JAN VAN BRONKHORST (JOHANNES NOVIOMAGUS) tot meester in de vrije kunsten bevorderd. (1540) Drie jaar later begaf hij zich naar Mainz en werd er lid van de pas gestichte orde der Jezuïeten. Te Keulen werd hij daarna baccalaureus in de godgeleerdheid, en toen de aartsbisschop HERMAN VAN DER WEIJDEN aldaar de hervormde leer aannam, werd CANIS naar Luik gezonden, om er de hulp van den bisschop GEORGE VAN OOSTENRIJK in te roepen, en vervolgens afgevaardigd naar KAREL V, zoodat hij er veel toe bijdroeg, dat de aartsbisschop HERMAN werd afgezet. Hij bracht den zomer van 1547 te Florence door, begaf zich daarna naar Rome en zag zich in 1548 belast met de taak om te Messina op Sicilië onderwijs te geven in de rhetorica en er tevens te prediken.

In het volgende jaar vinden wij hem te Ingolstadt, nadat hij te Bologna tot doctor in de godgeleerdheid was bevorderd. Aan de hoogeschool te Ingolstadt gaf hij kollege over de „*Spreuken van Salomo*", predikte er in het latijn en in het hoogduitsch en ijverde er met kracht tegen de hervorming.

In 1551 werd hij door keizer FERDINAND naar Weenen ontboden, en toen de bisschop aldaar overleed, wendde die vorst bij paus JULIUS III pogingen aan om deze waardigheid aan CANIS te bezorgen, hetgeen echter door LOYOLA werd afgekeurd. Nu begaf zich PETRUS CANIS naar den rijksdag te Regensburg, om er den pauselijken legaat FARNESE als raadsman ter zijde te staan, waarna hij door LOYOLA tot provinciaal van Duitschland, Bohemen en Oostenrijk benoemd werd.

In 1557 vertrok hij naar den rijksdag te Worms en bezocht daarna Praag om er een kollege zijner orde te stichten.

In 1559 werd hij prediker in de hoofdkerk te Augsburg, in 1560 vertrok hij naar Innsbrück om les te gaan geven aan de dochters van Keizer FERDINAND, werd weldra door PIUS IV tot nuntius van den H. Stoel benoemd en reisde door Duitschland om de wankelende vorsten tot trouw aan de R. C. kerk aan te sporen.

Hij nam ontslag als prediker te Augsburg, om zich onverdeeld aan zijne studie te kunnen wijden, was in 1573 andermaal te Rome, vergezelde in 1576 den kardinaal MORON naar den rijksdag te Regensburg, predikte van 1580 - 1586 te Freiburg in Zwitserland en overleed 21 December 1597.

23. 1864.

Ter eere van J. B. P. F. GONGGRIJP.

Opschrift op de Kz. 1864, lees: 1861. Foutief vermeld door Mr. L. W. A. BESIER, in *De stempelsnijders van 's Rijks Munt te Utrecht in de laatste* 50 *jaren.* (*Tijdschrift* 1895, blz. 36.) Geslagen 1865.

Afslag in Verz. Z. (1906).

33 A. 1865. April.

Bezoek aan het kanaal van Suez, hulde aan F. DE LESSEPS.

Vz. Rechts gewend hoofd van DE LESSEPS, daaronder: BARRE

Omschrift:

A FERDINAND DE LESSEPS LES DÉLÉGUÉS DE TOUTES LES NATIONS

Kz.:

DÉLÉGUÉS
AU CONGRÈS INTERNATIONAL
POUR LA VISITE
DU CANAL MARITIME DE SUEZ

ANGLETERRE D. CHRISTIAN DE MALTE AUTRICHE G. CANALI E. EICHHOFF A. DE LINDHEIM CH. DE MAURER U. DE OLIVO H. RIETER DE SPINSIO B. VERONA BELGIQUE JOHN DAVID DEN BLOM	ETATS UNIS D'AMÈRIQUE CYRUS FIELD W. RYER FRANCE N. ANCEL A. ARLÉS DU FOUR BERTÈAUT N. BICHE E. BLOUQUIER J. BONNET N. BRUEL G. BURNAT T. DE CAMBOURG	GRÈCE ZIGOMALAS HOLLANDE J. ANSLYN L. LANDRÈ ITALIE DR. ABBATE TH. ABBATE A. BARABINO CTE. BAROTTIERE BERETTA G. BOCCARDO G. BONANOMI TITO CACACE	L. PANTALEONE G. PAROLA L. PATRONI MIS. G. PAVESI A. VILLA PERNICE PIATTOLI D. PIAZZI G. RAVA L. REGAZZONI PERSE MIRZA HUSSAIN KHAN MIRZA HASSAN RUSSIE A. DE SMELSKY

BRÉSIL
M. GILLY
ESPAGNE
ED. LAFUENTE

P. CASTELNAU
GAZALIS DE FONDOUCE
M. CHABRIÉRES
J. CLAUDE
TH. CLAVAUX
F. DESVIGNES
DUSEIGNEUR KLÉBER
G. EIFFEL
G. FRAUGER
V. FRAT
ALFRED GUILLEMIN
P. MARQUET
J. ROUX DE NANTES
J. ROUX

G. CAPUCCIO
B. CARANTI
P. CASTAGNA
F. CHISA
BON. DU PRÈ
G. FARRERO
J. DE GAVAZZI
HALIL BACOS
A. ISSEL
KRAMER
LELLA SIFFREDI
BON. G. LEVI
G. MILO
F. MONDELLI

BON. DE STEIGER DE GOULAK
SUÈDE ET NORVÈGE
H. BARKER
VILLES ANSÉATIQUES
MENSHAUSEN

AVRIL 1865

Brons, 60 m.M., Kon. Kabinet.

Het kanaal van Suez werd nadat eene internationale kommissie, die onder voorzitterschap van den nederlandschen hoofd-ingenieur van den waterstaat F. W. CONRAD den 30 Oktober 1855 te Parijs haar 1e vergadering hield, het in 1854 gevormde plan van DE LESSEPS uitvoerbaar had verklaard, 16 November 1869 geopend door MOHAMMED SAÏD, Khedive van Egypte, in tegenwoordigheid van de Keizerin van Frankrijk, den Kroonprins van Pruisen, den Keizer van Oostenrijk, Prins OSCAR van Zweden, den Prins van Hessen, Prins en Prinses HENDRIK der Nederlanden, de gezanten der voornaamste mogendheden. De „Valk", vergezeld van de „Wassenaar", had den Prins en de Prinses naar Port-Saïd overgebracht.

13 Mei 1870 werd de stoomvaartmaatschappij „Nederland" opgericht voor de vaart door den nieuwen waterweg (zie no. 1165).

53 A. 1865. 18 Juni.

50ste Gedenkdag van den slag bij Waterloo.

De linksgewende hoofden van WELLINGTON, den Prins van Oranje, (later Z. M. Koning WILLEM II) en BLÜCHER onder twee saamgeknoopte (lauwer?) takken.

Langs den benedenrand:

1815 WATERLOO 1865

Geel koper, met oog, 32 m.M. Verz. Z.

Dezelfde aan metalen rood-, wit-, blauw-

oranjestrik, op den overslag de leeuw van Waterloo. Verz. Friesch Genootschap.

53 B. Als voren.

In rond oranje gekleurd veld, drie ovale vergulde medaillons in parelrandjes met hoofden (vermoedelijk van de onder n°. 53 A genoemden). Daaromheen vergulden rand met het omschrift:

HELDEN V. WATERLOO

* 1815 *

weder omgeven door opvolgend blauwen-, witten- en uitgeschulpten rooden rand.

Blik, in den vorm van een dasspeld, 29 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

53 C. Als voren.

Opkomende zon, daarvoor een oranjetak.

Op den bol der zon, in het veld omgeven door een cirkel:

1815
1865

Omschrift: WATERLOO

Zilver, hoog 34, breed 40 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

53 D. Als voren.

Lauwerkrans, daaronder vliegend lint waarop:

WATERLOO 1815

Zilver, breed 27, hoog 10 m.M. op oranjeroset. Verz. Friesch Genootschap.

53 E. Als voren.

Uitgesneden linksgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM II.

Zilver, hoog 20 m.M., op oranje roset. Verz. Friesch Genootschap.

53 F. Als voren.

Ovaal medaillon met linksgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM II.

Geperst op rechthoekig stuk verguld karton, hoog 28, breed 22 m.M., gedragen op oranje strik. Verz. Friesch Genootschap.

53 G. Als voren.

Gekroonde leeuw met zwaard in den rechter voorpoot, met drie pooten staande op een voetstuk, waarop:

1815
1865

Daarboven: WATERLOO

Zilver, eenzijdig, 20 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

53 H. Als voren.

Donsche kozak met gevelde lans, naar links galoppeerende.

Zilver, met ring, hoog 23, breed 34 m.M. Verz. v. SYPESTEYN.

63. 1865.

BROERE-penning.

In *Tijdschrift* 1907, blz. 67 deelde ik het navolgende mede omtrent dezen penning:

DIRKS in zijne *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen geslagen tusschen Nov.* 1813 *en Nov.* 1863, beschrijft in deel II onder n°. 829 een penning „ter gedachtenis van CORNELIS BROERE, 30 jaren lang hoogleeraar in de wijsbegeerte aan het seminarium te Warmond" en plaatst dien op 28 December 1860, den sterfdag van BROERE.

De Kz. wordt *onjuist* beschreven als: „Een *wereldbol* gemonteerd met een kruis, omringd door *lauwer*takken.

IN PHILOSOPHIÆ DISCIPLINIS PALMAM MERVI lees: „een *verdiept rond veld*, omgeven door twee samengestrikten *palm*takken, daarboven een kruis in stralenkrans, onder langs den rand IN PHILOSOPHIÆ DISCIPLINIS PALMAM MERENTI".

In het Toevoegsel, op blz 323, staat: „BROERE-penning, bestemd om jaarlijks in *goud* te worden uitgereikt, volgens zijn uitersten wil." Ook dit is onjuist, evenals de datum, waarop DIRKS den penning plaatste. (Zie *Tijdschrift* 1894, blz. 13 en ZWIERZINA n°. 63).

Mgr. CORNELIS BROERE, eerekamerheer van Z. H. Paus PIUS IX, kanunnik der kathedrale kerk van Haarlem, ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw, was van 1830 tot 1851 professor in de wijsbegeerte aan het Seminarie Hageveld en van 1851 tot zijn sterfdag, 28 December 1860, professor in de kerkelijke geschiedenis aan het Seminarie te Warmond. Hij stierf op 58-jarigen leeftijd.

Leerlingen en vrienden brachten een som gelds bijeen tot het oprichten van een gedenkteeken op zijn graf op het R. K. kerkhof te Warmond. Er schoot echter geld over en dit werd bestemd om jaarlijks een *zilveren* penning met het borstbeeld van BROERE uit te reiken aan den student, die de beste vorderingen had gemaakt in de wijsbegeerte. In het verdiepte veld komen (geslagen) naam en voornamen van dengene, die den penning behaalt en jaartal van uitreiking. Binnen de palmtakken, het veld omgevende, onder langs den cirkel stond in de jaren 1865—1895: ALUMNO HAGEVELDENSI, sedert 1896 tot heden: ALUMNO WARMONDANO, daar in 1895 de filosofische kursus van het seminarie HAGEVELD naar het groot seminarie te Warmond overgebracht werd.

In 1865 werden voor de deelnemers in het fonds voor het gedenkteeken van den penning-BROERE afslagen in brons geslagen, met oningevuld veld en zonder het omschrift tusschen veld en palmtakken. (Verz. Z.)

In de veiling der verzamelingen DE MEUNYNCK en CARLIER, 1ste deel (SCHULMAN 21 Mei 1906), kwam onder n°. 1664 een zilveren exemplaar voor, met in het veld geslagen: LUDOVICO FELICI MARIAE DE JONGE MDCCCXCVI, en daaronder het bij DIRKS ontbrekende: ALUMNO WARMONDANO (no. 1246a); dit gaf mij aanleiding om een

onderzoek te Warmond in te stellen, waarbij de eerwaarde heeren H. J. M. TASKIN, president van het seminarium en A. H. L. HENSEN mij alle gewenschte inlichtingen verstrekten.

84 A en B. 1866.

Kongregatie van de onbevlekte ontvangenis der parochie St. PIETER te 's-Hertogenbosch.

Geheel gelijk n°. 84, doch met: ZONDE op de Kz. en afwijkingen in het MARIA-beeld.

Beide zilver, ovaal, met oog en ring, 28 bij 24 m.M. Verz. H. VAN RIJCKEVORSEL.

88 A. 1866.

Penning van P. J. VAN DIJK VAN MATENESSE, burgemeester van Schiedam.

Vz. Zijn wapen: in goud een blauwe schuinbalk beladen met vier sterren, vergezeld van twee leeuwen (VAN DIJK), hartschild in zilver een roode schuinbalk beladen met drie gouden sterren (MATENESSE), gedekt door een helm en helmkleeden, helmteeken een ster tusschen een vlucht. Daar om een verhoogde matten rand met 15 vijfpuntige sterren en onder een kinderkopje.

Kz. Opschrift:

P. J. VAN DIJK
VAN MATENESSE
BURGEMEESTER
VAN SCHIEDAM.
1866.

Daar om een verhoogde matten rand met 16 vijfpuntige sterren.

Brons, 32 m.M. Verz. Z. Bestaat ook in zilver.

Revue belge 1879, Pl. XX, n°. 2, blz. 569.

Zie de aanteekening bij no. 949.

95 A. 1867. 29 Juni.

Kanonisatie der martelaren van Gorkum.

Vz. De martelaren, sommige met palmtakken in de handen, daarboven links gekleede engel met een kussen, waarop de sleutels en de tiara, rechts ongekleed engeltje met krans en palmtak.

Kz.: XIX MARTYRES
GORICHEMENSES
CŒLITUM
SANCTORUM
HONORIBUS
AUCTI IN KALEND
JUL: AN
MDCCCLXVII

Koper, ovaal met oog, 33 bij 28½ m.M. Verz. Friesch Genootschap.

100 A. 1867. 8 Oktober.

25-Jarig huwelijk van Prinses SOPHIA der Nederlanden met CARL ALEXANDER, Groothertog van Saksen Weimar Eisenach.

Vz. De linksgewende hoofden van het

vorstelijk paar, de groothertogin met een krans van rozen op het haar.

Omschrift: SOPHIE CARL ALEXANDER

Kz. In zwaren krans van lauwer- en mirtenbladeren:

VEREINT
ZU
WEIMARS
GLÜCK UND
RUHM
1842 D. 8 OCT. 1867

Brons, 39 m.M. Verz. Z.

116 A. 1868. 21 September.

Schietwedstrijd te 's-Gravenhage.

Draagpenning voor de regelings-kommissie.

Vz. = n°. 116.

Kz. Opschrift:

❀
REGELINGS
COMMISSIE.

Brons, 45 m.M., met oog en ring. Verz. Z.

117 A. 1868. 14 Oktober.

B. Heyster, te Wijk, 50 jaar onderwijzer.

Vz. = Dirks 698 A.

Kz. In krans:

AAN
B. HEIJSTER
TE WIJK

VOOR GETROUWE EN IJVERIGE
VERVULLING DER BETREKKING
VAN ONDERWIJZER
GEDURENDE EENE HALVE EEUW
VAN WEGE
DEN KONING
14 OCTOBER
1868

Zilver, 50 m.M. Verz. Mr. W. A. VAN LANSCHOT. Mededeeling van Jhr. M. A. SNOECK.

117 B. 1868. 20 November.

50-Jarig huwelijk van J. VAN DER MATE Jz. en D. VOGELENZANG,. te Klundert.

Vz. = DIRKS n°. 234, (door VAN DER KELLEN), op het altaar ingeslagen: 50.

Kz. Binnen een boven en onder door een zesbladerige roos gescheiden mirtenkrans:

50 JARIGE
ECHTVEREENIGING
VAN
JOHANNES
VAN DER MATE JZ.
VAN PAPENDRECHT EN
MATENA
EN
DIRKJE
VOGELENZANG
KLUNDERT
20 NOVEMBER
1868.

Zilver verguld, 42 m.M. Verz. H. VAN RIJCKEVORSEL.

117 C. 1868.

Draagteeken der scherpschutters-vereeniging „de Zwijger", te Utrecht.

Iets naar rechts gewend aanziend borstbeeld van prins WILLEM I, omgeven door samengestrikte oranje- en eiketakken, waaronder uitsteken de kolven van twee geweren.

Zilver, met oog en ring, hoog 42, breed 33 m.M. Verz. v. SYPESTEYN.

140 A. 1869. 16—21 Augustus.

Schietwedstrijd te Utrecht.

Vz. n°. 116.

Kz. In den lauwerkrans het opschrift:

PRIJS
SCHERPSCHUTTERS-
WEDSTRIJD
UTRECHT
16—21 AUGUSTUS
1869.

Zilver, met oog en ring, 45 m.M., Gemeente-Museum 's-Gravenhage.

147 A. 1869. 17 November.

Onthulling van het monument 1813—1863, te 's-Gravenhage.

Wapen — zeven saamgebonden pijlen op

blauw veld — gedekt door de koningskroon en omgeven door een jarretière, waarop:

NATIONAAL MONUMENT

ter zijden van het wapen: 18 13

Zilver, 40 bij 25 m.M., op oranje roset.
Verz. DIRKS. (Friesch Genootschap).

154 A. 1869.

Tuinbouwtentoonstelling in Luxemburg.

In Katalogus n°. 87 van CH. DUPRIEZ te Brussel (Oktober 1906) komt onder n°. 733 onder „Luxembourg" voor: 1869. Le prince HENRI et la princesse AMÉLIE. Exposition d'horticulture. Méd. par HART.
Br. (onze) 50 m.M."

Hoewel terstond na ontvangst van den katalogus dezen penning besteld hebbende, was een ander mij voor. De heer DUPRIEZ kon mij den naam des koopers, vermoedelijk een „client de pasage", niet opgeven.

159 A. 1870. 18 Maart.

Draagpenning der kongregatie van
O. L. V. bezoeking te Groningen.

Vz. Twee staande vrouwen, de een met een cirkel boven het hoofd, de ander met een stralen krans om het hoofd, reiken elkaar de hand.

Omschrift: CONGREGATIE O. L. V. BEZOEKING GRONINGEN

Kz. In sierlijk geslagen bloemkrans gegraveerd:

Joanna
Lupkus
18 MAART
1870

Zilver, ovaal met oog en ring, 33 bij 28 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

163 A. 1870. (Juni?)

Studentenfeesten te Leiden (?)

Vz. Rechtsgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM III.

Omschrift: WILLEM III KONING DER NED. G. H. V. L.

Kz. In een krans van afwisselend lauwer- en eikebladeren:

*
HERINNERING
AAN
LEIDEN
1870.
∴

Verzilverd karton, 46 m.M. Verz. Lakenhal te Leiden.

Binnen in den penning, die geopend kan worden, zijn 18 ronde kartonnen plaatjes, onderling verbonden, vertoonende: 1. „Academische Boekhandel † JAC. HAZENBERG CORN'S Z. Leiden, 2. Het Badhuis te Katwijk aan Zee, 3. De Kweekschool voor de Zeevaart, 4. Breestraat (Hôtel VERHAEF), 5. Het Academie Gebouw, 6. De Burg, 7. De R. C. kerk aan de Hartebrug, 8. De St. PETRUS-kerk, 9. De Waag, 10. De Fontein, 11. Phys. Chem., Anat. Laboratorium, 12. Station v. d. Holl. Jjzeren Spoorweg (Sic), 13. De Hooglandsche kerk, 14. De Studenten Societeit, 15. De Sterrewacht, 16. Het Stadhuis, 17. Het Nieuwe Ziekenhuis, 18 opschrift: Academische Boekhandel — van — JACS. HAZENBERG CORNSZ. — Rapenburg — LEIDEN. — (Gedeponeerd)"

Vermoedelijk vervaardigd naar aanleiding der in dit jaar gehouden studentenfeesten.

176. 1870.

HUYGENS-penning.

Den 7[de] Juni 1902 vierde de Maatschappij haar 150-jarig bestaan in tegenwoordigheid van den Prins-gemaal aan wien de titel van Prins-protector werd geschonken. Op de feestvergadering werd o. a. medegedeeld, dat de HUYGENS-penning *niet* meer werd toegekend.

185 A. 1871. 16 Juni.

PIUS IX 25 jaren paus.

Vz. De gekruiste St. PETRUS sleutels gedekt door de tiara.

Kz. Onder het symbool van den H. Geest

1846
16 JUNI
1871

PIUS IX

Verguld zilver, ovaal met oog en ring, 19 bij 14 m.M., aan lint in de pauselijke kleuren, (wit, geel, wit) Verz. DIRKS. (Friesch Gen.)

197 A. 1871. 9 October.

Provinciale schietwedstrijd te Maarssen.

Vz. De wapens van Maarssen en van de ambachtsheerlijkheid Maarsseveen, onder een kroon met vijf fleurons.

Kz. Opschrift:

PROVINCIALEN
SCHIETWEDSTRIJD
gehouden te
MAARSSEN
9 October 1871
1ste PRIJS.

Verguld zilver, gegraveerd, met oog en ring, 45 m.M. Gemeente-museum te 's-Gravenhage.

Behaald door de Koninklijke Scherpschutters te 's-Gravenhage.

201. 1871.

Volgens *Cat.* SCHULMAN n°. XLIX (Maart 1908) zou de onder nummer 201 beschreven strooipenning geslagen zijn bij gelegenheid van de opening door den Koning-Groothertog, van den Elzas-Lotharinger spoorweg van Luxemburg naar Straatsburg.

204 A 1871.

Draagteeken der Utrechtsche Gymnastiek- en Schermvereeniging „Kandati".

Vierpuntige ster met opschrift:

UTR.

GYMN. & SCHERMVER.

KANDATI.

1871

Zilver, hoog en breed 42 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

204 B. 1871.

Draagpenning Vereeniging van Volksvermaken te Hoorn.

Een aan een strik hangende hoorn.

Omschrift: VEREENIGING VAN VOLKSVERMAKEN HOORN 1871

Zilver, eenzijdig, hol, met oog en ring, 32 m.M. Verz. Friesch Genootschap.

210. Vz. staat: daaronder, lees: daarom.

221 A. 1872. 1 April.

Feestviering te Neuzen.

Geheel gelijk n°. 221, met oog en ring, doch onder het wapen van Neuzen: A. FISCH BRUSSEL.

Verz. Friesch Genootschap.

Beide exemplaren hebben in het omschrift op de Vz. ONAFHANGELIJKHEID en *niet* onafhanKelijkheid, zooals ten onrechte bij n°. 221 is vermeld.

236 F. 1872. 1 April.

3de Eeuwfeest der inneming van den Briel.

Aanziend borstbeeld van prins WILLEM I tusschen twee vlaggen,

daarboven: 1572

1 APRIL

daaronder: 1872

Tin, eenzijdig, achthoekig met oog, 25 m.M.

Verz. LOOXMA YPEY. (Friesch Genootschap).

236 G. Als voren.

HERINNERING

AAN

I

APRIL

1872

Eenzijdig. blik. 37 m.M. Verz. Z.

236 H. Als voren.

Naar rechts zeilend scheepje, daaronder:

I APRIL

1572 . 1872

in krans.

Eenzijdig, zilver met oog, $29^{1}/_{2}$ m.M.

Verz. Friesch Genootschap.

236 I. Als voren.

Aanziend uitgesneden borstbeeld van Prins WILLEM I.

Zilver, hoog 17 m.M., op oranje roset, waarover twee rood-, wit- blauwe slippen, met in gouddruk: 1572, en: 1872. Verz. Friesch Genootschap.

236 J. Als voren.

Linksgewende staande leeuw, houdende speer met vrijheidshoed.

Zilver, hoog 23 m.M., op oranje roset, waarop (bij wijze van vlag aan den speer) een stukje rood-, wit-, blauw lint is bevestigd. Verz. Friesch Genootschap.

236 K. Als voren.

Iets naar rechts gewend aanziend borstbeeld van Prins WILLEM I tusschen twee vlaggen, waarop: 1572 1872

daaronder vliegend lint met het opschrift:

WILLEM VAN ORANJE

Zilver, 28 bij 27 m.M. Verz. v. SYPESTEYN.

236 L. Als voren.

Rechts gewend borstbeeld in profiel van prins WILLEM I, onder langs twee lauwertakjes.

Zilver, hoog 28 m.M. Verz. v. SYPESTEYN.

236 M. Als voren.

Schildje, rustend op zwaard, enterbijl en speer; opschrift gegraveerd:

1 *April*
1572 : 1872

Zilver, hoog 41, breed 34 m.M.

Verz. DU CROCQ.

236 N. Als voren.

Geheel gelijk nº. 234, doch de Prins houdt de oorkonde in de linker- en een vrijheidshoed in de opgeheven rechterhand. Aan zijne voeten . . . . . . (bloemen?).

Lood, 23 m M., Verz. Z.

Vermoedelijk ook uit Alkmaar afkomstig, zie de noot bij nº. 234.

236 O = 226, maar met borstbeeld van prins WILLEM I op de Vz.

Museum van Oudheden, te Rotterdam.

240. Hoofd, lees: Op de *voorgenomen* onthulling van het monument, ter gedachtenis van graaf ADOLF VAN NASSAU en den slag bij Heiligerlee.

Den 2 Mei 1872 ontving men de tijding, dat 's Konings bezoek aan de Noordelijke Provinciën wegens het overlijden van Prinses HENDRIK op 1 Mei 1872 (zie n: 239) een jaar werd uitgesteld.

De hoofdkommissie voor het oprichten van het monument te Heiligerlee besloot daarop de plechtige onthulling voor onbepaalden tijd uit te stellen, totdat Z. M. zou goedvinden daarvoor een dag te bepalen.

Te Winschoten werd den 24 Mei 1872 een feestrede gehouden, had een koncert met bal plaats en werd een vuurwerk afgestoken.

249. 1872. 12—17 Augustus.

Schietwedstrijd te Apeldoorn.

Vz. = n°. 116.

Kz. In den lauwerkrans het opschrift:

KORPS-PRIJS
SCHERPSCHUTTERS-
WEDSTRIJD OP DE
WIESSELSCHE HEIDE
ACHTER HET LOO
12—17 AUGUSTUS
1872.

Zilver, met oog en ring, 45 m.M. Gemeentemuseum 's-Gravenhage.

De op blz. 171 van deel I uitgesproken veronderstelling, dat no. 249, toen mij nog onbekend, een penning van de Zwijger zou zijn, is dus *onjuist* gebleken.

260 A. 1872.

Tentoonstelling van nijverheid en landbouw, te Hoogezand.

Vz. De landbouw gezeten in antieken zetel met spade in de linker- en sikkel in de uitgestoken rechterhand, voor haar eenige korenaren, achter den stoel steekt een ploeg uit. Voor haar staat de nijverheid, de rechterhand

rust op een rad, in de linkerhand houdt zij een bijenkorf omhoog; daaronder: 1872

Omschrift:

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID
EN LANDBOUW TE HOOGEZAND

onder ter zijden van het jaartal in miniatuurlettertjes: M. C. DE VRIES J. INV. ET FEC.

Kz. Glad veld, omgeven door een krans van eikebladeren en bloemen.

Brons, 38 m.M. Verz. DIRKS (Friesch Gen.).

261 A. 1873. 10—24 Mei.

Bezoek van Z. M. Koning WILLEM III aan Friesland en Groningen.

Onthulling van het monument te Heiligerlee.

Geheel gelijk n°. 240, doch het jaartal 1872 veranderd in 1873.

Tin, met oog en ring, 32 m.M., Verz. Z.

Zie de nooten bij n°. 240 in deel I en in het *Supplement*.

268 A. 1873. 14 Augustus.

Ondertrouw van L. E. JANSEN
en E. G. H. L. JUNG, te Amsterdam.

Vz. Zittende vrouwefiguur met anker en hoorn van overvloed; links achter haar een engel, een slangenrond houdende, waarin:

14
AUGUSTUS
1873

rechts op den achtergrond AMOR met pijl en

boog; onder deze groep wolken en J. D. P., er boven alziend oog, door stralen omgeven.

Kz. Opschrift:

TER
HERINNERING
AAN DE
ECHTVEREENIGING
VAN DEN HEER
LOUIS E. JANSEN
MET MEJUFVROUW
E. C. H. L. JUNG
AANGEBODEN OP HET FEEST
DER ONDERTROUW DOOR
J. D. POSTHUMUS

Tin, 34 m.M., Verz. Z. (Veiling H. G. BOM, 21 Januari 1907).

278 A. 1873. 15 November.

Het studentengezelschap „Drenthina", te Leiden opgericht.

Vz. Het gekroonde wapen der provincie Drenthe.

Kz. Opschrift:

DRENTHINA
15 NOV[R] 1873

Zilver, met oog en ring, 23 m.M. Verz. Z.

Werd om den hals gedragen aan zandkleurig geribd zijden lint.

279 A. 1873. 27 November.

Het studentengezelschap „Amstelodamum", te Leiden opgericht.

Vz. Het koggeschip uit het oude Amsterdamsche wapen.

Kz. Glad.

Zilver, 43 m.M., Verz. Z.

Werd gedragen aan zwart-rood lint.

286 A. 1873.

Landbouwtentoonstelling te Tilburg.

Vz. = DIRKS XXX.

Kz.: TENTOONSTELLING
TILBURG
1873

Diverse metalen (?), 42 m.M. Mededeeling van Jhr. M. A. SNOECK.

289 A. 1873.

Nieuwe Prijspenning van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap, te 's-Gravenhage.

Vz. Onder de koninklijke kroon:
KONINKLIJK
ZOÖLOGISCH-BOTANISCH
GENOOTSCHAP
TE
's GRAVENHAGE.
*

Kz. Glad veld, omgeven door samengestrikte lauwer- en eiketakken.

Zilver, 42 m.M , Verz. DIRKS (Friesch Gen.).

Het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap (de z. g. Dierentuin) te 's-Gravenhage werd opgericht 15 Juni 1863, zie DIRKS 886.

318 E. 12 Mei 1874.

25-Jarige regeering
van Z. M. Koning WILLEM III.

Vz. 's Konings rechts gewend hoofd.

Omschrift:

WILLEM III KONING DER NED. G. H. V. L.

Kz. Omschrift:

✱ 25 JARIGE KRONINGSFEEST

In het veld binnen een parelcirkel:

MEI
1849
1874

Koper, 18 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 F. Als voren.

Aanziende borstbeelden van Z. M. den Koning en H. M. de Koningin.

Daarboven:

H. H. M. M.
KONING EN KONINGIN

daaronder:

DER
NEDERLANDEN

't geheel omgeven door eike- en lauwertakken.

Omschrift:

❀ ❀ 25 JARIG ◯ KONINGSFEEST
1849 MEI 1874

Tin, eenzijdig met gat, 28 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 G. Als voren.

Kussen, waarop staat: W III / 12 MEI en waarop liggen gekruiste schepter en palmtak, 't geheel gedekt door een koningskroon met oog.

Eenzijdig zilver draagteeken, 32 bij 26 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 H. Als voren.

De letter W, waarboven de koningskroon, tusschen de wapens van Oranje en Nederland; boven en beneden vliegende linten met de opschriften:

XXV JARIGE REGEERING
1849 12 MEI 1874

boven het geheel een vliegende duif.

Zilver, eenzijdig, 27 bij 28 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 I. Als voren.

De wapens van Nederland en Wurtemberg gedekt door een koningskroon op een stralend veld. Boven vliegend lint met: 1849—1874, ter zijden: nederlandsche en oranje vlaggen, onder samengestrikte eiketakken.

Zilver, eenzijdig, met oog en ring, 30 bij 25 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 J. Als voren.

's Konings rechts gewend uitgesneden borstbeeld, omgeven door oranjetakken, boven het

geheel vliegend lint, gedekt door de koningskroon, waarop: NEDERLAND EN ORANJE, onder het borstbeeld, het ongekroonde wapen van Nederland, rustend op een lint, waarop: 1849—1874

Zilver, eenzijdig, 42 bij 31 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 K. Als voren.

's Konings rechts gewend hoofd onder een kroon, omgeven door samengestrikte oranjetakken, op den strik:

1849 12 MEI 1874

buiten langs den krans, tusschen dezen en akkoladevormige ornamenten:

25 JARIG KRONINGSFEEST VAN Z. M. WILLEM III

Zilver, eenzijdig, 34 bij 27 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

318 L. Als voren.

Geheel gelijk n°. 318 H, onuitgesneden.

Zilver, eenzijdig rond met oog, 33 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 M. Als voren.

Vz. Rechts gewend hoofd van Z. M. den Koning.

Omschrift:

* HULDE AAN WILLEM III

Kz. In een krans:

25 JARIG
KONING
SCHAP
1849—1874

Lood, gegoten, met breed oog, 21 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 N. Als voren.

Rechts gewend hoofd van Z. M. den Koning.
Omschrift en relief:

WILLEM III KONING DER NED. G. H. V. L.

(ingeslagen): 1849—1874

Geel koper, eenzijdig met oog, 24 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 O. Als voren.

Iets naar rechts gewend borstbeeld van Z. M. den Koning in generaalsuniform, daaromheen in parelrand, links: 1849, rechts: 1874, onder: MEI

Zilver, eenzijdig ovaal, hoog 22 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 P. Als voren.

Krans, met breed oog, waarin het uitgesneden rechts gewend hoofd van Z. M. den Koning, daaronder:

WILLEM III
1874

Lood, gegoten, hoog 36, breed 29 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 Q. Als voren.

Geheel gelijk n°. 318 P, doch in de plaats van het oog een kroon, hoog 47 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 R. Als voren.

Links gewend hoofd van Z. M. den Koning. Omschrift tusschen 2 parelranden.

: 25 JARIG · JUBILEUM
1849 · 1874

Zilver, ovaal, gedekt door een kroon, 29 bij 19 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 S. Als voren.

Opengeslagen boek, op welks bladen men leest: XII / 49 MEI / 74, rustend op gekruist zwaard en schepter; boven het boek koningskroon, daaronder: W III, alles omgeven door samengestrikte oranje- en lauwertakken.

Zilver, eenzijdig, met oog, 35 bij 32 m.M., Gemeente-museum 's-Gravenhage.

318 T. Als voren.

Op een glad veld de wapens van Nederland en Wurtemberg, om het veld boven ornamenten, onder banderol, rechts en links met afhangende slippen, waaraan kwasten. Daarop: 1849—1874, 't geheel gedekt door de koningskroon.

Zilver, eenzijdig, met oog, 35 bij 24 m.M., Verz. v. SYPESTEYN.

318 U. Als voren.

Geheel gelijk n°. 318 C, doch zonder opschrift op de Kz.

Tin, verzilverd met oog, 23 m.M., Verz. Z.

321 A. Als voren.

Knoop.

Koper verguld plaatje, bijna geheel gelijk n°. 319, bevestigd op een blikken knoop, in den vorm van een manchetknoop, 30 m.M. Verz. Z.

329 A. Als voren.

Gevierd te Kruiningen.

Verguld zilveren penning voor het vogelschieten op dezen dag — niet gevonden.

Zie HOFDIJK, *Gedenkboek*, blz. 321.

352.

In den 1sten regel van het opschrift op de Vz. staat: 1874, lees: 1774.

361 A. 1875.

2de Indisch landbouw-kongres te Djokjakarta.

Vijfpuntige ster, waarop in een krans gegraveerd:

2E
IND. LANDB.
CONGRES
· 1875

op de punten stralen.

Zilver, hoog 46 m.M, Verz. Friesch Genootschap.

Draagteeken voor de kommissarissen.

362 A. 1875. 17 Juni.

50-Jarig huwelijk van P. REGOUT en M. A. HOEBERECHTS te Maastricht.

Vz.:

PETRUS REGOUT
EN
MARIA ALLEGONDA
HOEBERECHTS
MAASTRICHT

Kz.:

★
50 JARIG
HUWELYKS-FEEST
17 $\frac{1825}{1875}$ JUNIJ

Koper, met oog, 28 m.M., Verz. Friesch Genootschap.

378. 1875.

Ter eere van D. H. HAGEDOORN.

DURKJE HAGEDOORN overleed te Roordahuizum op bijna 85 jarigen leeftijd in April 1902, na onafgebroken gedurende 64 jaren bij de familie PEKEMA als kindermeisje, werkmeid en huishoudster te hebben gediend en nog nooit een nacht buiten de woning, waar zij in dienst was, te hebben doorgebracht.

(*Wordt vervolgd.*)

Het oudste paar stempels draagt het jaartal 1598 en werd vervaardigd door C. BLOC, ter eere van PHILIPS II van Spanje. Zie VAN LOON, deel I, blz. 508.

Met deze stempels zijn in het begin der 19e eeuw nog afslagen gemaakt. Zie VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, Pl. I, n°. 1.

Zeer te betreuren is het, dat slechts weinige dezer stempels gaaf zijn gebleven. Vele roestplekken, barsten, beschadigingen, maar vooral inzinkingen van het stempelvlak maken een hernieuwd gebruik zoo niet onmogelijk, dan toch zeer gevaarlijk.

Die verzakking, veroorzaakt door een veelvuldig gebruik, door onvoldoende harding of slecht stempelmateriaal, is het voornaamste beletsel tot het verkrijgen van afslagen, welke aan de bedoelingen van den vervaardiger beantwoorden.

Nu blijft de belangrijkheid van een dergelijk werk, ondanks deze onbruikbaarheid, bestaan; ieder deskundige zal dit ondanks de genoemde beschadigingen toch oogenblikkelijk naar waarde kunnen schatten!

Doch de bedoeling van een dergelijke uiting is in de eerste plaats geweest de verspreiding er van op ruime schaal. Indien er van een penning slechts een zeer beperkt aantal exemplaren gemaakt moeten worden, neemt men daarvoor zijn toevlucht niet tot de zoo moeizame en langdurige stempelvervaardiging!

In dit geval is het veel eenvoudiger en minder kostbaar om de gietkunst toe te passen.

Schrijver dezes was, tijdens zijn studietijd op de Fransche munt, meermalen getuige van de toepassing eener hernieuwingsmethode, welke door de directie aldaar aangewend werd, om van dergelijke onbruikbare stempels toch een onbeperkt aantal afslagen te verkrijgen, volkomen gelijk aan de oorspronkelijke penningen.

In navolging daarvan werden er hier pogingen aangewend, om dezelfde uitkomsten te verkrijgen, welke pogingen met den gewenschten uitslag bekroond werden.

Het doel, waarnaar het eerst gestreeft wordt, is om naast en met behulp van het beschadigde en onbruikbare materiaal een paar stempels te vervaardigen, dat zonder de genoemde verminkingen, daaraan volkomen gelijk is, zoodat met behulp dezer nieuwe gave stempels de verlangde exemplaren kunnen worden geslagen.

De bewerking werd hier met goed gevolg toegepast op de volgende drie paar stempels:

1e op de inname van Cazal 1695 door BOSKAM, VAN LOON, deel IV, blz. 157, n°. 3—4.

2e op den mislukten moordaanslag op WILLEM III 1696, door BOSKAM, VAN LOON, deel IV, blz. 165.

3e op den dood van M. A. DE RUIJTER 1676, door BOSKAM, VAN LOON deel III, blz. 186, door C. ADOLFSZ., (zie de afbeelding op Plaat V).

Ter gelegenheid van de DE RUIJTER-feesten in Maart 1907 werden de penningen, geslagen met laatstgenoemde nieuwe stempels, aan de Munt voor belangstellenden verkrijgbaar gesteld in goud,

zilver en brons. Ter onderscheiding van de oorspronkelijke exemplaren werd op den rand onderaan het jaartal 1907 ingeklopt.

De loop dezer werkzaamheden is als volgt: Met den te reproduceeren stempel perst men in staal een opwaartschen afdruk, poinçoen genaamd, waarop zich dus de gravure, evenals op de penningen, en relief vertoont. Met dezen poinçoen perst men weêr, na daarop de noodige retouches te hebben aangebracht, na harding, den nieuwen stempel.

Om deze uitkomst te verkrijgen wordt de oude stempel ter bescherming eerst in een sterken stalen ring geperst.

Het stuk staal, bestemd om den indruk te ontvangen, vertoont een stompen kegelvorm, waarvan de punt altijd gericht moet zijn op dat deel van den stempel, waar de gravure het diepste is, omdat daar de holte het meeste metaal noodig heeft om aangevuld te worden.

Natuurlijk is deze kegelvorm, welke zich dus naar den aard der te reproduceeren gravure wijzigen moet, daardoor nooit voor iedere proeve van gelijken vorm. De druk, waarmede dit conisch stuk staal in den stempel gedreven wordt, moet met de uiterste voorzichtigheid aangewend worden, zoodat slechts een zeer klein deel er van te gelijk gereproduceerd wordt. De poinçoen in wording gloeit men daarna uit, om de spanning, door de persing veroorzaakt, weg te nemen.

Om nu de werking van den volgenden druk zooveel mogelijk te bevorderen, worden die deelen,

welke *in den stempel* het hoogste liggen en zich dus *op dien poinçoen* als het laagste relief vertoonen en dus het gemakkelijkst op te persen zijn, volgens de eischen van de bewerking, op den poinçoen door wegkapping verwijderd.

Hierdoor krijgen de deelen, welke *in den stempel* het diepste liggen en dus *op den poinçoen* het hoogste relief vertoonen, en daardoor juist het moeilijkst te reproduceeren zijn, bij den volgenden druk de krachtigste persing.

Deze bewerkingen van uitgloeien na het persen, weghakken der genoemde deelen en daarna weer persen, herhaalt men zoo dikwijls totdat de gravure in hoofdzaak, zoo goed als dit mogelijk is, gereproduceerd is.

Telkens geringer zijn de vorderingen van iedere nieuwe persing; het gedeelte der gravure, dat overgedrukt is, wordt n.l. telkens grooter en daar men, om den stempel niet in gevaar te brengen, den druk *niet* mag vermeerderen, zoo wordt deze in verhouding van het aangeperste vlak iederen keer kleiner.

Men vordert dus uiterst langzaam. Zoo heeft men den poinçoen met den beeldenaar van DE RUIJTER (zie Plaat V) meer dan 20 maal deze bewerkingen moeten doen ondergaan! Door den grooten barst in den oorspronkelijken stempel was men gedwongen met de uiterste voorzichtigheid te werken. Daarbij kwam nog, dat deze barst zich in een andere richting onder de gravure verder uitstrekte, hetgeen een zekere veering bij het persen teweegbracht, waardoor enkele details,

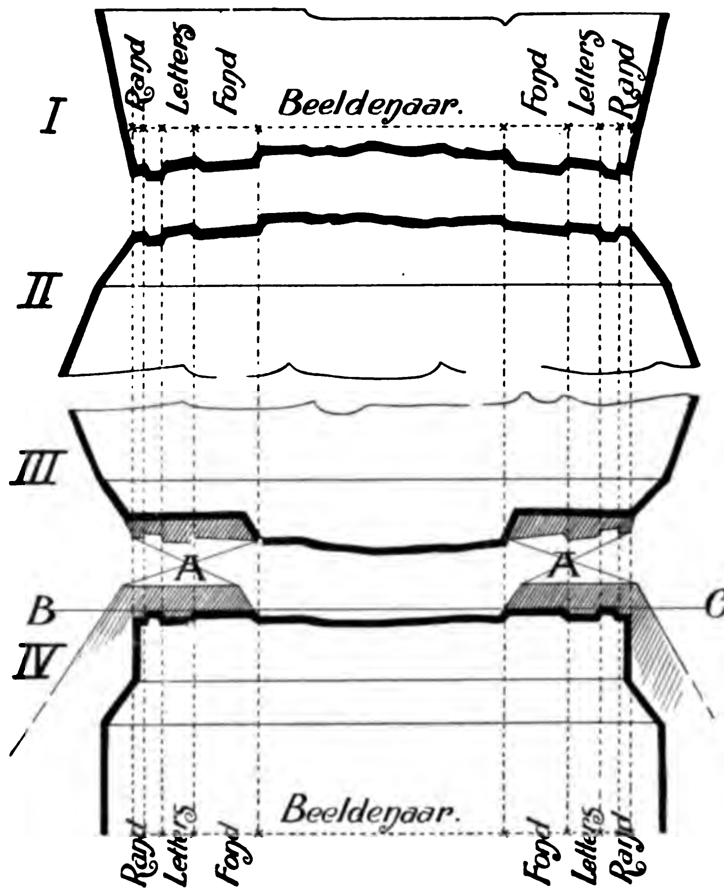
zooals de oogleden, gedoubleerd werden, een euvel, dat op den poinçoen niet geheel verholpen kon worden, zoodat de nieuwe stempel nog zeer veel zorg en moeite veroorzaakte.

Als nu de poinçoen zoo goed mogelijk aangeperst is, verricht men daarop de noodige retouches. Roestplekken, barsten, beschadigingen vertoonen zich nu en relief en moeten door een geoefende hand zorgvuldig verwijderd worden.

Door de reeds beschreven inzinking van den stempel vertoont zich *nu* de beeldenaar op den poinçoen, als op een flauw bolle oppervlakte. Indien men daarmede direct een stempel perste, zou deze inzinking daarin onmogelijk weggenomen kunnen worden. Men moet dus op den poinçoen reeds daaraan te gemoet komen. Daartoe verdiept men het fond om den beeldenaar zoo veel als dit noodig is. (Zie nevensstaande schematische doorsneden.) Met het oog op deze bewerking, legt men zich er dan ook niet op toe om het opschrift of de details in het fond geplaatst tegelijk met den beeldenaar te reproduceeren, daar deze door die inzinking niet meer met elkaar op een zelfde plat vlak staan.

De stempel, met den aldus bewerkten poinçoen op de gewone wijze geperst, vertoont dus den indruk van den beeldenaar zooveel dieper dan in den origineelen stempel, als de dikte van het weggenomen gedeelte van het fond op den poinçoen bedraagt.

Op dezen nieuwen stempel kan men nu door

I. Schematische doorsnede van den ouden stempel met ingezakt vlak.

II. De daaruit verkregen poinçoen.

III. Dezelfde poinçoen met de aangebrachte verlaging A.

IV. De nieuwe stempel, waarop door afvijling langs B – C het vlakke fond verkregen is.

afvijling een fond verkrijgen, dat de oorspronkelijk bestaande vlakheid vertoont.

De stempel heeft echter nog geen opschrift, dat evenals de verdere détails, die door te groote diepte der gravure bezwaarlijk te reproduceeren waren, nog aangebracht moet worden. Dit doet men met behulp van ponsjes. Een daartoe aangepunt staafje staal drijft men in letters of détails van den ouden stempel. De aldus verkregen afdrukken worden zorgvuldig bijgesneden en gehard.

Met deze ponsjes wordt thans de nieuwe stempel voltooid; daarna draait men den rand er om en perst er een looden afslag mede, welke nauwkeurig de plaatsen doet kennen, die nog nadere bewerking behoeven.

Eerst wanneer een onberispelijke looden afslag verkregen is, kan de stempel gehard en gepolijst worden, zoodat eerst dan het doel der bewerking bereikt is.

Zooals blijkt, is dit een langdurige moeitevolle arbeid, die alleen ondernomen kan worden, als de te reproduceeren stempels door die herhaalde persingen geen verdere beschadigingen ondergaan. Na iederen druk overtuige men zich nauwkeurig of de gebreken ook verergeren. Wanneer dit zoo is, zou het onverantwoordelijk zijn om met de bewerking voort te gaan. Doch indien de proef slaagt, is de einduitkomst van dien aard, dat de genomen moeite er ruimschoots door beloond wordt.

Immers daardoor kan een hoogstaande artistieke uiting, zonder gevaar voor het origineel, in ruimen kring gewaardeerd en bewonderd worden.

Voor den uitvoerder dezer werkzaamheden zijn ze een goede leerschool, om een grondigen blik te slaan op de wijze van werken van vroeger dagen.

Het blijkt n.l. duidelijk, dat de stempelsnijders bij een omvangrijk werk de voorstelling niet direct in haar geheel in den stempel sneden, zooals men wel eens hoort of leest.

Men maakte echter van de hoofdzaken dezer voorstelling poinçoenen, die op de bestemde plaatsen ingeklopt werden. Door graveeren en ciseleeren bereikte men daarna eerst een samenhangend geheel.

Zoo is het zeer duidelijk te zien, dat de kop van den beeldenaar van DE RUIJTER (zie afbeelding) met behulp van een poinçoen in den stempel ingeperst is. Daarna is het lichaam er door graveering mede in verband gebracht. Met kleine ponsjes klopte men den halsketen en de nagels van het kuras in.

Voor de keerzijde vervaardigde men van de voornaamste schepen ook ponsen, waarop weder met kleine ponsjes de geschutpoorten aangebracht werden. De kleine schepen op den achtergrond werden gegraveerd, evenals de rookwolken, en door middel van drijfponsen opgewerkt. De kleine figuurtjes in de booten zijn door middel van een zelfde klein ponsje in de booten geklopt.

Het spreekt van zelf, dat men op deze wijze te werk gaande, eerst de geheele samenstelling meester moest zijn. Hoogstwaarschijnlijk zal men dus eerst door middel van een uitvoerige teekening de verdeeling gemaakt hebben; van het portret heeft men zeker met behulp van een geboetseerd model de samenstelling der plannen vastgesteld.

Schrijver dezes is van oordeel, dat het aanbeveling zou verdienen, om niet uitsluitend beschadigde stempels te vernieuwen.

Uit den aard der zaak zal men toch ongaarne de onbeschadigde en unieke stempels aan de gevaren van het slaan willen blootstellen. Ze zijn dus, evenals de onbruikbare, als museumstukken te beschouwen en kunnen dat ook zonder schade voor de belangstellende penningkundige wereld blijven, indien hunne reproducties, uit deugdelijk materiaal vervaardigd, de taak vervullen om dergelijke meesterstukken der oude graveerkunst weder in het volle licht te plaatsen, om zoo een gezonden vèrstrekkenden invloed uit te oefenen in de tegenwoordige opvattingen der medailleerkunst.

J. C. WIENECKE

Rijksmunt, Dec. 1907.

— ———

Valsch geld.

VOORDRACHT, GEHOUDEN IN DE VERGADERING VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE, TE UTRECHT DEN 16DEN NOVEMBER 1907.

Valsch geld. Een weinig aantrekkelijk onderwerp. De ontdekking der valsche munters te Amsterdam is niet geheel vreemd aan deze keus. In de *„Aanteekeningen over Muntgeschiedenis"* 1) is gewezen op het eigenaardige feit, dat het geldstuk, dat moet dienen als gewaarborgd ruilmiddel, dat juist het geldstuk meer dan eenig handelsartikel is vervalscht. En de oplossing van dit raadsel ligt hierin, dat het geld gewoonlijk zonder eenig onderzoek van hand tot hand gaat, in de sleur, te goeder trouw wordt aangenomen, tenzij het in het oogvallend verschilt. De valsche munter maakt handig gebruik van het vertrouwen, dat het gewaarborgde ruilmiddel geniet. Hij is schuldig: aan *bedrog* en aan *namaak* van het echtheidsteeken der overheid.

Het verwondert ons daarom niet, dat de wetgever van den oudsten tijd tot op den huidigen dag het vergrijp van muntvervalsching hoog opneemt.

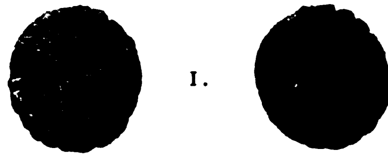
---

1) *Eenige aanteekeningen over de Nederlandsche in het bijzonder ovee de Friesche muntgeschiedenis. Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde.* 14de Jaargang, 1906, blz. 87.

Muntvervalsching, gepleegd door muntheeren van allerlei rang, fraude d'en haut, t. w. het verlagen van het gehalte der muntstof, blijft, zooveel mogelijk, buiten besprek. Voor het plompe misdrijf van namaak van het wettige geldstuk wordt Uwe aandacht gevraagd. Het moet worden erkend, dat deze twee soorten van bedrog soms moeilijk te onderscheiden en dus bezwaarlijk te scheiden zijn.

Reeds zeer vroeg is er sprake van valsch geld 1) In de derde eeuw onzer jaartelling is het Romeinsche rijk, en dus ook het Romeinsche geldstuk, in verval; vooral onder de keizers CARACALLA (211—217) en HELIOGABALUS (217—222). 2) Het allooi der denariën is tot op 1/4 gedaald. De bijzet is koper. Het wettig betaalmiddel is dus vervalscht, verzwakt. De Germaansche volksstammen hadden daarom eene voorliefde voor de oude denariën van de Republiek.

Sommige van deze munten waren getand, als een zaag, (nummi dentati of serrati); op de keerzijde prijkte somtijds het tweespan, (bigati) Zie figuur I. 3).

I.

1) HERODOTUS vermeldt: dat POLYCRATES, tiran van Samos, de Spartanen bedroog, hunnen aftocht koopende met vergulde looden staters (535-522 v. C.) Zie: ERNEST BABELON. *Traité des monnaies grecques et romaines*. Première partie, t. I. *Théorie et doctrine*, Paris, 1901, p. 373, 374.

2) BABELON. p. 957.

3) COSCONIA, 92 v. C. COH 48.

Babelon schrijft 1): „Van de regeering van Augustus (30 v. C.) af bestaan er gouden, zilveren en bronzen munten, welke gegoten zijn Dit procédé wijst ze aan als valsche munt. Van Septimius Severus (193—211) tot de herstelling der munt door Diocletianus (297) zijn de meeste geldstukken van laag billioen gegoten". Op gezag van Mommsen, vermeldt hij: „provinciale munthuizen zouden uit zuinigheid den maatregel van het muntgieten hebben ingevoerd." En iets verder: „dat sedert Septimius Severus strenge wetsbepalingen verschijnen tegen het maken van gegoten geld."

Babelon komt tot de conclusie: „het is niet mogelijk te bepalen welk aandeel de staat had in het fabriceeren van gietmunt."

Wij lieten de stukken onzer verzameling, meest alle in den Frieschen bodem gevonden, onderzoeken. Het Romeinsche geld der tweede en derde eeuw is van laag gehalte, het wisselt van $^{260}/_{1000}$ tot $^{450}/_{1000}$. De bijzet is koper en een spoortje goud. Dit laatste wordt in de meeste klassieke zilvermunten aangetroffen, omdat men goud en zilver niet volkomen kon scheiden. Slechts twee van deze munten schenen ons toe gegoten te zijn. Monnaies fourrées troffen wij er niet bij aan.

Babelon geeft de volgende kenmerken voor gegoten munt: „korrelig, oneffen, poreus muntveld; slordige, weeke, verdikte letters; ruwe kanten."

Onderstaand lijstje geeft gewicht en titel van eenige Romeinsche denariën uit onze verzameling.

1) Babelon. p. 953.

Het normaal gewicht van den Romeinschen denarius was:

Onder de republiek 1/72 pond . . . 4.550 gr.

In het jaar 217 v. C. werd het gereduceerd tot 1/84 pond . . . . 3.900 „

Dit gewicht hadden ook de keizerlijke denariën tot ze onder keizer NERO (54—68 n. C.) slechts wogen 1/96 pond of . . . 3.412 „

Daarna gingen gewicht en gehalte terug, tot CONSTANTIJN DE GROOTE in het jaar 306 de munt herstelde.

	JAAR.	Gram.	1/1000	COH.		
COSCONIA . .	92 v. C.	3.815	990	48	serraat (Zie: Fig. 1.)	Republiek.
CALPURNIA.	89 v. C.	3.505	980	11	besnoeid pl. IX—11	
ROSCIA. . .	66—59 v. C.	3.755	980	138	serraat	
MARCUS ANTONIUS	43 v. C.	3.365	950	21	legioen-munt	
AUGUSTUS .	30 v. C.—14 n. C.	3.615	970	87		
AUGUSTUS .	30 v. C.—14 n. C.	3.620	925	510	S. P. Q. R.	
TIBERIUS. .	14—37	3.535	950	2		
NERVA. . .	96—98	3.205	998	7		
TRAJANUS .	98—117	3.015	860	231		
ANTONINUS PIUS. . . .	138—161	2.985	500	. . .	besnoeid.	

	JAAR.	Gram.	1/1000	COH.	
ANTONINUS PIUS. . . .	138—161	2.780	450	238	besnoeid.
FAUSTINA JUN	175	2.925	850	35	besnoeid. COH. II, p. 581.
ALBINUS . .	192—193	2.355	500	6	besnoeid. COH. III, p. 223.
SEPTIMIUS SEVERUS . .	193—211	2.755	450	295	besnoeid.
AQUILIA SEVERA. .	217—222	3.115	400	. . .	
ALEXANDER SEVERUS .	222—235	2.190	300	9	
JULIA MAESA	223	2.855	450	12	
MAXIMINUS	235—238	2.525	370	21	
JULIA MAMEA . .	235	2.710	400	5	
GORDIANUS III . .	238—244	3.405	450	49	
GORDIANUS III . .	238—244	3.110	300	39	gegoten.
FILIPPUS . .	249	2.390	400	30	
VOLUSIANUS	254	3.415	400	52	
GALIENUS .	259—268	3.335	300	88	besnoeid.
SALONINA .	265	2.855	260	82	gegoten.
DIOCLETIANUS . .	279	2.365	800	94	besnoeid.

Uit deze opgaaf blijkt, dat het allooi van den Romeinschen denarius zich goed houdt tot de regeering van keizer TRAJANUS (98 n. C.) en dat met de regeering van ANTONINUS PIUS (138 n. C.) het gehalte reeds tot op de helft is verzwakt. Het laagste cijfer $^{260}/_{1000}$ haalt de munt van SALONINA. De denier van DIOCLETIANUS (279 n. C.) wijst groote verbetering aan. Bij het oudste Romeinsche geld is het gewicht het grootst.

Wij blijven de gegoten denariën als valsch geld beschouwen.

Dat van overheidswege de munten gegoten zijn, lijkt ons niet waarschijnlijk. Het onderscheid, de grens, tusschen wettig en valsch geld zou daardoor worden uitgewischt. Valschmunterij zou niet te constateeren zijn, en toch zou men daartegen strenge wetten uitvaardigen? Dat kunnen wij van den praktischen Romein niet gelooven. De wet door keizer CONSTANTIJN in 326 gegeven, pleit voor onze meening. Zij verbiedt het gieten van de munt „waardoor mededinging wordt gedaan aan de officieele munt, die altijd geslagen is."

Onbeslist blijft dus, of de gegoten denarius der derde eeuw een wettig of een valsch geldstuk is. Zeker is het echter, dat de valsche munters hunne namaak gegoten hebben.

Eenige goedbewaarde Romeinsche muntvormen, om geld te gieten zijn afgebeeld: Pl. VI.

Zij zijn gebakken van zeer fijne roode klei. Met een nieuw scherp muntstuk werd de indruk gemaakt. Dit is duidelijk te zien aan de keerzijde van Fig. *c*, Pl. VI. De munt waarmede die beeldenaar in de klei is afgedrukt, was ovaal.

Onze muntvormen vertoonen de beeltenissen van: *a*. MARCUS AURELIUS (161—180), *b*. SEPTIMIUS SEVERUS (193—211), *c*. GETA, zoon van SEPTIMIUS SEVERUS (211—217), *d*. JULIA PAULA, gemalin van HELIOGABALUS. Het omschrift op *e* is onduidelijk; dit is het sluitstuk en heeft dus geene muntfiguur op de keerzijde.

BABELON geeft op blz. 959 van zijn werk eene afbeelding, die aantoont hoe met deze muntvormen werd gewerkt. Op den eersten muntvorm treft men en creux de voorzijde van eenen denarius aan, de keerzijde van dit stuk staat op den tweeden muntvorm. Op den achterkant van den tweeden muntvorm vindt men de voorzijde van eenen anderen denarius, welks ruggestuk prijkt op den derden vorm en zoo gaat het voort. Een stapel van 10 of 12 van deze vormen wordt door eenen draad bijeen gehouden. Elke muntvorm heeft eene inkeping. Deze inkepingen moeten boven elkaâr geplaatst worden, zoodat zij het kanaal vormen, waarin het vloeibaar metaal wordt gegoten. Door eene verkeerde opeenvolging der kleivormen ontstaan soms munten met eene keerzij, die op eene andere munt behoort, tweeslachtige munten (monnaies hybrides), waarvan de voorstellingen volstrekt niet bij elkander passen 1).

Men heeft deze muntvormen in vele landen gevonden, t. w. in de Rijnlanden, Frankrijk, Engeland, Oostenrijk, Zwitserland, zelfs in Tunis, *niet in Italië*. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat

---

1) BABELON, p. 640.

men zich in de officieele munthuizen met dit peuterig geknoei heeft opgehouden.

Onder het Merovingische en het Angelsaksische geld treft men ook valsche stukken aan. Mej. DE MAN heeft in het artikel: *Considérations sur trois sceattas anglo-saxons identiques. Tijdschrift*, 1904, blz. 119, de aandacht gevestigd op de te Domburg gevonden sceattas, die bestaan uit eene schijf van koper, overtrokken met een laagje zilver (monnaies fourrées). Ook vermeldt de schrijfster (blz. 130), hoe men monnaies fourrées ou plaquées maakt. Deze soort van muntbedrog is ouder dan onze jaartelling. Bij Macedoniërs en Grieken, meer nog bij de Romeinen komt ze voor. Nog ten tijde van VESPASIANUS (69—79 n. C.) eischten de Germanen de betaling hunner koopwaren in bigati en serrati. 1) Het maken van monnaie fourrée geschiedde soms op hoog bevel; 2) in kritieke tijdsomstandigheden, om oorlogskosten te dekken. 3)

---

1) De twee groote vondsten van Romeinsch geld, die van Onna en Feins, welke in het Friesch Museum te Leeuwarden bewaard worden, bestaan uitsluitend uit vroeg-Romeinsche serraten en bigati, allen vóór 15 n. C.

2) En 91 avant J. C., le tribun du peuple M. LIVIUS DRUSUS fit décréter par le sénat que, dorénavant, dans les émissions monétaires, les pièces fourrées formeraient un huitième du numéraire mis en circulation. Zie: BABELON, p. 636 et 637.

RICHARD KLIMPERT. *Lexikon der Münzen, Masse, Gewichte, Zählarten und Zeitgrössen aller Länder der Erde.* Berlin, 1896. S. 293. *Römisches Münzwesen:*

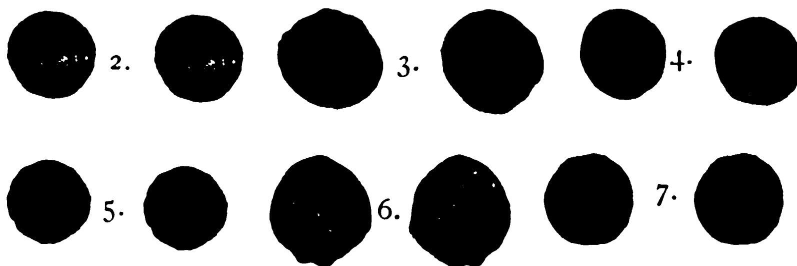
Doch sind subärate Silberstücke (versilberte Kupfermünzen) häufig; auch war während der röm- Republik die Ausprägung von Subäratmünzen eine vom Staate ausgehende Maszregel.

F. GNECCHI, *Monete Romane. Manuali* HOEPLI. Milano, 1900. p. 138. *Denari Suberati.*

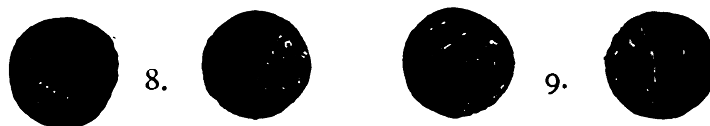
3) Wij denken aan de noodmunten, die ook later werden ingewisseld.

Meestal pleegden de muntmeesters deze fraude. Vrij zeker was dit laatste ook het geval bij de Angelsaksen. De wet van koning AETHELSTAN strafte den valschmunter met het afkappen der rechterhand, die aan het munthuis werd gespijkerd. De vervaardigers van de valsche sceattas en de nagebootste Merovingische geldstukjes zijn niet aan te wijzen. Muntmeesters en gewone bedriegers hebben beide hun aandeel in die fraude gehad.

De muntstukjes zijn namaaksels zonder metaalwaarde. Mejuffr. DE MAN zond eenige exemplaren als voorbeeld.

Figuren 2, 3 en 4 zijn sceattas van zuiver koper, n°. 5 is een Merovingische denier van dat metaal. Op den sceatta n°. 6 en den Merovingischen denarius n°. 7 zijn nog sporen van het zilveren bekleedsel over.

Figuren 8 en 9 vertoonen een tweetal zeer scherpe tiers de sol, type: MADELINUS-Dorestat, gemunt van zilver van lagen titel en daarna verguld. (Zie:

VAN DER CHIJS, VIII—4.) Het gewicht van deze valsche stukjes is: 1.195 en 1.145 gr., ook zij behooren tot de verzameling van Mej. DE MAN.

De gegevens over het middeleeuwsche muntwezen zijn schaarsch. De meeste muntstukken zijn versmolten, vermunt of verloren geraakt. Het overdragen of het verpachten van het muntrecht was voordeelig voor den muntheer; doch bevorderlijk tot het in omloop brengen van goed geld was het niet. Na 1300 wordt de wettige limiet van gehalte uitgewischt door de muntverzwakking. Ook de meeste muntordonnantiën zijn verdwenen. De oudste muntordonnantie van Holland is van 1330. Wij missen dus het gegeven om eene munt, waarvan de analyse eene onzuivere legeering aanwijst, voor valsch te verklaren.

Nagebootste geldstukken uit de 9de en 10de eeuw en later kunnen wij dus niet met zekerheid aanwijzen, ofschoon het barbaarsch type van sommige tot verdenking aanleiding geeft.

Uit het begin der 14de eeuw hebben wij een muntje, dat valsch *moet* zijn, omdat het geen spoor van edel metaal bevat. Het is een merkwaardige ruitergroot, geslagen te Crevecoeur, door JAN VAN NAMEN, tusschen 1313 en 1325.

10.

JAN VAN NAMEN was geboren uit het 2de huwelijk van GUY VAN DAMPIERRE, graaf van Vlaanderen. GUY VAN DAMPIERRE had niet opgevolgd de bevelen, in zake het muntwezen, van zijnen leenheer FILIPS IV, koning van Frankrijk. Hier over vertoornd, zond de koning een leger naar Vlaanderen en liet Gent belegeren. Bij de inneming der stad werden GUY en zijn zoon gevat en in de gevangenis te Compiègne opgesloten, (1299) waar de graaf in 1305 stierf. 1) Tijdens de gevangenschap van zijnen vader en van zijnen ouderen broeder ROBERT DE BÉTHUNE, stelde JAN zich aan het hoofd van den opstand (1302—1303.) Hij bestuurde het graafschap en deed, met toestemming der vijf Vlaamsche steden geld munten. Onder den drang der moeilijke tijdsomstandigheden vonden de steden goed, dat het allooi lager was dan gewoonlijk. 2) Ons geldstukje heeft wel het Vlaamsche type, doch behoort aan de heerlijkheid Crevecoeur. Zie: POEYE D'AVANT: 2006. Gewicht

1) PAUL BORDEAUX, *Un des plus anciens poinçonnages du moyen-âge. Revue Belge*, 2-3-4-1907. pg. 36, 37. 38.

Zie over JAN VAN NAMEN: ENGEL en SERRURE, *Traité de numismatique du moyen-âge*, Paris, 1905. III. p. 1088.

2) Zie: C. P. SERRURE, *Notice sur le cabinet monétaire de S A. le prince* DE LIGNE, p. 215.

Evenals bij de Romeinen (Zie blz. 234. noot 2 en 3 van dit opstel) wordt het muntgehalte verzwakt om oorlog te kunnen voeren. Een dergelijk geval in Frankrijk vermelden ENGEL en SERRURE, *Traité de Numismatique du moyen-âge*, p. 950: Dans les premières années du règne, (de PHILIPPE IV le Bel (1285—1314) le roi faux-monnayeur) le système inauguré par LOUIS IX fut correctement suivi; les altérations ne commencèrent qu'en 1289 et, dès 1294, le maître de la monnaie proposa de baisser de nouveau le titre des espèces pour réaliser les bénéfices qui permissent de faire face à la guerre contre les Anglais.

2.215. Het is samengesteld uit tin met zeer weinig lood. Geen spoor van zilver.

Uit de bewaard gebleven berichten en wetten blijkt het bestaan van valsche munt in de middeleeuwen ten duidelijkste.

Eenige daarvan volgen in chronologische orde. Ook hier worden ontrouwe muntmeesters en valsche munters dooreen genoemd.

Wij weten, dat KAREL de Groote de munt herstelde; hij liet zijn monogram op de munten slaan, omdat valsche munters het geld namaakten. Ook bepaalde hij, dat in zijn paleis moest worden gemunt. 1)

In „*Het leven van den Zal.* FREDERICUS VAN HALLUM" 2), den stichter van de abdij Mariëngaarde bij Hallum in Friesland (1163—1175), vonden wij, dat ASEGO, neef van WIBRAND CAMMINGA VAN BLITHA, (BLIJA) bij zijn huwelijksfeest valsche schellingen aan de armen uitdeelde.

De wet van GUY, bisschop van Utrecht, anno 1310 3) spreekt van: falsarissen, die brieven, of zegels, of munten vervalschen.

---

1) Dr. A. LUSCHIN VON EBENGREUTH. *Algemeine Münzkunde und Geldgeschichte.* München-Berlin 1904. S. 84.

2) *Het leven van den Zal.* FREDERICUS VAN HALLUM, door FR. GERL. VAN DEN ELSEN, te Oosterhout, blz. 69. Toen de jonge man zijne bruiloft vierde, kwamen er tallooze armen van heinde en ver, om eenige aalmoes te ontvangen. De kas van ASEGO was door veelvuldige oorlogen zoodanig geledigd, dat hij niets geven kon. Maar om bij zulk een luisterrijk feest zijne armoede te bedekken en zijnen naam op te houden, had hij een list verzonnen, hij deelde valsche schellingen uit. God strafte die misdaad, zijne beminde ontviel hem door den dood. Hij boette door eenen pelgrimstocht naar 't Heiligeland.

3) F V MIERIS, *Groot Charterboek der Graven van Holland en Zeeland,* te Leiden, 1755, dl. II, bz. 96.

Het Groninger stadboek bevat eene resolutie van 1394 tegen het vervalschen van de munt. 1)

In de *Nederduitsche Rechtsoudheden* 2) vonden wij: Anno 1405 een monter gesoden te Arnhem. Anno 1437 is gesoden in een ketel op de markt (te Groningen) die munter, die tot Haeren in den kelder quaet gold en de silver hadde gemuntet.

De ketel, welke nog heden ten dage hangt aan de waag te Deventer, dient ter herinnering aan de executie van „die muntmeister van Batenborch" 3) in 1434.

VAN DER CHIJS 4) bericht, dat omstreeks 1450 „quaden penninghen geconterfeijt waren, die men slouch tot heukelum."

MAXIMILIAAN, als voogd over FILIPS den Schoonen, bedreigde in zijn plakkaat van 1489 den ontrouwen muntmeester met het zieden. 5)

---

1) P. v. D. CHIJS, *De munten van Friesland. Groningen en Drenthe.* blz. 636.

2) Dr. M. J. NOORDEWIER, *Nederduitsche Rechtsoudheden.* Utrecht, 1853. blz 310.

3) *Overijselsche Almanak*, 1840. blz 90.

4) P. v. D. CHIJS. *De munten der voormalige graafschappen Hollan Zeeland enz.* Haarlem, 1858, blz. 431.

Zie verder: W. MOL. *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming.* Utrecht 1869. dl. II, blz. 109, 121, 293.

Tijdschrift voor munt- en penningkunde 8e jg. blz. 31 en 175.

Annales de la Société d'archéologie de Bruxelles 1902. GEORGE CUMONT, *Faux monnayeurs en Brabant.*

5) *Groot Placaat-boeck, van Hollandt, West-Vrieslandt en Zeelandt,* in 's Graven-hage, bij HILLEBRANDT VAN WOUW, Anno 1660. blz. 2584.

Item, S'il advenoit que les maistres particuliers des monnoyes empirassent les dictz deniers d'or ou d'argent en poidz ou en aloy, ilz en seront puniz en corps et en biens selon le mesfaict. A sçavoir qu'il sera baillé audict maistre, un grain de remede pour son assuerement: & s' il prend deux grains de remede, payera quatre grains d'amende au Roy: & s' il prend

KAREL V eischt in het begin zijner regeering, levend verbranden van den schuldige en verbeurtverklaring van het huis, waarin het vergrijp had plaats gehad. 1) Deze strafbepaling gold dus den gewonen valschen munter. De wreede vonnissen duurden voort tot in de 18de eeuw. 2)

Uit een en ander mogen wij besluiten, dat het maken en uitgeven van kwaad geld onafgebroken heeft plaats gehad.

Een intéressant valsch muntje, dat nog juist tot het middeleeuwsche numéraire mag worden gerekend, kwam dezer dagen in ons bezit. Het is een halve nobel of schuitken van Holland, geslagen tijdens de minderjarigheid van FILIPS den Schoonen in 1488. Zie fig. 11.

11.

Het omschrift der voorzijde verschilt van den bij VAN DER CHIJS vermelden halven nobel, het eindigt:

+ CO + HOL + Z + H.

Mooie stempel. Het metaal is koper verguld.

Vergelijk: V. D. CHIJS XVII—6.

Bij het graven in eenen kelder van een huis op

le troisiéme grain de remede en aloy, dont les deniers soient d'autant empirez, ce sera soubz la correction & punition de son corps par la Justice du chauldron.

1) *Overijselsche Almanak*, 1840, blz. 93.

2) In 1697 werd nog een valsch munter te Gent in water en olie gezoden, in 1728 een te Roermond.

het Schoenmakersperk te Leeuwarden, kwam in 1866 op eene diepte van zeven voet, een twintigtal half afgewerkte valsche muntstukken te voorschijn. Zij vertoonen de wapens van FILIPS den Schoonen en KAREL V. Zij moeten stuivers of dubbele stuivers van FILIPS voorstellen; een is de kopie van den dubbelen carolus of zilveren reaal. Het misdrijf is dus gepleegd na 1515, juist in den tijd toen pasgeld uiterst schaars was. Men betaalde het maalgeld en andere kleine diensten met eieren. 1) De omschriften zijn zwak afgedrukt en onleesbaar. De stukken kunnen daardoor niet nader worden bepaald. De booswicht heeft stempels gesneden en getracht het muntbeeld op de gegoten koperplaat te slaan. Het metaal bleek te hard om den beeldenaar op te nemen. De metaallegeering is voor de stuivers: koper, zink en zeer weinig tin; voor den reaal: rood koper met een dun laagje zilver. Hij heeft het dus op twee manieren beproefd.

Wij hebben uit de 16de eeuw geen andere valsche muntstukken in ons bezit. Men meene echter niet, dat ze aan de circulatie ontbraken. In het midden der 16de eeuw treedt een nieuw type, een geïmporteerd soort van valsche munters op. Wij bedoelen de Heidens of Egyptiërs, zwervende horden van brutale oosterlingen, die onze grenzen binnentrokken en het platte land onveilig maakten. Het inheemsch gespuis sloot zich bij hen aan. Met ketellappen, waarzeggen en rooven verschaften zij zich onderhoud. Hun bedrijf, het herstellen

1) Dr. R FRUIN. *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog.* 1588-1598. 's-Gravenhage. 1889. blz. 230.

van metalen gebruiksvoorwerpen, maakte hen met het gieten van geld vertrouwd. Vóór hunne executie in 1577 te Kolmschate verklaarden vier dezer Heidens, dat zelfs hunne jongens zich toelegden op het gieten van valsche munt. 1)

Ook de muntordonnantiën van KAREL V 2) en van FILIPS II 3) en in 1586 het „Placcart" van Graaf LEYCESTER 4) wijzen op den omloop van kwaad geld. De goede, gangbare stukken worden daarin afgebeeld en geprijsd. Geen andere muntstukken werden in de circulatie geduld. Het doel was: „de goede ende stercke uit den ghecontrefeyte ende snode penninghen onderscheyden te connen werden".

In dezen tijd beweerde de Engelsche financier THOMAS GRESHAM, met recht, dat het slechte geld het goede uit den omloop verdringt.

---

1) Mr. J. DIRKS. *Geschiedkundige onderzoekingen, aangaande het verblijf der Heidenen of Egyptiërs in de Noordelijke Nederlanden.* Utrecht, 1850, blz. 61.

Overijselsche Almanak, 1840, blz. 64.

2) *Ordonnantie, statuut ende permissie der Keyzerlicker M. van den gauden ende zelveren penninghen, cours ende gang hebbende over alle zine landen van herwaarts over. Ghepubliceert int Jaar MD achtenveertigh, den XVII Julij.* Ghedruct te Ghent in de onderstrate bij JOOS LAMBRECHT lettersteker.

3) *Ordonnantie provisionael ons Heeren des Conincx opt stuck ende Tolerantie van den Prijs en de loop van de gouden en de silveren munte, cours ende ganck hebbende over al des C. Majesteits landen van herwerts over.* t' Antwerpen Bij CHRISTOFFEL PLANTIN, in den gulden Passer, ende bij GUILLAEM van Parijs, op de Lombaerds Veste, in den gulden Pellicaen. MCCCCCLXXVI.

4) *Placcart. Ende ordonantie generale, soo op de cours van den Gelde, als op de policie ende discipline betreffende d'exercitie van den munte ende muntslach, mitsgaders tstuck van den wissele enz. enz. Ghegheven bij zijne Exellentie in den Haghe den IIII Augusti, Anno* 1586. Gedruckt tot Amstelredam, bij CORNELIS CLAESZ. opt Water, int Schrijfboeck, bij die oude Brugghe, enz.

Uit de 17de eeuw is tamelijk veel valsch geld voorhanden, en daarbij vrij goed bewerkte stukken. In de eerste plaats eenige dukatons uit de Zuidelijke Nederlanden. Trots de plakkaten der Staten-Generaal van 31 October 1619 en van 17 Maart 1634 1), waarbij de dukatons der Aartshertogen en van FILIPS IV, voor billioen werden verklaard en de invoer streng verboden werd, bleven deze munten in Noord-Nederland circuleeren, als een begeerd geldstuk en steeg de waarde van 60 tot 63 stuivers. Geen wonder, dat bij deze gerenommeerde geldsoort valsche stukken in omloop gebracht werden.

Twee valsche dukatons van FILIPS IV van 1637 en 1662, hebben het muntteeken van Antwerpen. Zij zijn geslagen. De scheikundige analyse wijst aan $^{380}/_{1000}$ zilver, de bijzet is koper. Zie: MADAI 84.

Een gelijk stuk van 1647, met het muntteeken van Doornik, bestaat uit een mengsel van koper en tin, gedekt door een dun laagje zilver (zooals de monnaies plaquées). Ook deze is gestempeld, doch zwak afgeslagen. Wij bezitten ook eenen $^{2}/_{3}$ daalder van 1698, van FREDERIK III, Keurvorst van Brandenburg, bestaande uit koper en nikkel.

Van de Nederlandsche munten uit de 17de eeuw lieten wij een zestal nabootsingen onderzoeken. t. w.: Een Hollandschen rijksdaalder met den staanden man (1662), afgebeeld bij VERKADE: 47, 2. De vervalscher heeft voor dit stuk den stempel gemaakt. Dit blijkt uit de fouten in het omschrift. Hij heeft den zin der afkortingen niet begrepen: MO. NO. ARG. PROS. C-OE. BELG. CA. HO. en CONCORDIA.

1) *Groot Placaat-boek.* blz. 2940 en 2992.

RES. RAPVAE. CRESCUT. Het is eene verzilverde rood-koperen muntschijf.

Een achtentwintig stuiversstuk van Overijsel van 1685, schijnt met eenen versleten stempel geslagen te zijn en is overgeklopt met het Friesche wapen. (VERKADE 142-1.) De alliage bestaat uit tin en koper. Om het stuk er betrouwbaar te doen uitzien is het geklopt en besneden. De vervaardiger is een listige snaak geweest. Misschien heeft hij eenen buiten gebruik gestelden stempel en poncoen bemachtigd. Verder een gegoten achtentwintig, zonder jaar, van Kampen (VERKADE 164-3.) Dit afgietsel in tin draagt den klop van Holland. Een daalder van Zeeland van 1676 (VERKADE 90-1.) bestaat uit zilver en koper. Een Deventer-daalder van 1686 (VERKADE 151-3.) blijkt samengesteld uit tin, koper en een spoortje lood. De staten-schelling van Kampen van 1686 (VERKADE 66-1.) sluit onze reeks. De alliage is koper met een spoor van zink. Dit stuk is zeer zwak afgegoten.

Het zijn echter niet in de eerste plaats de bewaard gebleven valsche munten, die ons een beeld geven van het bederf in ons muntstelsel in de 17de eeuw.

De plakkaten en waarschuwingen door 's lands vaderen afgekondigd zijn daartoe onwaardeerbare bronnen; zij getuigen van den voortdurenden strijd der overheid tegen dit ernstig kwaad. Niet alleen dat het uitgeven van geldstukken van onedel metaal moest worden te keer gegaan, maar ook de hagemunt moest voortdurend tot billioen worden verklaard en uit den omloop

gebannen 1). Mej. DE MAN bezit eene reeks van deze plakkaten, mooi gedrukt, de beginletter in houtsnee en voorzien van de afbeeldingen der verboden munten. Een vijftal werd ons ter beschrijving afgestaan. Deze billetten werden op drukke plaatsen, o. a. op de kerkdeuren aangeplakt. Het loont de moeite om met den inhoud van enkele dezer stukken kennis te maken.

In 1663 werd uitgevaardigd de „*Waerschouwinge van de Staten van den Lande en de Graeffelijckheyts van Zeelandt tegen den gecontrefaiten Vtrechtsen silveren rijder van* 1659", die 2 penn (ingen) 8 gr (ein) minder in gehalte is dan den gewone, lichter van gewicht en slechts 36 stuivers 4 penningen waard is. 2. p. 8 gr. gehalte $^{194.4}/_{1000}$. Bijna $^{1}/_{5}$ ontbreekt dus aan het gehalte.

Van het jaar 1669 zagen wij eene „*Waarschouwinge*" van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden tegen valsche gouden dukaten van Utrecht, gemaakt van zilver, aangestampt met goud; om ze gelijk van gewicht te maken met echte stukken, zijn ze in 't midden wat dikker gemaakt. (Waarde was 1 gld., 8 st., 2 penn.)

In hetzelfde jaar waarschuwen de Staten Generaal tegen: *a.* valsche, dubbele Utrechtsche dukaten van 1653, bestaande uit zilver, van buiten met

---

1) Hagemunten (haag = valsch, minder, klein.) zijn kopieën van echte geldstukken, doch van lager gehalte. Deze kwamen uit de kleine munthuizen, als: Hasselt, Elburg, Batenburg, Bronkhorst, Sichem, Schoonvorst, Rummen, Valkenburg, Huissen, St. Stevensweerd, Reckheim, enz.

goud aangezet. 1) De waarde dezer valsche stukken is slechts 36 stuivers. (t. w. 25 st. 13 penn. aan goud, 10. st. 10 penn. aan zilver.)

b. tegen „valsche, geschroefde silvere ducatons zijnde van binnen kopere plaet, met silvere randt en dunne silverplaetkens, als clater silver omtoogen", ter waarde van 6 st. 12 penn.

Deze stukken waren gemaakt door „seeckeren JOHANNIS CHRISTIAENZ, Denemarcker, tegenwoordig gevangen tot Amsterdam". Deze Deen is dus vrij ver geweest in de valschmunterij.

„Van mijne Heeren van den Gerechte der stad Amsterdam" verscheen in 1675 eene waarschuwing tegen „nieuwe valsche silvere rijders gecontrefait na die van de muntslag van de munte van West-Vrieslant, van 1672 en 1674." Het gehalte was slechts 7 penningen 6 grein in plaats van 11 penningen 6 grein. Dus $^{604}/_{1000}$ in plaats van $^{937.5}/_{1000}$ of te laag $^{333.5}/_{1000}$. Van twee goede rijders waren dus drie namaaksels gekomen.

Onze laatste waarschuwing is eene ***Publicatie van*** 1694 van „Mijne Heeren van den Geregte der stad Amsterdam", houdende waarschuwing tegen valsche schellingen, die onder de gereduceerde schellingen, die men „sestehalven" noemt, worden uitgegeven en die „op d'een of ander hegemunte gecontrefeit zijn na de stempel van de Nijmeegsche schelling". In plaats van den

1) Deze wijze van vervalsching was ook reeds aan de Romeinen bekend. Bij de vondst te Dortmund in Juli 1907 van 430 Romeinsche goudmunten uit de 4e eeuw, bevond zich een solidus, eene barbaarsche navolging van dien van VALENTIANUS I, bestaande uit zilver met goud opgelegd. Zie: Dr. KURT REGLING. *Der Dortmunder Fund römischer Goldmünzen*, Dortmund, 1908, s. 38, no. 430.

dubbelen vertoonen zij den éénkoppigen arend. Zij houden „4 penn. 18 grein in plaats van 7 pen. fins" en zijn niet meer waard dan 3 st. 12 penn. 7 p. fins = $^{583}/_{1000}$, 4 p., 18 gr. $^{396}/_{1000}$, het gehalte is dus $^{187}/_{1000}$ te laag. Van twee goede stukken maakte men dus drie, door toevoeging van onedel metaal. Men beschouwde dit in 1694, zooals uit dit plakkaat blijkt, als het werk van „d'een of ander hegemunt."

Verder waarschuwt de publicatie tegen den „valschen silveren florijn gemaakt na de stempel van die van de stadsmunte van Groningen 1692", die bevonden zijn op 4 penn. 20 gr. in plaats van 8 penn. 18 gr., waarde slechts 13 st. 8 penn.

8 p. 18 gr. = $^{729}/_{1000}$, 4 p. 20 gr, = $^{403}/_{1000}$. Het allooi is dus $^{326}/_{1000}$ te laag. Van één goed stuk maakte men bijna twee valsche.

Het derde muntstuk in dit plakkaat genoemd is de „valsche silveren florijn, geconterfait na den stempel van die van de rijxmunte van de stad Deventer". Dit stuk was gealloyeerd met geel koper en in gehalte 4 penn. 4 gr. in plaats van 8 p. 6 gr. en niet meer waard dan 12 st 6 penn.

8 penn. 6 gr. = $^{688}/_{1000}$, 4 p. 4 gr. $^{347}/_{1000}$. De metaallegeering is dus op de helft verzwakt. Ook hier werd een wettig stuk omgezet in twee van slecht allooi.

Wij eindigen hiermede onze beschouwing over de valschmunterij in de 17de eeuw. De landsregeering scheen niet bij machte het werk der hagemunten te beletten, door intrekking van

muntrecht. Zij moest zich beperken de burgers voortdurend door publicatie, van de vervalschingen, op de hoogte te houden en te waarschuwen. Zij kon niet voorkomen, dat de volwaardige stukken kort nà de uitgifte uit den omloop verdwenen.

De munt van Holland beijverde zich te vergeefs door het gebruik van prachtige stempels de namaak te bemoeilijken 1). Ondanks het falen van alle verweer bleef men op de meeste provinciale munthuizen, vooral te Dordrecht, getrouw de muntbepalingen van de Unie van Utrecht handhaven 2).

1) Men beschouwe den leeuwendaalder van 1663 (VERKADE. 49—1) dien van 1684 (VERKADE. 49—4) of den provincialen driegulden (VERKADE 50—1). Verder den dukaton van 1671 (VERKADE 41—3) den dubbelen dukaat van 1657 (VERKADE. 39-3) en den scheepjeschelling van 1678. (VERKADE. 55—5).

2) ROBERT FRUIN *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der republiek.* uitgegeven door Dr. H. T. COLENBRANDER 's-Gravenhage, 1901, blz. 380.

Art. XII. Ende dat die voorsz. Provincien gehauden sullen sijn met den anderen te conformeeren int stuck van der munte, te weten in den cours van de gelden, naer uytwisen sulcker ordonnantien als men daerop metten yersten maecken sal, dwelcke deen sonder dander nyet en sal moegen veranderen,

Aanteekeningen. Onder de Bourgondiers was deze aangelegenheid goed geregeld en eene eenparige evaluatie ingevoerd. maar met den opstand keerde de vroegere verwarring terug. WILLEM I klaagde hierover in de Staten-Generaal op 26 November 1579 en drong op herstel der eenheid aan. LEICESTER behartigde deze zaak bij eene uitvoerige ordonnantie in 68 artikelen van 4 Augustus 1587, die eene nieuwe evaluatie bevatten later dikwijls geamplificeerd is. Er werd toen ook eene Generaliteits-muntkamer opgericht, die onderzocht of de provinciale munt wel het goede gehalte had, en ook recht sprak in geschillen over de munt. Men had eigenlijk eene Generaliteitsmunt moeten slaan, maar hier tegen verzetten zich de provinciën, die op het muntrecht als op een kenteeken der soevereiniteit bizonder naijverig waren. Met sommige provinciën had de Generaliteitsmuntkamer veel moeite, voornamelijk met Zeeland, dat aan zijnen rijksdaalder of zilveren dukaat eigenmachtig eene waarde van 51 en later zelfs van 52 in plaats van 50 stuivers toekende.

De 18de eeuw verschafte ons eene rij van negen valsche guldens, stokmannetjes, een driegulden en twee Zeeuwsche rijksdaalders. Het is in het oogvallend, hoe sterk dit stokman-munttype de overhand heeft in de Vereenigde Nederlanden. Het zilvergeld is er grootendeels mee gestempeld 1). Over den grappigen naam „stokmannetje" voor eene munt met de Hollandsche maagd heeft de Heer TER GOUW in de laatste aflevering van het *Tijdschrift* (blz. 320.) eenige mededeelingen geschreven. Omstreeks 1680 werd dit muntbeeld ingevoerd. De gedenkpenning in 1689 ter eere van WILLEM III geslagen prijkt er ook mede. VAN LOON (III, blz. 418) geeft daarvan de officieele verklaring. Het omschrift: „HANC TUEMUR HAC NITIMUR", aanduidende, dat de vrijheid der natie steunt op den bijbel, is afkomstig uit den vrijheidsoorlog tegen Spanje. De spreuk komt voor, en het begrip is zeer duidelijk voorgesteld op den legpenning in 1590 ter eere van Prins MAURITS gemunt. (VAN LOON I, blz. 412). Het is aardig op te merken, hoe onze eenvoudige Nederlandsche maagd, zittende in haren tuin, op de oortjes 2) en de legpenningen, nu in klassiek gewaad prijkt op de 18de eeuwsche guldens 3).

1) Zie bijv. VERKADE pl. 50, 51, 52, 53 en 54.

2) Zie VERKADE pl. 57.

3) De oude voorstelling der Hollandsche maagd op het kopergeld, met het opschrift: AUXILIARE NOS IN NOMINE DOMINI.. (Help ons in den naam des Heeren) en op de legpenningen, is ons meer sympathiek, dan het klassiek gedrapeerd en gehelmde figuurtje, in weinig geestdriftige houding, leunende op het bijbelboek, der 18de eeuwsche zilverstukken.

Onze valsche guldens zijn afgietsels van gelijk munttype uit verschillende provinciale munthuizen. Zij zijn gedateerd van 1696 tot 1794. Alle zijn verzilverd geweest, sommige hebben kabelrand. De slimme bedrieger heeft enkele besnoeid. Wie twijfelt er aan de echtheid van een besnoeid geldstuk? De dikte der muntschijf is ongelijk. Het gewicht wisselt of van 8,420 gr. tot 11,750 gr. De samenstelling van het metaal komt in hoofdzaak overeen. Koper, tin en zink in afwisselende verhouding. Sporen van zilver, lood en ijzer treft men aan. De driegulden (1793) heeft kabelrand en bestaat uit koper en zink. Ook de twee Zeeuwsche rijksdaalders van 1763 en 1772, die Mej. DE MAN ons toezond waren afgietsels in onedel metaal.

Tien van de valsche stukken uit onze verzameling lieten wij scheikundig onderzoeken. Zie het onderstaande lijstje.

Gulden van	Jaar	Gram	VERKADE	Samenstelling.
Friesland . . .	1696	8.630	126—4	Tin en weinig koper.
Gelderland . . .	1699	10.570	14—2	Tin en koper.
Gelderland . . .	1713	8.655	14—2	Tin en koper.
Overijsel. . . .	1735	8.675	141—6	Lood, koper, zink, spoor van zilver.
Overijsel. . . .	1736	8.915	141—6	Koper en tin.
Holland	1793	10.645	53—3	Koper, zink, tin en ijzer.
Holland	1793	8.420	53—3	Koper, zink, weinig lood.
West-Friesland. .	1793	11.750	70—2	Koper, zink, spoor v. tin.
West-Friesland. .	1794	8.420	70—2	Koper, tin, weinig zink.
Utrecht. 3 gulden.	1793	29.700	111—1	Koper en zink.

Bedenkende, dat het muntbeeld slordig, klank en kleur weinig helder, en het gewicht te hoog of te gering zijn bij deze stukken, bevreemdt het ons, dat zulke nabootsingen op zoo ruime schaal konden worden uitgegeven.

Nog twee valsche geldstukken en wel uit den laatsten tijd, blijven ter bespreking over. Zij onderscheiden zich van de vorige vervalschingen, door echtheid en zuiverheid der muntstof. Zij zijn gemaakt op wettig gehalte en gewicht. Hunne intrinsieke waarde is volkomen gelijk aan de door het rijk gemaakte munten. De verlaging van den zilverprijs heeft ook ons *grof* zilvergeld (zilveren standaardpenningen) tot credietmunt verlaagd. De zilverwaarde van den gulden bedraagt 48 cts. van den rijksdaalder *f* 1.20 ongeveer. Namaak in zilver van deze stukken levert dus een niet gering voordeel. In het muntverslag van 's rijks munt over 1902, bespreekt de Heer Dr. C. HOITSEMA, controleur-generaal der munt, de muntvervalsching. Hij verdeelt ze in twee soorten; de oude, waartoe onedele metaallegeeringen worden gebruikt, en de nieuwe, waarbij met fijn zilver wordt gewerkt. (z. g. fausse bonne monnaie). Waar de geachte schrijver meent (blz. 73), dat de lage zilverprijs de vervalsching niet bijzonder zoude bevorderen, komt het ons voor, dat ze er in elk geval door vereenvoudigd en gemakkelijk gemaakt wordt. Bij gebruik van goed zilver heeft *het valsche geld kleur* en *klank* en *gewicht* der wettige munt; drie zaken, die bij het oude systeem

veel moeilijkheden bij de bewerking en gevaar bij de uitgifte opleverden.

Het criterium der echtheid schuilt dus nu alleen in den stempel. „En somme, c'est le coin, plus que tout le reste qui fait la monnaie, puisque du coin naissent les symboliques images, qui constituent comme le sceau et le certificat de la puissance publique." Deze uitspraak van DE FOVILLE in zijn werkje over de munt 1) schijnt ons volkomen juist.

Dr. HOITSEMA denkt er evenzoo over. Hij meent echter, dat de groote moeilijkheden van technischen aard bij het maken van den stempel de uitbreiding van deze moderne soort valschmunterij zullen temperen. „Er ligt hierin eene aanwijzing opgesloten, om bij de invoering van eene nieuwe muntsoort, deze zoodanig te doen zijn, dat de fabricage slechts met gecompliceerde machines uitvoerbaar is," zoo schrijft de controleur-generaal.

Onzes inziens zoude dit middel doel treffen, wanneer de langs moeilijken en gecompliceerden weg verkregen munt, daardoor ook bezwaarlijk was na te bootsen. Doch deze eigenschap vloeit niet volstrekt voort uit eene samengestelde bewerking. De muntmachinerieën en de aankleve van dien zullen o. i. door de vervalschers worden

---

1) A. DE FOVILLE. *Economie sociale. La monnaie.* Paris, 1907 pg. 94, et pag. 89, „Le monnayage est l'opération essentielle, décisive, sacramentelle celle qui d'un simple disque de métal va faire une monnaie, susceptible, aprés vérification. d'exercer les pouvoirs définis par la loi."

ontweken, door op *eenvoudige* wijze een *bijna* gelijk stuk te maken.

Fernand Mazerolle beschrijft in zijn mooi boekje „*La monnaie*" 1) de hedendaagsche muntfabricage. Dit procédé is te kostbaar zelfs voor valschmunters in het groot. Bovendien vereischt het eene inrichting, die niet te verbergen zoude zijn.

Een rijksdaalder van 1875, in ons bezit, is gemaakt van echt zilver $^{954}/_{1000}$, mooi gestempeld, met randschrift, doch iets grooter van middellijn. Dit laatste verried hem op een stapeltje, hij stak tusschen de andere uit. Ook de muntfiguren zijn grooter. Velen, die dit geldstuk zagen, wisten te vertellen, dat het door Chineezen in Indië gemaakt was. 2)

Dit verhaal komt overeen met de mededeeling op blz. 76 van het muntoverzicht. Van eenen Mexikaanschen dollar ad *f* 1.20 of eenen Japanschen Yen ad *f* 1.15, maakt men met succes eenen Nederlandschen rijksdaalder ad *f* 2.50. De metaalschijf is dan direct voorhanden.

---

1) Fernand Mazerolle, *L'hôtel des monnaies*. Paris, 1907 p 154.

2) Na deze voordracht te Utrecht vroeg de Heer J. C. Wienecke het woord naar aanleiding van deze bewering. Het was hem bekend, dat de Nederlandsche rijksdaalders in Indië werden nagemaakt. Hij betwijfelde echter, dat de door ons vertoonde munt een dusdanige was. Ons stuk was dunner en grooter van middellijn dan de gewone, doch het was niet zuiver rond. Spreker was van oordeel, dat dit stuk gediend had, om daarmee, door persing, een vorm te maken voor rijksdaalders in chocolade of iets dergelijks Door die persing zou onze munt dermate zijn uitgezet. Het kantschrift was bovendien correct, iets wat op de Indische weinig voorkomt. Wij hebben beloofd op eene volgende vergadering een echtvalsch stuk mee te nemen. Wie van de lezers kan ons daaraan helpen?

Deze clandestiene industrie uitgeoefend door eenen stempelsnijder in een vreemd land is loonend genoeg, FOVILLE 1) noemt dit voor de circulatie van het zilver in alle landen ***een ernstig gevaar***. De Javasche bank ontving van 1895—1902: 10540 zulke rijksdaalders tegen slechts drie duizend guldens. Men verdient op den rijksdaalder *f* 1.30, op den gulden *f* 0.52, en 't werk is gelijk. De productie van den eerste geniet dus de voorkeur.

Het laatste valsche muntstuk is een gulden van 1897. Zie fig. 12.

12

Voor- en keerzijde zijn keurig gegoten. Het stukje bestaat uit twee schijven, welke elkaar niet volkomen dekken. Het randschrift ontbreekt. Zie fig. 13.

Fig. 13

1) A. DE FOVILLE. *Economie sociale. La monnaie.* pag. 106. Depuis que le métal blanc a perdu la moitié de sa valeur, les faussaires intelligents fabriquent de faux écus en vrai argent à 900 millièmes. Les complices chargés de les écouler les payent 3 francs, 3 frs 50 suivant le cours du jour,

Gewicht: 10.02 gr. Zilver, $^{945}/_{1000}$. Voor dezen mooien valschen gulden heeft de maker enkel twee gietvormen noodig gehad. Alle machinerie werd vermeden.

De moderne muntnabootsers, fabrikanten van fausse bonne monnaie, plegen geen bedrog met de muntstof. Zij oefenen echter een recht uit, dat alleen den staat toekomt en maken daartoe het waarborgteeken van den staat na.

De staat heeft dus, onder deze omstandigheden te zorgen. dat zijn echtheidsteeken niet met goed gevolg kan worden nagebootst.

Inderdaad een moeilijk probleem!

Was de zilverprijs constant gebleven, dan zou deze nieuwe soort van muntnamaak niet bestaan. De verlaging van de waarde van het zilver bevordert dus wel degelijk de valschmunterij.

Te Utrecht wordt sedert overoude tijden gemunt.

Hier beslist men, in het hoogste ressort, over de echtheid van het geldstuk.

Ook dit had invloed op de keus van het onderwerp. Wij bereidden u voor, dat het weinig bekoorlijks bood, moge het van Uwe aandacht niet te veel hebben gevergd.

S. WIGERSMA HZN.

---

et si l'on a su *imiter fidèlement* les coins authentiques, ce qui n'est pas sans exemple, les spécialistes seuls pourront, après mûr examen, certifier l'origine de ces belles pièces, qui ont l'air honnête, qui sonnent comme les autres et où la pierre de touche du bijoutier reconnaîtrait le titre légal.

Voilà pour notre circulation. comme pour celle des autres Etats, un grave danger.

Utrechtsch en Friesch-Groningsch geld van de 11de tot den aanvang der 14de eeuw,

DOOR

Dr. I. H. GOSSES.

Vervolg en Slot.

III. De penning van Westerlauwersch Friesland en Groningen vóór 1250.

Toen VAN DER CHIJS in zijn lijvig werk „*De munten van Friesland, Groningen en Drenthe*" de penningen had afgehandeld, die EGBERT II in Stavoren, Bolsward, Dokkum en Leeuwarden had doen slaan, moest hij — wat hem bij zijn bedachtzame, bijna omslachtige wijze van werken zeker zwaar gevallen is — een grooten sprong doen, want hij stond voor een breede kloof. Vóór zich had hij namelijk de drie eeuwen, waarin Friesland volgens zijn eigen woorden in een „schijnbaar geldeloozen toestand" verkeerde 1). Nu, ruim een halve eeuw later, moet de onderzoeker der Friesche muntgeschiedenis nog wel een grooten stap doen, maar toch niet meer een van zoo'n hinderlijke wijdte als vroeger.

In 1871 heeft men te Beets 54 muntjes gevonden, die ongetwijfeld in het vroeger muntloos geachte tijdvak thuis behoorden. Ongelukkig evenwel hadden de opschriften bij alle onderlinge verschil dit gemeen, dat ze zich tegen elke ontcijfering verzetten. De beschrijvers dezer vondst

1) l.l., blz. 68.

DIRKS en HOOFT V. IDDEKINGE hebben wel op grond van de op alle stukjes voorkomende letters A - Ɑ aan Bisschop ANDRIES VAN KUIK, (1128-'39) en een Utrechtschen graaf uit hetzelfde huis gedacht, 1) maar hunne gissing hing geheel in de lucht en is daar blijven hangen. Een vondst uit het jaar 1888 bracht een 1700 soortgelijke muntjes aan het licht en op twee daarvan stonden tenminste de bruikbare namen „THEODRICUS" en „STAVERNS" 2). Latere ontdekkingen hebben het aantal bekende exemplaren dezer muntsoort weer met niet geringe getallen vermeerderd, maar tevens de betrekkelijke zeldzaamheid van de leesbare opschriften vergroot. Het bleef bij die twee, welke blijkens het inschrift uit Stavoren herkomstig zijn.

Met eenige verrassing heeft men geconstateerd, dat het munthuis te Stavoren met den dood van den laatsten der Brunonen in 1090 niet was opgeheven. Toch behoefde dit eigenlijk niet te bevreemden. EMO 3) toch, de bekende abt van Wittewierum, noemt omstr. 1235 in zijne kroniek de Friezen, die ten W. van de Lauwers woonden, „het volk van de vier munten". 3) Dat toen in dezen naam niet meer dan een herinnering leefde aan de vier muntplaatsen uit de 11[e] eeuw, Stavoren, Bolsward, Leeuwarden en Dokkum, is niet wel te gelooven. Waarschijnlijker is, dat er toen nog gemunt werd en de talrijkheid dezer munthuizen op zoo'n klein gebied in dien tijd nog een zekere verbazing wekte.

Deze gedachte wordt zekerheid, wanneer men op de

---

1) *Vrije Fries*, XIII (1877), blz. 230 vlg.

2) WIGERSMA, l.l., blz. 125 vlgg. Deze geeft van deze en de voorgenoemde penningen uitstekende afbeeldingen.

3) *Kronijken* v. EMO en MENKO, uitg. door H. O. FEITH en G. ACKER-STRATINGH (*Werk. Hist. Gen*; N.S. IV, 1866), blz. 132: gens a IIII monetis, a Stauria usque Lavicam.

reeds vroeger opgeslagen plaats uit het *Liber Camerae* 1) na de bepalingen omtrent het Utrechtsche geld ook voorschriften vindt voor het Friesche. „*De Groningsche penningen.* — De Groningsche penningen behooren zoo te zijn, dat voor 33 onsen ééne mark Utrechtsch zilver gekocht, of van drie ponden een mark zuiver zilver gemaakt kan worden. „*De Friesche penningen.* — Zóó behooren ook te zijn de Stavorensche penningen. En zóó de Bolswarder penningen. Zóó zullen ook de Dokkumer penningen zijn, zóó de Leeuwarder." Eenige bepalingen voor het geval, dat dit geld in te lichten of te slechten vorm door de muntmeesters zou worden geslagen, volgen, maar doen hier niet ter zake.

Het zilvergewicht van den Groningschen en den Frieschen denarius was toen dus, drie pond op de mark zuiver zilver gerekend, $\frac{234}{720}$ gr. = 0.325 gr. 2) Wat de volle zwaarte

1) *Liber Camerae*, p. 38: *De denarïis in Groninghe.* — Gronienses denarii tales erunt, ut de 33 unciis possit emi marca Trajectensis argenti vel de tribus libris marca puri argenti fieri. *De denariis Frisie.* — Tales debent esse eciam Staverenses denarii. Et tales denarii Bodeleswerdenses. Tales quoque Dockingenses denarii erunt, tales Liuwerdenses. *De correccione denariorum in Frisia.* — Si aliqua istarum monetarum levioris et minoris precii fuerit quam supra determinatum est, dominus episcopus corrigere faciet. Si vero episcopus non correxerit, canonici, qui dampnum inde paciuntur, querimoniam de monetariis facient; et tunc justo judicio episcopus corriget. Reeds vroeger, in 1898, was het eerste deel dezer bepalingen in het *Oorkondenb. v. Groningen en Drente*, II, 1225, gepubliceerd.

2) Ik gebruik voor deze berekening niet de zinsnede: „dat voor 33 onsen gekocht kan worden éěne mark Utrechtsch zilver." Men kon voor een penning meer zilver koopen, dan deze inhield, omdat in het muntstuk de muntkosten inbegrepen waren. Zoo zal te verklaren zijn, dat men voor 33 onsen 660 penningen een mark Utrechtsch zilver kon koopen en dat 3 pond = 720 penningen niet $^{12}/_{11}$ mark Utrechtsch zilver, maar 1 mark zuiver d. i. $^{16}/_{15}$ mark Utrechtsch zilver, bevatten. Er is hier voor de muntkosten dan wel heel weinig gerekend, nl. $^{1}/_{44}$. Het is evenwel goed mogelijk, dat men in Utrecht (waar men deze Friesche munt niet, als in Friesland, noodig had) weinig op die Friesche penningen gesteld was. Hierbij toch was de kans zeer groot, dat men te weinig gewicht kreeg. Tusschen zulke kleine stukjes moest de onvolkomen techniek dier dagen nog veel grooter relatieve verschillen laten dan bij de groote, waarbij ze toch ook nog aanmerkelijk zijn.

dezer penningen was, dat komt men uit het aangevoerde citaat niet te weten; men mag evenwel vermoeden, dat het niet veel grooter geweest is, aangezien het wettelijk gehalte van de 13[e] eeuwsche munten over het algemeen nog hoog is.

Oorkonden en kronieken van tijdgenooten leveren verder voor Friesland niets; voor Groningen, dat de nabijliggende gouwen ongetwijfeld voor een goed deel van numerair voorzag, geven ze iets. De anonymus, die ons de *Narracio de Groninghe etc.* heeft nagelaten, verhaalt, dat bisschop DIEDERIK VAN ARE (1198—1212) uit Groningen „voor alle nadeelen, die men bisschop BOUDEWIJN daar toegevoegd had in zijn eersten tijd van armoede 900 pond, die toen 300 pond waard waren, had ontvangen". 1) Een volkomen onbetwistbare uitlegging van deze plaats is niet mogelijk, maar voor de hand ligt, dat de Utrechtsche schrijver, die hier aan het woord is, Groninger munt in Utrechtsche herleid heeft. Is dit zoo, dan heeft de schrijver van het *Liber Camerae* in zijn verhandeling een in de practijk reeds verouderd voorschrift opgenomen, want dan is de Groninger penning kort na 1200 niet meer 0.325 gram zilver geweest, maar $^{0.64}/_{3}$ gram 0.215 gram zilver.

Tevens mag uit de woorden van den auteur der *Narracio* opgemaakt worden, dat de verhouding, waarvan hij spreekt, al niet meer bestond, toen hij zijn verhaal neerschreef, dat is omstreeks 1230. Deze verandering moet wel een gevolg zijn geweest van een wijziging in de waarde der Groninger munt, want de Utrechtsche bleek vroeger reeds buitengewoon stabiel te zijn gebleven. Eene oorkonde van 1224 bevestigt dit. Hierin stelt bisschop OTTO de mark zilver op 5

---

1) *Quedam narracio de Groninghe, de Threnle, de Covordia* etc., uitg. C. PIJNACKER HORDIJK (*Werken Hist. Gen. N..S*, 49, 1888) p. 27: (episcopus THEODERICUS) pro omni dampno, episcopo BALDEWINO illato, in sua prima paupertate nongentas libras, que tunc trecentas libras valuerunt, acceperat.

pond 3 ons Groningsch geld. 1) Op zijn ruimst genomen was deze mark een Keulsche en bestond ze uit zuiver zilver. Dan nog is de Groninger penning in 1224 maar $^{234}/_{1260}$ gram = 0.185 gram zilver. De Groningsche denarius is dus niet gelijk gebleven; hij is gedaald, en waarschijnlijk wel volgens deze trappen: in het laatst der 12e eeuw — 0.325 gr. zilver; kort na 1200 — 0.215 gr.; in 1224 — hoogstens 0.185 gr.

In Friesland, in de tegenwoordige provincie van dien naam, heeft men geen geschreven opgaven, maar de munten zelf. De 54 te Beets opgegraven penningen wegen gemiddeld 0.2925 gram per stuk. Het oorspronkelijk gewicht zal echter meer bedragen hebben, want dat ze door afslijting of oxydatie verloren hebben, is heel duidelijk 2). Iets lichter lijken de 1700 stukjes, die in 1888 te Bartlehiem (aan de Dokkummer Ee) werden opgedolven. Volgens een onderzoek van den heer WIGERSMA wegen een dozijn uitgelezen en uitstekend bewaarde exemplaren gemiddeld 0.267 gram per stuk, honderd goed geconserveerde 0.254 per stuk. Deze getallen moeten evenwel met de uiterste voorzichtigheid gebruikt worden: de voor een dezer gewichtsbepalingen uitgelezen twaalf muntjes, alle nog in voortreffelijken toestand, hadden een verbazend uiteenloopend gewicht, van 0.18 gram tot 0.41 gram! 3) Men geeft dan ook niet meer dan een indruk, wanneer men zegt, dat de geldstukjes uit de vondst van Bartlehiem blijven beneden het normaal gewicht, dat het *Liber Camerae* vermeldt voor den Frieschen penning.

De vraag blijft nu nog: wanneer zijn deze muntjes vervaardigd? Twee ervan, die met de opschriften THEODRICUS

---

1) *Oorkb. v. Gr. en Dr.*, I, 67: .... singulis marcis pro quinque libris et tribus unciis Gronensis monete persolvendis. ...."

2) Gewichtsopgave: *Vrije Fries*, XIII, blz. 221. Afslijting, waarschijnlijker oxydeering, blijkt uit de bijgevoegde lijst van opschriften.

3) *Tijdschrift*, XIV. blz. 129, n. 1.

en STAVERNS en met het borstbeeld van een persoon met kromstaf en tonsuur, laten geen keuze. De eenige bisschoppen, die in Stavoren hebben kunnen laten munten, waren die van Utrecht; de eenige, die den naam van THEODERICUS hebben gedragen, waren DIEDERIK I VAN HOLLAND, die nooit zijn ambt heeft uitgeoefend, en DIEDERIK II VAN ARE.

Zoo zijn deze muntjes reeds met volkomen zekerheid gedetermineerd 1) en zelfs is men in staat ze nog nauwkeuriger te dateeren. In 1165 was namelijk door een schikking van keizer FREDERIK I BARBAROSSA een einde aan de twisten tusschen den Hollandschen graaf en den Utrechtschen bisschop over het bezit van Friesland gekomen. Deze had bepaald, dat beiden de regeering en de inkomsten zouden deelen. 2) Aan dit condominaat was wel niet rechtens, maar wel feitelijk een eind gekomen, toen bisschop BOUDEWIJN VAN HOLLAND den twist tusschen zijn twee neven, graaf DIEDERIK VII VAN HOLLAND en diens broeder WILLEM, suste door den oudsten over te halen Friesland aan den jongsten in leen te geven. Dit geschiedde op zijn laatst in 1196. 3) Voortaan was dus WILLEM graaf van Friesland, zooals hij zich zelf dan ook kortweg noemt in een oorkonde van 1198. 4) Hij woonde daar en genoot de volle grafelijke inkomsten, welke zijn broeder hem met goedvinden van de Friezen had overgedragen. 5) Dit alles was echter niet in den haak; bisschop DIEDERIK van Are gevoelde blijkbaar weinig voor deze overeenkomst, die den ouden bisschop BOUDEWIJN meer door familiezin dan

---

1) Dit is ook reeds geschied door den heer WIGERSMA in zijn opstel.

2) *Oorkb. v. Holl. en Zeel.*, I, 146.

3) *Annales Egmundani* (*Werk. Hist. Gen. N.R.* 1863), uitg. B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS, p. 83 s.

4) *Oorkb. v. Holl. en Zeel.*, I, 177.

5) *Annales Egm.* p. 84: ... omnes reditus in ius suum voluntate eorundem Fresonum transposuit.

door staatkundig overleg ingegeven was. In 1199 kwam hij in Friesland om zijne tot op dien tijd denkbeeldige rechten eens in klinkende specie om te zetten, doch het verging hem slecht; de vertoornde graaf nam hem in het klooster te Stavoren na den afloop der mis gevangen. Wel werd hij door inwoners van Stavoren en andere daar aanwezige Friezen bevrijd en kon hij weer ongedeerd naar Utrecht teruggaan, maar zijn tegenstander bleef heer in Friesland. 1) Deze was er nog, toen hem het bericht gewerd, dat in November 1203 zijn broeder gestorven was. 2)

Nu kreeg hij in eens de handen geweldig vol, want hij moest Holland en Zeeland veroveren op LODEWIJK VAN LOON, den echtgenoot van de veelbeklaagde dochter van DIEDERIK VII, ADA, die bisschop DIEDERIK VAN ARE tot bondgenoot had. Ondertusschen vernieuwden deze beide verbondenen het condominaatsverdrag van 1165. Muntmeesters, tollenaars, enz. zouden hunne ambten of leenen uit handen van den bisschop en den graaf VAN LOON ontvangen. 3) Kort daarop kreeg de bisschop van graaf LODEWIJK zelfs diens rechten op Friesland in pand voor 300 Keulsche mark. 4) Weldra keerde evenwel de kans en nog in hetzelfde jaar 1204 sloot DIEDERIK VAN ARE met WILLEM VAN HOLLAND een verdrag, gelijkluidend aan dat, hetwelk tusschen hem en den graaf VAN LOON was tot stand gekomen. 5) De pandsom zal later door WILLEM I afgelost zijn: op zijn zegel heet hij in 1205, 1206, 1211 en 1213 steeds graaf van Friesland 6) en BEKA, een niet gelijktijdig, maar gewoonlijk welingelicht schrijver,

1) *Narracio* p. 21 s. Dat de reis bepaaldelijk met financieele bedoelingen ondernomen werd, geeft de schrijver duidelijk te kennen. Vgl. BEKA (uitg. BUCHELIUS 1642) p. 62.

2) *Annales. Egm.*, p. 88.

3) *Oorkb. v. Holl. en Zeel.*, I, 197 (vóór 24 Juni 1204).

4) Ib., 199.

5) Ib., 200.

6) A. KLUIT., *Historia critica comitatus Hollandiae etZeelandiae*, II, p. 409s.

zegt bij 's graven dood, dat hij negentien jaren lang (dus sedert 1203!) op zeer krijgshaftige wijze heeft geregeerd zoowel in Holland als in Oost-Friesland. 1)

In het bovenstaande ligt het antwoord opgesloten op de vraag, wanneer de beide denarien met THEODRICUS en STAVERNS geslagen zijn. Waarschijnlijk in 1204 of kort daarna, toen de bisschop 's graven aandeel nog in pand had, of deze zich nog niet geheel zeker van zijne macht gevoelde en den bisschop in Friesland wel zijn gang moest laten gaan.

Maar nu zijn nog maar twee muntjes gedateerd en er zijn er een paar duizend. Zijn die andere dan niet uit denzelfden tijd? Ik geloof van niet, want er bestaat een kenmerkend verschil tusschen die twee en de anderen: deze hebben n.l. alle geheel corrupte opschriften.

Het is waar, stempelfouten zijn in de Middeleeuwen verre van zeldzaam: misschien zou men, indien men in DANNENBERG's groot werk over de munten onder de Saksische en Frankische keizers, eens naging, hoeveel namen in de opschriften zuiver, hoeveel onjuist gespeld zijn, tot de slotsom komen, dat de eerste het van de laatste winnen. Maar hier is het nog sterker: een paar duizend stuks met opschriften, waarmee de beste conjecturenmaker niets kan aanvangen, voor een groot deel bestaande uit naast elkaar geplaatste streepjes en daarnaast twee exemplaren met aan weerszijden een geheel zuiver opschrift. Beide behooren ze tot de groote muntvondst van Bartlehiem, en op goeden grond is beweerd dat alle geldstukken hiervan ***uit ééne werkplaats*** afkomstig zijn. Zouden ze daar dan misschien in verschillende tijden en onder ongelijke omstandigheden vervaardigd zijn? En nu is het wellicht de moeite waard de geschiedenis van het staatsgezag, tevens die der muntheerlijkheid, nog een eindje voort te zetten.

1) l.l. p, 69. Oost-Friesland, Frisia Orientalis = de tegenwoordige provincie Friesland.

In 1226 werden in een scheidsrechterlijke uitspraak tusschen bisschop OTTO II VAN DE LIPPE en graaf FLORIS IV ook nog eens de bepalingen van 1165 omtrent Friesland vernieuwd 1), maar ik denk, dat de Friezen er weinig van gemerkt zullen hebben, dat die oude koe even uit de sloot gehaald en er weer in gegleden was. In 1231 namelijk kreeg bisschop WILBRAND van hen hulp tegen de Drenten, die zijn voorganger OTTO in den slag bij Anen hadden gedood, en tegen wie nu de kruistocht gepredikt werd. De Anonymus nu weet bijna geen woorden te vinden om de godsvrucht dezer strijders te loven, „want (de Friezen) zijn vrije mannen, ontlast van elk juk van dienstbaarheid en van eenigerlei heerschappij; die uit louter en vroom medegevoel en wegens den gepredikten aflaat voor den bisschop gereed stonden." Dit zijn woorden, die in 1232 of 1233 neergeschreven werden door een Stichtsch geestelijke, die goed op de hoogte was van wat hier in het Noorden gebeurde en in vrij nauwe betrekking tot den bisschop stond. Dat deze nog hoogheidsrechten in Friesland kon doen gelden, was voor hem blijkbaar een onbekende historische bijzonderheid.

Iets langer zal het gezag van den Hollandschen graaf in Friesland geduurd hebben. In 1233 werd het nog eens openlijk erkend en graaf Floris IV, die in Westergoo kwam op de daartoe bestemde plaats, in Franeker, gehuldigd. Maar toch, hij was gekomen om, volgens de woorden van den kroniekschrijver, eens „naar zijne rechten een onderzoek in te stellen" 3). Vrij zeker was ook van

1) *Oorkb. v. Holl. en Zeel.*, I, 294.

2) *Narracio*, p. 71: -- cum sint homines liberi et ab omni jugo servitutis et cujuslibet pertinentis (var. prementis) dominii exuti, ex mera et pia compassione et propter indulgenciam predicatam episcopo parati. . . . .

3) *Gesta abbatum Orti sancte Marie* uitg. d. AEM W. WIJBRANDS, 1879, p. 169: -- suum ius exquisiturus venit in Fresiam. Ook het volgende over FLORIS' pogingen tot machtsuitbreiding vindt men hier.

deze zijde de uitoefening der grafelijke macht reeds geruimen tijd nagelaten en waren de aanspraken der Hollandsche graven reeds eenigszins in vergetelheid geraakt. Nu waren ze weer aan den dag gekomen en de nieuwe graaf maakte reeds aanstalten om daarop een stevige heerschappij op te bouwen, toen de dood van bisschop WILBRAND hem plotseling weg en naar Utrecht riep. Men heeft hem in Friesland nooit weer teruggezien. Zijn zoon WILLEM II, die bij zijn dood nog maar een kind was, schijnt dit werk zijns vaders niet voortgezet te hebben. Misschien reeds in 1247 1), stellig niet veel later, verscheen in Friesland het valsche vrijheidsprivilege, dat den Friezen door KAREL den Grooten verleend zou zijn.

Zoo bleef het bezoek van graaf FLORIS in Friesland een episode zonder verdere gevolgen voor het staatsleven van dit gewest, en alles samengenomen lijkt het mij geen al te vermetele gevolgtrekking, dat graaf WILLEM I de laatste geweest is, die er grafelijk gezag heeft laten gelden.

Deze verdwijning van het staatshoofd heeft niet terstond een omwenteling in de bestuursinrichting veroorzaakt. Wel was er geen graaf, maar grafelijke ambtenaren zoo als de schouten bleven hun ambt bekleeden, al heeft dit zich langzamerhand gewijzigd en aan de republikeinsche verhoudingen aangepast. Mag men nu hetzelfde ook niet onderstellen van de muntmeesters? Neemt men aan, dat deze hunne functies voortzetten, dan laat zich op ongedwongen wijze verklaren, dat er zoovele munten gevonden zijn, waaronder keurig afgewerkte, die zulke wanhopig verhaspelde opschriften dragen. Op vele is daarvan niets meer overgebleven dan een aantal streepjes, evenals in de barbaarsche naslagen der Karolingische denarien. Doch daar past het verbasterde opschrift geheel bij de overige gebrekkige makelij der geldstukjes;

1) Een betoog voor dit jaar levert. PH. HECK in *Beilage* VII, op blz. 431 van zijn *Altfriesische Gerichtsverfassing* (1894).

hier is het er mee in strijd. Het is blijkbaar, dat men juist op het opschrift, waardoor de munt aan een bepaalden muntheer werd toegewezen, geen prijs meer stelde en dat deze Friesche stukjes wel naar het oude model in de oude grafelijke 1) munthuizen werden geslagen, maar in den na-grafelijken tijd.

Tevens wordt nu duidelijk, waarom alleen het muntbeeld van den bisschop voorkomt. De symbolische erkenning van iemands landsheerlijke rechten, welke lag opgesloten in het plaatsen van zijn afbeelding op de munt, kon tegenover den bisschop geen kwaad, want van dezen was niet te verwachten, dat hij zijn aanspraken nog eens zou doorzetten. 2) Maar zette men er 's graven beeltenis op, ... in 1233 kwam immers FLORIS IV om eens te onderzoeken, welke rechten hij eigenlijk in Friesland had; dan werd zoo'n muntje een te gewichtig bewijsstuk.

Het zelfs voor dezen tijd ongehoorde gewichtsverschil tusschen de best bewaarde muntjes, waarop ik reeds hierboven opmerkzaam maakte, doet mij denken, dat in de muntvondsten slagen van vrij uiteenloopende jaren dooreengeraakt zijn. Over het geheel evenwel staan ze in uiterlijk voorkomen te dicht bij beide muntjes van „THEODRICUS", dan dat men ze te lang na deze mag plaatsen; men zal ze mogen stellen op rond 1225. 3) Of deze Friesche munt tot op dien tijd ook zoo'n verlaging van het zilverge-

---

1) Bij dit adjectief te bedenken, dat ook de bisschop *grafelijke* rechten had.

2) De afbeeldingen bij WIGERSMA ondersteunen inderdaad krachtig diens meening, dat de muntjes, waarop HOOFT VAN IDDEKINGE en DIRKS in de vondst van Beets een wereldlijk persoon meenden te zien, in werkelijkheid de ruwe afbeelding van een gemijterden bisschop vertoonen: l. l, fig. 40, 42.

3) Hiermee is natuurlijk niet gezegd, dat enkele typen, vooral sommige onbeholpen uitgevoerde soorten, niet wat verder, misschien wel tot ongev. 1250 opgeschoven moeten worden.

wicht heeft ondergaan als de Groninger, is niet na te gaan een sterke daling, zoo als men bij deze laatste waarneemt; is niet waarschijnlijk.

In cijfers uitgedrukt kan men zeggen, dat de Groninger penning van $^1/_4$ van den Keulschen 1) penning op het eind der twaalfde eeuw tot $^1/_6$ kort na 1200, en tot op $^1/_7$ omstreeks 1225 was gezakt; terwijl de Friesche in dien zelfden tijd van $^1/_4$ gekomen is op een peil, dat zoo om en bij $^1/_5$ gesteld zal moeten worden.

Maar nu staan wij in Friesland, — d. w. z. in wat tegenwoordig de provincie Friesland vormt — aan het begin van het zg. geldelooze tijdvak. Eigenlijk is dit een misleidende uitdrukking, want ze wekt de gedachte, dat men het daar toen zonder geld deed, terwijl men in werkelijkheid gebruik maakte van geïmporteerde munt, voornamelijk van den sterling. Doch ook nog met dit voorbehoud doet men het best niet al te beslist te spreken over de geldeloosheid van Friesland. De munten der Brunonen uit de 11e eeuw waren nog niet juist gedetermineerd en zeldzaam, totdat tegen het midden der 19e eeuw eerst DIRKS ze hun plaats gaf en muntvondsten in Polen en Rusland ze in ruimen getale bekend deden worden. Van de boven besproken 13e eeuwsche muntjes waren slechts enkele exemplaren bekend, die in 1859 door VAN DER CHIJS nog tot de „onzekere" gebracht werden 2); eerst sedert 1871 zijn daarvan groote hoeveelheden aan het licht gekomen en hoever men met de dateering is, blijkt voldoende uit dit opstel. Misschien dat ook later weer een plotselinge ontdekking ineens een volgend tijdperk voor numismatische doorvorsching openstelt.

Dit blijft evenwel een onwisse, ja ik geloof zelfs een vrij onwaarschijnlijke kans. Voorloopig moet men blijven staan

1) Gerekend naar een zilvergewicht van 1.315 bij den Keulschen penning.
2) *Vrije Fries*, XIII, blz. 220.

voor de kloof, die de 13e eeuwsche penningen van de 15e eeuwsche stedemunten scheidt en zelfs mist men nog een steunpunt, dat vroegere schrijvers in staat stelde gemakkelijker de overzijde te bereiken. Ik bedoel een verhandeling over de in Friesland gebruikelijke rekenmunten, welke ook (geslagen) Leeuwarder penningen noemt, en die door RICHTHOFEN in zijne *Friesische Rechtsquellen* op het jaar 1276 is gebracht. Volgens JAEKEL is dit stuk van ongeveer 1400, volgens HIS van 1350. Naar mij schijnt, verdient de eerste dateering de voorkeur; 1) in elk geval kan het bij het hier behandelde tijdvak niet in aanmerking komen.

IV. De Oostfriesche penning in de 13e eeuw.

Onwillekeurig vraagt men, of een dergelijke lichte penning, zooals die in de tegenwoordige provincie Friesland circuleerde, misschien ook voorkwam aan de andere zijde van de Lauwers. Om het antwoord behoeft men niet geheel verlegen te zijn. Het heeft zelfs den schijn, dat hier nog een sterkere daling in gewicht heeft plaats gevonden. In het Noorden van Oost-Friesland zijn een groote hoeveelheid kleine muntjes aan den dag gekomen, waarvan een honderd 14 gram, het stuk dus gemiddeld 0.14 gram woog. 2) Omdat er een geestelijk persoon op afgebeeld staat, die in enkele gevallen duidelijk als een bisschop te herkennen is, ook wel alleen een hand met kromstaf (en een of meer sterretjes,

1) *Friesische Rechtsquellen* v.K. v. RICHTHOFEN, (1840), S. 385 ff. Ook in SCHWARTZENBERG's *Charterboek* I, blz. 97. Over de dateering JAEKEL, *Zeitschr. f. Numism.*, XII, S. 152, n ; R. HIS, *Das Strafrecht der Friesen im M. A.* § 2, *Die Münzsysteme der strafrechtlichen Quellen*, S. 24. Het stuk is zeker niet van de 13e eeuw, want het rekent naar grooten, wat pas in de 14e eeuw en wel omstreeks het midden gebruikelijk werd. § 2 vermeldt een schelling van 6 grooten, § 3 een schelling van 1 groot. Een schelling van 6 grooten nu komt voor in een charter van Hertog ALBRECHT van 1398: *Friesch Chartb.* I, blz. 287. Daarnaast wordt een schelling op één Vlaamsche groot gewaardeerd in een Groninger burgermeestersresolutie van 1394: *Oork. v. Gron. en Dr.*, I, 871.

2) Afgebeeld bij TERGAST. *Die Münzen Ostfrieslands*: S. 31 en 32.

puntjes of kruisjes) heeft men hierin willen munten zien van den bisschop van Munster. Indien deze onderstelling juist is, dan moeten ze wel na 1253 in Emden geslagen zijn, omdat in dat jaar het graafschap in Eemsgoo benevens de munt te Emden van de laatst overgebleven vrouwelijke afstammelingen uit het huis Ravensberg aan den bisschop van Munster is gekomen.

Men heeft deze dunne stukjes wel eens „schubben" genoemd, inderdaad een passende naam voor die lichte schijfjes; maar dat ze werkelijk zoo geheeten hebben, laat zich historisch niet bewijzen, zelfs niet aannemelijk maken 1). Met eenig meer recht zou men ze kunnen aanduiden als „crucepenningen", die een Bremensche oorkonde van ongev. 1300 vermeldt. 2) Alle toch hebben ze aan de keerzijde een kruis. Over het algemeen heerscht in dezen echter groote onzekerheid, doordat een eenigszins betrouwbare schriftelijke overlevering ten eenenmale ontbreekt en de munten zelf in erbarmelijken toestand bewaard gebleven zijn.

V. De Fivelgooër penning omstrecks 1250.

De Friesche Ommelanden - terwille van het verband in wat hierna komt, heb ik mij niet aan de geographische volgorde gehouden - mogen in hun bodem nog menige muntschat bevatten, herkenbare 12e of 13e eeuwsche penningen, die daar thuis behooren, hebben ze tot nu toe niet opgeleverd. Daarentegen komen vandaar enkele schriftelijke getuigenissen, die veroorloven de geschiedenis

---

1) Dien naam vindt men bij ENGEL en SERRURE, *Traité de numismatique du moyen-âge*, II, p. 639, en bij TERGAST, l. l., s.28 (vgl. : WIGERSMA, *Tijdschrift*, XIV, blz 121, n.). De onderstelling dat die muntjes zoo heetten, steunt alleen op het voorkomen van dien naam in de hierboven aangehaalde muntverhandeling. Deze nu is, zooals reeds gezegd werd, van ongev. 1400 en bespreekt Westerlauwersche muntverhoudingen.

2) *Bremisches Urkundenb.*, I, (1873). 545. Aan het Domkapittel te Bremen moeten alle inwoners van Wittstedt jaarlijks opbrengen:„ denarios x. qui dicuntur crucepenninge"

van het Friesche muntwezen tot over de helft der 13e eeuw door te trekken.

Eerst een algemeene opmerking over de depreciatie van den Frieschen penning, gelijk die voorkomt in het oude Fivelgooër Landrecht. De schrijver hiervan vertelt, dat het weergeld vóór den godsvrede (dien hij niet dateert) 40 mark bedroeg en dan gaat hij verder: Therafter tha tha liude christegaden tho monslachta and to othera quada dedum, *and thi panning ergade*, tha bigripen se thene godfrethe, and set ma thet ield bi C punda and alne scrifta twibete. Therefter set ma thet ield bi CC merka and thene undscrifta alderbi Therefter bi CCC merkum enz." 1) De godsvrede was dus tot stand gekomen, toen de menschen tot manslag en andere slechte daden overgingen en de penning slechter werd. De slechtheid der menschen en de achteruitgang van het geld had het weergeld van 40 tot 100 mark en de wondboeten tot het dubbele van vroeger doen verhoogen. Later had nog tweemaal een verhooging van het weergeld plaats gevonden, tot 200 en 300 mark, en telkens was dit gepaard gegaan met een evenredige vergrooting der wondboeten.

Dat deze voorstelling geheel zuivere geschiedenis bevat, ik zou het niet durven volhouden. Ze is afkomstig van een schrijver, die waarschijnlijk in de 14e eeuw thuis hoort. Dat de verdorvenheid der menschen aanleiding heeft gegeven tot verhooging van het weergeldbedrag, is ook twijfelachtig, want ondanks die voortschrijdende ontaarding en die vergrooting der weergeldsom, is deze ten slotte, zooals nog blijken zal, vrij gelijk gebleven. Juist schijnt wel, wat hij zegt omtrent den penning; die werd slechter, vandaar dat weergeld en boete nominaal verhoogd moesten worden. En dan zou deze plaats wel

2) *Het Fivelingoër en Oldampster Landregt*, uitg door M. DE HAAN HETTEMA (1841), blz. 132.

van waarde zijn. Er zou in te lezen staan, dat niet het opzettelijk aannemen van een geringeren muntvoet, den Frieschen penning zoo klein heeft doen worden, maar dat men hem langzamerhand al slechter en slechter heeft gemaakt; dat niet door eenige achtereenvolgende bestuursmaatregelen, uit nuttigheidsoverwegingen voortgekomen, de penning op lager peil gebracht is, doch dat degenen, die de munt onder zich hadden, gestadig door de voor den penning bestemde hoeveelheid zilver hebben verminderd om hun voordeel te vergrooten. Er zijn niet eerst misschien heele, daarna halve, en ten slotte kwart denariën gemunt; langzamerhand en stelselloos is het gewicht verminderd. Dit is de opvatting van den 14den eeuwschen compilator en zij lijkt de juiste.

Een Fivelgooër munt wordt genoemd door MENKO op het jaar 1250. Er was een veete geweest tusschen de inwoners van Uithuizen (in Fivelgoo) en die van Eenrum (in Hunsingoo) over een stuk buitendijks gelegen land. Hieraan werd een einde gemaakt door een verdrag, waarvan een der bepalingen luidde, dat aan de Uithuizers zou worden betaald 24.000 mark Fivelgoosche munt. 1) Werden die dorpelingen dan in eens kapitalisten? Maar neen, waren ze het niet reeds? Legt men namelijk hiernaast de Fivelgooër Keuren, die omstreeks 1256 zijn opgesteld 2), dan blijken deze ook te zijn opgesteld met het oog op misdadigers, welke of van zich zelf zeer bemiddeld waren of tenminste heel gegoede familie bezaten. In de eerste zes artikels wordt op eenige — wel is waar zware — misdrijven een breuke van 600 mark gesteld, te betalen aan rechters en volk. Daarenboven moest c.q.

---

1) *Kroniek van* EMO en MENKO, p 202: „XXIIII milia marcarum monete fivelgonensis."

2) Gedrukt: *Rechtsquellen*, S. 283 ff.; voor de dateering: ABM. W. WIJBRANDS. *De abdij Bloemhof te Wittewierum (Verh. d. Kon. Akad* XV, 1883) blz. 164, n. 5; 171 vlg.

ook nog een boete aan den beleedigde en een ban aan den bisschop betaald worden. En wat nog sterker is; dit recht, waarin overal met het geld gegooid schijnt te worden, lijkt ook aan de eischen der praktijk voldaan te hebben. De abt MENKO toch schijnt juist aan dit landrecht te denken, wanneer hij spreekt over de uitstekende rechtsbedeeling, waarin men zich in 1268 gedurende een twaalftal jaren mocht verheugen 1). Doch genoeg: alles wordt duidelijk door een Friesche redactie, die naast de Latijnsche lezing der keuren bestaat. Hier is de mark sterlingen gebezigd en waar de laatste 600 mark heeft, staat in de eerste 11 mark Engelsch; aan 100 mark Fivelgoosche munt beantwoorden 22 schellingen sterlingen. 2) Eén Fivelgooër mark was dus $^{11}/_{600}$ Engelsche, en wanneer voor eerstgenoemde mark een nog circuleerende penning als grondslag gold, dan moeten er toen muntjes rondgeloopen hebben met $^{11}/_{600} \times 1.31$ gr. zilver (zooveel zilver hield de sterling) 3) = 0.024. gr. zilver; men mag wel zeggen: van koper, wanneer het muntje tenminste een te hanteeren omvang gehad heeft 4)

Zulk geld werd evenwel onbruikbaar en het zal wel geen toeval zijn, dat men later van geen Fivelgooër munt meer hoort. In de behoeften van het ruilverkeer voorzag de sterling, die in 1247 voor het eerst in het Noorden vermeld wordt 5) en voornamelijk zich daardoor zoo snel verspreidde, dat hij in waarde overeenkwam met den zeer gebruikelijken Keulschen penning. Tot het midden der 14e eeuw behield de sterling zijn plaats in het geld-

---

1) WIJBRANDS, *Bloemhof*, blz. 172.

2) Hiervoor pleit, dat in § 20 een straf bedreigd wordt tegen het vervaardigen van valsche munt.

3) KRUSE, S. 36. Hij bleef die waarde behouden tot ± 1350. De Keulsche penning daarentegen begon in de 2e helft der 13e eeuw, tegen het einde zeer snel, slechter te worden.

4) Wat evenwel niet bepaald het geval geweest behoeft te zijn. Zie het vervolg. Ons zilveren stuivertje bevatte 0.4384 gram fijn zilver.

5) *Kron. v.* EMO en MENKO, blz. 190.

wezen van de Friesche gewesten, toen hij moest wijken voor den groot, en wel voor den Vlaamschen. Men treft dien reeds aan in een oorkonde van 1318. 1)

Daarnaast evenwel kon men een lichten penning zeker niet ontberen. Een klacht, zooals die reeds in veel vroeger tijd, nl. in de tweede van de Zeventien Keuren, tot uiting komt, dat de Keulsche penning te zwaar was 2), dringt in deze periode niet tot ons door, doch wel is bekend, dat de omstandigheden in de Ommelanden gedurende de tweede helft der 13ᵉ eeuw niet konden leiden tot een verhooging van den algemeenen welstand, waardoor een minder wichtige munt overbodig gemaakt werd.

Deze laatste nu kreeg men uit de stad Groningen, die reeds in deze dagen, vooral in oeconomisch opzicht, zoo sterk met de Ommelanden begon te vergroeien, dat men met een beschouwing over het Groninger geld niet geacht mag worden buiten de perken der Friesche muntgeschiedenis te treden.

VI. *De Groninger penning na* 1225.

Wij hebben den Groninger penning uit het oog verloren in 1224, toen hij op zijn hoogst 0.185 gr. zilver bevat kan hebben, dat is $^{1}/_{7}$ van wat toenmaals de Keulsche denarius inhield 3). In ponden, onsen, schellingen en penningen dezer Groninger munt dan zijn gesteld de pachtsommen, die omstreeks 1225 door het Utrechtsche Domkapittel uit Groningen ontvangen werden 4). Het register, waarin deze opgesomd staan, behelst ook de muntvoorschriften, die het *Liber Camerae* ten opzichte

1) *Oorkb. v. Gron. en Dr.*, I, 190. Het schijnt wel lang een rekenmunt gebleven te zijn. De Toursche groot komt ook wel voor maar minder dikwijls.

2) *Rechtsquellen.* S. 1 ff.

3) Zie blz 259 vlg.

4) *Oorkb. v. Gr. en Dr.*, I, 83.

van de Groningsche penningen gaf en die een Groninger penning van 0 325 gr. zilver deden onderstellen. Het mag evenwel zeer de vraag heeten, of de Groninger pachters der Utrechtsche Domheeren deze bepalingen ook voor zich geschreven achtten. Waarschijnlijk zullen ze wel bij zich zelf gezegd hebben, „een Groninger penning is een Groninger penning" evenals hunne opvolgers van ruim een eeuw later, die toen volgens een bezwaarschrift der kanunniken zich niet ontzagen om met zulk gemeen geld te betalen, dat het kapittel feitelijk nog geen anderhalven denaar kreeg, waar het er een en twintig moest ontvangen. 1)

Dat dit Groninger geld vrij veel in de Ommelanden circuleerde, blijkt uit de Hunsingooër Keuren van 1252 2). Hierin wordt gerekend naar marken afgewogen zilver, „merka hwites selveres," of naar een mark in geslagen munt, de „merka Grenegslachta" 3), dus van in Groningen geslagen penningen. Een verbondsbrief tusschen de stad en Fivelgoo van 1258 4) noemt alleen gemunt geld, n.l. Engelsche ponden en Groninger ponden of marken. Het groot getal Groninger ponden of marken, dat in beide oorkonden als boetebedrag voor enkele misdrijven gesteld wordt, bewijst wel, dat het Groninger geld zeer laag stond, maar cijfers omtrent de betrekkelijke of volstrekte waarde

---

1) Ib II. 1233 (plm. 1350): . . . vulgus ibidem (scil. in Grueninghen) monetam cudit ita reprobam, quod ubi pro pensionibus ecclesie debetur una uncia argenti, valens XXI denarios Grüenienses, Trajectensibus denariis aequivalentes de moneta per ipsos cudita uno Trajectensi denario et minus quam obulo nituntur hujusmodi unciam compensare. Men ziet, dat de klacht der kapittelheeren niet op goede gronden steunt in zooverre, dat de Groninger penning reeds omstr. 1200 niet meer $^1/_{21}$ van een ons zilver was en evenmin met den Utrechtschen penning gelijk stond. Aan de andere zijde moet in aanmerking genomen worden, dat ook de Utrechtsche penning in de 14ᵉ eeuw nog al sterk gedeprecieerd was.

2) *Rechtsquellen*, S. 328; daarnaar *Oorkb. v. Gron. en Dr*, I. 118.

3) § 2. § 3. § 27.

4) *Oorkb.*, I. 126.

er van levert geen van de twee stukken. Evenmin zijn deze op te maken uit charters van 1247 en 1264, die spreken van „ponden Groningschen," 1) of uit een van 1258, waarin sprake is van „ponden Groningsche munt." 2)

Mochten ze echter zulke gegevens verschaft hebben, dan zouden die vrij zeker gewezen hebben op een daling, want op het jaar 1288 vindt men een koopcontract, dat wijst op een schrikbarend verschil tusschen den penning van toen en dien van ruim zestig jaren vroeger. Daarin staat, dat een hoeve verkocht wordt „voor vierhonderd pond Groningschen, die toen ter tijde waard waren twintig mark sterling, de mark op 12 schellingen gerekend." 3) 400 pond Gron. 20 mark st., dus 20 M Gr. 1 mark st.; 20 × 240 đ Gr. 144 đ st.; 100 đ Gr. 3 đ st. Daar ziet men waarlijk den Groninger denier op het peil van dien Fivelgooër aangeland; 11/400 sterling of 3/100 sterling, het verschil is van geen beteekenis. Ook hier is dus het zilvergewicht, waartoe eene berekening leidt, zoo miniem dat men veilig mag aannemen, dat deze penning niet meer dan sporen van edel metaal bevat kan hebben. 4)

Dergelijke munten, ongetwijfeld van een zeer gebrekkig maaksel, waren zeker moeilijk in een vaste verhouding te

---

1) Ib., I. 110; 135: „libre Groniensium". In de laatste oorkonde met de bijvoeging „minoris numeri", welke ik niet weet te verklaren.

2) Ib., I. 128.

3) Ib., 177: . . domum nostram . . vendidimus pro quadringentis libris Groniensium, que valuerunt eo tempore XX marcas sterlingorum, marca pro XII solidos numerata."

4) VAN DER CHIJS beeldt in zijn *Munten van Friesl., Gron. en Drenthe* verscheidene muntjes af van bijzonder laag gehalte en van „afschuwelijk" grove bewerking (blz. 453.) Hieronder zouden inderdaad wel van deze penningen kunnen voorkomen. De meeste evenwel hebben een dubbelen arend, wat in dezen tijd niet wel te plaatsen is. Ik wijs evenwel op nos. 9 en 10 op Plaat XXII, resp. van zilver biljoen en koper, waarop alleen het wapen der prefecten voorkomt, zooals dit was, voordat de prefectuur aan de heeren van Koevorden geraakt was. Maar ... het oude prefectenwapen is ook het latere stadswapen, dus zekerheid bestaat hier allerminst.

brengen tot het goede geld. Wanneer er geen voorschrift van overheidswege voor bestond, dan moest men er maar een slag naar slaan. Wanneer dus later deze geldstukjes niet meer juist op $^3/_{100}$ sterling, maar iets hooger getaxeerd worden, dan behoeft daaruit niet noodzakelijkerwijs tot een verbetering besloten worden. Aan den anderen kant echter ligt voor de hand, dat in een handelsstad als Groningen — ook al bediende men zich in den regel van den sterling 1) — een depreciatie van de stadsmunt tot onbruikbaar wordens toe tot bezwaren leidde, waarin men na niet al te langen tijd door verbetering van het muntgehalte moest trachten te voorzien. Dat het zoover gekomen was, mag zoo maar niet van de kortzichtigheid van de burgerij geweten worden, want de stad zelve had niet het recht tot muntslag 2). Dit behoorde aan den bisschop van Utrecht, die het omstreeks 1225 nog door zijn muntmeesters liet uitoefenen, evenals hij de waarneming van zijn andere landsheerlijke rechten aan de prefecten overliet. Van de verhouding dier muntmeesters tot de prefecten en tot de bisschoppen is ons verder niets bekend. Van de prefecten weten wij echter wel, dat ze zich om hunnen heer niet meer bekommerden dan hun eigenbelang meebracht en dat de muntmeesters zich door hun ambtstrouw tegenover den veraf wonenden bisschop sterk van hen zouden hebben onderscheiden, is niet te gelooven. Wel is waarschijnlijk, dat ze in een zekere afhankelijkheid waren van de prefecten. Vast staat verder, dat deze laatsten weinig inzicht of belangstelling toonden in de behoeften van den handel der stedelingen. Op ruwe wijze verstoorden zij den marktvrede en het vreedzame verkeer met de omgeving. Na langdurige woelingen gelukte het omstreeks

1) Misschien wel in Groningen nageslagen. Groningsche sterlingen vindt men afgebeeld bij v. D. CHIJS, Pl. XVIII, 2, 3.

2) Over dit en het volgende vindt men een en ander in mijn opstel *De bisschop van Utrecht, het Domkapittel en de Groninger prefect* in *Bijdr. v. Vaderl Geschied. en Oudheidk.*, 1908, blz. 55 vlgg, 72 vlgg.

het midden der 13e eeuw de burgerij met hulp der omwonende Friezen het gezag dier eigenmachtige edellieden te breken en daarna om den hun gebleven invloed op den gang van zaken in de stad steeds meer te beperken.

Dit alles brengt er mij toe om meer dan een toeval te zien in het feit, dat kort na 1300 de Groninger penning, het „grenskin", gewaardeerd wordt op $^1/_{24}$ of $^1/_{25}$ sterling. In het reeds eer aangehaalde Fivelgooër Landrecht, dat uit dien tijd dateert, 1) worden namelijk zes „grenskin" gelijk gesteld met één „fiarling", d. i. $^1/_4$ penning. 2) Verderop wordt gezegd, dat het weergeld bedraagt twintig hoogste marken („hagista merka"), „thio merc bi XII pundum Grenslachta", een som, die beantwoordt aan „XVI merc Anglischis". 3) Dus 20 × 12 ℔ Gron. = 16 M. Eng.; 15 ℔ Gron. = 1 M. Eng.; 3600 đ. Gron. = 144 đ Eng.; 25 đ Gr. = 1 đ Eng.

En nu nog een eindje over de voor dit opstel aangegeven tijdgrens, en dan vindt men daar in het jaar 1323 het verbond van den Upstalboom en in de bondsacte een vrij uitvoerige muntvaluatie. 4) Allerlei uitheemsche munten — zeker veel meer dan hier gangbaar verklaard werden — hadden koers in Friesland: Toursche grooten, Engelsche sterlingen, Munstersche, Osnabrücksche, Leuvensche, Dortsche, Haller penningen, Hollandsche kopjes, 5) ridders en

1) His stelt het in de 14e eeuw: *Strafrecht der Friesen*, S. 6. Verg. evenwel S. 229, waar aanwijzingen staan, dat het uit den aanvang der 14e eeuw is.

2) Wat aldaar (Hettema, *Fivelingoër en Oldampster Landrecht*, op blz. 66) heet: fiif scill. and V panningen sunder ene fiarling", wordt op blz. 68 genoemd „fiif scill. and V panningen sunder sex grenskin". Reeds opgemerkt bij His: S. 22.

3) Hettema, blz. 132.

4) K. v Richthofen, *Untersuchungen über friesische Rechtsgeschichte, I*, (1880), S. 260: De moneta Turonenses et de Anglia sterlingos, et Monasterienses seu Oesnaburgenses, Lovenenses, Dortracenses, Hallenses et Copkinos argenteos et rotundos, Milites et Volucres, denarios admittimus etc.

5) Of Koevorder?

vliegers. Ridders kunnen wel in Groningen geslagen zijn: VAN DER CHIJS beeldt er een af uit Selwerd, in de 2[de] helft der 14[e] eeuw 1) daar door een prefect gemunt; minder waarschijnlijk is, dat ook de vliegers herkomstig zijn uit Groningen 2); sterlingen en Toursche grooten werden blijkens de muntvondsten toen of later in Groningen (de laatste ook in Fivelgoo) nageslagen. 3) Hiermee worden dit nog niet dadelijk Groningsche of Friesche munten. Ze blijven imitatie en dikwijls niet eens een heel goede; nauwiettende contractanten bedongen zich dan ook b.v. „oude, goede en wettige Toursche grooten van de oude munt des konings van Frankrijk" 4) en rekenden naar de „echte, oude Toursche groot" en den „echten ouden, gekroonden sterling." 5) Ook bestond er tusschen die geïmporteerde of nagevolgde munten en de inheemsche niet een doorzichtig verband; er was tusschen beide een wisselende, dikwerf lastige verhouding, die vrij omslachtige herleidingen noodig maakte. Naast elkaar bleven staan de vreemde muntrekening, gebaseerd op den uitheemschen, en de nationale, steunende op den inlandschen penning.

Van de laatste komt er slechts ééne soort voor in het bondsstatuut van den Upstalboom: „De munt echter der kleine denariën, die in de volkstaal „cleijne pennigen" genoemd worden, laten wij toe bij het gewicht, zeventien op te wegen en te rekenen tegen éénen sterling. Wanneer

---

1) In Selwerd zal wel niet veel eer gemunt zijn, of liever Selwerd zal wel niet eer in het opschrift eener munt genoemd zijn, omdat de eerste prefect, die zich naar die plaats noemt, is HENDRIK VAN SELWERD in 1352; *Oorkb. v. Gr. en Dr.*, I, 420

2) Een vlieger is een munt met een arend. Zie bov. blz. 275 no. 4.

3) Toursche grooten met opschrift „Moneta Gronien": V. D. CHIJS, PL. VIII, 5 en 6; een die in Fivelgoo geslagen is, met „Moneta Fivelgoe": Pl. XVIII. 1. Over den sterling: boven blz. 272. Men merke op, dat in de muntvaluatie bepaaldelijk „sterlingen uit Engeland" genoemd worden.

4) *Oorkb. v. Gr. en Dr.*, I, 492 (1360)

5) Ib., I, 590 (1371).

iemand ten aanzien van het gewicht een overtreding begaat en dergelijke penningen (ter verspreiding) bij zich mocht hebben, zal hij als valsche munter aangemerkt en door de rechters bij vonnis wegens diefstal gestraft worden." 1) Bedenkt men nu het volgende: dat Groningen de eenige plaats is, waarvan men weet, dat er te dezer tijd gemunt werd; dat daar een penning van zeer geringe waarde geslagen werd; dat de stad door hare handelsbetrekkingen zeker een ruim verspreidingsgebied voor hare munt vond; dat zij in 1338 tot middelpunt verklaard werd van een soort muntunie tusschen haar, Hunsingoo, Fivelgoo, het Westerambacht en Drente, 2) — dan lijkt het op zijn minst waarschijnlijk, dat die z.g. kleine penningen Groningschen, „Grenskine", „Gronschen" 3) waren.

De mogelijkheid moet evenwel open gehouden worden, dat ook elders, in Friesland, deze munt geslagen werd. Hoe het zij, wij hebben hier — en daarom is deze plaats geschikt om mee te besluiten — een algemeen Frieschen penning, die voldoende bekend was, dat hij met een onbepaalden naam als „kleinen penning" kon worden aangeduid Zwaar was hij zeker niet, een zeventiende van den

1) „Moneta autem minorum denariorum, qui vulgo cleyne pennigen nominantur, in pondere admittimus decem et septem pro uno sterlingen ponderandos et computandos. Siquis in pondere deliquerit et huiusmodi denarios portaverit, falsarius computabitur et per iudices iudicio furti corrigetur."

2) In de uitspraak der scheidslieden in de geschillen tusschen de Friezen en de stad Groningen met hunne medestanders van dat jaar wordt ook bepaald: quod quolibet anno Dominica proxima post Corporis Christi conveniant in domo consulum in Groninghe quator judices de Hunisgonia, quatuor de Fivelgonia, quatuor de Westeramehthe, quatuor de Drenthia et quatuor burgimastri in Groninghe cum abbate de Adewart et abbate de Werum vel per duas personas ad hoc per psos deputatos, ad examinandam monetam et de eadum ordinandum et statuendum salubriter prout utilitas circumjacentium terrarum exigit et requirit: *Oorkb. v. Gr. en Dr.*, I, 354.

3) Ib, II, 642 (1376).

sterling, $^{1.46}/_{17}$ gram = ongev. 0.085 gram. Vrij zuiver moet hij geweest zijn, want men gaf hem ook $^{1}/_{17}$ van de waarde van den Engelschen. Wanneer men hem niet wat hooger geschat heeft om de meerdere muntkosten, die relatief genomen, in zoo'n stukje zaten, dan hield hij bijna 0.08 gram zilver. Hij steekt evenwel zeer gunstig af bij de muntjes, die men vroeger in omloop ziet, bij den Fivelgooër penning van ± 1256, den Groninger van 1288 en omstr. 1300. En $^{2}/_{100}$ sterling, $^{3}/_{100}$ sterling, $^{4}/_{100}$ sterling, $^{6}/_{100}$ sterling 1); deze (iets afgeronde) getallen spreken zonder nadere toelichting, ze veroorloven met meer vrijmoedigheid het woord „muntverbetering" te gebruiken, dan hierboven eerst gewettigd leek.

BESLUIT.

Zoo is dan het volgende gebleken. In de elfde eeuw beginnen, voor ons vrij onverwacht, talrijke muntfabrieken te werken in de landen tusschen Zwin en Weser, 2) die alle een penning in het verkeer brengen, welk ongeveer de helft weegt van den elders gebruikelijken, zonder dat men evenwel mag beweren, dat de muntheeren beoogden een penning te slaan, die juist gelijk stond met den obool. Vooral in het Noorden, tusschen Vlie en Eems, werd op vele plaatsen druk en goed gemunt. 3) Aangetoond werd dat de Utrechtsche denaar in den loop der volgende twee eeuwen iets verzwakt werd, maar niet veel en ik mag er hier wel bijvoegen, dat deze waardevermindering bijna

1) $^{2}/_{100}$ heb ik genomen voor $^{11}/_{600}$; $^{6}/_{100}$ voor $^{1}/_{17}$

2) Ik noem deze twee stroomen, omdat het de grenzen van het oude Friesland waren; niet omdat ik meen, dat ze een muntgebied afscheidden.

3) DANNENBERG, I, S. 210.

gelijken tred hield met die der Hollandsche en Zeeuwsche penningen 1).

Heel anders de Friesche penning. De gewichtscijfers toonen hier overal een sterke daling; omstr. 1200 is hij daar volgens officieele opgave reeds minder dan een vierde van den normalen penning. Die beweging in nederwaartsche richting houdt aan en waar niet de politieke omstandigheden nopen tot staking der aanmunting, daar schijnt de voortdurende muntverzwakking tot den ondergang van het Friesche geld geleid te hebben. Tegen het einde der 13e eeuw lijkt Groningen nog wel de eenige muntplaats in het Noorden te zijn en hier geeft de handelsgeest blijkbaar zooveel inzicht in de gebreken der munt, dat men er het in de Middeleeuwen ongewone verschijnsel kan waarnemen van een gedurige verbetering van den penning.

Onwillekeurig voelt men zich geneigd om verband te zoeken tusschen deze eigenaardige ontwikkeling van het Friesche muntwezen en de bijzondere staatkundige toestanden, welke er heerschten. De middeleeuwsche vorsten hebben over het algemeen geen goeden naam op het gebied der muntpolitiek en vele onder hen hebben zich, hoewel meest onwetend, aan de ruilmiddelen zwaar vergrepen; maar toch — een landsheer had altijd nog meer oog voor, en ook meer belang bij een goede munt, dan een muntmeester, die zonder contrôle van een krachtig staatsgezag werkte. Dit laatste nu ontbrak in Friesland; ook in Oost-Friesland, waar de Graven van Ravensberg de munt te Emden, doch in het omliggende Friesche gebied, Neder-Eemsgoo, weinig of geen macht hadden; eveneens in Groningen, waar men den bisschop wel als heer erkende, maar daarom nog niet als zoodanig gehoorzaamde. Slechts

1) Voor Gelderland heb ik geen materiaal, dat eenige uitspraak wettigt; voor Holland en Zeeland wel, al heb ik het achtergehouden om deze verhandeling niet te vormloos te maken.

Westerlauwersch Friesland heeft in de laatste jaren van de 12e en in de eerste van de 13e eeuw onder een graaf gestaan, die te midden van zijn Friesche onderdanen woonde en die zich niet met een schijn van macht liet paaien. Is het toeval, dat men juist daar eenigen tijd later munten heeft gevonden van goede afwerking en van betrekkelijk hoog gewicht? En als men omstreeks 1300 een verbetering van de munt te Groningen ziet beginnen, dan mag men dit beschouwen als een uitvloeisel van de wenschen der Groninger kooplieden, maar men dient niet te vergeten, dat daar toen een stedelijk bestuur was, dat de uitvoering dier wenschen kon verzekeren. 1)

NASCHRIFT.

Nadat het eerste deel van dit opstel reeds verschenen was, bleek mij, dat HECK de daarin (blz. 161) meegedeelde gissing, als zouden Rednathes- en Kawingsmunten van Engelschen oorsprong zijn, opgegeven heeft: *Die friesischen Standesverhältnisse in nachfränkischer Zeit*, 1907, S. 130. 2) De nieuwe hypothese, welke hij er voor in de plaats stelt: Kawing Kalverlage, heeft ook al weinig aantrekkelijks. Noch munten met het opschrift Kawing, noch analoge gevallen, waarin een nieuwe munt- naam door stempelfouten of gebrekkige lezing ontstaan zou zijn, ondersteunen haar.

---

1) De lezer, die mij tot hiertoe gevolgd heeft, zal misschien eenigszins verwonderd zijn, dat ik zoo weinig gesproken heb over de muntrekening der Friesche rechtsbronnen. Ik heb daaruit inderdaad slechts die plaatsen genomen, welker dateering en waarin de namen der munten niet duister zijn, om uit deze en andere onmiddellijk bruikbare gegevens eenige zekerheid te krijgen omtrent de absolute en relatieve waarde der Friesche munten. Eerst nu zouden de rechtsbronnen aan de beurt komen en het is ook wel aanlokkelijk om enkele dwalingen (als de Friesche goudmunt der 11e eeuw, het zevendeelig pond) te bestrijden, aan welke een plaats in de muntgeschiedenis is gegeven door schrijvers, die met hun onderzoekingen aan den verkeerden kant nl. bij de rechtsbronnen zijn begonnen; maar dat kan beter geschieden op een plaats, waar rechtshistorische uitweidingen meer passen.

2) Met verwijzing naar *Göttinger gelehrte Anz.*, 1902, S. 866, die ik niet te mijner beschikking heb.

Voorts mag ook niet achterwege blijven een enkel woord over BENNO HILLIGER'S opstel *Studien zu mittelalterlichen Massen und Gewichten* 1.) Prof. HUIZINGA uit Groningen maakte mij er in een mondeling onderhoud opmerkzaam op, dat deze schrijver ook over de muntgewichten spreekt en tot enkele andere conclusies komt dan die, welke ik van KRUSE overgenomen heb.

Laatstgenoemde redeneert als volgt: Tegenwoordig wordt de Keulsche mark gesteld op 233.855 gram. Oude, in het begin der 19_e eeuw in Keulen aanwezige markgewichten wogen plm. 234 gram; 134 proefpenningen uit de 13ᵉ eeuw, die nog geheel ongeschonden te Keulen bewaard worden, wegen gemiddeld 1.46 gr. p. st. 1.46 gram = $^{234}/_{160}$ gr. Men sloeg inderdaad 160 penningen uit de mark. In een arbitrale uitspraak van 1252, welke een einde maakte aan een geschil tusschen den aartsbisschop en de stad, werd namelijk bepaald, dat bij elken nieuwen muntslag beiden twistenden partijen 13 β 4 đ 160 penningen zouden worden ter hand gesteld, opdat daaraan *zuiverheid* en *gewicht* der pas in het verkeer gebrachte penningen gecontroleerd zou kunnen worden. Waarom juist 160 penningen, wanneer deze niet een eenheid vormden, en wat kon dit anders zijn dan eene mark? In een muntverdrag van koning RUDOLF en den aartsbisschop van 1282 wordt bepaald, dat beide een gelijken penning zullen slaan „de qualibet marca argenti 13 solidos et 4 denarios *in pondere*, qui examinati et ad ignem positi reddent marcam in pondere quatuor denarios tantum minus, et sic subsistat marca, *quoad puritatem*, in 4 denariis." Hier nemen beide vorsten zich dus voor een penning te laten aanmaken, waarvan 160 eene mark wogen en bij insmelting een gewicht van 156 penningen aan fijn zilver bevatten.

Tegen dit deel van KRUSE's onderzoeking, waarmee ik

---

1) *Historische Vierteljahrschrift*, XI (1900), S. 161 ff.

het eens ben, voert HILLIGER in zijn geleerde verhandeling het volgende aan. De oude, in Keulen aanwezige markgewichten uit den aanvang der 19e eeuw berusten op een verloren standaardmark, waarvan men niet mag zeggen, dat ze voor het einde der 15e eeuw dienst deed. De arbitrale uitspraak van 1252 onderstelt wel, dat 160 penningen op de mark gaan, doch op de mark fijn zilver. Deze mark bestond uit 12 schellingen van 12 penningen; wanneer men hier 160 penningen uit maakte, bevatte elke penning $^{9}/_{10}$ penninggewicht zilver. Evenzoo in de overeenkomst van 1282: hier staat niet te lezen, dat elke penning $^{1}/_{160}$ mark zou wegen, wel dat hij $^{1}/_{160}$ mark zilver houden moest. Volgens een onderzoek met den toetssteen op de bewaarde proefpenningen, waren deze $^{900}/_{1000}$ fijn. Dit sluit dus. — Nu is er met die laatste oorkondenplaats nog iets bijzonders. Smelt men een mark zuiver zilver, welke in penningen verwerkt is, dan krijgt men een mark zilver op 4 penningen na. Dit kwam, volgens HILLIGER, daarvan, dat de fijnzilvermark, die men vermuntte (de Prägungsmark), $^{40}/_{41}$ was van de volle gewichtsmark. Het verschil tusschen beide marken, 4 penningen op de 160, kwam den muntmeesters ten bate. Pas nu kan een juiste berekening volgen: de „Prägungsmark" was 144×1.46 gram $= 210.24$ gram, de volle gewichtsmark $^{41}/_{40} \times 210.24$ gram $= 215.496$ gram. De juistheid van deze slotsom zou worden gestaafd, doordat eenerzijds zóó het ons van deze mark $^{215.496}/_{8}$ gr. $=$ 26.937 gr. zoo dicht staat bij die van het Oud-Romeinsche pond $=$ 27.288 gr.; terwijl andererzijds de mark zelve zoo'n overeenkomst toont met de Noordsche mark van 213.408 gram. Bovendien, men heeft uit twee vondsten een achttiental zilverbaren, waarvan vijftien, (alle ongelijk zwaar, nl. van 189.181 gr. tot 294.147 gr.!) een mark schijnen voor te stellen. Twee er van naderen zoo tamelijk de volle Keulsche gewichtsmark, twee anderen de Keulsche fijnzilvermark, zooals HILLIGER ze heeft gevonden.

Allicht, zou men zoo geneigd zijn te zeggen; in de gewichtenreeks dezer zilverstaven is steun voor allerlei markgewichten te vinden, ook voor een mark van bijna 234 gram. En die Noordsche mark; HILLIGER berekent ze op grond van een getuigenis uit het jaar 1500 — de bruikbaarheid van oudere gegevens betwijfelt hij — en op grond van een in een graf gevonden gewicht van 213.6 gr.... maar waarbij ook een lichter lag. Voorts heeft men in een urnengraf gewichten gevonden, die HILLIGER verklaart tot veelvouden en onderdeelen van de oer (= $^1/_8$ Mark), zooals hij die berekend heeft. Men schijnt die oer dan toch graag in allerlei deelen gesplitst te hebben. HILLIGER vindt $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{13}$, $\frac{1}{30}$, $\frac{1}{37}$ oer en bovendien vijf stukken, die zich door geen rekenkunst in een bruikbare verhouding tot de oer laten persen. Die vondsten zeggen dus weinig. Voor het overige zie ik geen reden, waarom de oude Keulsche mark eer zou moeten aansluiten bij de Noordsche, zooals die omstr. 1500 geweest moet zijn, dan bij de Keulsche, zooals die terzelfder tijd was. Ook ben ik niet zoozeer overtuigd van de noodzakelijkheid om eene alle politieke en maatschappelijke veranderingen trotseerende continuiteit in de gewichten te onderstellen, dat ik aan de overeenkomst tusschen het oude Romeinsche en het oude Keulsche ons veel bewijskracht kan toekennen.

Dus blijft nog de interpretatie van de aangehaalde 13e eeuwsche oorkonden. In beiden worden, zooals men onmiddellijk ziet, twee kenmerken van den penning in het oog gevat: gewicht en zuiverheid. Hoe men die volgens het stuk van 1252 zou vaststellen, is uit de woorden daar niet op te maken; maar in dat van 1282 wordt nauwkeurig beschreven, hoe de controle zou geschieden en tot welke slotsom die zou moeten leiden. Men onderzocht: 1° of 160 penningen ééne mark wogen en 2° door insmelting of er vier voor onzuiverheid afvielen, dus of ze $^{975}/_{1000}$ fijn waren. Zoo ten minste naar mijne

opvatting. Op die wijze beoordeelde men ook de Spiersche penningen. Het voorschrift luidde hier, 1⁰ dat 246 de zwaarte van een mark moesten hebben en 2⁰ dat 266 een mark zuiver zilver behoorden te bevatten. 1) Naar de uitlegging van HILLIGER evenwel, zegt de oorkonde van 1282 slechts, dat de penning $^{1}/_{160}$ (Prägungs)mark zilver moet houden; niets dus omtrent zijn betrekkelijke zuiverheid en zijn gewicht.

Voor het overige wordt het laatste stuk door HILLIGER's gekunstelde verklaring ook nog noodeloos duister gemaakt. „Marca" zou hier staan voor twee verschillende gewichten: de „Prägungsmark" en de „Gewichtsmark". Voorts zou hier op uiterst bedekte wijze de winst voor de muntmeesters opgegeven worden. En waarom juist die in de oorkonde moest worden vastgesteld, waarom niet veeleer de „sleischat", de quote, die de muntheer voor zijn muntrecht ontving, is ook al niet wel te begrijpen.

Het komt mij voor, dat HILLIGER te vernuftig is geweest en dat daardoor voor hem een doorzichtige, voldoend uitvoerige mededeeling geworden is tot een gewrongen, onbehoorlijk verkorte passage. Slechts één omstandigheid pleit voor zijn opvatting, dat koning en aartsbisschop niet van plan waren een penning van $^{975}/_{1000}$ te slaan. Volgens het — wel is waar niet geheel vertrouwbaar — onderzoek met den toetsteen, zijn de bewaarde proefpenningen maar $^{900}/_{1000}$ fijn. Doch is het wel zoo zeker, dat de afspraak van 1282 naar de letter uitgevoerd is? De uitspraak van 1252 moest al dienen om aan klachten over muntverzwakking een einde te maken en tegen het einde der 13ᵉ eeuw was die ten slotte zoo sterk geworden, dat de goede Keulsche penning uit het verkeer verdwenen was. Er schijnt mij dan ook grond te zijn om in het munttraktaat van 1282 een onvruchtbaar gebleven poging tot muntherstel te zien.

---

1) Boven blz. 166.

Gemengde Berichten.

Muntverslag 1907.

Het *Muntverslag over het jaar* 1907 vormt een boekje van 106 blz., op omslag en titel prijkende met eene aan „*Het Menschelijk Bedrijf*" door JAN en CASPER LUYKEN (1694) ontleende afbeelding van „de(n) Munter."

Er werden 47.600.000 munten geslagen t. w. voor

Nederland:	4.600.000	guldens,
	6.000.000	stuivers,
	4.300.000	centen,
Ned. Indië:	500.000	guldens,
	3.300.000	1/2 guldens,
	4.400.000	1/4 „
	14.000.000	1/10 „
	3.000.000	1/2 centen,
	7.500 000	centen,

ten onrechte staat op bl. 1 voor deze getallen een guldensteeken (*f*); duidelijk blijkt, dat niet het geldelijk bedrag doch het aantal der geslagen stukken daar is vermeld. Niet minder dan 3327 stempels waren noodig tegen 2619 in 1906.

Penningstempels werden gemaakt door WIENECKE voor den DE RUYTER-penning van ADOLFSZ. (zie bl. 217 e. v. hiervoor), door den assistent stempelsnijder KÜPPERS voor den DE RUYTER-draagpenning voor schippers enz.

De penningen door de regeering aangeboden aan den Czaar, de leden der 2e Vredeskonferentie en anderen, die zich bij die gelegenheid verdienstelijk maakten, werden, wegens de groote drukte aan de Munt, naar ontwerpen van WIENECKE bij BEGEER geslagen op door dezen vervaardigde stempels.

In verband met de plannen tot bouw van een nieuwe Munt, werden de zusterinstellingen te Londen, Berlijn, Hamburg, Stuttgart en Bern bezocht.

Vermeld wordt, dat de aloude naam „Muntgezel" bij K. B. dd. 9 Augustus 1907 n°. 98 werd veranderd in dien van „Opzichter bij de directie van 's Rijksmunt."

Behalve het verslag over het door hem uitgeoefende toezicht op de uitvoering der wettelijke bepalingen, het muntwezen betreffende, bevat het door den Kontroleur-Generaal bewerkte deel van het Muntverslag een en ander over de Nederlandsche metaalcirkulatie; tal van tabellen zijn ter toelichting bijgevoegd. Ten slotte volgen de verslagen van de Kommissie voor het Muntwezen over 1906 en over 1907, het eerste vertraagd door het overlijden van prof. dr. H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM, die als voorzitter werd opgevolgd door prof. dr. E. COHEN, tot dusver sekretaris, terwijl de ontstane vakature werd vervuld door de benoeming tot lid tevens sekretaris van prof. dr. P. VAN ROMBURGH. Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. No. 296: Einladung. — Prägungen der Osmanen in Bosnien. — Festschrift der Geschichtsvereine Wiens. — Ordentliche Versammlung der Numismatischen Gesellschaft am 19 Februar 1908. — Vorstands-sitzung der Numismatischen Gesellschaft am 4 März 1908 u. s. w.

N°. 298: Ueber Papiergeld in Oesterreich. — Festschrift der Geschichtsvereine Wiens. u. s. w.

Mitteilungen der Oesterr. Gesellschaft für Münz- u. Medaillenkunde. Bd. IV. n°. 2: Die neuesten Ausgrabungen in Vindobona. — Vereinsnachrichten. — Verschiedenes. u. s. w. Bd. IV. n°. 3: Ueber den Esslinger und andere

Funde Augsburger Bracteaten. — Die Medaille in der Jubiläums-ausstellung 1908 im Künstlerhause. u. s. w.

Bd. IV. N°. 4: Die Regierungs Jubiläen im Hause Habsburg-Lothringen und ihre numismatische Errinnerungszeichen. — PIEKOSINSKI. Medaille von Prof. JAN RASZKA. u. s. w.

Revue Suisse de Numismatique. F. XIII. 2e livr.

PRUEGG, M. A. Ein unedierter Münzstempel des Gegenpapstes FELIX V (avec fig.). — STROEHLIN, PAUL. CH. Répertoire alphabétique de toutes les médailles, médaillons, plaquettes et jetons postérieurs du 31 Décembre 1880, concernant la Suisse ou gravés par des artistes Suisses, dont la description a été donnée dans les publications de la Société Suisse de numismatique depuis leur origine (1882—1906). Etc.

Tijdschrift Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Dl. L, Afl. 4 bevat op numismatisch gebied: De Munten van Nederlandsch-Indië, door J. P. MOQUETTE (Met zeven platen).

Numismatische Zeitschrift. Wien.

Neue Folge. Bd. 1, 1908. Der ganzen Reihe. Bd. XLI. ALFRED MAIER: Die Silberprägung von Apollinia und Dyrrhachion. — RUDOLF MÜNSTERBERG: Sammlung CASELLI. — WILHELM KUBITSCHEK: Ein Denarfund aus der Gegend von Usküb (Albanien). — GUSTAF RICHTER: Jüdische Münzen meiner Sammlung. — WILHELM KUBITSCHEK: Zur Zeitrechnung der Stadt Sinope. — WILHELM KUBITSCHEK: Das Todesdatum des Kaisers DECIUS. — OTTO VOETTER: VALERIUS junior und SALONINUS. — WILHELM KUBITSCHEK: VALERIANUS der Jüngere und SALONINUS. — KURT REGLING: Nochmals die Söhne des GALLIENUS. — JOZEF FISCHER: Bemerkungen zu den römischen Familienmünzen. — WILHELM KUBITSCHEK: Eine Münze REGALIAN's.

— WILHELM KUBITSCHEK: Erwerbungen der Kaiserlichen Sammlung antiker und byzantinischer Münzen.

KARL DOMANIG: Erwerbungen der Kaiserlichen Münzsammlung für Mittelalter und Neuzeit. — E. V. ZAMBAUER: Prägungen der Osmanen in Bosnien. — ALFRED NAGL: Die österreichische Münzordnung vom Jahre 1481. — KARL DOMANIG: Beitrage zur Münzkunde von Mansfeld. — KARL DOMANIG: Zür Flötnerfrage. — ALFRED NAGL: Der Richtpfennig. — KARL SCHALK: Beitrage zur Geschichte des österreichischen Münzwezens unter LEOPOLD I. — GUSTAV SCHÖTTLE: Die Münzwirren und Heckmünzen in Oberschwaben um die Wende des 17 Jahrhunderts. — C. V. ERNST: Neue Schaumünzen der Familie BACHOFEN VON ECHT. u. s. w.

Monthly Numismatic Circular (SPINK & Son) April 1908.[1]) The Oldest Military Trophies of Britain. — Common Greek Coins (RhegiumII) Rev. A. W. HANDS. — Christian Legends and Mottoes upon Coins. Part III, Rev. W. ALLAN, D. D. OXON. — Biographical Notices of Medallists, Coin —, Gem, — and Seal — engravers, Ancient and Modern, with References to their Works, B. C. 500. A. D. 1900 (OLYMPIOS — OTTO) — Une pièce inédite. E. ZAY. — The British Imperial Bronze Coinage. H. GARSIDE — A.s.o.

May 1908.

Common Greek Coins (Pandosia. VIII). Rev. A. W. HANDS. — Biographical Notices of Medallists (OUDARD-PADOVANINO). — The coin types of Imperial Rome. FRANCESCO GNECCHI (Translated by Rev. A. W. HANDS). — Another Interesting Masonic Badge (A. M. BROADLEY). A. s. o.

De Conservator.

---

1) **Met jaargang 1908 is het Genootschap in ruiling getreden met SPINK and Son's Monthly Numismatic Circular. (Londen).**

Extract uit het notulenboek.

17e jaarlijksche vergadering
gehouden 20 Juni 1908, in het hotel Willems
te Groningen.

Tegenwoordig zijn de Heeren: AUG. SASSEN, Jhr. mr. SNOECK, DU CROCQ, Jhr. mr. FEITH, WIGERSMA, VAN DEN WALL BAKE, DE WAARD, mr. HIJMANS, VOET, CAREL BEGEER en BORDEAUX.

Afwezig met kennisgeving de Heeren: Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, CORBELIJN BATTAERD, Mej. DE MAN, benevens de Heeren: Jhr. V. D. BRANDELER, BRAAKENBURG VAN BACKUM, Jhr. mr. VAN MEEUWEN, Jhr. mr. F. BEELAERTS V. BLOKLAND, V. KERKWIJK, P. N. V. DOORNINCK, KAM, BRUYNESTEYN, CORN. BEGEER, DE WITT HAMER, mr. KLEYN, Jhr. mr. C. BEELAERTS V. BLOKLAND, V. BELLE, V. LIS, RODBART, RUYS DE PEREZ en VISART DE BOCARMÉ.

De Vice-Voorzitter opent, bij afwezigheid van den Voorzitter, de vergadering met een hartelijk welkom.

Het verslag van den conservator wordt, onder dankbetuiging, goedgekeurd. Bij monde van Jhr. FEITH wordt verslag uitgebracht over het financieel beheer van den penningmeester; de rekening vergeleken met de bescheiden en alles, is gebleken in goede orde te zijn. Het batig saldo is *f* 232.50, aan penningmeester wordt décharge verleend over zijn gevoerd beheer.

Bij monde van den Heer WIGERSMA wordt verslag uitgebracht over toestand tijdschrift. Weder zal *f* 750.— worden gevraagd.

Het werk van den Heer ZWIERZINA, hoe belangrijk ook voor de toekomst, zal daarin niet worden voortgezet en zullen pogingen worden aangewend een verdere uitgaaf afzonderlijk mogelijk te maken.

De secretaris wat later ter vergadering gekomen, leest de notulen der vorige vergadering, die worden goedgekeurd en brengt zijn verslag uit.

Onder applaus worden mej. DE MAN en de heer DU CROCQ resp. herkozen als lid Comm. van Redactie en Conservator en wordt de heer H. J. SCHARP te Amsterdam gekozen tot buitengewoon lid.

Voor tijdschrift wordt weer *f* 750.— uitgetrokken.

Door bestuur wordt erkend dat 't de Commissie van Redactie niet had kunnen verbieden 't werk des heeren ZWIERZINA verder voort te zetten, doch slechts den wensch had kunnen uitspreken dat dit werk in andere vorm zou worden uitgegeven dan tot nu geschiedt.

Daar Commissie van Redactie zelf voorstelt van 't werk van den heer ZWIERZINA een afzonderlijken uitgaaf te maken, wordt 't bestuur gemachtigd om met den heer ZWIERZINA een regeling te treffen daaromtrent en te zien of 't mogelijk zou zijn dit werk, dat vooral voor de toekomst belangrijk is, financieel te steunen.

Als plaats van bijeenkomst 1909 wordt Breda aangewezen en een werkvergadering te 's Hage in dit najaar in het uitzicht gesteld.

Door den Heer BEGEER wordt een proef getoond van den penning der Nederl. Belg. Vereeniging op onzen voorzitter.

De Heer DE WAARD toont een bus met rekenpenningen.

De Heer WIGERSMA toont een legpenning te Leeuwarden ingemetseld gevonden tusschen twee eieren als amulet, en een prachtig geconserveerde munt van Dorestad pas opgegraven, benevens een gouden loterijpenning op den vrede van Rijswijk, in dit metaal zeldzaam.

De Heer VOET toont eenige prachtig gegraveerde penningen op zijn vader, 't huwelijk T. VOET-ROUWENS, en van den Heer TEUNISSEN, met welk werk hij bijzonder geluk gewenscht wordt, waarna de Heer BORDEAUX eenige interessante bijzonderheden mededeelde over een penning geschonken aan de Groningsche madame PALME-DAALDER, welke onder den naam van madame D'ALDER eenige vermaardheid heeft gekregen in den revolutie 1795, waarna hij nog eenige tournois toont als religieuse penningen gebruikt.

Een rijtoer over Haren naar Paterswolde en een gezellige maaltijd besloten den dag, nadat eerst onder leiding van Jhr. Mr. FEITH een bezoek was gebracht aan het prachtig Groninger museum en aan de oude Staten Zalen.

De Secretaris

SNOECK.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

SUPPLEMENT.

379 A. 1875.

Nieuwe eerepenning
voor scheepsgezagvoerders.

Dezelfde Vz. van no. 379 is voortaan ook gebruikt voor den penning voor gezagvoerders van schepen in de groote vaart, als erkenning van de diensten, door hen aan de wetenschap der zeevaart bewezen, door het overleggen van uitmuntende scheepsjournalen ten behoeve van het Kon. Ned. Meteriologisch Instituut, afgebeeld DIRKS, no. 533. Kon. Besluiten 7 Mei 1837, 23 Juli 1838 en 24 Juni 1841.

382 A. 1875.

Tentoonstelling van wege de vereeniging
van den
H. VINCENTIUS A PAULO, te Rotterdam.

Vz. Links gewend borstbeeld van den H. VINCENTIUS VAN PAULO.

Op de afsnede van den arm: PRINZ F.

Kz. Glad veld, omgeven door twee palmtakken.

Omschrift:

VEREENIGING V. D. H. VINCENTIUS VAN PAULO.

Brons met oog en ring, 33 m.M., Verz. KARREMAN.

De heer KARREMAN, die mij mededeeling deed van het bestaan van dezen penning, veronderstelt, dat dit de onder no. 382a bedoelde is.

382 B. 1875.

Ter eere van J. HUIJSKENS te Breda.

Vz. Het wapen van Breda met twee leeuwen als schildhouders, achter het wapen een engel, het geheel rustende op de daken en muren eener stad.

Omschrift:

VEREENIGING VOOR HANDEL & NIJVERHEID

BREDA

Kz. Een bijenkorf, daaronder:

aan.

J. Huijskens

1834—1875.

Zilver, 38 m.M. met bladvormig ornament en ring, aan rood-wit lint. Gegraveerd.

Mededeeling van den heer J. E. TER GOUW, volgens wien de penning, die aan J. HUIJSKENS werd uitgereikt, wegens 40-jarige werkzaamheid in een ijzerhandel te Breda, zich bevindt in het bezit zijner familie te Naarden.

383 A. 1875/6.

Tooneelwedstrijd „Thalia" te Dordrecht.

„Onder no. 383 van Uw werk is beschreven: 1875/76. Tooneelwedstrijd „Thalia" te Dordrecht. Dezer dagen ontving het Genootschap ten geschenke de prijspenningen enz., behaald door de Kon. Lett. Vereen. „Hooger zij ons Doel", alhier. Opgericht 1835, ontbinding zal dezer dagen volgen. Hierbij is ook de penning van „Thalia", doch afwijkende van Uwe beschrijving.

Zilveren plaat, glad. In het midden een kroon vastgehecht.

Onder de kroon gegraveerd 1875 — 1876. Omschrift (gegr.) Noord en Zuidnederlandsche tooneelwedstrijd, uitgeschreven door Thalia ✶ Kz. In het midden, wapen van Dordrecht, waaronder achtpuntige ster. Omschrift (gegr). Ter herinnering aangeboden door de gemeente Dordrecht. Het geheel is gevat in het geslagen zilveren montuur, parelrand en lauwerkrans, met oog en ring waaraan strik in de stadskleuren", (grootte *niet* vermeld).

Mededeeling van H. G. DU CROCQ, d.d. 2 Augustus 1906.

388*. 1876. 5 Juni.

50-Jarige herdenking der eerste steenlegging voor de sluis te Neuzen.

Vz. Gekroond wapen van Neuzen tusschen twee samengestrikte lauwertakken, daaronder:

A. FISCH. BRUSSEL.

alles omgeven door een kabelcirkel.

Omschrift boven:

MUZIEKGEZELSCHAP APOLLO TE NEUZEN,

onder (ingestempeld): FESTIVAL OP 5 JUNIJ 1876.

Kz. Glad veld, omschrift:

✤ HERINNERING AAN DE EERSTE STEENLEGGING, OP 6 JUNIJ 1826, AAN DE GROOTE SLUIS TE NEUZEN

Koper verguld, met ornament, oog en ring, 52 m.M. Verz. Z.

388.** 1876. 5 Juni

Prijspenning van het Muziekgezelschap Apollo te Neuzen.

Vz. = n°. 388*, doch zonder het ingestempelde deel van het omschrift.

Kz. Glad veld omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 51 m.M. Verz. VAN LIS.

Den 18 November 1827 werd het kanaal van Gent naar Terneuzen geopend (zie DIRKS 297/8), waardoor de eeuwen gekoesterde wensch van Gent naar eene verbinding met den oceaan werd vervuld en Terneuzen werd de derde havenplaats van Nederland. Het 50-jarig herdenken van de eerste steenlegging aan de groote sluizen te Terneuzen werd gevierd door een festival uitgaande van het aldaar in April 1860 opgerichte muziekgezelschap „APOLLO", dat de Vz. van den toen aangemaakten penning in 't vervolg als prijspenning bezigde.

393 A. 1876. 24 September.

Zangwedstrijd van Amstels Mannenkoor te Amsterdam.

Draagteeken voor de zangers.

Vz. Het met een koningskroon (!) gedekte wapen van Amsterdam, tusschen twee saamgestrikte lauwertakken, daaronder: A. FISCH F.

Kz. Omschrift:

GROOTE ZANGWEDSTRIJD
★ AMSTERDAM ★

In het veld: AMSTELS
MANNENKOOR
1876

Tin, 28 m.M., met oog. Verz. KARREMAN.

405 A. 1876.

Korpsprijs der rustende Schutterij in Noord-Brabant.

Vz. Door een koningskroon gedekt wapen van Noord-Brabant, rustende op twee gekruiste geweren.

Kz. KORPSPRYS
rustende Schutterij.
NOORDBRABANT
1876.

Zilver gegraveerd met oog en ring, 40 m.M. Verz. Friesch Gen. Ontbreekt in *Bijdragen* 2e druk.

405 B. 1876.

Schietwedstrijd te Utrecht.

Vz. en Kz. = n°. 278, doch op de kz. in plaats van: WAALSDORP en: 1873. staat: UTRECHT en: 1876.

Brons, met oog en ring, 27 m.M. Verz. KARREMAN.

407. 1877. 14 Februari.

Eerepenning voor de mindere geëmplooieerden en werklieden bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht.

Bestaat ook in klein model, b.v. 17 × 13 m.M., zilver. Verz. Z.

421 A. 1877. 10 Juli—Augustus.

Internationale wedstrijd van kunstnijverheid te Amsterdam.

Vz. = n°. 421.

Kz. = n°. 421, doch de afbeelding van het gebouw eenigszins anders en in de afsnede:

S. DE VRIES F. 'S-HAGE

Koper, 24 m.M. Verz. KARREMAN.

438 B. 1878. 20 Februari.

Verkiezing van LEO XIII tot paus.

Vz. Zijn aanziend borstbeeld in pontifikaal met de tiara op het hoofd, daaronder:

S. D. V.

Omschrift boven:

LEO · XIII · PONTIF · MAX

EEN · LICHT · AAN · DEN · HEMEL

Onder: † (IOACHIM · PECCI) †

20 · FEBR · 1878

Kz. 's Pausen wapen, omschrift:

GEBOREN · TE · CARPINETO · IN · HET · BISDOM · ANAGNI

2 · MAART · 1810

Koper verzilverd, ovaal 26 bij 21 m.M., met oog en ring. Verz. Z.

438 C. Als voren.

Vz. In het veld: ❋

LEO—XIII

(JOACHIM · PECCI)

PAUS · VERKOREN

Omschrift:

EEN · LICHT · AAN · DEN · HEMEL

20 · FEBR · 1878

Kz. = n°. 438 B.

Koper verzilverd, ovaal 26 bij 21 m.M., met oog en ring. Ver. Z.

446 A. 1878. 10 Juni

25-Jarig bestaan der fanfare te Tegelen.

Vz. Rond schild waarop: 1878, rustend op een lier, waarboven een lauwerkrans.

Om de lier: vaandels, blaasinstrumenten, pauken, trom, bekkens; onder: een muziekboek. Alles in parelrand.

Kz. In het door een zwaren bloemkrans

omgeven veld een medaillon met het op- en omschrift:

25 JARIG BESTAAN FANFARE
TEGELEN
10
JUNY

Koper verguld, met ornament en ring, 59 m.M., door E. ALARD.

450 A. 1878. 24 Augustus.

Huwelijk van Z. K. H. Prins HENDRIK DER NEDERLANDEN en H. K. H. Prinses MARIE VAN PRUISSEN.

Geheel gelijk n°. 450, doch met op de Kz. de juiste spelling: ELISABETH

Koper verguld, 24 m.M., Verz. J. KARREMAN.

467 A. 1878.

25-Jarig huwelijk van C. HONIG en A. BRAAS.

Door een foutief jaartal in een auktie-katalogus in Dl. I opgenomen. Dit is de penning voorkomende onder n°. XXXV, bij DIRKS, dl. II, blz. 329 van 1818 en behoort *niet* te Westzaandam, doch te Koog aan de Zaan thuis.

471 A. 1879. 7 Januari.

Huwelijk van Z. M. Koning WILLEM III met Prinses EMMA VAN WALDECK-PYRMONT.

Geheel gelijk n°. 471, doch het omschrift op de Vz. in grooter letters en onder borstbeelden: ✱

Geel koper, met oog en ring, 22 m.M. Verz. Z.

514 A. 1879.

Prijspenning der teekenakademie „MINERVA" te Groningen.

Vermoedelijk de penning beschreven bij DIRKS no. 617, doch in den auktiekatalogus, waarin ik het stuk op 1879 geplaatst vond, op dat jaar gesteld, op grond van het gegraveerde opschrift op de Kz.

514 B-D. 1875—1880.

Penningen bestemd om op de Kz. te graveeren de namen der leden van de Société Royale de Numismatique de Belgique.

B. Vz. = n°. 54. (GOLTZIUS)

C. Vz. = n°. 189. (VAN BERCKEL)

D. Vz. = n°. 343. (VAN MIERIS. Verz. Z.)

Kz. Glad veld omgeven door een cirkel.

Omschrift: ✠ SOCIÉTÉ ROYALE DE NUMISMATIQUE DE BELGIQUE

Zilver en brons, 33 m.M.

Blijkens mededeeling van den heer ALPH. DE WITTE, verkreeg de graveur AUGUSTE BRICHAUT tusschen de bovengemelde jaren toestemming om gebruik te mogen maken van de Vzn. der presentiepenningen t. a. p. beschreven voor het aangehaalde doel. Ze kostten in zilver 10, in brons 5 franken.

540 C*. 1881. 26 en 27 Februari.

25-Jarig bestaan der rederijkerskamer VAN HALMAEL te Leeuwarden.

Vz. Lier tusschen takken in parelrand.

Kz. In parelrand:

1856
R. K. H.
1881

Gegoten, lood met oog, 25 m.M., aan blauw koordje. Verz. Z. (1908).

Den 26 Februari 1881 werd in den schouwburg te Leeuwarden opgevoerd „*Het St. Jansschot* van PAUL VON LINDAU, vertaald door een lid der vereeniging; den 27en in de koncertzaal: Feestrede, vertooning van het sprookje „*In het slot van den dwerg*", daarna kermis in de feestzaal.

Het geslacht VAN HALMAEL leverde drie tooneelschrijvers: HENDRIK, geb. 1654, schreef 1700 — 1710 een dertigtal blij- en zinnespelen; ARENT, geb. 1788 overleden 29 September 1850, schrijver van verschillende treurspelen; terwijl (volgens mededeeling van den heer S. WIGERSMA Hz.) omstreeks 1860 en later een heer VAN HALMAEL te Leeuwarden woonde, die tooneelstukken over onderwerpen uit de friesche geschiedenis schreef, welke aldaar werden opgevoerd en naar welken laatsten (naar hij meent) de rederijkerskamer werd genoemd.

562. 1881. Erratum:

Bij 562 is verwezen naar n°. 531, dit moet zijn 561.

568. 1882. 21 April.

Eeuwfeest der geboorte van FRIEDRICH FRÖBEL.

Bestaat ook in zilver, zonder oog en ring. Verz. Z. (1906).

607 A. 1883. 7 Juli.

Roeiwedstrijd te Amsterdam.

Het geëmailleerde, door de keizerskroon gedekte wapen van Amsterdam, tusschen: 18 83, omgeven door een vergulden lauwerkrans, rustend op twee gekruiste roeispanen.

Zilver, uitgesneden met oog en ring, hoog 28, breed 27 m.M. Mededeeling van den heer A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, te Rotterdam.

De roeiwedstrijden gingen uit van de Internationale Koloniale en Uitvoerhandeltentoonstelling en werden gehouden onder leiding van de Kon. Ned. Zeil- en Roeivereeniging, de Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging de Hoop, de Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging Fortuna enz. Mededeeling als boven.

624 B. 1883—1884.

Nationale Tooneelwedstrijd te Harlingen.

Vz. Omschrift:

NATIONALE TOONEELWEDSTRIJD

* 1883 — 1884 *

Opschrift: ....◆◆◆....

COMMISSIE

VOOR

VOLKSVERMAAK

......◆◆◆......

HARLINGEN

Kz. Glad veld, omgeven door saamgestrikte lauwer- en eiketakken.

Verguld zilver, 42 m.M. met aangesoldeerd oog. Verz. Friesch Genootschap.

Zie *Verslag* 1906—1907, blz. 4 en 5.

641 A. 1884.

Prijspenning der Landbouw Vereeniging „Eiland IJselmonde"

Vz. In het veld:

EILAND IJSELMONDE

daaromheen een ronde, dichtgegespte riem, (mat) dragende het omschrift:

LANDBOUW VEREENIGING

Kz. Glad.

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

Volgens informatie voor het eerst uitgereikt in 1884.

660 A. 1885. 20 September.

Partieele bondsuitvoering van het Nederlandsch Gymnastiekverbond te Purmerend.

Vz. Het gekroonde wapen van Purmerend. Omschrift:

TER HERINNERING

✱ PURMEREND ✱

Kz. Omschrift:

PARTIEELE

✱ BONDSUITVOERING ✱

In het veld:

20 SEPT.

1885

Tin, met oog, 23 m.M., door J. D. POSTHUMUS. Verz. Z. (1908).

661 *. 1885. September

50-Jarig bestaan der Koninklijke Letterlievende Vereeniging „Hooger zij ons doel" te Amsterdam.

Vz. Door de koninklijke kroon gedekt wapen der vereeniging: in blauw een zilveren vijfpuntige ster.

Omschrift:

KON. LETTERL. VEREEN. HOOGER ZIJ ONS DOEL

· AMSTERDAM ·

Kz. Boven in parelcirkel, waarvan stralen uitgaan: 50, beneden langs den rand:

SEPT. MDCCCXXXV — SEPT. MDCCCLXXXV

Verguld koper met oog en ring, 22 m.M., aan blauw zijden strik. Verz. Z. (Veiling H. G. BOM, 21 Januari 1907).

676 D. 1885.

Penningplaat Stoomtram Vechel—Oss.

Landschap; op den achtergrond een stad met kerk, langs die stad loopt een rivier, waarop schepen en booten varen, langs de rivier ligt een weg, waarop een stoomtram zich voortbeweegt. Boven het landschap het wapen van Nederland.

Omschrift:

COMPAGNIE DES CHEMINS DE FER PROVINCIAUX NEERLANDAIS.

Tin, eenzijdig, 40 m.M., Verz. Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Mededeeling van den heer HERM. V. RIJCKEVORSEL.

704. 1886.

Bakkerijtentoonstelling in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam.

Vz. Het bakkerswapen, (schild met krakeling met twee leeuwen als schildhouders, waarboven kroon tusschen twee gekruiste degens), daaronder op gekruiste eike- en lauwertakken een lint met het opschrift: NEDERLAND.

Kz. Omschrift:

BAKKERIJ TENTOONSTELLING,

onder gescheiden door saamgestrikte korenaren.

In het veld binnen een parelcirkel:

AMSTERDAM

1886

Koper verguld, 40 m.M., door J. D. POSTHUMUS. (Bij den graveur gevonden in 1908).

716 E. 1887. 19 Februari.

70ste Verjaardag van Z. M. Koning WILLEM III.

Links gewend in een cirkel geplaatst hoofd, vermoedelijk Z. M. Koning WILLEM III, moetende voorstellen.

In den rand beneden in zeer onduidelijke cijfers:

1817 1887

Lood, 24 m.M. Verz. Z.

729 A. 1887. 13—15 April.

Aprilfeesten te Amsterdam bij gelegenheid van 's Konings 70sten verjaardag.

Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd in een bloemkrans.

Omschrift in kabelrand:

* Z. M. WILLEM III *
KONING DER NEDERLANDEN

Kz. Het gekroonde wapen van Amsterdam tusschen de jaartallen: 1817 1887

Omschrift:

FEESTVIERING
AMSTERDAM

Zilver, 23 m.M. Verz. Z., ook in tin met oog, Verz. Z., door J. D. POSTHUMUS.

767 A. 1887.

Draagpenning voor de boden van den Schuttersraad te Amsterdam.

Geheel = n°. 767, met boven het wapen van Amsterdam: SCHUTTERSRAAD en daaronder:

BODE

Brons, met oog en ring, 50 m.M.

Werd om den hals gedragen aan oranje gewaterd zijden lint.

779 A. 1887.

Eerste bedevaart van Oirschot naar Kevelaer.

In een kompartiment van vier bogen, op een met gothisch ruitwerk versierden grond, het beeld van O. L. V. van Kevelaer.

Op een langs de vier bogen loopende spreukband het opschrift:

BEDEVAART VAN OIRSCHOT NAAR O. L. V.
VAN KEVELAAR A°. D'. 1887

Eenzijdig, hoog 44, breed 38 m.M., met oog en ring Verz. Z

De penning is ontworpen door den architect L. C. HEZENMANS te 's-Hertogenbosch, de stempels zijn gesneden door M. VERMEIRE te Antwerpen; Jhr. M. A. SNOECK liet in 1907 op de bestaande stempels bij de firma C. J. BEGEER te Utrecht, 2 exemplaren in zilver en 6 in brons slaan.

(Onbekend in welke metalen de penning oorspronkelijk is geslagen).

779 B. 1887.

Prijspenning van den „Deutscher Turn- und Ruderverein", te Rotterdam.

Vz. Schild, waarop de 4 F's (frisch, fromm, froh, frei) rustend op een anker en gekruiste roeispanen. (?)

Kz. Omschrift:

D T & R V

Rotterdam.

Glad veld voor den datum.

Zilver, met oog en ring, 20 m.M.

Mededeeling van den heer A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, te Rotterdam.

832 B. 1889. 30 Juni.

Limburg gedurende 50 jaar met Nederland vereenigd.

Komt ook voor met gekroond ornament en ring. Koper verguld, met het ornament, hoog 72 m.M. Verz. Z.

845 A. 1889. 6 Oktober.

Ter eere van W. A. SCHOLTEN te Groningen.

Geheel gelijk n°. 845, alléén het borstbeeld iets anders, op de schouder-afsnede het monogram: J. D. (?) P. en in plaats van J. P. M. MENGER F. staat rechts ter zijde: J. D. POSTHUMUS F.

Tin, 60 m.M., *Catalogus* L. FULDAUER n°. 19, *Januari* 1908, n°. 355, *f* 15.—, volgens welken katalogus slechts 3 exemplaren zijn geslagen.

Vermoedelijk afgekeurde stempel van de Vz.

872. 1890. 18 Februari

lees: Juni (niet bemerkte drukfout).

963 A. 1891. 3—6 September.

Hondententoonstelling „Cynophilia" te Scheveningen.

Vz. — n°. 963.

Kz. 3^E^ NATIONALE HONDENTENTOONSTELLING GEHOUDEN TE SCHEVENINGEN 3, 4, 5 en 6 SEPT. 1891 PRIJS BEGEER UTRECHT

Brons, 46½ m.M.

963 B. Als voren.

Geheel gelijk n°. 963 A.

Brons, 41 m.M.

985 A. 1891.

Prijspenning der gemeente Waalwijk.

Bestaat ook groot 38 m.M., met op de Kz. gegraveerd: Landbouwtentoonstelling te Waalwijk. Mededeeling van jhr. M. A. SNOECK.

1007 A. 1892. 16 Augustus.

Overbrenging der relikwieën van St. JEROEN van Haarlem naar Noordwijk.

Vz. St. JEROEN geleund staande op een slagzwaard, de rechterhand zegenend opgeheven, naast hem rechts een valk met kap; duidende het zwaard op zijn marteldood door het zwaard, de valk op zijn adelijke afkomst.

Omschrift in parelrand:

H. JEROEN VAN NOORDWIJK BID VOOR ONS.

Kz. In parelrand:

★
GEDACHTENIS
AAN
NOORDWIJK
★

Geel koper, met oog en ring, 27 m.M., Verz. Z. Komt ook voor verzilverd.

St. JEROEN, priester, werd wegens het verkondigen van het evangelie 17 Augustus 856 door de Noormannen te Noordwijk vermoord; zijne overblijfselen, ten tijde van DIRK II graaf van Holland (vermoedelijk tusschen 985 en 989) gevonden, werden met veel plechtigheid naar Egmond vervoerd en aldaar op nieuw ter aarde besteld, later naar Haarlem overgebracht.

1015 B. 1892.

Hondententoonstelling (Nimrod), te Scheveningen.

Vz. = n°. 382.

Kz. Omschrift:

INTERNATIONALE HONDENTENTOONSTELLING · SCHEVENINGEN 1892 ·

In het veld:

VOOR
TOEGEKEND AAN

Brons, 42 m.M., door BEGEER.

1051 A. 1893. 30 Juli.

Prijspenning der Goudsche Zwemklub.

Vz. Het wapen van Gouda met kroon, schildhouders en spreukband.

Omschrift, boven door een $^{3}/_{4}$ cirkel, uitloopend in krullen, gescheiden van het veld:

✱ GOUDSCHE ZWEMCLUB GOUDA

Kz. Glad veld omgeven door een lauwerkrans.

Zilver, met oog en ring, $28^{1}/_{2}$ m.M., Verz. KUIPERS, welk exemplaar den bovenstaanden datum op de Kz. draagt en toen als „prijz" voor duiken werd uitgeloofd.

1056. 1893. 17 Augustus.

50-Jarig huwelijk van J. W. KAISER en J. BUISMAN, toe te voegen: te Amsterdam.

1075A. 1893.

65ste Verjaardag van PAKOE BOEWONO IX, Soesoehoenan van Soerakarta.

Ovaal medaillon met het opschrift:

P *B*

IX

gedekt door een koningskroon en omgeven door saamgestrikte takken, links . . . . (?) rechts rijst (padihalm), tusschen den strik: LXV.

Zilver, de naamletters en cijfers verguld, met oog aan de kroon voor de inlandsche grooten, die het droegen aan lint om den hals, met aangesoldeerden speld voor de europeanen, die het op den rok droegen, 48 bij 30 m.M., geleverd door VAN ARCKEN & Co.

PAKOE BOEWONO IX werd geboren 22 December 1830, (Javaan-

sche tijdrekening 1758), aanvaardde de regeering 30 December 1861 en stierf 17 Maart 1893 (Javaansche tijdrekening 1823).

1111. 1894. September.

4[de] Eeuwfeest der stichting van Zaandijk.

Komt ook voor in zilver met oog en ring aan rood-wit lint met het opschrift:

B O G A E R S

BLOEM VAN ZAANDIJK

gegraveerd tusschen de opschriften op de Kz. (vermoedelijk voor de vertooners van dit feestspel.)

1127 A. 1894.

Nationaal schietconcours te Amsterdam.

Vz. Schild, gedekt door de keizerskroon en aan weêrszijden versierd met leeuwenkoppen en pooten, waarop het wapen van van Amsterdam, daaronder: J. D. POSTHUMUS.

Alles in parelcirkel.

Omschrift:

GROOT NATIONAAL SCHIETCONCOURS
AMSTERDAM 1894

Kz. Glad.

Brons, met oog en ring, 35 m.M.

1164 A. 1895.

De poorters van Oud-Holland,
aan den heer LANDRÉ, te Amsterdam.

Vz. De toegangspoort van Oud-Holland, waarboven het sekretariaat van het tentoon-

stellingskomitee van Oud-Holland was gevestigd, op de afsnede: J. D. POSTHUMUS

Omschrift:

DE POORTERS VAN OUD-HOLLANDT 1895

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Koper verguld (épreuve d'artiste), 35 m.M.

Volgens mededeeling van den heer POSTHUMUS slechts één ex. geslagen in goud en door de poorters van Oud-Holland aangeboden aan den heer LANDRÉ (†), sekretaris van het tentoonstellingskomitee voor Oud-Holland.

1183 A. 1895. 30 Juli.

Oud-Zaansche bruiloft, voorgesteld door de vereeniging „BOGAERS" te Koog-Zaandijk, op Oud-Holland, te Amsterdam.

Geheel = n°. 1159, op de Kz. gegraveerd boven langs den rand:

VER^G „BOGAERS" TE KOOG-ZAANDIJK

Onder het wapen:

30 JULI 1895

OUD-ZAANSCHE BRUILOFT

Zilver, met oog en ring, 48 m.M., eigendom der vereeniging „BOGAERS".

1245 A. 1896.

25-Jarig bestaan der H. Familie te Eindhoven.

Vz. Tusschen een palmboom (links) en een tweetal lelieplanten (rechts) staan MARIA, JEZUS en JOZEF, boven hunne hoofden vrij in de lucht

hangende gothische bogen, in de middelste boog den H. Geest, voorgesteld als een door stralen omgeven, nederdalende duif.

Kz. Omschrift:

• ∴ • AARTSBROEDERSCHAP DER HEILIGE FAMILIE

Opschrift binnen een cirkel:

25
JARIG LID
EINDHOVEN
1896

Zilver, met oog, 34 m.M., Verz. SNOECK.

1288. 1897.

Noord-Brabantsche Nijverheidstentoonstelling te 's-Hertogenbosch.

Bij het tijdens deze tentoonstelling op 8 en 9 Augustus 1897 gehouden Provinciaal Handboog-Concours, werden handelspenningen met gegraveerde opschriften uitgereikt als prijzen. (Verz. SNOECK).

1301 A. 1897. 31 Augustus.

17de Verjaardag van H. M. de Koningin, te Amsterdam gevierd.

Vz. Iets naar rechts gewend aanziend borstbeeld van H. M. de Koningin, omschrift in parelcirkel:

KONINGIN WILHELMINA

Kz. Omschrift in parelcirkel:

ONDERLINGE ORANJE VEREENIGING

In het veld:

BUURT X
31.
AUGUSTUS
1897

Koper verzilverd, met oog en ring, 27 m.M., Verz. Z. (1908), vermoedelijk door LAUER.

De onderlinge Oranje-Vereeniging in buurt X, den z.g. Duvelshoek te Amsterdam, werd opgericht in Sept. 1895 tot viering van feest bij H. M.'s bezoek aan de hoofdstad en op Haar geboortedag.

In 1897 werden de penninkjes verkocht, voor wat men in de bus wilde geven (minstens ƒ 0 25), waarvan de opbrengst bestemd was tot dekking der kosten van de versiering van den „Duvelshoek." De overgeblevene werden aan de buurtkinderen uitgedeeld om op 31 Augustus 1897 te dragen.

1342 A. 1898. 5 Juni.

Festival te Eindhoven.

Vz. Rechts gewende vrouw, zittende op een antieken zetel, de lier bespelende.

Op de afsnede: WURDEN BRUXELLES

Kz. In rond medaillon, omgeven door een sierlijken rand, waaromheen samengestrikte lauwertakken. Omschrift:

⋆ PHILODIA, VRIENDSCHAP & OEFENING EINDHOVEN

In het midden:

INTERNATIONAAL
FESTIVAL
5 JUNI 1898

Koper verguld, met oog en ring, 51 m.M., Verz. SNOECK.

De Munt in de Volkstaal,

DOOR

J. E. TER GOUW.

VIII.

(*Blank*, *schelling*, *malle schelling*, *zesje*, *zesthalf*, *drie*, *mafje*, *prenten met schellingen en plakkaat*).

Naar aanleiding van het vorige artikel werd mij van bevriende zijde medegedeeld, dat de benamingen *pronkdaalder* en *pronkgulden* in Friesland nog bekend zijn. Men verstaat daaronder een rijksdaalder of een gulden, dien een jongeheer van zijne moeder met kermis in de portemonnaie kreeg, niet om te verteren, maar enkel om er mee te geuren. In hoeverre deze manier van doen wel paedagogisch correct is, laat ik in 't midden, omdat ik over het opvoedingssysteem der Friesche moeders den staf niet breken wil.

Evenzoo werd mij gemeld, dat in den tijd, toen de oude speciën nog gangbaar waren, dus vóór 1840, in Kampen een Zeeuwsche daalder genoemd werd *bedrogdaalder* (eigenlijk met een minder nette benaming), omdat hij maar 28 stuivers gold. Dit houdt dus blijkbaar verband, met hetgeen in het voorgaande artikel is meegedeeld omtrent de afgezette Zeeuwsche daalders.

Tot de merkwaardige daalders behoort voorzeker ook het reusachtige muntstuk, waarvan ALONSO DE ULLOA verhaalt in zijne *Geschiedenis van Karel V*, in 1610 in 't Hollandsch uitgegeven te Delft.

Toen de erfprins FILIPS in 1549 zijne reis deed door al de staten zijns vaders, kwam hij ook in de stad Bolzan 1) in 't graafschap Tirol, waar hem namens het Graafschap geschonken werd „een soo grooten ghemunten daelder, dat een muyl deselve qualijc draghen conde. Op d'een sijde was ghemunt die figure van den Prince, ende op d'ander sijde de Conincklijcke wapen, met de wapen van Tirol" 2).

Als deze monsterachtige daalder werkelijk bestaan heeft, is hij zeker spoedig den smeltkroes ingegaan en in gewone daalders herschapen.

Wij zullen nu terugkeeren tot munten van minder waardij. Nog heden ten dage is de uitdrukking *een halfblanksheer* in gebruik voor iemand, die zich als heer voordoet, maar geen echte heer is 3).

„Nu! 't is ook niet veel bijzonders, die Gekroonde Roemer, eigenlijk maar een loziment voor reizende kramers en halfblanksheeren", aldus leest men in VAN LENNEP'S *Klaasje Zevenster*. Zoo kent men ook *halfblanksgezel*: „Deze JOOST was halfblanksgezel bij een schoenmaker" (ALB. THIJM, *Portretten van* VONDEL) en *halfblanksknecht*: „Men zondt hem naer de keuken bij de andere booden, daer

1) Bolsano, Botzen.

2) Zie *Navorscher* 1855, blz. 2.

3) Zie het *Woordenb. d. Ned. Taal* in voce.

hij als een half blanks knecht, dien de handen verkeerd stonden, overdwars wierdt ontfangen." *(Ned. Spectator)*; evenzeer ***halfblanksmadam*** en ***halfblanksjuffrouw***: „Jij mijn het vierkante gat wijzen?", zegt eene meid tot hare meesteres, „jij halfblanks Juffrouw! zo moestje al daadlijke beginnen" (ASSELIJN, *De Stiefmoeder* 1684). Zelfs sprak men van ***halfblankskoekjes***: „Hoe laet sij heur toch so gheweldich doecke, Van dit ysopus lijf mit sijn bienen as half blancx koecke." (W. D. HOOFT, *Jan Saly* 1622).

Een halfblankskoek schijnt hetzelfde te zijn, wat men in mijne jeugd te Amsterdam noemde: *een drieduitskorstje*; een halve blank is gelijk drie duiten.

Met dat *ysopus lijf* of ESOPUS-lijf wordt hier bedoeld een vrijer met een bochel en kromme beenen.

Een ***halve blank*** doet ons vanzelf besluiten tot het bestaan van een ***blank***, en deze komt zoo tallooze malen in de volkstaal voor, dat wij maar een greep hebben te doen, om er een aantal aan 't licht te brengen.

Wij beginnen met de „*Cluyt van Tielebuys*, A°. 1541.

„Siet, dit sijdij noch t' achter, ten tijde binnen
Dat uw moeder sterff, drie blancken en een oort
Aen warm wittebroot."

P. C. HOOFT schrijft in 1607:

„Vervalscht men waeren, dat men sien moet wat men coopt;

Vreesdemen gallich in, noch helle nae dit leven,
Waarom en soudmen al sijn broeders niet vergeven,
Daer onkost van een *blanck* u weeld' en schat bereyt?" —

De dichter bedoelt: men moet goed opletten, als men eetwaren koopt, want vele gewetenlooze kooplieden worden alleen door de vrees voor de galg of de hel weerhouden, hunne waren te vervalschen, daar anders voor zes duiten vergif genoeg te koop is en er schatten mee te verdienen zouden zijn.

Voorts:

„Hoeveel wilt ghij hebben? — Maar twintich croonen
Moest ghij ons toonen, minder niet een blanck".

(BREUGHEL'S *Boertighe Cluchten*, 1612)

„Waer is jou Man? — Hij is na Oost-Ingie, Heyn is 't Zee, de Botter geld twie Blancken".

(BREEROO, *Klucht van de Koe* 1612).

De bedoeling is: „Het zijn dure tijden: mijn man moet op zee wat trachten te verdienen, terwijl ik de herberg doe." Zie lager hetzelfde spreekwoord.

„Daar stonden die Brandewijn-drinckers en droncken 't mutsjen om twee blanken."

(id. *Moortje* 1615).

„Voor een blank thuis liggen" beteekent hetzelfde, als 't hedendaagsche „voor een oortje thuis liggen", bijv.:

„De mans crijgen soo meenige streeck,
De vrou die woonter en de man, die leyt'er t'huis om een blanck ter weeck,
Soo verd' sal de mijn niet comen, as ick 'er een trou",

beweert COPPEN QUISTGOED in VAN SANTEN'S *Lichte Wigger*, 1617.

Dat een blank geene groote waarde vertegenwoordigde, blijkt ook uit:

„Ick had doen niet een blanck, ja niet een duyt te gelden".

(*Witte-broodskinderen* 1641).

„'k Wed om twee blancken, Gerritje, gij sulcx niet vertelt".

(VAN DER MUYR, *Ketelboeter* 1644).

Als ook: „En sij mij soo de lenden rosten
Of warachtich mijn heele huyt geen twee blancke koste".

(VIJGH, *Jaep Rontvoet* 1645).

En ook uit dit:

„'k Bemin geen poësy, mijn Heer, als in het Frans —
Alsof geen poësy waar goet in 't Nederlants,
Soo spreken vele, die wel om een blanck Frans weten".

(*Den gekloekten Advocaat*, 1695).

Alsmede: „Mijne musacie is bij Mijnheers Zangheldin maar een onnozel zangnimphje, hoewel zij

zomtijds haar dingetjes ook noch al klaard, als een pop van twee blanken".

(VAN EFFEN, *Holl. Spectator*, 1731—1735).

Zoo noemt men in West-Vlaanderen iemand, die voor weinig geld en met goedkoope materialen huisjes bouwt, een *blankebouwer*. (Zie het *Woordenboek*, waarin deze uitdrukking ontleend is aan DE BO, *Westvl. Idioticon*).

Ook in spreekwoorden leeft de blank nog in den volksmond, als: „Ga met God en twee blanken!" — „Die tot een blank geboren is, zal zijn leven geen stuiver rijk worden". — „Die geen blank heeft om zich te laten scheren, moet zijn knevels met geen pomade laten strijken, of zijn haar doen poeieren", — „Mannetje, eet uw broodje droog, de boter geldt twee blanken"; — deze en nog andere zijn te vinden in het bekende werk van HARREBOMÉE.

In het meer genoemde rekenboek, door MATTHIJS BRUSKENS, Rotterdam 1628, vindt men bij *den Regel Cassiers of Reduct. vā gelde* ook nog vraagstukken als deze:

„6603 Blancken, hoe veel gul. zijn 't?" en
„3654 Tweeblancx-penningen, hoeveel gul. zijn 't? —

Met „blancken" bedoelt de schrijver waarschijnlijk de oude Brabantsche halve stuivers van KAREL V en FILIPS II, en met de twee-blankspenningen de heele stuivers van genoemde vorsten.

In 1610 stonden de halve stuivers op een „blanck".

Nu volgt vanzelf de vraag: „Wat was een blank?"

Dr. G. D. J. SCHOTEL 1) en Dr. E. VERWIJS 2) geven daarop een antwoord, dat ten deele goed, ten deele verkeerd is. Beiden zeggen: „eene kleine zilveren munt van 6 duiten en zonder stempel."— P. H. VAN MOERKERKEN 3) zegt: „6 duiten = $3^3/_4$ cent." D. GROEBE 4) was er beter achter, toen hij schreef: „Een goed deel van het thans nog levende geslacht zal zich herinneren, dat zij (lees· hij) bij ons nimmer eene wezentlijke munt geweest is, maar dat men zich met haar vertegenwoordigde eene waarde van *zes duiten*. Daar zijn er die, hoewel verkeerdelijk, gedacht hebben aan (zilveren) blanke plaatjes, welke tot den opgemelden prijs gangbaar waren gesteld." Deze geleerde schrijver betoogt verder, dat de naam afkomstig is van de Fransche stuivers, deniers blancs, zoogenoemd ter onderscheiding van de koperen munten, deniers noirs. Deze Fransche stuivers vonden in grooten getale hun weg naar de Nederlanden, waar zij hooger of lager geschat werden, totdat zij eindelijk in 1541 werden gesteld op 36 mijten of 1½ groot, dat is zes duiten. „Zoo nam het gemeene leven, naar aanleiding van deze bepaling, aan, dat een *blank* zes duiten was; en het bleef alzoo voortduren, ook nadat die buitenlandsche geldsoort van allen omloop was uitgesloten en niet meer gezien werd" 5).

1) Dr. G. D. J. SCHOTEL, *Wittebroods-kinderen of Bedorven Jongelingen*. Utrecht 1867.

2) Dr EELCO VERWIJS, *Bredero's Spaansche Brabander*, Leeuwarden 1869.

3) P. H. VAN MOERKERKEN, *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17e eeuw*, Sneek (1898).

4) D. GROEBE, *Handleiding tot de kennis der Nederlandsche Munten*, enz. Amst. 1850.

5) Aldaar bl. 14.

In den jare 1514 werd een onderzoek ingesteld naar de draagkracht der steden en dorpen in Holland en West-Friesland, om daarnaar de nieuwe belasting te regelen. Dit belangrijke stuk werd uitgegeven door de Maatschappij van Ned. Letterk. in 1866 onder den titel van „Informacie upt stuck der Verpondinghe". Daarin wordt in 't hoofdstuk „Monsterambocht mitter Heyde" (Monster en Ter Heide in Z. H.) verklaard, dat schout en schepenen de dorpslasten innen bij „scellinghen ende es elcken scellinck 1 blanck, ende zijn de 20 scellingen 1 pont van 30 groten." — Dit komt weer neer op de waarde van 6 duiten, want 1 pond = 120 duiten = 20 schellingen, dus 1 schelling = 6 duiten = 1 blank. Prof. FRUIN teekent zeer terecht aan in de Verklarende Woordenlijst: „Blanck. Muntbenaming voor 1 1/2 gr. of 3/4 st. Het is onzeker of er een muntstukje van die waarde bestond. In Nederl. muntordonnantiën wordt er geen gewag van gemaakt." — Wel in evaluatiën, zooals blijken zal.

In de jaren 1548 en 1556 was de blank niet anders dan als eene waarde van zes duiten bekend, gelijk men lezen kan in een *Ewaluatie boecxke*, „gheduerende dese Permissie eerst ghepubliceert den xvij ste July int iaer MDXLVIII" en „Gheprint Tantwerpen. Int iaer MDLVI". Daarin vindt men de afbeeldingen van twee Fransche stuivers van FRANS I, onderling eenigszins verschillend: boven de eene staat: „Die Frāsche stuyver een blac̄ en̄ iiij myten" en boven de andere: „Dese nyeuwe Douzain doet een blancke". —

Den 29^en Maart 1549 werden door KAREL V alle Fransche blanken of stuivers verboden 1).

Bij LEYCESTER's ordonnantie van 1586 werden de oude stuivers gesteld op anderhalven stuiver en de halve op een „blanck" en in 1610 heette het evenzeer: „Den halven van dien tot een blanck". Men vindt alzoo nergens een bepaald muntstuk, maar alleen de waarde van zes duiten met den naam van blank bestempeld. Als een bewijs, dat die naam „blank" uit Frankrijk afkomstig is, moge dienen, dat men in den aanvang alleen sprak van Fransche blanken. Zij komen in Holland het eerst voor in eene „plackaerde" van graaf WILLEM VI van 19 Januari 1414, waarin de *Vrancrixe blancken* gesteld werden op negen tuerluer.

Een tuerluer of toerloer was het vierde van een groot, dus een duit.

In een ordonnantie van zijne dochter JACOBA, dd. 8 Maart 1418 (N. S.) vinden wij „Vrancrijcse blancken, 't stuck vier Engels", verder „Vrancricse blancken mit scippen, Johannes, Wesemaels ende Bourgonsche blancken tstick eene groote."

Eindelijk in eene evaluatie van 1488: „De francke blancken zullen cours hebben voor 2 grooten, de Savoeysche blancken voor 1 gr. 12 ingelsche, de blancken Phls ende Karolus tot 1 groot" 2).

Men had van die Fransche stuivers verschillende soorten, zooals „blancken mitten leliën, mitter sonnen, mitten 2 Leeuwen, mitten L, mitten bas-

---

1) GROEBE, *Beantwoording der Prijsvraag*, Brussel 1835.

2) VAN DER CHIJS, *de Munten van Holland en Zeeland*, bl. 304, 325 en 576.

toen"; verder nog „blancken van Bourbon, Bertonsche, Britaensche en Coelsche blancken", die alle naar hun gehalte op verschillende waarden geschat werden.

In BREDERO'S *Griane* (1612) gebruikt BOUWEN LANGLIJF deze muntbenaming, waarvan de beteekenis toen al lang vergeten was, als basterdvloek:

„Wat Frangkse-Blancken! wat gants Lichters!
Wat schiet mijn in mijn sinnen!"—

Eene soort van munt, die den tekstverklaarders heel wat hoofdbreken kost, is de *blank van mal passe*, dien men bij BREDERO vindt in den *Spaanschen Brabander*. In de uitgave van Dr. E. VERWIJS leest men deze passage:

OTJE DICK-MUYL de schilder vraagt aan BALICH den tinnegieter:

„Secht nou en reys, Balich, waer is het beste smockelbier in de stadt?
In Sinter-KLAES-straet, of in DIRCK VAN ASSEN-steegh?
Daer jij 't pijntjen om *een blanck van mal passe* kreegh."—

In de Verklarende Woordenlijst bij deze uitgave vindt men de volgende opheldering:

„*Mal passe. Blanck van*, — uit den zin blijkbaar voor eene kleinigheid. Een blanck van *mal passe* was waarschijnlijk een muntstuk van slecht allooi. *Mal passe* is mij evenwel in dien zin in de Romaansche talen niet bekend". — Dit laatste willen wij wel gelooven, want slaan wij den druk van 1621, (T'Amstelredam. Bij CORNELIS LODEWIJCKSZ. VAN DER

Plassen) op, dan lezen wij duidelijk: *een blanck van mal van passe*, en dat verandert de zaak eenigszins.

Wij zijn het eens met Dr. Verwijs, dat het geheel beteekent *eene kleinigheid*, want een pint bier kostte, althans eenigen tijd later, twee blanken:

„Wel Buurman heb ik jou? ik sachje voor een ander an:
Waar leit de Reis? — Na huis. — en waar van daen? — Daar de Kan
Het vaandel is, daar men *twee blanke geeft voor een pintje*," —

(J. Nooseman's *Bedrooge Dronkkaart* 1649).

Maar waar het hier op aankomt, is het tweede woordje *van*, dat door den tekstverklaarder over 't hoofd gezien is: er staat namelijk: „*van mal* VAN *passe*". *Van passe* beteekent „behoorlijk, regelmatig, betamelijk," zooals uit verschillende gelijktijdige plaatsen blijkt:

„Maer iou voorschreven Meyt is wat moy? — Ja *van passe*".

(Bredero, *Klucht van den Molenaer* 1613).

„Wat duncktje fijn-man, of het water te kout of te hiet is,
Ick hebbet so wat gemiddelt, 't is nou *van passen* laeuw".

(Bredero. *Van een Huys-man en een Barbier*)

En nog dit:

„Wangt ick ben *van passe* dick, *van passe* dun,
van passe lang, *van passe* kort".
(J. STARTER, *Melis Tijssen* 1621).

Mal beteekent niet alleen „dwaas en waanzinnig", maar ook „vreemd, onecht", gelijk eenige regelen lager door ons zal aangetoond worden.

De gansche uitdrukking wil dus zeggen: „een blank, die mal van passe is, die niet behoorlijk, niet gangbaar, onecht is, een stuk vreemd geld, dat ten onrechte voor zes duiten werd in betaling gegeven." —

Na al het verhandelde, mogen wij met zekerheid aannemen, dat de muntnaam *blank* van Franschen oorsprong is, zoo goed als „*stooter*" van Engelsche afkomst is en „*daalder*" uit het Hoogduitsch afstamt. Wat den laatste betreft: Uit de stad Joachimsthal kwam de Joachimsthaler en die werd Jochemsdaler, daler, daalder; in 't Hoogduitsch: Taler, in 't Fransch: daldre, in 't Italiaansch: tallero, in 't Amerikaansch: dollar, in 't Hebreeuwsch: doler.

Zoo algemeen bekend als het woord *schelling* is, zoo onzeker is men omtrent de eigenlijke beteekenis en de afleiding daarvan.

Oud is het woord zeker: in het Gotisch luidt het *skilliggs*, spreek uit: *skillings* en het dagteekent dus van vóór het jaar 300; in het Oudnoorsch heet het *skillingr*, in het Angelsaksisch *scilling*, in het Engelsch *shilling*, in het Hoogduitsch *schilling*, in het Deensch *skilling*, enz. 1) In het Fransch heet een schelling *escalin*.

1) Zie Dr J. FRANCK, *Etymologisch Woordenboek der Nederl. taal.* 's-Gravenhage 1892.

Er zijn er, die beweren, dat de naam afkomstig is van *schellen*, *schallen*, d. i. klinken, en dat een schelling beteekende eene „klinkende munt". 1) Anderen brengen 't woord in verband met *schelen*, verschillen, onderscheiden, verdeelen, en *schelling* zou zijn een „onderdeel", eene „pasmunt". Aldus oordeelt ook H. A. GRUEBER bij 't woord *shilling*. 2)

In den ouden tijd beteekende *scelling* of *scilling* nu eens een gewicht, nl. het twintigste deel van een pond, dan weer een solidus of stuiver en ook wel het getal 12, omdat een schelling verdeeld werd in 12 penningen; bijv. een schilling sterling = XII sterlingen, een schilling grunschen = XII grunschen; een schillinck sterlinges = XII peningen = III stoters = IIII torrensche grossen. 3)

Dat men er eene onveranderlijke waarde aan hechtte van *zes stuivers*, dagteekent eerst van lateren tijd; het juiste tijdstip is onmogelijk vast te stellen.

De vroeger door ons verklaarde snaphanen waren de eerste, die den naam schelling kregen bij eene vaste waarde van zes stuivers; de oude vliegers of krabbelaars, vroeger voor 4 stuivers uitgegeven, later op 6 stuivers gesteld, waren de oudste arendsschellingen. Bij het placcaat van Leycester, 1586, werd bepaald, dat „die Geldersche, Wtersche ende Vriesche Snaphanen midtsgaders die Zeeusche Schellinghen sullen gaen inde Prouintien daerse

---

1) O. a. VAN DER CHIJS, Friesland en Groningen, blz 103.

2) HERBERT A. GRUEBER. *Handbook of the coins of great Britain and Ireland*, London 1898.

3) VAN DER CHIJS, als boven, blz. 536, 540.

Vergelijk hiervoor bl. 322: 1 schelling = 6 duiten, dus *twaalf* penningen.

gheslagen zijn tot VI stuyvers". Dan volgen de figuren van „Den Utrechtschen Schellinck tot VI stuyuers, Den Vrieschen Snaphaen tot VI stuyuers, Den Zeelantschen Schellinck tot VI stuyuers".

In de muntwet van 1606 was de naam snaphaan uit de officiëele taal verdwenen en werden alleen als wettig betaalmiddel toegelaten de schellingen, sedert 1601 geslagen; de oude snaphanen konden alleen tegen vastgestelde prijzen per pond, of liever per mark, ingewisseld worden.

Sedert kwamen er hoe langer hoe meer verschillende typen van schellingen in de wandeling: men had tot het einde der 18de eeuw: *roos-*, *arends-*, *bank-*, *staten-*, *hoedjes-*, *gehelmde-*, *plakkaat-*, en *scheepjesschellingen*, terwijl de oude grootere soorten nog lang onder den naam van *bakerschellingen* bekend bleven. 't Is niet onnoodig, te zeggen, dat ze dezen naam gekregen hadden wegens hunne geschiktheid, om tot eene fooi voor bakers te dienen: hunne grootte toch deed ze voor een gulden doorgaan.

Van sommige der opgenoemde soorten werden ook halve geslagen, die voor drie stuivers uitgegeven en *drie* genoemd werden.

De onveranderlijke waarde van zes stuivers deed den schelling vrij algemeen den naam van *zesje* krijgen. Intusschen werden er in Brabant en de aangrenzende deelen van Frankrijk, alsook in Duitschland stukken geslagen, die maar vier of vijf stuivers waarde en het uiterlijk van schellingen hadden; vele andere hadden de innerlijke waarde van zes stuivers en werden daarom gedurende zekeren tijd

gepermitteerd; deze droegen mitsdien den naam van *permissieschellingen* en werden den 8sten Maart 1752 voor goed buiten omloop gesteld. Maar de meeste waren van de slechtere soort. Deze overstroomden ons land, ondanks herhaalde verbodsbepalingen, zij heetten bij het volk *kwade schellingen* of *malle zesjes*. Bovendien waren in het laatst der 17de eeuw onder de schellingen, die in ons land geslagen waren, zoo veel kwade, dat de Staten van Holland den 26en September 1692 en de Staten-Generaal den 10en April 1693 ordineerden, de goede van een stempel te voorzien, n.l. een bundel pijlen en de ongestempelde te reduceeren tot 5½ stuiver, waarom deze den naam van *zesthalven* kregen, en ook wel *malle* of *kwade zesjes* genoemd werden. Voor de stempeling werd 8 stuivers per 100 stuks gevorderd.

In VAN PAFFENRODE's *De Bedroge Girigheyd* of *Hopman* ULRICH, druk van 1697, vinden wij een voorbeeld van een kwaden schelling. ULRICH zwetst:

„Jij luy platters neemt de dingen soo niet au coeur.
Daer ik en mijns gelijk om een haver caf souden in duel gaen stappen,
Ja om een *kwaed zesje* souden wij malkanderen hele emers bloed af tappen".

Een matroos, die bij 't stranden van zijn schip alles verloren heeft, bedelt geld. Een medelijdend mensch spreekt hem aan:

„Borst, wel ik krijg (schoon ik het niet ruym heb) medelijen,
Daar is een *Sesje*, hou op van schrijen".

Als hij wat opgehaald heeft, telt hij zijn schat na:

„Terwijl ik alleen ben, moet ik mijn schat eens overzien.
In een uur of twee zo veel Duyten en *Zesjes*, 'k vind het raar!"

(CRISPIJN, *Bedrieger*, 1705).

In ALEWIJN's *Philippijn Mr. Koppelaar* 1707, telt de knecht op, wat hij uitgegeven heeft:

„Item twee *goede schellingen* aan een kruyer, die bij de juweliers en zilversmits heeft gezocht
Of er ook eenige juweelen waaren te koop gebrogt.
Item twee *malle zesjes* voor borreltjes aan dito kruyer,
Item twee *malle schellingen* aan de wagenaarsknecht,
Item vier caroliguldens aan een kaerel, die daer woont in de onbekende steeg".

In VAN HALMAEL's *De Schijnheilige*, 1708, klaagt de knecht:

„Wat hebben er in onzen hof wel gesmult en gedronken,
Daar geen een *malsesje* aan mij, nog de meid is geschonken".—

„Daar is ook wel een paar *zesjes* verdient met consuleeren,
Had ik geld in mijn zak, ik zou je niet minder vereeren".

(*D'ongelijke Broeders* naar TERENTIUS' *Adelphi*, 1709).

Consuleeren is raad vragen bij een advokaat of praktizijn, hetgeen maar twee schellingen kostte, als de rechtsgeleerde niet meer dan een beunhaas in 't vak was.

Van daar in 't zelfde stuk:

„Ik kan aan geen practizijn, die maar drie woorden hooren wil zonder geld te raaken.
Ik kom' er van een uit den hoop, van het geringste soort,
Die zeide tegens mij: eerst *twee schellingen* .....
'k Liep kwaad van de Vent, had ik mijn *twee sesjes* noch,
Hij zou niet getrokken hebben."

Bij een degelijken advokaat bedroeg het loon voor een advies zes schellingen:

Zoo redeneert Hopman ULRICH (uitgave van 1665)

„Neen, het sal best wesen dat ik eens met een goed advocaat ga consuleren,
Hier in dien ik mijnen Buerman wel de penning te gunnen, . . .
Dat moet ik zeggen, daar een ander *ses schellinge* neemt, dat hij met *de gulden* te vreden is, . . .
Ik plag voor desen meester MEERTEN wel te gebruike, maar sey ik maar eens goen dag heer.
't Was strax *ses schellingen* legtse men daer, en daerom krijgdmen die vogel niet weer."

Nog een ander voorbeeld:

„JASJE: „Maar zeg ereis, moet de Avokaat al die boeken leezen?
JAN: Ja toch elk boek drij maal.

JASJE: Dan doet hij dat waragtig te goedkoop, hij verdiend meer als *zes schellingen*."

Die advokaat is geheeten BARTOLUS en beweert, dat zijne consultatie wel duizend gulden waard is, waarop JASJE uitroept: „Duizend guldens! KRELIS zei van zes schellingen, neen Advokaat, wij gelijken malkander niet, ik schey er uit," maar BARTOLUS beweert, dat het maar bij manier van spreken was. „Jij zult me ook maar ordinary salaris geeven."

Aan een anderen cliënt vraagt hij echter meer voor een schriftelijk advies: „Schriftelijk Adviezen kosten veel geld, 't Is zo met geen zes schellingen te doen."

(P. BERNAGIE, *De ontrouwe voogd*, 1686).

„Ik ben u dankbaar, heer, voor uw getrouwen raad,
Daar zijn *zes schellingen*."

(P. LANGENDIJK, *de Wiskunstenaars* 1715)

De boete voor hen, die te laat op de beurs kwamen, bedroeg oudtijds een schelling:

„Het beyert daar van twalef uuren,
Sinjeur, wil je op de beurs zijn, is 't hoog tijd.
Het kost je *een schelling* zo je beidt."

(*De malle wedding of gierige Geeraard*, 1681).

Aardig is het dat de schelling ook zijn plaats innam in de rij der scheldwoorden:

„Doch hier is noch ien Soetert (so ick hoor in de stat,
't Is ien man as murch, die met ien ciceronische welsprekentheyd
En *een trony van twalef schellingen*, al sijn saken beleyd."

(STARTER, *Daraïde*, 1618.)

Een halve eeuw later schold iemand zijne schoonzuster uit voor:

Troni van elf schellingen, kijk hoe bekoorlijk dat
ze ziet!"

(*De gelijke Twelingen*, 1670.)

In *de Herstelde Zoon*, 1711 vinden wij nog een paar voorbeelden van *zesjes:*

„De kruier: Eerst gelt, zeg ik, of vraag niet een
woord meer.

CRISPIJN: Daar is een *zesje*, spreekt gij den
ouden Heer of niet?....

Daar is nog een *zesje* om op mijn gezondheid het
glas te kussen....

Patroon, geef hem een *mal zesje*, laat den bloet
een zoopje drinken."

Mal heeft alzoo de beteekenis van „minderwaardig", gelijk de *verklaring van allerhande .... specien*, Leeuwarden 1735, bevestigt: „Eenige schellingen zijn in Holland, waardoor (ik) niet alleen hier maar op meer plaatzen de VII Verbondene Landen versta, op lager prijs gestelt wordende genoemt *malle*, *kwade Schellingen* of *Sestehalven* omdat ze maar sestehalve stuiver doen."

Maar ook beteekent het „vreemd, uitheemsch". Het vreemde geld op te wisselen tegen gangbare munt, was vroeger een werkje voor sommige Israëlieten, die hun kost verdienden met het inkoopen en verkoopen van gedragen kleederen, antiquiteiten, porselein, „olde kleeren van mans ont vrauwen, olde hoede, old linnen oder kanten, ont seide kausen".

Zoo kwam er een zekere NATHAN met de boodschap aan de deur:

„Juffrauw, habter was *mal geld?* oder wat te wisselen van .pistoletten ont ducaaten?
Wij willen jou lieden de waarden daarvoor gieben."

(T. ASSELIJN, *de Spilpenning* 1693).

Dat het inwisselen van vreemd geld een speciaal bedrijf der Israëlieten was, blijkt ook uit plaatsen van veel lateren tijd.

LEVI schelt aan 't huis van BERNARDO en deze doet hem open:

„Ho, ho! ben jij 't? ik groet je,
Vriend LEVI, *'k heb nu niet te wisselen:* of moetje
Mij spreeken buiten dat?

(H. VAN ELVERVELT, *de bedrogen Officier*, 1761).

De zesthalf geeft ons eene aanwijzing om den tijd te bepalen, waarin hët drieledig Blijspel *De gewaande Weuwenaar met het Bedroge Kermis-kind*, vervaardigd werd. Het is een schimpschrift tegen prof. PETRUS BURMAN, geb. te Utrecht 1668, van 1695 tot 1715 hoogleeraar aldaar. In dit laatste jaar werd hij professor te Leiden, alwaar hij in 1741 overleed.

In dit tooneelstuk komen de volgende regels voor:

„Mijn goeje vriend, 'k wou om *een sestehalf* aan poen
Die klugt nog wel eens verbeteren en verdoen."

Daar de reduceering der schellingen tot zesthalven in 1693 plaats had en P. BURMAN in 1715

naar Leiden vertrok, ligt de tijd der vervaardiging van deze schimp-trilogie tusschen 1693 en 1715.

Evenzoo is het zonder jaartal verschenen kluchtspelletje: *De Verliefde Droomer, klugtspel in* 9 *Toneelen, Gedrukt op de zolder, Naast de glazen kolder* eerst na 1693 gemaakt, blijkens de volgende passage:

GIJSBERT (na eene ruzie met zijne meid):

„Nou LIJS, ik heb 't dan niet geseid
Daar is een fooitje, kom bedaarje.
LIJSJE: Ei lieve Baasje lief, bewaarje
Sesthalfjes voor je maaltijd maar,
Gij hebt ze noodig, goeje Vaar."

Zesthalven en schellingen werden vroeger ook bij den zak gerekend, een zak van elk bevatte 1000 stuks, zoodat een zakje zesthalven 275 en een zakje schellingen 300 gulden aan waarde vertegenwoordigde.

Van beide geeft P. LANGENDIJK ons een voorbeeld in zijn *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden*, (gemaakt tusschen 1750 en 1756):

„Gij moest een *zakje schellingen* verwisselen tegen halve rijders en dukaaten", en

„daar leef ik vrolijk van.

Hetgeen er verder jaarlijks overschiet kan geen twee *zakjes zesthalven* bedraagen".

Halve schellingen zijn er weinig aangemaakt; mij zijn alleen bekend de halve gehelmde van Gelderland, de halve arendsschelling van Nijmegen, de halve snaphaan en roosschelling van

Zutphen, halve roosschelling van Holland, halve roosschelling van West-Friesland, halve snaphaan en roosschelling van Zeeland, halve snaphaan en roosschelling van Utrecht, halve gehelmde schelling van Friesland, halve arendsschelling van Kampen, halve snaphaan en gehelmde schelling van Zwolle. Al deze munten behooren tot het tijdvak vóór 1650 en zijn thans zeer zeldzaam; van de latere, in zulk een groot aantal uitgegeven staten- en scheepjesschellingen zijn nooit halve aangemaakt.

Toch moeten van die oude driestuiversstukken omstreeks 1700 nog wel eenige in omloop zijn geweest onder den naam van *drie*.

Wij vinden er een enkel voorbeeld van in de meergemelde *Gewaande Weuwenaar*.

Een gezelschap ziet FRANS den liedjeszanger staan, natuurlijk op of bij een brug; een loopt op hem toe en zegt:

„Hoeveel voor zes?
FRANS: Geen een deuyt minder als twee blanken.
Een ander: Geef mij een dozijn van de aardigste.
FRANS: Die twaalf zijn al uytgezocht en zijn de waardigste.
Dezelfde: Vat aan, daar is een *enkelde drie*.
FRANS: Al ter deeg.
Een derde: Daar is een stuiver, daar zal ik er vier voor neemen."

Gaan wij nu na, dat zes liedjes twee blanken of 12 duiten kosten, dan kost een dozijn 24 duiten of drie stuivers, en vier één stuiver, een *enkelde drie* kan dus niet anders zijn dan een stukje van drie stuivers of halve schelling.

Somtijds hoort men nog wel in gemeenzamen stijl spreken van een *mafje* voor een „kwartje," dit woord behoort volgens het *Woordenboek* tot de dieventaal of het Bargoensch en tot de studententaal. In de achttiende eeuw beteekende mafje: zesthalf; zoo staat in de woordenlijst achter CARTOUCHE (1731). 1) Nadat bij Kon. Besluit van 22 Nov. 1823 alle nog in omloop zijnde schellingen en zesthalven op 25 cents waren gesteld, deed „mafje" dus ook dienst voor kwartje.

In de volgende aanhaling is een *mafje* een zesthalf:

„De soort van vis mag men die weeten?
Bijlemer trant beeter als uit de haarlemmermeer,
Een pond vier *mafjes* vol hom en smeer,"

(CRISPIJN, *Weezenplaag* 1708)

Bij later gebruik is het beslist „kwartje".

„De Factor is gekondemneerd te betalen twee *maffen*."

(VAN LENNEP, *Klaasje Zevenster.*)

„Guldens en Willempjes, centen en *maffen*"

(KNEPPELHOUT)

„Dat ik juist een *maf* heb geschonken aan het fonds voor de gewapende dienst"

(*Arnh. Courant* v. 20 April 1858)

„Hij was bij 'n baassie geweest voor twee *mafjes* in de week."

(BRUSSE, *Boefje* 29.) 1)

---

1) Zie *Woordenboek* en *Woordenschat* in voce *Maf en mafje*, en *Woordenlijst van het Bargoensch* in *Onze Volkstaal* III, Kuilenburg, 1890.

Het is licht te begrijpen, dat het voor onze voorouders in de 17de en 18de eeuw eene groote moeilijkheid was, al die goede en kwade schellingen, waarvan wij gesproken hebben, uit elkander te houden en geen gevaar te loopen zich te benadeelen bij de ontvangst, of boeten te krijgen bij de uitbetaling van een verboden schelling. In dat bezwaar werd door speculatieve uitgevers te gemoet gekomen, door prenten uit te geven, waarop de goede en kwade munten waren afgebeeld.

Iets dergelijks heeft thans nog plaats in België, waar men verschillende uitgaven van een „Almanach monétaire" kan koopen.

Hierop zijn alle gangbare en ongangbare vijffranksstukken en franken afgebeeld, hetgeen in een land als België wel noodig is, omdat men er behalve de oudere en nieuwe rijksmunten, ook Fransche, Zwitsersche, Italiaansche en andere stukken ziet circuleeren.

Zulk eene schellingen-prent, in mijn bezit, heeft tot opschrift: „Afbeeldinge Van alle de Schellingen, Die volgens het Placcaat van den 26 September 1692, gearresteert bij haar Ed. Groot Mogende de Heeren Staten van Holland en West-Vriesland vermindert zijn, om die van den 26 December 1692 tot den 26 Maert 1693, uyt te geven en te ontfangen voor 5 stuyvers 12 penningen, en na die tijd niet hooger sullen mogen uytgegeven en ontvangen werden als voor 5 stuyvers 8 penningen. Als mede een Afbeeldinge van de Groninger stuyvers die in de Provintie van Holland en West-Vriesland niet uytgegeven of ontfangen

sullen mogen werden, op poene als in 't Placcaet te zien."

Hieronder volgen de afbeeldingen, waarboven nog staat: „Afbeelding van de Schellingen, verboden bij het Plakaat gedrukt in den Haag den 26 September 1692.

„Figures des Esquelin a baissé par le Placard, imprimé à la Haye, le 26 Septembre 1692."

Geheel onderaan: „t' Amsterdam, bij PIETER ROTTERDAM, Boekverkooper op de Vijgendam op de hoek van de Beurs-poort."

De figuren bestaan uit: een statenschelling van Gelderland 1691, foutief afgebeeld, twee hoedjesschellingen van Zeeland 1671 en 1685, een statenschelling van Utrecht 1691, een arendsschelling van Friesland 1682, drie statenschellingen van Overijsel 1689, 1690, 1691, twee van Groningen en Ommelanden 1684 en 1691, twee van Zutphen 1690 en 1691, drie van Nijmegen 1685, 1686 en 1690, vier van Deventer, 1684, 1685, 1690 en 1691 twee van Kampen 1686 en 1690, drie van Zwolle 1689, 1690 en 1691, en twee der stad Groningen van 1691 en 1692, benevens de twee verboden stuivers van Groningen en Deventer.

Eene andere prent draagt tot opschrift:

„Oprechte Afbeeldinge van alle de Goede en Quade Schellingen, die van deselve munt sijn, om die te kennen en onderscheyden door den datum des Jaars. De Quade Schellingen sijn Geprolongeerd voor Goed en Gangbaar van den 26 December 1692 tot den 1 April 1693, om na die tijd niet hooger ontfangen nog uytgegeven te mogen werden als voor 5 stuyv. 8 penningen.

Volgens het tweede Placaat met de verandering Gedrukt in den Haag den 25 December 1692. Alsmede een Afbeelding van de Verbooden stuyvers."

Ter weerszijden van den titel vindt men de stuivers van Groningen en Deventer afgebeeld, en onder den titel de figuren van tien statenschellingen, een hoedjesschelling en een Frieschen arendsschelling; boven elke figuur staan de jaren, die goede schellingen en de jaren, die kwade hebben opgeleverd. Bijv. boven dien van Nijmegen: 1684, 1687 Goed en alle die te voren gemunt sijn; 1685, 1686, 1688, 1689, 1690 en 1691 Quaad." En zoo bij alle andere.

Hieronder vindt men nog achttien figuren met het bovenschrift: „Deze volgende schellingen sijn alle Goet en Gangbaar, het zij in wat jaar deselve geslagen sijn."

Deze achttien goede schellingen zijn: een snaphaan van Friesland, een roosschelling van Holland, een Brabantsche schelling met den leeuw van FILIPS IV, een Luikschen met den leeuw, een snaphaan van Zwolle, arendsschellingen van Kampen, Zwol, Friesland en Nijmegen, een roosschelling en een Snaphaan van Deventer, een snaphaan van Zeeland, roosschellingen van West-Friesland, Utrecht en Zeeland, een viergrossenstuk van Polen of Lithauen, en scheepjesschellingen van Holland en West-Friesland.

Uit het opgenoemde blijkt, welk eene verscheidenheid van verboden en gepermitteerde schellingen er destijds in omloop was en hoe goed de burger uit zijn oogen moest kijken.

De Brabantsche, Luiksche en Poolsche schelling op deze prent behoorden tot de *permissie-schellingen.*

Toch bleef er voortdurende onzekerheid heerschen omtrent de munten, die men voor hare volle waarde mocht uitgeven of niet. Herhaalde plakkaten trachtten daarin eenig licht te brengen. Voor mij ligt een origineel plakkaat op Oudhollandsch papier gedrukt in den Haag 1752 bij JACOBUS SCHELTUS, „ordinaris Drukker van de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden".

In dat plakkaat verklaren de Heeren Staten, dat zij den 21 Februari ll. alle permissie- en vreemde schellingen hebben gereduceerd tot vijf en een halven stuiver, maar dat het publiek dit verkeerd heeft begrepen en dat niet alle ongeklopte schellingen, binnen of buiten het grondgebied der Republiek een halven stuiver minder waard zijn.

Integendeel, om dergelijke verkeerde interpretatiën tegen te gaan, verklaren Zij op nieuw dat Hun wil en ernstige meening is, dat onder de bovengenoemde gereduceerde Permissie- en andere vreemde schellingen geenszins moeten worden verstaan de zoodanige, die op de Nederlandsche munten zijn gemaakt, neenmaar, alleen de schellingen buiten het grondgebied van den Staat geslagen.

Daarom zullen van nu aan alle permissie- en vreemde schellingen voor biljoen en ongangbaar worden verklaard, op verbeurte van die schellingen en het tienvoud der waarde als boete voor hem, die ze uitgeeft en hem, die ze ontvangt.

Verder moeten alle gebiljoeneerde schellingen gebracht worden in de munten, de wisselbanken en bij de beëedigde wisselaars tegen een vastgestelden prijs per mark, ten einde versmolten te worden.

De wisselaars en de gekwalificeerde personen, door de magistraten daartoe aangesteld, zullen het ingewisselde biljoen moeten inleveren bij den muntmeester hunner provincie, die den prijs per mark zal betalen en een vierde percent voor wisselloon bovendien. Vervolgens worden de gerechtelijke ambtenaren en magistraten, schouten en gerechten op de dorpen verzocht en gelast, dat zij de diakens en regenten van godshuizen, zoo van de publieke religie, als van alle andere gezindten zonder onderscheid, zullen verplichten, dat deze de gebiljoeneerde schellingen, welke bij de kollekten als anderszins in hunne handen komen, niet weer uitgeven, „nemaar" verbreken en versmelten, op de boeten bovenvermeld.

Daarna wordt aan alle militaire officieren, fabrikanten, kooplieden, manufacteurs, werkbazen en allen, die eenig werk- of ambachtsvolk in hunnen dienst hebben, verboden aan hunne soldaten, werk- en ambachtslieden eenige verboden schellingen uit te betalen, maar alleen goede Nederlandsche munt.

En eindelijk wordt door de Staten-Generaal verzocht aan de Heeren Staten der provinciën, Vrouwe Gouvernante (Prinses ANNA), Gecommitteerde Raden en Gedeputeerde Staten, en aan alle officieren en „Justicieren" van deze Landen en de Generaliteitslanden dit plakkaat te doen

aanplakken, waar men gewoon is publicatiën aan te plakken.

Hieronder volgen nog in houtsnede de zeer goede afbeeldingen der schellingen, die „tot ses stuivers cours en gang sullen hebben", namelijk: een roosschelling en een snaphaan van Gelderland, drie roosschellingen van Holland, West-Friesland en Zeeland, een snaphaan van Zeeland en een van Utrecht, een roosschelling van Utrecht, een snaphaan van Friesland, vier arendsschellingen van Friesland, Kampen en Zwolle, een gehelmde schelling van Zwolle, een roosschelling en een snaphaan van Deventer, alle van de jaren 1582 tot 1601, dus tijdens de uitgifte van het plakkaat reeds anderhalve eeuw oud en omstreeks 1830 nog in omloop en als de bovengenoemde *baker-schellingen* bekend.

Bijdrage tot de muntgeschiedenis van Holland.

Mr. P. H. VAN DE WALL heeft in zijn beroemd boek *Handvesten, Privilegien, Vrijheden, Voorrechten, Octrooijen en Costumen . . . der stad Dordrecht*, Dordr. 1770, — welk boek eenmaal den eerenaam van Bijbel der archivarissen verwierf —, eene oorkonde doen afdrukken, waarbij werd geconstateerd eene overeenkomst tusschen WILLEM V, graaf van Holland, en JAN VAN SCOTHEM, 1) betreffende het bedienen der munt te Dordrecht 2). De tekst dezer oorkonde, die was gegeven te 's-Gravenhage den 19den October 1355, is overgenomen in het niet minder beroemd boek van prof. P. O. VAN DER CHIJS, *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland* . . . Haarlem 1858 3). De minuut der onderwerpelijke oorkonde is geregistreerd op fol. 61 verso van het Register E L 33, behoorende tot de in het Rijksdepôt te 's-Gravenhage bewaarde *Archieven van de Leen- en Registerkamer der grafelijkheid Holland.*

Het moet den beoefenaars der muntgeschiedenis van Holland zeker belang inboezemen, dat enkele maanden vóór de uitgifte van bovenbedoelden brief de Graaf van Holland eene nagenoeg gelijke overeenkomst had aangegaan, — althans van plan was aan te gaan met twee andere personen, welke overeenkomst evenwel blijkbaar niet, — althans niet ten volle tot uitvoering is gekomen. De minuut der oorkonde, waarbij deze overeenkomst werd

1) VAN DE WALL las SCOTHEM. Het schijnt mij toe. dat het handschrift veel meer STACHEM, wellicht ook STOCHEM te lezen geeft.

2) Deel II, blz. 251—253.

3) Blz. 181—184.

geconstateerd, — althans een concept dezer oorkonde is mede geregistreerd in het vooraangehaald register E L 33 en wel op fol. 38 verso en volgende 1). Deze oorkonde vertoont omtrent de te munten geldstukken zoodanige verschillen met die, welke bij VAN DE WALL en VAN DER CHIJS afgedrukt is, dat beide brieven overendeweêr kunnen dienen tot elkaars opheldering en verklaring en het is daarom zeker van voldoend belang, ook den tekst der oudere oorkonde door den druk tot gemeen goed te maken, althans voor zoo ver die tekst afwijkt van de meerbedoelde reeds vroeger uitgegeven oorkonde van 19 October 1355.

De hier uittegeven minuut (of concept?) der oorkonde heeft geen dagteekening. Zij is in het doorgaans zuiver chronologisch gehouden register geboekt nà een brief van Woensdag voor St. LAURENS-dag (6 Augustus) en vóór een brief van Zaterdag voor O. L. Vr. Lichtmisdag (31 Januari) 1354/5. De minuut of het concept zal alzoo ontstaan zijn in het laatst van 1354 of heel in het begin van 1355. De akte luidt aldus: Hertoghe WILLEM VAN BEYEREN etc. maken condt alle lude, dat wi BARTOLOMEYSE VAERWEL en JAN MORANT, coeplude van Lomberdien, ghegheven hebben ende gheven orloof ende volcomen macht van den daghe dat dese brief ghegeven was drie daghe 2) dairna durende, te maken of doen te maken binnen onsen stede van Dordrecht enen goeden ouden ghulden scilt op master FALCOENS 3) slach alsoe goet van goude ende van ghewichte, dats te verstaen die marck op vier ende twintich caratten ende weghende op die Troesghe marck LIIIJ ende

1) VAN DE WALL maakt in zijn vooraangehaald werk in eene noot op blz. 253 melding van dezen brief, doch geeft den tekst niet.

2) Natuurlijk een schrijffout voor jaeren.

3) Er staat duidelijk FALCOENS. De brief van 19 October 1355 heeft volgens de lezing van VAN DE WALL, FAKENTS. Ook ik lees dit uit het handschrift, al is de letter, die wij voor eene k aanzien, niet duidelijk geschreven.

enen halven scilt. Ende voert gheven wi hem macht te maken oft te (doen) maken scilde van XXIIIJ groten, halve scilde ende vierlinghe van scilde also goet van goude ende van ghewichten als die Vlaemsche scilde zijn, dats te verstaen die marc op XXIIJ ende een half crate en weghende op de Troesghe marck LIIIJ ende eenen halven scilt. Ende dit voers. gelt zullen onze voirs. muntmeysters maken ofte doen maken also goet van ghewichte ende van aloye alze voerscr. is. Ende wi zullen hebben van sleyscatte van elker ghewachter 1) Troysghe marke gout eenen halven gulden hallinc ofte neghen groten ons vorschreven monten. Ende voert gheven wi hun oirloof ende volcomen macht te maken ofte doen maken in ons vors. monte eenen zulveren penninc ende die vors. penninc die zal zijn van aloye op VI deniers fijns zelvers ende des zel ghaen op die Troesghe marck V ß ende IIIJ đ swarte ende alst uyt 2) is zoe zals ghaen daerop V c 3) ende VIIJ đ; ende die vors. zelveren pennenc zal ghelden XXIIIJ miten ende die vive ende twintichstalve zulveren penninghe zallen ghelden eenen ghulden ouden scilt. Ende zij zullen maken halve groten, vierlinghe ende halve vierlinghe op dat zelve aloy ende wi zullen hebben van sleycatte van elker ghewachter 1) Troysgher marke zulvers eenen groten onser monten voirs. Ende waert oec, dattet ghelt te licht ware eenen penninc in de Troysghe marke zo zalt onse waerdeen zeghelen in eene zack wair ter tijd dat hi alsoe vele ghelts hebben mach, dat die marc eenen penninc te zwaer is edan zal ment te gader wtgheven. Ende waert oec die marc eenen

---

1) Er staat ghewachter. De brief van 19 October 1355 heeft ghewrachter.

2) De middelste letter van dit woord is in het handschrift niet geheel duidelijk. De ij heeft geen puntjes wat bijna overal elders in het handschrift 't geval is. De letter zoude ook een n of een u kunnen voorstellen. Ik las een ij omdat dan althans een woord verkregen wordt, al is de zin waartoe het woord behoort mij niet recht duidelijk.

3) Er staat een teeken ongeveer gelijk aan eene c. Men zal echter wel ß moeten lezen.

penninc te zwaer, zoe mogen onse montmeysters oec alsoe vele te licht maken eenen penninc. Ende die voirseyde montmeysters die mogen werken in die Troesghe marke twee grein onder ende twee boven zonder yet te misdoen Ende waer dat zake, datter meer dan eenen penninc te licht waren ofte meer dan twee greynen te cranc ware, zoe zal ment weder te vier doen ende smeltent bi onsen werdeyn ende twee van onse scepenen van Dordrecht, die wier toe zetten zullen. Ende als alle dese voirseyde penninghe van goude ende van zulveren al op zijn bereet ende ghemaect in onse vorscr. monte zoe en zullen nochte en moghen onse vorscr. montmeysters niet wtghaen 1) noch liverantie doen of die vors. penninghe teerst gheweghen ende gheassayert bi onsen waerdien ende bi twee van onsen scepenen van Dordrecht, die wier toe zetten zullen. Ende is dan dat ghelt alsoe goet van aloye ende van ghewichte alse vorscr. is zoe zullen onse montmeysters hoeren wille ende hoeren orbaer mitten vors. ghelde doen. Denc oec onsen waerdeyn ende onsen scepenen dattet ghelt te licht ofte cranc meer dan vorscr., soe zal ment bi hun weder te vier doen ende smelten. Voert zo zullen wi nemen al dit vorseyde ghelt op onse tollen ende van onsen renten eenen ouden ghulden scilt voer XVIIJ gr ende dat ander gout na zine waerde ende vier en twintich ende een halve penninc vorscr. groten voir XVIIJ groten als voirs is. Ende wi zullen ghebieden ofte doen ghebieden alle onsen lant doir al dat vorseyde ghelt te nemen voir alse veele als voirs. is. . . . .

De rest der akte is, behoudens kleine verschillen in spelling, gelijk aan de rest der oorkonde, afgedrukt bij VAN DE WALL en VAN DER CHIJS uitgenomen natuurlijk de dagteekening.

's-Gravenhage. AUG. SASSEN.

1) Er staat wtghaen wat natuurlijk wtgheven moet zijn, gelijk dan ook de brief van 19 Oct. 1355 heeft.

Twee onbeschreven penningen.

Begrafenispenning
van
AGNETA DEUTZ.

Vz. Een gebruineerd schild, waarop een zeepbellenblazend engeltje zit, gehouden door twee geraamten, het linksche met zeis, het rechtsche met omgekeerde brandende toorts. Op het schild gegraveerd:

Ter gedagtenis van
AGNETA
DEUTZ
wijlen
Vrouwe van
Hofdijk &

daaronder: op een ovaal gebruineerd schildje gegraveerd: *Obijt* 12 *Februa*
A°. 1692

Kz. De naam JEHOVAH in hebreeuwsche karakters (?) omgeven door wolken en stralen; twee engeltjes houden een lint met het opschrift (gegraveerd:)

Siet de Doot Is een In- ganck ten Leven.

Daaronder een oude vrouw, liggende op een rustbed, de voeten links, het hoofd rechts; onder het rustbed een gebruineerd, door loofwerk omgeven, langwerpig veld met het gegraveerde opschrift:

Mevrouwe AGNETA DEUTZ beval haar Geest aan God
Aan t graf haar afgemat lichaamlijk overschot
Maar haar gedagtenis in dese silvre kunst
Aan die in dank ontfangt dit teeken van Haar Gunst.

De penning, bestaande uit twee ovale, zilveren, gegoten en door een rand verbonden platen, is hoog 82, breed 70 m.M. en wordt bewaard op het DEUTZEN-hofje op de Prinsengracht te Amsterdam.

AGNETA DEUTZ, dochter van HANS JAN-zoon DEUTZ en ELISABETH BALTHASAR-dochter COOYMANS, werd geboren (waarschijnlijk te Amsterdam) 17 Juni 1633, huwde eerst met GERRIT MEERMAN, uit welk huwelijk geboren zijn JAN MEERMAN, en twee jong overleden kinderen; daarna huwde zij met ZACHARIAS BERESTEYN VAN HOFFDIJCK, 1) uit welk huwelijk, in 1676, slechst één zoon werd geboren: CORNELIS JOSEPH VAN BERESTEYN VAN HOFFDIJCK, reeds 17 Februari 1689 overleden. Zij leefde, vermoedelijk tengevolge van diens huwelijk, in onmin met haar eenig overgebleven kind, JAN MEERMAN, ontzegde hem zelfs het recht haar na haar dood te zien, het

1) HOFDIJK was famielienaam: Mr CORNELIS VAN BERESTEIJN, vader van ZACHARIAS, was gehuwd met CORVINA (VAN) HOFDIJCK, geb. 22 Augustus 1602, overleden te Delft 21 Oktober 1667, en tevens den naam van een buitenplaats (*geen* heerlijkheid) in de gemeente Ouddorp. ZACHARIAS VAN BERESTEIJN wilde, getuige de toevoeging VAN HOFFDIJCK aan zijn naam en de vermelding „vrouwe VAN HOFDIJK" op den penning, vermoedelijk de buitenplaats voor een heerlijkheid laten doorgaan; hij was evenwel heer van Middelharnis, verder kurator van het gymnasium, raad (1652), schepen en kommissaris v. d. huwelijksaken (1654), burgemeester van Amsterdam (1666), gekommitteerde raad (1669), en nam 30 December 1675 ontslag uit al zijne betrekkingen. (Verschillende spellingen aldus gevonden).

sterfhuis te betreden of aan haar begrafenis deel te nemen, vermaakte aan hem bij testament dd. 26, en kodicil dd. 27 Oktober 1691 zijn wettelijk erfdeel ($^1/_3$) en riep daarbij de stichting het DEUTZEN-hofje in het leven, oorspronkelijk bestemd voor 20, thans door 25 vrouwen bewoond.

Boven den ingang ligt de regentenkamer, om welker middenraam, op bloemslingers, zijn aangebracht de wapens boven van DEUTZ (in groen twee schuingekruiste gouden houweelen); links van BERESTEIJN (in goud een zwarte beer, zittende op een platten, vierkanten, blauwen steen en aan den muil geketend met zilveren kettingen), gevierendeeld met EGMOND 1), (gekeperd van goud en rood van twaalf stukken); rechts van MEERMAN (in zwart een zilveren geharnaste meerman met sabel en schild).

Onder het venster, tusschen twee staande engeltjes, het opschrift:

DEUTZEN HOFJE.

AGNETA DEUTZ LAAT HIER HAAR LIEFDE EN
GODS-DIENST BLIJKEN,
DEN ARMEN TOT EEN TROOST, TOT VOORBEELD
AAN DEN RIJKEN.

ANNO 1695.

De regenten kamer, waarin de door ons beschreven penning wordt bewaard, bevat tal van grootendeels zeer goede schilderijen, hoofdzakelijk portretten, waaronder twee van AGNETA DEUTZ, als jong meisje

1) EGMOND: ZACHARIUS BERESTEIJN, was een achter- achter-kleinzoon van GIJSBERT VAN BERESTEIJN en CAECILIA DE VRIES, wier moeder IJSLANDA VAN VEEN, een dochter was van Jhr. AREND VAN VEEN — natuurlijke zoon van een graaf van EGMOND!

en als jonge vrouw; verder oude meubelen, gedreven zilverwerk, oud glaswerk, gedeeltelijk versierd met een der gemelde wapens of met afbeeldingen van NEPTUNUS door *meermannen* omgeven.

Eerepenning van K. HOEFLAKE.

Vz. Linksgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM II, op de afsnede van den hals:

J. P. SCHOUBERG F.

Omschrift:

WILLEM II KONING DER NEDERL.
G. H. V. LUXEMB. (zie DIRKS n°. 580.)

Kz. In gelijken krans als DIRKS n°. 580 het opschrift (geslagen):

AAN
KL. HOEFLAKE
BURGEMEESTER
VAN
HEDEL
VOOR
ZIJNE BELANGELOOZE LEIDING
DER OPENBARE WERKEN
VERRIGT DOOR
DE NOODLIJDENDEN
IN
GELDERLAND
1847.

Goud, 43 m.M, 32 gram, eigendom van den heer J. HOEFLAKE, ontvanger van de registratie voor de gerechtelijke akten en van de domeinen te Amsterdam, zoon van den met den penning begiftigde.

KLAAS HOEFLAKE werd geboren te Hedel, 4 April 1803, was werkzaam ter gemeente-sekre-

tarie aldaar en tevens sekretaris-ontvanger van den Dorpspolder Hedel. Bij opvolging van zijn vader, werd hij bij K. B. dd. 18 November 1837, n°. 92, benoemd tot burgemeester van Hedel; bij K. B. dd. 14 Januari 1850, n°. 35, werd hij tevens benoemd tot burgemeester der gemeenten Ammerzoden en Kerkwijk. Toen omstreeks 1845, ten gevolge van de algeheele mislukking van den aardappeloogst door ziekte, hongersnood heerschte en vele personen noodlijdend werden, werd de toestand in Nederland door den alom heerschenden geest van ontevredenheid zorgelijk. Bij de wet van 9 Mei 1846, *Staatsbl.* n°. 39, werd daarom gelast de voortzetting van den weg tusschen 's-Hertogenbosch en Utrecht van af eerstgemelde plaats tot aan de Lek bij Culemborg, aan welk werk, uit te voeren in de jaren 1846 en 1847, tal van behoeftigen arbeid konden vinden. Van regeeringswege werd den heer HOEFLAKE het toezicht en de leiding dier werken, voor zoover betreffende den Bommelerwaard van Hedel tot Zaltbommel, opgedragen, waarvoor hem den beschreven penning door Z. M. Koning WILLEM II werd vereerd 1). Na de overstrooming van den Bommelerwaard op 6 Jannari 1861 en het bezoek van Z. M. Koning WILLEM III aan Hedel, werd de heer HOEFLAKE 19 Februari 1861 benoemd tot officier in de orde van den Eikenkroon.

Hij overleed te Hedel, 2 Mei 1863.

W. Z.

---

1) De Heer A. HOEFLAKE, notaris te Ammerzoden, die zoo welwillend was mij deze bizonderheden mede te deelen, meent, dat nog enkele andere burgemeesters een dergelijken penning ontvingen.

In Memoriam

D. C. MEIJER Jr.

Den 21sten Augustus j.l. overleed te Amsterdam, op 69-jarigen leeftijd ons medelid D. C. MEYER JR., een Amsterdammer levende voor zijn stad en hare geschiedenis.

Door zijn toedoen kwam in 1876 de groote historische tentoonstelling in het Oude-manhuis tot stand; in 1900 gaf hij den grootsten stoot tot de oprichting der vereeniging „Amstelodamum", waarvan hij al dien tijd voorzitter was; het bestuur van het Kon. Oudheidkundig Genootschap en dat van de vereeniging „Het Vondelmuseum" telden hem onder zijne leden.

De door hem verzamelde atlas van Amsterdam behoort tot de belangrijkste en volledigste, die er bestaan, meermalen gaf hij daaruit kunstbeschouwingen, die hoogst interessant waren, door de toelichtingen, welke den verzamelaar deden kennen, als iemand, die elk tijdperk van Amsterdam's bestaan volkomen had doorvorscht.

Het tijdschrift „*Oud-Holland*" bevat menig artikel van zijne hand; voor het prachtwerk „***Amsterdam in den 17e eeuw***" leverde hij de hoofdstukken aan Amsterdam's stedebeschrijving gewijd. Sedert de oprichting van ons genootschap (12 Juni 1892) behoorde hij tot onze buitengewone leden, hij verzamelde gedenkpenningen van Amsterdam tot 1800, die betrekking hebben op de luthersche kerk en huwelijkspenningen.

Gemengde Berichten.

Munten van Negapatnam.

In vele verzamelingen vindt men munten van Negapatnam of Nagapattanam (Slangenstad) en wel in twee soorten: de eene soort vertoont het monogram der Oost-Indische Compagnie met een N daarboven en op de keerzijde den naam der stad in Tamoelische karakters. Van deze bestaan er van 15, 3 en 2 kasjes en van één kasje (ook genoemd caxas, kasha's enz.). Deze dagteekenen alle uit den tijd van 1660 tot 1784, 1) omdat gedurende dat tijdperk de stad met de omliggende landstreek in 't bezit der Compagnie was.

Maar nu zijn er nog andere, zeer dikke stukken, die op de eene zijde de zeer primitieve afbeelding eener godheid hebben en op de andere zijde het bovengenoemde opschrift. Zij zijn beschreven door FONROBERT n°. 2785 en volg. Men vindt ze afgebeeld door prof. H. C. MILLIES in zijn *Onderzoek van eene verzameling Oostersche munten (Verslagen en Mededeelingen, afd. Letterkunde. deel V.)* De „godheid" wordt ook „Swami" genoemd, waarom is mij onbekend. Van dit type bestaan stukken van 50, 25 (afgebeeld door MILLIES onder lr. a) en 5 kasjes (MILLIES. n°. 75) alle door grootte en dikte onderscheiden.

Bovendien vindt men in den *Catalogus*- STEPHANIK onder n°. 6533-37 kleine gouden muntjes van hetzelfde type vermeld, zoo klein, dat vijf stuks maar 1 6 gram wegen.

Nu is de vraag: „kan men ook met eenige waarschijn-

1) Of 1658 tot 12 November 1781, zie MILLIES; ook 1657 — 1781 (STEPHANIK. *Cat. Oudheidk. Genootschap*.

lijkheid nagaan, uit welken tijd de stukken met het afgodsbeeld dagteekenen?"

Mij dunkt, van vóór den tijd der vestiging onzer vaderen op de kust van Koromandel, want deze waren er bepaald niet toe gezind op hunne munten eene heidensche godheid af te beelden, tenzij eene uit het *klassieke* heidendom: adres aan Pallas op de guldens, die door 't volk al spoedig verdoopt werd tot „Nederlandsche Maagd."

J. E. TER GOUW.

Penningen, vereerd aan Dr. P. R. VAN MIERLO.

In de *'s-Hertogenbossche Courant* van 10 Mei 1908 schrijft men uit Breda o.a.:

Een onzer meest geachte medeburgers is van ons heengegaan: Dr. P. R. VAN MIERLO.

Dr. VAN MIERLO heeft zich in zijn meer dan 50-jarige geneeskundige praktijk zeer verdienstelijk gemaakt, vooral bij de cholera-epidemiën heeft hij zich buitengewoon onderscheiden, zoodat hij na afloop der eerste epidemie, die hij medemaakte, van de stad Breda een zilveren medaille ten geschenke kreeg, met het opschrift: DE STAD BREDA, ERKENTELIJK AAN DEN HEER P. R. VAN MIERLO, MED. DOCTOR, VOOR BEWEZENE DIENSTEN TIJDENS HET WOEDEN DER CHOLERA." Na de epidemie van 1866 vereerde hem Z. M. de Koning een bronzen medaille met het opschrift: „VOOR GOEDE ZORG EN HULP BIJ HET HEERSCHEN DER CHOLERA ASIATICA IN 1866 DOOR Z. M. DEN KONING TOEGEKEND AAN DOCTOR P. R. VAN MIERLO."

M. A. S.

Een Delische muntverzameling.

De Sumatra Post had het denkbeeld aan de hand gedaan om als herinnering aan het dollar-régime een muntverzameling aan te leggen. Daarbij riep het blad in 't bizonder

de medewerking in van de Javasche Bank, die in de dagen der muntregeling zeker de meest verscheidene exemplaren van oude munten in handen zou krijgen.

De direktie der Javasche Bank heeft, naar de agent te Medan aan de Sumatra Post mededeelde, in het voorstel van dit blad aanleiding gevonden om tot het aanleggen van zulk een muntverzameling te besluiten.

N. R. C., 18 Maart 1908.

Geld in Abessinië.

In de „*Wetenschappelijke bladen*" van Februari 1908 komt een artikel voor over Abessinië, waarin o.a. vermeld wordt dat tot vóór korten tijd de oude Oostenrijksche MARIA-THERESIA-thaler het eenige wettige betaalmiddel aldaar was. In den jongsten tijd echter heeft koning MENELIK eigen munt doen slaan, waarop zijne beeltenis prijkt. Dit geldstuk is echter niet overal gewild en wordt meestal geweigerd, als de bezitter er van zich op een dagreis afstands van de hoofdstad bevindt. Is een thaler nieuw, dan is men er eveneens afkeerig van en moet hij in het vuur worden gelegd, opdat de heldere glans er van verdwijne, maar van een afgesleten stuk wil men evenmin weten, zoo bijv. wordt er op gelet, of de punt van den haak aan den schouder der keizerin goed te zien is.

Als pasmunt maakt men, behalve van den halven en $^1/_{20}$ thaler, ook gebruik van zeer onpraktische voorwerpen, namelijk van zoutblokjes van 25 c.M. lengte bij 5 c.M. breedte, amule geheeten, waarvan er 4 tot 6 op een thaler gaan. Hoe verder van de hoofdstad verwijderd, hoe hooger de waarde der amule stijgt; 300 amule's maken zoowat de waarde van 100 gulden uit en vormen een volle kameellading.

M. D. M.

De Munten van Nederlandsch-Indië

DOOR

J. P. MOQUETTE.

***De munten van Nederlandsch-Indië, in Nederland geslagen tijdens de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland. De dubbele, enkele en halve duiten met het wapen van Utrecht, en het jaartal* 1790, *in de jaren* 1817 *tot* 1840/3 *geslagen. De duiten en halve duiten in Nederland geslagen voor Ned.-Indië, in de jaren* 1814 *tot en met* 1816. *De halve stuivers en onderdeelen in* 1821 *tot* 1836 *in Nederland voor Ned.-Indië geslagen. De muntslag te Soerabaia en Batavia gedurende de jaren* 1833 *tot en met* 1843.** 1)

Met de uitgave van bovengenoemde bijdragen heeft de heer MOQUETTE zijne mededeelingen omtrent den muntslag van Ned.-Indië besloten Zij bevatten eenige merkwaardige, tot nu toe onbekende of verkeerd begrepen feiten, die uitvoeriger verdienden te worden vermeld, dan de beschikbare ruimte in dit tijdschrift toelaat. Wij vernemen in de eerste plaats, dat de zoogenaamde scheepjesguldens en onderdeelen (VERKADE, pl. 202, nos 1—5) oorspronkelijk waren bestemd voor de Kaap de Goede Hoop, maar dat de Commissaris-Generaal van het Bataafsche gouvernement, de heer mr. J. A. DE MIST, die in dien tijd aldaar vertoefde, deze 100.000 guldens klinkende specie ten dienste van de indische kas heeft overgelaten. Zij zijn te Batavia eerst in September 1803 gangbaar verklaard.

2°. dat de heele en halve duiten (VERK. pl. 202, nos.

---

1) Achtereenvolgens verschenen in *Tijdschr. van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen*, deel L, afl. 2 en 4, met 9 platen.

6, 7 en pl. 202*, no. 1) niet tegelijk met de scheepjesguldens in omloop kwamen.

3°. dat de duiten 5-1/16 g. (5 duiten op een 1/16 gulden) slaande op den 1/16 scheepjesgulden, op eene verdeeling waren berekend, die niet voor Indië kon worden gevolgd, omdat die 1/16 guldens eerst tegen 1 1/2 stuiver indisch = 6 duiten, en later tegen 2 stuiver indisch = 8 duiten in omloop werden gebracht, en ten slotte dat de duiten pas 5 Juli 1804 gangbaar verklaard zijn.

De zooeven opgenoemde zilveren munten zijn geslagen door HESSEL SLIJPER, op de hollandsche munt te Enkhuizen. Van den heelen, halven en kwartgulden bestaan afslagen in goud. „De stempels zijn zonder uitzondering", zegt de schrijver, „met poinçons voor de onderdeelen geslagen". De graveur G. KONSÉ vervaardigde er de stempels voor.

Er bestaat een duit van 1802 (type NETSCHER en VAN DER CHIJS, pl. VI, no 40) maar met een ✶ in plaats van een roos als muntteeken. Deze is te Enkhuizen geslagen. De slordigst bewerkte duiten, ooit in Nederland voor Ned.-Indië geslagen, zijn, volgens den heer MOQUETTE, die uit het munthuis van Kampen afkomstig. Verbazend groot is het aantal stempels van die duiten geweest, de schrijver bezit van den jaargang 1805 alleen reeds 70 varianten.

Daarna bespreekt de heer MOQUETTE uitvoerig den duit met het zoogenaamde gebakerde kindje, herhaalt hier hetgeen ons medelid, de heer J. E. TER GOUW, in dit tijdschrift, jaarg. 1899, over dit muntteeken heeft gezegd, namelijk dat het geen gebakerd kindje, maar een borstbeeld is, zijnde het helmteeken van het wapen van den muntmeester SUERMONDT. Er bestaan duiten met dit muntteeken, in 1840—1843, door een ster (muntteeken van Soerabaia) overgestempeld. „Blijkbaar had men te Utrecht, zoo lezen wij, toen de stempels naar Indië gezon-

den werden nog een restant stempels met het muntteeken van SUERMONDT, en aangezien ze toch „ „naarden Oost"" gingen, en het er dus niet zoo precies op aankwam, maakte men van dien ouden voorraad gebruik, doch werd het muntteeken met eene ster overstempeld".

De duit, die het meest is nagemaakt, is de Utrechtsche met het jaartal 1790 en met eene ster als muntteeken, die te Soerabaia in 1840 geslagen is. Meer dan de helft van hetgeen daarvan in omloop kwam, merkt de schrijver op, was valsch.

Vervolgens krijgen we iets te hooren van de duiten en halve duiten in Nederland tusschen 1814 - 1816 voor Indië door DE HEUS in Amsterdam en door SUERMONDT in Utrecht geslagen. De duit van DE HEUS van 1814 is hoogst zeldzaam. De resteerende stempels van DE HEUS zijn later naar Indië verzonden, alwaar er in 1820 te Soerabaia mede is gemunt, al dragen die duiten ook het jaartal 1816. Deze duiten missen de letter H onder het jaartal.

Halve duiten, eveneens zonder H, zijn in 1821 te Soebaia geslagen. Daarna lezen wij bizonderheden over de halve stuivers en onderdeelen in 1821 tot 1836 in Nederland voor onze Oost vervaardigd (VERK. pl. 203, nos 4 5 en 6). Halve stuivers bestaan van de jaren 1821 tot en met 1826, valsche van 1838 — 1841, kwart stuivers van 1822 — 1836, achtste stuivers van 1822—1826. Zij cirkuleerden onder de benaming van dubbele, enkele en halve duiten en „zeer oneigenlijk is het zeker," zegt de schrijver, „dat in Nederland onderdeelen van stuivers werden geslagen voor Indië, terwijl men gelijktijdig te Soerabaia duiten en halve duiten met de absurde waardeaanduiding van 5 op $^1/_{16}$, of 5 op $^1/_{32}$ gulden sloeg; of zooals in 1836, één-centstukken, die ook al weder voor de waarde van duiten in omloop werden gebracht." Geen wonder, dat met al die verwarringen de valsche stukken

overal ingang vonden. De kwartstuiver van 1826 is later dan dit jaar te Soho in Engeland geslagen, wat o.a. bewezen wordt door een ex. van dezen duit, geslagen op een haantjes duit van 1247 H. = 1831/2 a. D. De letter S op dat stuk verwijst dus niet naar den naam SUERMONDT, maar is eene verkorting van Soho, de muntplaats te Birmingham, waar ook de haantjes duiten zijn gemaakt. (blz. 335.)

Vervolgens worden de munthuizen van Soerabaia en Batavia besproken, die van 1833 tot en met 1843 hebben gewerkt.

Wat de bekwame schrijver over dit deel der indische numismatiek mededeelt, is vooral zeer belangrijk.

„Door de invoering van het zoogenaamde „Cultuurstelsel VAN DEN BOSCH" ontstond plotseling", zoo lezen wij, „eene zeer groote behoefte aan geld." Een gevolg daarvan was, dat de duitenmunt te Soerabaia, die sedert 1826 niet meer werkte, opnieuw werd in orde gemaakt. Eenige tijd later werd eene hulpmunt te Batavia opgericht en voorzien van werktuigen uit Nederland afkomstig. Aan de groote behoefte aan kopergeld werd gedeeltelijk voldaan, door dat Soerabaia voor een bedrag van ƒ 4.286.129 aan halve stuivers, duiten en halve duiten tusschen 1818 en 1826 sloeg en van 1833 — 1843 opnieuw voor een totaal bedrag van ƒ 27.606.181.50 aan duiten en dubbele duiten.

In 1833 werd een nieuw munttype ingevoerd ter waarde van 1 en 2 cent, die echter als 120 stuks of 60 stuks per gulden, dus ter waarde, zegt de schrijver, van gewone duiten in omloop werden gebracht. Eene nieuwe verwarring dus bij de vele reeds bestaande. De heer MOQUETTE weet uit officieele stukken het bewijs te leveren, dat de munt te Soerabaia eerst weder in 1833 in werking is getreden en geeft aardige bizonderheden over dat munthuis te lezen, bijv. dat men er niet in slaagde een geheim

teeken in den stempel aan te brengen, wat door den Gouverneur-Gen. van Ned.-Indië was verzocht, daar, zoo schrijft de resident van Soerabaia H. J. DOMIS, „welke vorm of welk teeken ook aan de duit, hetzij wapen of letter, gegeven wordt, bij het afdrukken daarvan, ook altoos wordt overgenomen, en dus kan worden namaakt.

Centen met het jaartal 1830 of 1831 kunnen dus niet in Soerabaia zijn gemunt.

Direkteuren van dat munthuis zijn geweest:

K. J. DE VOGEL 1)	1833 — 1837
N. COBLIJN (ad interim)	1837
L. J. JEEKEL	1837 — 1839
C. H. WILLMANS	1839 — 1843

Als eerste graveur deed INTJE MAIMIN dienst, die reeds in 1816 de stempels voor de gouden en zilveren ropijen sneed. Hij werd bijgestaan door de 2de graveurs: AMAT AMIN en AMAT TAIJER.

Ook de initialen voorkomende op de munten worden behandeld. De letter D op de 2 centstukken van 1833 doelt vermoedelijk niet op den naam van den kapitein der artillerie DEMMENI, direkteur van den Constructiewinkel, waar de eerste stempels gesneden zijn, die slecht waren. Munt geslagen heeft hij niet. Misschien echter, zegt de heer MOQUETTE, is hier de beginletter te zoeken van den resident van Soerabaia, DOMIS, aan wiens bemoeiïngen het te danken is, dat centen inplaats van duiten zijn ingevoerd. Deze ambtenaar namelijk was zeer boos geweest, toen hij hoorde, „dat de direkteur DE VOGEL, zonder daartoe aan het Gouvernement verlof te hebben gevraagd den stempel veranderd en op eigen autoriteit in stede van

1) F. H. HAASE, alhoewel in het laatst van 1832 tot direkteur der munt te Soerabaia benoemd, heeft vermoedelijk nimmer die benoeming gevolgd, heeft in ieder geval geen munten daar geslagen. (blz. 363)

onder 1833 een D te doen verblijven, zooals de duiten gestempeld zijn, welke bij Resolutie van de Hooge Regeering ged. 10 December 1832. no 2 als model zijn goedgekeurd, alsnu een V te plaatsen".

De letter V is die van den direkteur K. J. DE VOGEL.
" " J = L. J. JEEKEL.
" " C = N. COBLIJN.
" " W = C. H. WILLMANS.

De verklaring van de letter C, heeft den heer MOQUETTE heel wat tijd gekost. Hij slaagde er echter in de verklaring er van te vinden. Ze is deze: JEEKEL werd 5 Mei 1837 tot direkteur der munt benoemd, was echter niet in Soerabaia aanwezig. DE VOGEL trad 30 Juni definitief af. Bij besluit van 23 Juni 1837 van den gen. majoor waarn. Resident van Soerabaia werd de administratie der munt tijdelijk opgedragen aan den 1sten commies. der 1e klasse ter residentie-secretarie N. COBLIJN. Einde Sept. kwam JEEKEL te Soerabaia aan en aanvaardde daarop zijne funktie. Gedurende drie maanden heeft COBLIJN dus de munt bestuurd.

Uitvoerig lezen wij over verzendingen uit Nederland van muntschroeven en paren stempels, die aan 's Rijks munt te Utrecht waren vervaardigd. Het beheer der munt te Batavia was 5 Juli 1839 opgedragen aan den sergeant geweermaker BITTORF. Men werkte daar in den beginne met 179 paren stempels uit Nederland gezonden, later zorgde het munthuis te Soerabaia er voor. Het waren dubbele, enkele en halve duiten met het stedelijk wapen van Utrecht en met het monogram der O. I. C. en het jaartal 1790, die men er sloeg. Deze duiten zijn dus niet in Utrecht vervaardigd, zooals NETSCHER en V. D. CHIJS verkeerdelijk aangeven.

Medio 1840 moeten alle muntstoelen met den nieuwen stempel, wapen van Utrecht, volgens den Heer MOQUETTE, hebben gewerkt. De hulpmunt te Batavia is in Jan.

1843 gesloten; ultimo 1843 geschiedde dit met het munthuis te Soerabaia en den pletmolen te Tawangsari.

In het geheel zijn van 1833 tot 1843 gemunt op plaatjes van Japansch koper:

f 2.502.778.73 aan enkele duiten.
f 8.837.182.42 aan dubbele duiten.
op plaatjes uit Nederland aangevoerd:
f 13.377.755.18 aan enkele duiten.
f 2.870.465.17 aan dubbele duiten.

Van 1833 — 1843 zijn noch halve centen, noch halve duiten (wapen van Utrecht) aangemunt.

Behalve het hier opgenoemde, bevatten de bijdragen van den heer MOQUETTE uitvoerige berichten over stempelverschillen en over veel andere zaken, die der vermelding waard zouden zijn. Het is zeer jammer, dat de vier stukjes niet afzonderlijk zijn uitgegeven. De platen zijn door den schrijver zelf geteekend en zijn zoo nauwkeurig mogelijk. De heer MOQUETTE heeft een nuttig werk geleverd, waarvan het alleen te betreuren is, dat het niet in den handel is en daardoor moeilijk binnen het bereik kan komen van niet-leden van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.

M. D. M.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge 3e Livr.

I. Leçons numismatiques. Les premières monnaies, par M. N. SVORONOS.

II. Un piéfort inédit de PHILIPPE II, frappé à Anvers, par M. CH. HERMANS.

III. Documents monétaires concernant les quatre départements réunis de la rive gauche du Rhin de 1799 à 1813 (suite et fin), par M. P. BORDEAUX.

IV. Numismatique gantoise. Cours et prix d'accouchement à Gand (suite), par M. M. CH. GILLEMAN et A. VAN WERVEKE.

V. Sceaux de marchands lombards conservés dans les dépôts d'archives de Belgique (suite) par M. G. BIGWOOD.

Mitteilungen der Oesterr Gesellschaft für Münz-u. Medaillenkunde. Juni 1908.

HEINRICH KAUTSCH, ein österreichiser Medailleur in Paris. Vereinsnachrichten u. s. w.

Zeitschrift für Münz - und Medaillenkunde, 2 Band, 1 Heft.

I. Bildnisse von fürstlichen und anderen hervorragenden deutschen Frauen des XVIII, und XIX Jahrhunderts auf Medaillen.

II. Nonnosus zu Freising.

III. Die „Schöne MARIA" zu Regensburg.

IV. Neue deutsche Gussmedaillen.

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien No 300 Juli 1908.

Ueber Papiergeld in Oesterreich (Fortsetzung). — Gesamtverein der deutschen Geschichts-und Altertums vereine. u. s. w.

Montly Numismatic Circular. Juli 1908.

I. Common Greek Coins (Hipponium). Rev A. W. HANDS.

II. Biographical Notices of Medallists. Coin, Gem. and Seal Engravers, Ancient and Modern, with References to their Works B. C. 500 — A. D. 1900 (Par-Parmenis).

III. The Goddes VESTA, and the Temple of Vesta as represented on Roman Coins (II). L. F.

IV. The Indo European Pagodas. HENRY T. GROGAN.

V. Notes on Eighteenth Century Tokens ARTHUR W. WATERS.

VI. The British Imperial Coinage. Part II. HENRY GARSIDE.

VII. Il. Centenario del R° Gabinetto Numismatico di Solome Ambrosoli a Milano.

Monthly Numismatie Circular. SPINK and Son August 1908.

I. Common Greek Coins. Rev. A. W. HANDS.

II. The Coin-types of Imperial Rome, FRANCESCO GNECCHI (III)

III. Biographical Notices of Medallists, Coin Gem, and Seal-Engravers, Ancient and Modern, with References to their Works B. C. 500 — A.D. 1900 (PARMIGIANO PASTORINO)

IV. Notes on the Eighteenth Century Tokens, ARTHUR W. WATERS

Revue suisse de numismatique. F. XIV. 1° Livr. F. IMHOOF-BLUMER. — zur griechischenr und römischen Münzkunde (Schluss).

E. DEMOLE. Mèthode rationelle pour indiquer la direction des légendes numismatiques et le point d'où ellen partent.

Médaille inédite de FRÉDÉRIC-CÉSAR DE LA HARPE, E. DEMOLE et H. CAILLER. — PAUL-FRÉDERIC-CHARLES STROEHLEN.

Mélanges.

Vergaderingen in 1907/08.

Buitengewone Algemeene Vergadering te UTRECHT, 16 November 1907.

Aanwezig de Heeren Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, SASSEN, CORBELIJN BATTAERD, DU CROCQ, WIENECKE, VOET, WIGERSMA, H. VAN RIJKEVORSEL, VAN GOOR, H. M. HIJMANS, DE WIT HAMER, VAN DE WATER, HOEFER, jhr. mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, KAM, C. J. A. BEGEER, VAN KERKWIJK, jhr. RAM, VAN KALCKEN, DE WAARD, jhr. mr. C. BEELAERTS VAN BLOKLAND en jhr. mr. VAN SASSE VAN IJSSELT.

Na een hartelijk woord van welkomst worden notulen van de vorige vergadering te Nijmegen goedgekeurd en komt het woord aan ons geacht medelid WIGERSMA, die de leden eenige oogenblikken zal bezig houden over valsch geld.

Daar deze keurig doorwrochte rede is opgenomen op blz. 227 v.v. van dit *Tijdschrift*, vermeen ik mij daaraan te mogen refereeren in dit verslag.

De Heer VAN KERKWIJK geeft eenige zeldzame munten ter bezichtiging:

1°. Toisson d'or van KAREL V minderjarig, te Antwerpen geslagen tusschen 15 Juli 1507 en 29 Juni 1516.

2°. Daalder van 36 stuivers (1589) door den muntmeester JACOB BOREEL te Middelburg krachtens generale ordonnantien van 31 Januari 1589 tot heden geheel onbekend.

3°. Dubbele gouden Nederl. gulden van Gelderland,

geslagen door JACOB DIRKS ALEWIJN volgens ordonnantie 12 Maart 1577, varieteit van 't eenig tot heden bekende exemplaar afgebeeld bij DE VOOGT, Gelderland.

De Heer VOET doet een zestal fraai gegraveerde médailles circuleeren, op zeer gelukkige wijze doet deze Heer de oude graveerkunst herboren worden. De Heer VOET wordt door den Voorzitter geluk gewenscht met zijn steeds fraaier wordende werk.

De heer VAN KALCKEN breekt een lans voor het drijven van penningen.

De Voorzitter brengt al deze Heeren, in 't bijzonder WIGERSMA, dank voor hun bijdragen.

Na de lunch werd een bezoek gebracht aan het Aartsbisschoppelijk museum, de munt, waar de Heer WIENECKE de wordingsgeschiedenis vertelde van de zooveel besproken nikkelen stuiver, opgehelderd door ± 159 stempels en eenige proeven.

Ten slotte werd de fabriek der Heeren BEGEER, voorzien van de nieuwste machines in alle onderdeelen bezichtigd; een fraai gedenkpenningje werd als herinnering aan dit bezoek door den Heer CAREL BEGEER aan de leden aangeboden.

't Behoeft geen betoog dat een gezellige maaltijd den genotvollen dag besloot.

Bestuursvergadering 16 *November* 1907 *te Utrecht.*

Naar aanleiding van het werk van den Heer ZWIERZINA spreekt de voorzitter den wensch uit na het jaar 1898 verdere opname in het tijdschrift te staken. Hij meent dat daardoor meer ruimte voor belangrijke bijdragen vrij kon komen. Als zoodanig wordt besloten en zal den Heer ZWIERZINA hiervan kennis worden gegeven.

Ten opzichte van de registers zal men afzonderlijk uitgeven een alphabetisch en chronologisch register, benevens een alphabetisch naamregister van stempelsnijders met bijbehoorende jaartallen doch geen biographie.

Met het Bataviaasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zal het Kon. Nederl. Gen. in ruiling treden en aan gemeld genootschap het Tijdschrift in ruil worden toegezonden.

Bestuursvergadering op 16 *Mei* 1908 *te Amsterdam.*

Besloten wordt dat de jaarlijksche vergadering op 20 Juni 1908 te Groningen zal worden gehouden. De vergadering wordt vastgesteld op 10 uur 's morgens in het hotel WILLEMS, daar lunch aldaar, 's namiddags bezoek aan provinciehuis, statenzaal en gedeputeerdenkamer en museum daarna rijtoer naar Haren en Paterswolde en diner in restaurant Riche.

Zoo mogelijk zal er dit jaar weer een werkvergadering gehouden worden te 's-Gravenhage.

De Heeren Jhr. FEITH en DE WAARD worden aangewezen om de rekening na te zien, terwijl besloten wordt de nieuwe statuten te doen drukken.

Daar gebleken was dat het bestuur niet had kunnen besluiten dat het werk des Heeren ZWIERZINA niet zou worden voortgezet na 1898, wordt besloten de vergadering voor te stellen de wenschelijkheid uit te spreken, dat dit werk op een andere wijze wordt uitgegeven dan thans geschied en dat van de Comm. van redactie voorstellen worden ingewacht hoe zulks in het vervolg zal geschieden.

Conform het notulenboek.

De Secretaris.
SNOECK.

Verslag van den secretaris over 1907.

Aan den vooravond van onze jaarlijksche vergadering de analen van ons Genootschap over het afgeloopen jaar doorbladerende om Uw vergadering een kort verslag uit te brengen over den toestand van ons Genootschap, moet ik in de allereerste plaats tot mijn leedwezen mededeelen, dat de onverbiddelijke dood ook weder dit jaar eenige leden uit ons midden heeft weggerukt, die hoewel tot de buitenlandsche leden behoorende en daardoor uit den aard der zaak geen getrouwe comparanten onzer vergaderingen, maar leden, die door hun werken en bijdragen, die ze ons afstonden, gebleken zijn zelfs op verren afstand van ons vaderland belang te stellen in het streven van ons genootschap, n.l. baron JEAN BÉTHUNE, de Heer JULIUS MEILI de groote schrijver over het Braziliaansche geldwezen, en PAUL STROEHLIN de schrijver en uitgever van het bekende ***Répertoire Genéral de Médaillistique***, terwijl ik zooeven het overlijden van den Heer JOHN EVANS verneem, en de Heeren OORTMAN GERLINGS, VAN GYN en Jhr. PAUW VAN WIELDRECHT voor hun lidmaatschap bedankten.

Hiertegenover stond dat het buitengewoon lidmaatschap door de Heeren H. J. BOEKEN Jzn. J. F. H. BOUCHETTE, M. D. J. VAN DOORNINCK, JAC. J. V. GOOR, Jhr. mr. F. J. J. M. V. RIJCKEVORSEL en MAURITS SCHULMAN werd aanvaard, terwijl de Heeren G. M. KAM en H. J. M. H. V. RIJCKEVORSEL tot gewoon lid werden benoemd op uw vergadering van 16 Juni 1907.

In de samenstelling van het Bestuur kwam geen verandering en bleef Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ voorzitter, AUG. SASSEN ondervoorzitter, C. H. F. A.

CORBELIJN BATTAERD penningmeester, Jhr. Mr. M. W. SNOECK secretaris en H. G. DU CROCQ conservator.

Ingevolge besluit der algemeene vergadering, werd op 16 Juni 1907 dit jaar de jaarlijksche vergadering in het Oranjehotel te Nijmegen gehouden.

Vermoedelijk door de omstandigheid dat deze vergadering op Zondag was uitgeschreven, niettegenstaande de bezwaren van sommige uwer leden om 's Zondags te vergaderen en door de gunstige ligging der plaats van samenkomst was de vergadering buitengewoon druk bezocht en zullen de bezoekers zich niet beklagen daaraan te hebben deelgenomen door de interessante bezoeken die gebracht werden aan de kunstschatten in het gemeentelijk museum, het CANISIUS-College en last not least, bij ons geacht medelid KAM ten toongesteld.

Daar de zoogenaamde werkvergaderingen in den smaak onzer medeleden schenen te vallen, werd ook dit jaar een zoodanige vergadering te Utrecht gehouden, waar de onvermoeibare speurder, de Heer WIGERSMA, ons weder vergastte op een allerkeurigste voordracht over valsch geld, waarna de Heer VAN KERWIJK eenige zeer zeldzame munten ter bezichtiging stelde.

De Heer VOET deed daar eenige fraai gegraveerde medailles circuleeren, terwijl de Heer VAN KALCKEN een lans brak voor het drijven van penningen, een methode waarvoor ons land vroeger zoo beroemd was en toonde als voorbeeld een keurig gedreven CHRISTUS-kopje.

Na de lunch werd een bezoek gebracht aan het aartsbisschoppelijk museum, de hoogst interesante verzameling, waarna dank zij de welwillendheid van den Heer VAN DEN WALL BAKE een bezoek werd gebracht aan 's Rijks Munt, waar de heer WIENECKE onder vertooning van stempels en proeven, de geheele wordingsgeschiedenis van de nieuwe nikkelen stuiver verteld.

Een bezoek aan de ateliers van den Heer BEGEER, waar

de nieuwste machines in alle onderdeelen bezichtigd werden, besloot het wetenschappelijk gedeelte van dezen dag.

Aan de deelnemers werd door den Heer CAREL BEGEER een keurig uitgevoerden gedenkpenning aan deze dag aangeboden.

Ook deze genotvollen dag werd hier, als de vergadering te Nijmegen, door een gezelligen maaltijd besloten.

De rekening bevat blijkens mededeeling van onzen penningmeester een batig saldo van *f* 232.50.

De Commissie van redactie van ons Tijdschrift, die evenals het vorige jaar bleef bestaan uit Mejuffrouw DE MAN en de Heeren ZWIERZINA, SASSEN en WIGERSMA (de laatste als tijdelijk lid) zorgde weder evenals vorige jaren met onvermoeibaren ijver en nauwgezetheid voor een keurige bewerking van den 15den jaargang van haar papieren kind en wist weer voor een aangenamen afwisseling van bijdragen te zorgen, zoodat elk wat wils daarin vond.

Evenals vroegere jaren werden aan Hare Majesteit de Koningin, Z. K. H. den Prins der Nederlanden en H. M. de Koningin-Moeder, gebonden exemplaren van het *Tijdschrift* aangeboden. welke welwillend werden aanvaard.

De nieuwe druk van den Catalogus van onze collectie werd door onzen ijverigen Conservator gereed gemaakt en weder aan onze leden toegezonden.

Bij besluit van 6 Maart 1908 n°. 45 behaagde het Hare Majesteit onze Koningin goedkeuring te verleenen aan onze gewijzigde statuten, terwijl Hare Majesteit de verdienste van onzen geachte Voorzitter wist te erkennen door hem te benoemen tot ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Moge het mij gegeven zijn, wanneer ik het volgende jaar omstreeks dezen tijd de pen wederom opvat, om

lotgevallen van ons genootschap over dit loopende jaar te memoreeren, er op te mogen wijzen, dat de toestand van ons genootschap, zoo niet beter, dan toch dezelfde is van dit jaar, want dan zal nog steeds blijken dat ons genootschap beantwoorden blijft aan zijn doel en nog steeds in bloeienden staat is.

De Secretaris,
SNOECK.

Aanwinsten Bibliotheek.

De Munt in de Volkstaal. VII. (overdr.)

Geschenk J. E. TER GOUW.

Draagteeken van de voormalige Schutterij van de edele cruys- of voetboge te Goes. (overdr.)

Geschenk van Mej. M. G. A DE MAN.

Verslag Koninklijk Penningkabinet over 1906.

Geschenk van den Direkteur.

Verslag Museum van Oudheden te Groningen over 1907.

Geschenk Mr. J. A. FEITH.

Un escalin d'ERNEST DE LIJNDEN, Comte de Reckheim (1603—1636) Extr.

Monnaies luxembourgeoises inédites. Extr.

Geschenk Vte B. DE JONGHE.

La zecca papale di Ponte della Sorga (Contado Venesino) Extr.

Geschenk E. MARTINORI.

Appunti di Numismatica Romana. 82—88.

Monete Romane. Manuele elementare. 3ª Edizione.

Geschenk F°. GNECCHI.

American Journal of Numismatics. Thirty-first Annual Report.

Geschenk Dr. H°. STORER.

Bulletin uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. 8e Jaargang N°. 3—6.

Numismatisches Literatur-Blatt. N°. 158—159.

Geschenk M. BAHRFELDT.

Numismatische Zeitschrift. Wien. 39ster u. 40ster Band.

Geschenk idem.

Verkoop en prijs-catalogi: R. BAL, M. E. BOURGEY. ADOLF E. CAHN, CHARLES DUPRIEZ, KARL W. HIER-

SEMAN, Dr. JAKOB HIRSCH, JOSEPH HAMBURGER, ADOLF HESS, BRÜDER EGGER, NICOLO MAJER.

Door ruiling met ons Tijdschrift.

Revue belge de Numismatique.

Revue suisse de Numismatique. Te XIII. 2 Livr.

Rivista Italiana.

Numismatische Zeitschrift. Wien 39ster u. 40ster Band.

Monatsblatt. Numism. Gesellsch. Wien. No. 287—296.

Mitteilungen der Oesterr. Gesellsch. für Münz- u. Medaillen Kunde. Bd. III. 5—12. Bd. IV. 1—4.

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. 27ster Jahrgang.

Idem Register. Th. 51—60.

Tijdschrift van het Bat. Gen. van Kunsten en Wetenschappen. Dl. 31—50. (Afd. 4.).

Idem. Notulen van de Algemeene en Directie vergaderingen.

Bulletin van den Ned. Oudh. Bond.

Aanwinsten numismatische verzameling.

Legpenningen.

1610—1643. Ter eere van LODEWIJK XIII. K. 41 mM. H. DE LA TOUR. 1133.

Geschenk J. M. VAN LIS.

Draagpenningen.

1813. Eerepenning der Haagsche Vrijwilligers bij het begin der Staatsomwenteling naar Woerden uitgetrokken. Door H. DE HEUS. Z. 14 m.M. DIRKS 4.

1832. Citadelmedaille. Door J. P. SCHOUBERG. B. 36 m.M. DIRKS 475.

Geschenk H. G. DU CROCQ.

1859. Oorlog van Italië en Frankrijk tegen Oostenrijk en ter eere van VICTOR EMANUEL. K. 25 m.M. Idem K. 24 m.M.

1859. Slag bij Solferino. K. 23 m.M.

1859. Ter eere van GARIBALDI. Koperverzilverd 21 m.M. Geschenk M. G. WILDEMAN.

Gedenkpenningen.

1672. Opheffing beleg van Woerden. B. 41 m.M. v. LOON III. 105.
Geschenk A. O. VAN KERKWIJK.

1702. Aansporing tot eendracht na den dood van WILLEM III. Zilververguld 33 mM. VAN LOON IV 294. *Oranjepenningen* 648.

1799. Overlijden van WILLEM GEORGE FREDERIK, Prins van ORANJE te Padua. Door J. P. MENGER. B. 47 m.M. *Verv.* VAN LOON 846. *Oranjepenningen* 1044.
Geschenk N. N.

1831. Tiendaagsche veldtocht. Tin 41 m.M. DIRKS 442. Geschenk H. G. DU CROCQ.

1860. Ter eere van de schilders J. W. en W. PIENEMAN. Door S. C. ELION. B. 60 m.M. DIRKS 837.
Geschenk A. O. VAN KERKWIJK.

1864. Mr. N. P. J. KIEN, 25 jaar burgemeester van Utrecht. Door D. VAN DER KELLEN. B. 66 mM. ZWIERZINA 4.
Geschenk H. J. SCHARP.

1881. Overlijden van Prins WILLEM FREDERIK KAREL HENDRIK DER NEDERLANDEN. Koperverguld 24 m.M. ZWIERZINA 548.
Geschenk H. G. DU CROCQ.

1887. Zeventigste verjaardag van Z. M. Koning WILLEM III. K. 23 m.M. ZWIERZINA 708.

1890. Overlijden van Z. M. Koning WILLEM III. Door BEGEER. B. 52 m.M. ZWIERZINA 916.
Geschenk M. G. WILDEMAN.

1897. Bezoek van het Ned. Gen. voor Munt- en Pen-

ningkunde aan de ateliers van de Kon. Utrechtsche fabriek van zilverwerken, firma C. J. BEGEER. Door BEGEER. B. 47 m.M. ZWIERZINA 1275.
Geschenk A. BEGEER.

1908. De nationale Oranje-bond „Wat ook val trouw staat pal", aan Z. K. H. Prins HENDRIK DER NEDERLANDEN. Door BEGEER B. 65 m.M.
Geschenk A. V. D. HORST.

Gedenkpenningen (Buitenland).

± 1645. Duitsche huwelijkspenning. K. 23 m.M.
Geschenk M. G. WILDEMAN.

1842. Ter eere van J. P. CLUYSENAER. Belgisch bouwkundige. Door HART. B. 69 m.M.

z. j. Société agricole des cantons de Vilvorde et de St. Josse-ten-Noode. Door HART. B. 46 m.M.
Geschenk A. O. VAN KERKWIJK.

1860. Inlijving van Nizza en Savoie bij Frankrijk, K. 23 mM.
Geschenk M. G. WILDEMAN.

1902. Ter eere van MARIA HENRIETTE, Koningin van België. Door L. JOURDAIN B. 65 m.M.

1908. Medaille. Door HIPP LE Roy B. 65 m. M.

Munten.

Provincie Holland 1576- 1794.

1765. Gulden. VERKADE. 58.3.

Koninkrijk Italië.

1813. NAPOLEON. Twee Lire.

Ceylon.

1894 Tien cents. Aankoop Jhr. V. R.

Assignat de 125 £ L' an 2.
„ „ 5 £ „ „ „
„ „ 15 Sols „ „ „
Geschenk A. O. VAN KERKWIJK.

Koninkrijk Pruisen.

FREDRICH WILHELM III 1797 — 1840.

1801. 1/3 Thaler geslagen te Berlijn.

1802. Idem, geslagen te Berlijn.
1804. Vier groschen, geslagen te Berlijn.
1810. Schilling, preuss, geslagen te Berlijn.
1821. Pfennig, geslagen te Dusseldorp.
1822. 1/6 Thaler geslagen te Berlijn.

FRIEDRICH WILHELM IV. 1840 — 1861.

1853. Twee pfennige, geslagen te Berlijn.
1855. Drie pfennige, geslagen te Berlijn.
1856. Silbergroschen, geslagen te Berlijn.

WILHELM I 1861—1888.

1870. Silbergroschen, geslagen te Berlijn.
1870. Drie pfennige, geslagen te Frankfort a. M.
1871. Twee pfennige, geslagen te Frankfort a. M.
1872. Silbergroschen, geslagen te Berlijn.
1872. Halve Silbergroschen, geslagen te Berlijn.
1872. Halve silbergroschen, geslagen te Hannover.

Bisdom Munster.

MAXIMILIAAN FRIEDRICH 1761—1784.

1762. Vier pfennige.

Koninkrijk Hannover.

GEORGE IV. 1820—1830.

1828. Pfennig.

WILHELM IV. 1830—1837.

1836. Pfenning.

ERNEST AUGUST 1837—1851.

1842. Pfennig.
1850. Pfennig.
1851. Twaalfde thaler.
1851. Twee pfennige.

GEORGE V 1851—1866.

1853. Twee pfennige.
1856. Vier en twintigste thaler.
1858. Groschen.

Koninkrijk Westfalen.

JERÔME NAPOLÉON. 1807—1813.

1809. Drie centimes, geslagen te Cassel.
1809. Twee centimes, geslagen te Cassel.
1810. Twintig centimes, geslagen te Cassel.
Hertogdom Nassau.
WILHELM 1816—1839.
1822. Kwart kreuzer.
1834. Kreuzer.
ADOLF 1839—1866.
1856. Kreuzer.
1859. Kreuzer.
1861. Kreuzer.
Frankfort a. Main.
1844. Zes kreuzer.
Groothertogdom Saksen-Weimar-Eisenach.
KAREL AUGUST. 1775 – 1815. tot 1828 Groothertog.
1807. Anderhalve pfennig.
Hertogdom Saksen-Koburg-Gotha.
ERNEST II. 1844—1893.
1856. Twee pfennige.
1861. Twee pfennige.
Hertogdom Saksen Meiningen.
ERNEST I, 1806—1826.
1814. Halve Kreuzer.
Meiningen-Saalfeld.
1865. Twee pfennige.
Schwarzburg-Rudolstadt.
1898. Twee mark.
Hertogdom Brunswijk.
WILHELM. 1830—1884.
1853. Pfennig.
1860. Pfennig.
Vorstendom Waldeck Pyrmont.
FRIEDRICH 1763—1812.
1780. Pfennig.
Groothertogdom Mecklenburg-Schwerin.
Rostock.

1800. Pfennig.
Groothertogdom Oldenburg.
PAUL FRIEDRICH AUGUST 1829—1853.
1840. Halve groot.
NICOLAAS FRIEDRICH (PETER II) sedert 1853.
1853. Drie Schwaren.
1860. Drie Schwaren.
Groothertogdom Baden.
LÉOPOLD, 1830—1852.
1845. Kreuzer.
1851. Kreuzer.
1852. Kreuzer
FRIEDRICH sedert 1856.
1860. Kreuzer.
1868. Kreuzer.
Koninkrijk Wurtemberg.
WILHELM I. 1816—1864
1841. Gulden (zur feier 25 jähriger regierung)
1842. Drie kreuzer.
Koninkrijk Beieren.
MAXIMILIAN II. 1840—1864.
1850. Kreuzer.
1863. Kreuzer.
LUDWIG II. 1864—1886.
1866. Kreuzer.
1871. Kreuzer.
Keur-Palts.
KARL THEODOOR. 1742—1799.
1766. Zollpfennig.
Duitsche Keizerrijk sedert 1871.
1874. Twee pfennige.
1875. Pfennig.
1879 Pfennig.
Keizerrijk Oostenrijk.
FRANS II. 1792—1835 (van 1804 keizer FRANS I.)

1816. Kreuzer. Muntletter A.
FRANS-JOSEPH sedert 1848.
1849. Zes Kreuzer. Muntletter A.
1851. Kreuzer. Muntletter A.
1851. Kreuzer. Muntletter B.
1861. Kreuzer.
1879. Kreuzer.
1881. Kreuzer.
1885. Kreuzer.
1897. Twee heller.
Bondsstaat Zwitserland.
Kanton Freiburg.
1846. Twee en een halve rappen.
Eenheid van munten in alle kantons.
1868. Rappen.
1873. Vijf rappen.
Bataafsche Republiek 1800—1807.
1802. Een vierde gulden.
1805. Duit.
Ned. Ind. Gouvernement.
1826. Een achtste Stuiver met S.
1884. Een tiende gulden.
Koninkrijk der Nederlanden.
1819. Bleyensteinsche duit.
Koninkrijk België.
LEOPOLD I. 1831—1865.
1832. Tien centimes.
1862. Tien centimes.
1863. Vijf centimes.
LEOPOLD II. 1865.
1894 Vijf centimes.
Koninkrijk Groot-Brittannië en Ierland.
GEORGE III. 1760—1820.
1799. Penny (Cartwheel penny).
1806. Penny.

1807. Penny.
GEORGE IV. 1820—1830.
1826. Penny.
1826. Half penny.
VICTORIA 1837.
1844. Half farthing.
1890. Penny.
Koninkrijk Zweden.
Noodmunten van GÖRZ.
1716. Daler. REINHARDT 1025
1716. Daler. S. M. WETT OCH WAPEN. „ 1026
1718. Daler SATURNUS. „ 1028.
1718. Daler JUPITER. „ 1029.
ULRIKA ELEONORA. 1718—1720.
1720. Een ör. „ 1041.
OSKAR II.
1874. Twee öre
1877. Twee öre.
1880. Öre
Koninkrijk Noorwegen.
KAREL XIV. JOHAN VAN ZWEDEN 1818—1844.
1819. Skilling species met het wapen van Noorwegen.
1841. Halve Skilling.
KAREL V. 1859—1872.
1863. Halve Skilling.
1867. Halve Skilling.
OSKAR II.
1876. Vijf öre.
1876. Twee öre.
1876. Öre.
Koninkrijk Denemarken.
CHRISTIAAN VII. 1766—1808.
1771. Skilling.
FREDERIK VI. 1809—1839.
1813. Rigsbankskilling.

1818. Rigsbankskilling.
1838. Halve rigsbankskilling.
CHRISTIAAN VIII. 1839—1848.
1842. Een vijfde rigsbankskilling.
FREDERIK VII. 1848—1863
1853. Rigsbank skilling.
1855. Een derde skilling.
1856. Skilling.
1857. Halve skilling.
1860. Skilling.
1863. Skilling.
CHRISTIAAN IX. 1863.
1867. Skilling.
1874. Vijf öre.
1874. Twee öre.
1875. Tien öre.
1884. Vijf öre.
Koninkrijk Italië.
NAPOLÉON 1805—1814.
1809. Centesimo.
Sardinië.
CARLO FELICE 1821—1831.
1826. Vijf centesimi.
1826. Centesimo.
CARLO ALBERTO, 1831—1849.
1842. Centesimo.
Beide Siciliën.
FERDINANDO II. 1834—1858.
1858. Tornese.
VICTOR EMANUEL 1849—1878 (van 1861 af Koning van Italië).
1859. Vijf centesimi (Toskane).
1863. Twintig centesimi.
1869. Vijf centesimi.

Pauselijke Staat.
PIUS IX. 1846—1878.
1867, Soldo.
Frankrijk, Koninkrijk tot 1792.
1792. Vijf sols (Monneron).
1792. Twee sols (Monneron).
Jaar vijf. Vijf centimes A. (Parijs).
Jaar acht. Vijf centimes A. (Parijs).
NAPOLÉON I. 1804—1814.
1808. Tien centimes A. (Parijs)
1808. Tien centimes W. (Rijssel)
1809. Tien centimes L. (Limoges)
LODEWIJK XVIII. 1814—1824.
1815. Een decime. B.B. (Straatsburg)
Tweede republiek.
1849. Centime. A. (Parijs)
Koninkrijk Spanje.
ALFONSO.
1877. Tien centimos.
Koninkrijk Portugal.
D. Luiz I. 1861—1889.
1883. Tien reis.
Koninkrijk Griekenland.
GEORGE 1863.
1869. Diabolon = 10 Lepta.
1869. Obolos = 5 Lepta.
1869. Lepton.
1872. Diabolon.
Keizerrijk Rusland.
NICOLAAS. 1825—1855.
1852. Kopek. E. M.
ALEXANDER II. 1855—1881.
1855. Kopek. E. M.
1859. Drie Kopeken. E. M.
1860. Twee Kopeken. C.M.

Koninkrijk Polen.
STANISLAW PONIATOWSKY. 1764—1795.
1768. Grosz.
NICOLAAS I. 1825—1855.
1840. Tien Groszi.
Koninkrijk Rumenië.
CAROL I. vorst 1866. sedert 1881 koning.
1867. Vijf bani.
Ceylon.
1870. Cent.
St. Helena.
1821. Half penny (E. I. C.).
Kongostaat.
1888. Tien centimes.
1888. Vijf centimes.
East India Company.
1803. Vijf cash.
1804. Kepeng (Island of Sultana).
1845. Cent.
Engelsch Indië.
1897. Twee annas.
Geschenk H. J. SCHARP.
Noodmunten.
1574. Leiden. Noodmunt van 20 stuivers, v. LOON I.182.1.
1672. Groningen. „ „ 25 „ v. LOON III 96.2.
Geschenk N. N.
Belastingpenningen.
Amsterdam Hondenbelasting. 1904—1907. K.
Geschenk P. BURK.

LEDENLIJST

(SEPTEMBER 1908)

Achter de namen der leden is vermeld welk gedeelte van de munt- en penningkunde door hen beoefend wordt.

EERE-LEDEN.

	Dagteekening der benoeming.
Z. M. VICTOR EMANUEL III, Koning van Italië.	16 Juni 1901.
Vicomte B. DE JONGHE, Président de la Société royale de Numismatique de Belgique, rue du Trône 60, Ixelles. (België, Nederlandsche provinciën Limburg en Noord-Brabant, verder Gallische, Merovingische, Karolingische en oud-Grieksche M.) 1)	17 Juni 1894.

GEWONE LEDEN

* C. H. F. A. CORBELIJN BATTAERD, Notenboomstraat 83, Groenloo.	
* ADRIAAN BOM, Heerengracht 542, Amsterdam.	
* Jhr. Mr. J. M. H. J. DE GREZ, rue de la loi 37, Brussel.	
* Jhr. M. A. SNOECK, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Bestuurder van 't Prov. Genootschap van K. en W. in Noord-Brabant, C. 22, Hintham. (Prov. Noord-Brabant, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens.)	
C. W. BRUINVIS, Voorzitter der Commissie voor 't Stedelijk Museum, Oudegracht 184, Alkmaar. (Stad Alkmaar en Alkmaarders, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens.)	12 Juni 1892.
J. GERADTS, Burgemeester, Kasteel Aerwinkel, Posterholt (L.) (Nederlandsche prov. Limburg, M., G., gouden Rom. M.)	—

1) De afkortingen beteekenen: M. = munten, G. = gedenkpenningen, * = lid-oprichter.

O, G. H. HELDRING, Gep. Luit.-Kolonel der Infanterie, Utrechtsche straatweg 3, Renkum. — 12 Juni 1892.
(M., G. in 't algemeen.)

Mejuffrouw MARIE G. A. DE MAN, Conservatrice van 't Munt- en Penningkabinet van 't Zeeuwsch Gen. der Wetenschappen, St. Pieterstraat 39, Middelburg. — —
(Graafschappen Holland en Vlaanderen M. — Prov. Zeeland, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens, muntvondsten — Nederland, loodjes.)

Jhr. C. H. C. A. VAN SYPESTEYN, Parkstraat 87, 's-Gravenhage. — —
(Steden 's-Gravenhage en Haarlem, G., penningen en penningplaten uit 't oogpunt van kunst)

Jhr. Mr. J. A. FEITH, Rijks-Archivaris, Martiniplein 181, Groningen. — 18 Juni 1893.
(Nederland, in 't bizonder provincie en stad Groningen M., G.)

Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Directeur van het Koninklijk Kabinet van Penningen en Gesneden Steenen te 's-Gravenhage, Javastraat 76. — 17 Juni 1894.

H. G. DU CROCQ, Leidschegracht 11, Amsterdam. — —
(Nederland en Koloniën, België tot 1830, G.)

Jhr. L. C. VAN DEN BRANDELER, Kol. der Infanterie, Gouverneur Kon. Mil. Academie, Breda. — 16 Juni 1895.
(Nederland na 1576, M., G.)

W. K. F. ZWIERZINA, Ontvanger van het Buitengewoon Zegel, Valeriusstraat 19, Amsterdam. — —
(Nederland. G. en draagteekens, in 't bizonder die geslagen nà 1863).

AUG. SASSEN, Oud-Notaris, Alexanderstraat 17, 's-Gravenhage. — 16 Juni 1897.
(Nederland, muntstudie der middeneeuwen; muntgewichtjes; prov. Noord-Brabant, M., G.)

Jhr. Mr. M. W. SNOECK, Ambtenaar van 't Openb. Min. bij de kantongerechten, Lindegracht, Heerenveen. — —

Dr. L. J. A. BRAAKENBURG VAN BACKUM, adviseerend geneesheer der rijks-verzekeringsbank, 's-Hertogenbosch. — 16 Juni 1899.
(Bulzegels der pausen en der dogen, M. der Johanniter Orde).

J. E. TER GOUW, Directeur der Normaallessen, Nassaulaan 8, Hilversum. — 16 Juni 1899.
(Nederland en Koloniën, België, M.)

Jhr. Mr. P. L. VAN MEEUWEN, Rechter in de Arrondissements-Rechtbank, 's-Gravenhage, Bezuidenstraat 60 — 16 Juni 1899.
(Prov. Noord-Brabant, M., G.)

ANTH. BEGEER, Oudegracht 17, Utrecht. — 9 Juni 1900.

S. WIGERSMA HZN., Bestuurslid van 't Friesch Genootschap, Willemskade 19, Leeuwarden. — 16 Juni 1901.
(Nederland, in 't bizonder Friesland, M., Friesland en 80-jarige oorlog, G.; Huis Oranje-Nassau, M. G. met portretten.)

Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Commies-griffier 2e Kamer Staten-Generaal, Jan van Nassaustraat 22, 's-Gravenhage. — 18 Juni 1904.
(Nederland, G., in 't bizonder familiepenningen)

A. O. VAN KERKWIJK, Onder-directeur van het Koninklijk Kabinet van Penningen en Gesneden Steenen, Nassaulaan 22, 's-Gravenhage. — —

H. L. A. VAN DEN WALL BAKE, Muntmeester, Utrecht. — 15 Juni 1905.

P. N. VAN DOORNINCK, oud-burgemeester, Duinlaan, Bennebroek. — —

Jhr. Mr. A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT, lid der 2e Kamer der Staten-Generaal, Raadsheer in het Gerechtshof, lid van den Hoogen Raad van Adel, Oranje-Nassaulaan, 's-Hertogenbosch. — —

JAN DE WAARD, Poelestraat 14a, Groningen. — 16 Juni 1906.
(Prov. en Stad Groningen, M. en G.)

G. M. KAM, Berg-en-Dalscheweg, Nijmegen. — 16 Juni 1907.

H. J. M. H. VAN RIJCKEVORSEL, Huize Leeuwenstein, Vucht. — —

BUITENGEWONE LEDEN

B. J. A. BRUYNESTEYN, 2e Sweelinckstraat 58, 's-Gravenhage. — 18 Juni 1893.
(Nederland in 't bizonder Holland, M.)

Mr. W. M. VAN LANSCHOT, Ververstraat 299, 's-Hertogenbosch, Griffier der Staten van Noord-Brabant. — —
(Prov. Noord-Brabant, M. en G.)

F. H. baron VAN VERSCHUER, Willemsplein 2, Arnhem. — —

Jhr. H. E. RAM, Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat, Biltstraat 97, Utrecht. — 17 Juni 1894.
(Prov. Utrecht, M. en G.)

Jhr. Mr. W. C. G. VAN EYSINGA, Wirdumerdijk 9, Leeuwarden. — 16 Juni 1895.

JAN HORDIJK JACzn., Voorstraat 410, Dordrecht.	10 Juni 1894.
Mr. C. G. J. BIJLEVELD, Conservator van het Stedelijk Museum, Nassausingel 2, Nijmegen.	16 Juni 1896.
(Gelderland, in 't bizonder Nijmegen M., G. loodjes enz.)	
Mr. H. J. D. D. ENSCHEDÉ, Zijlstraat 27, Haarlem.	—
Ds. H. A. J. LÜTGE, Keizersgracht 717, Amsterdam.	—
H. D. DE WITT HAMER, Bilderdijkstraat 157a, Amsterdam. (M. en G. in 't algemeen).	16 Juni 1897.
A. HOLLESTELLE, Lid van de Provinciale Staten van Zeeland, Oudelandsche straat 436, Tholen.	16 Juni 1898.
(Nederland, muntstudiën).	
CORN. L. J. BEGEER, Predikheerenkerkhof 5, Utrecht.	16 Juni 1899.
Mr. R. FRUIN TH.AZ., Rijksarchivaris in Zeeland, Balans 6, Middelburg.	—
(Prov. Zeeland, Muntstudie.)	
R. I. M. M. A. Graaf DE GELOES, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Burgemeester, Eijsden.	—
Mr. A. L. C. KLEIJN, Laan Copes v. Cattenburgh 54, 's-Gravenhage.	—
Mr. N. G. PIERSON, Oud-minister van financiën, 's-Gravenhage.	—
Jhr. mr. J. H. HORA SICCAMA, Oud-Referendaris bij B. Z., Bezuidenhout 13, 's-Gravenhage.	—
(Nederland G.)	
J. VAN DE WATER, Hoogstraat 657, Gorinchem.	—
(Prov. Holland, M.; Huis Oranje-Nassau, G.)	
C. A. VAN WOELDEREN, 1e Luitenant Artillerie, Stadhouderskade 36, Amsterdam.	—
(Nederland, M. en G.; Rome, M.)	
Jhr. Mr. C. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Inspecteur S.-S., Huize 't Hoogeveld, Zeist.	9 Juni 1900
(M. in 't algemeen).	
H. LABOUCHÈRE, Villa Beau Séjour 1, Lausanne.	
I. C. P. E. MENSO, Jur. cand., Koninginnegracht 25, 's-Gravenhage.	—
(Nederland, M.)	
Mr. J. A. SILLEM, Heerengracht 577, Amsterdam.	—
(Nederland, muntstudiën; koopkracht der edele metalen, beteekenis der rekenmunten).	
Jhr. Mr. D. F. TEIXEIRA DE MATTOS, Plein 1813 n°. 4. 's-Gravenhage.	—
(Nederland, uitsluitend gouden M. der XIXe eeuw).	

J. M. M. VAN BELLE, Haarlemmerdijk 104, Amsterdam. 16 Juni 1901.
(M. der Oud-Helleensche volken).
Mr. N. P. VAN DEN BERG, President der Nederlandsche Bank, Oude Turfmarkt 3, Amsterdam. —
J. M. J. VAN LIS, Notaris. Wolvega. —
(Zeeland M., P., loodjes).
HIDDE NYLAND, Dordrecht. —
Prof. Jhr. Dr. J. SIX, Heerengracht 511, Amsterdam. —
(Grieksche munten uit 't oogpunt van beeldenbeschrijving. Nederland G. uit 't oogpunt van kunst).
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, Parkstraat, 's-Gravenhage. —
J. C. WIENECKE, 2e Stempelsnijder aan 's Rijks-Munt te Utrecht, Parklaan 15. Zeist. —
(Onderzoekingen en studiën van technischen aard).
W. ACHTENHAGEN, médailleur, Magdeburg. 16 Juni 1902
G. D. BOM H.Gz., Warmoesstraat 35, Amsterdam. —
(G. zeevaart en handel, marine, koopvaardij, waterstaat, zeeverzekering, watersport, luchtvaart reddingmaatschappijen, zeemanscolleges, beurzen). —
G. J. BRENKMAN, Aalst 32, Lienden, G. —
(Holland, Utrecht, Gelderland, M. tot 1576, alle stukken, die in de Betuwe gevonden zijn.)
TH. DORREN, Wethouder, Valkenburg.
(M. G. in 't algemeen; in 't bizonder van Limburg).
N. GILISSEN LEMAIRE, Markt 74, Maastricht. —
(Maastricht en omliggende Heerlijkheden M., G.)
Mr. A. E. H. GOEKOOP, Laan van Meerdervoort 55, 's-Gravenhage. —
(M. van Griekenland. Europa na 1800, gouden M.)
Prof. W. GOOSSENS, Seminarie, Rolduc. —
(Limburg M. G. tot einde der 18e eeuw.)
Mr. E. H. HIJMANS, Ambtenaar O. M. bij de kantongerechten, Schiedam. —
(M. G. in 't algemeen.)
EMILE KOCKEN, Vlijtstraat 1, Arnhem. —
(G. in 't algemeen.)
Mr. W. J. SAAIJMANS VADER, Burgemeester, Vrijenban. —
J. SCHULMAN, Keizersgracht 448, Amsterdam. —
(In Nederland geslagen nabootsingen van vreemde munten. Nederlandsch-Indië M. G.)
E. VOET JR., Anegang 15, Haarlem. —
(Nederland en Koloniën 1576-1840 M. G.)

Dr. P. Doppler, Achter 't Vleeschhuis 17, Maastricht. (Studie van limburgsche muntkunde.)	16 Juni 1903.
F. A. Hoefer, 2e voorzitter van Gelre, Hattem. (Overijsel M.)	—
Jhr. H. M. Speelman, Wittenburg, Wassenaar.	—
W. O. Swaving, Gemeente-Archivaris, Middelburg.	—
Dr. F. C. Wieder, Overtoom 185, Amsterdam.	—
F. L. G. d'Aumerie, Pieter Bothstraat 65, 's-Gravenhage.	18 Juni 1904.
J. A. Rodbard, Voorstraat, Dordrecht.	—
Gust. van Kalcken, Haarlem.	15 Juni 1905.
Carel J. A. Begeer, Oudegracht 17, Utrecht.	16 Juni 1906.
Jhr. S. van Citters, Lid 2e Kamer der Staten-Generaal, Lange Vijverberg 12, 's-Gravenhage.	—
Mr. L. Th. Verschueure, Adv. Proc., Roermond.	—
H. J. Boeken Jz., van Eeghenstraat 187. Amsterdam.	16 Juni 1907.
J. F. H. Bouchette, Steenstraat 14, Arnhem.	—
Jac. J. van Goor, Catherijne singel 3, Utrecht.	—
Jhr. Mr. F. J. J. M. van Rijckevorsel, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Wethouder, Hinthamerstraat, 's-Hertogenbosch.	—
Maurits Schulman, Commelinstraat 12, Amsterdam.	—
H. J. Scharp, Johannes Verhulststraat 98, Amsterdam.	20 Juni 1908.

BUITENLANDSCHE LEDEN

E. Vanden Broeck, rue du Commerce 50, Bruxelles. (Stad Brussel, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens).	12 Juni 1892.
Cav. Ercole Gnecchi, via Gesù 8, Milano.	—
Cav. Fco. Gnecchi, via Filodrammatici 10, Milano.	—
Comte Th. de Limburg-Stirum, rue de la Loi 166, Bruxelles.	—
Alph. de Witte, Ingénieur, rue du Trône 55, Ixelles. (Hertogdom Brabant, M.; legpenningen der XVII Nederlanden en Frankrijk; muntgewichtjes).	12 Juni 1892.
V. de Munter, Agent de la Banque nationale de Belgique, Lei 15, Louvain.	9 Aug 1892.
Amédée de Roissart, Conseiller de la cour d'appel de Bruxelles, avenue de la Couronne 12, Ixelles.	—
P. I. B. Ruijs de Perez, Villa Darena, Mollaan, Bloemendaal. (Noodmunten).	18 Juni 1893.

GEOFFREY CH. ADAMS, Broadway 29, New-York.	8 Sept. 1893.
ROGER VALLENTIN DU CHEYLARD, Officier de l'Instruction publique, Receveur des Domaines, rue Jeu de Paume. Montélimar (Drôme).	—
P. H. BORDEAUX, Advocat, 1er adjoint au maire, Boulevard Maillot 98, Neuilly-sur-Seine.	24 Mei 1894.
ALBERT VISART DE BOCARMÉ, rue St. Jean 16, Bruges.	5 Juli 1894.
Dr. HORATIO R. STORER, Washington-Street 58, Newport (R. I.) U. S. A.	14 Nov. 1897.
PIER PANDER, Beeldhouwer en Medailleur, via Nomentana 143, Roma.	8 Oct. 1899.
PAULIN TASSET, graveur en médailles et monnaies, rue Séguier 3, Paris.	—
Baron PHILIPPE PRISSE, Ingénieur en chef, Directeur des Ponts et Chaussées, Boulevard Léopold 59, Anvers.	22 Mei 1900.
J. P. MOQUETTE, Conservator van het Munt- en Penningkabinet van het Bat. Gen. v. K. en W., Kebon Sirih, Weltevreden. (Ned.-Indië, M. in den meest uitgebreiden zin; G. uit den Hindoe-tijd.)	—
J. M. FADDEGON, Graveur, Avenue de la République 57, Montrouge sur Seine.	2 Juni 1901.
F. MAZEROLLE, Directeur de la Gazette num. franç. et de corresp. histoire et archéol., Avenue Niel 91, Paris.	16 Juli 1901.
GODEFROID DEVREESE, sculpteur-médailleur, rue Quinaux 11, Bruxelles.	18 Juli 1903.
GEORGE MACDONALD, Edinburgh, Comely Bank.	—
L. FJORRER, Hamilton road, Bromley, Kent.	29 Oct. 1904.
PAUL FISCH ainé, rue d'Allemagne 32, Bruxelles (Midi).	—
EM. DE BREIJNE, avenue Louise, Bruxelles.	5 Mei 1906.

INHOUDSOPGAVE.

1. *Artikelen.*

2. *Gemengde berichten.*

3. *In Memoriam.*

4. *Mededeelingen het Genootschap betreffende.*

